

PRANTSUSE KEELEST TOLKINUD P. RAAG.

K./Ü. "LOODUSE" KEELELINE KORREKTOR H. PÜRKOP. K. MATTIESENI TRÜKIKODA O./Ü., TARTUS, 1931. K./Ü. "L O O D U S", T A R T U S, 1931.

Heetor Malot,

tuntud prantsuse noorsooromaanide autor (1830-1907), teotses alul ajakirjanikuna, avaldades "Opinion Nationale'is" oma muljeid Inglismaast, kus viibis pikemat aega, pealkirja all "Kaasaegne elu Inglismaal". Oige ala letdis ta aga romaanis, mida viljeles surmani. Eriti kuulsaks ja paljuloetavaks sai ta "Sans famille". ("Perekonnata"), mis on ilmunud loendamatu trükkides sadades tuhandeis eksemplarides ja mida on lugenud paljude maade noored oma emakeeles, kuna ta on tõlgitud enamasti kõigisse haritud keeltesse. Ses teoses näeme, kui lähedal on kirjaniku südamele ta isamaa, millest ta jutustab suure soojusega. Romaani väikese peategelase Remi rännakud sunnivad vägisi kätte võtma maakaardi, et jälgida ta teekonda, mis viib risti ja põiki läbi Prantsusmaa, ja mete noored lugejad sama tehes õpikstd lühikese aja jooksul maateaduses rohkem, kui nad seda muidu ehk koolis teeksid. Loomulikult ei ole see käsiteldud kuival, õpperaamatu kujul, vaid väikese Remi seiklused, sunnivad seda jälgima suure põnevusega.

Samuti tutvume siin Remi neljajalgsete sõpradega ja saame. pildI sellest, kuidas toimub loomade dressuur ning kui suur võib

5

olla nende kiindumus inimestesse. Saame niiöelda heita pilgu tsirkusekulisside taha ja näeme, kui ebakadestamisväärne on sageli "lõbusate" tsirkuseinimeste elu.

Väikese prantsuse poisikese rõõme- ja muresid kaasa elades võime sageli südamest naerda ja mõndagi õppida, ka seda, et elu mitte alati ainult õnnelik ei ole, kuid et südiduse ja tõsise püüdmisega on võimalik kõiki raskusi võita.

Tõlkija.

1.Külas.

Olen leitud laps.

Ent kaheksa aasta vanuseni ma arvasin, et mul on, nagu kõigil teistel lastel, ema; sest kui ma nutsin, surus mind üks naine oma sülelusse nii õrnasti, hällitades mind, et mu pisarad lakkasid voolamast: . .

Iialgi ei heitnud ma voodisse ilma, et üks naine poleks tulnud mind suudlema, ja kui detsembrituul :surus lund vastu valgeks muutunud aknaruute, võttis ta mu jalad oma käte vahele, jäädes neid soojendama ning lauldes mulle üht laulukest, millest mulle meenub veel praegugi viis ja mõned sõnad.

Ning kui mul oli tüli mõnega mu seltsilisist, laskis ta mind enesele jutustada mu muredest, ja peaaegu alati leidis ta minu lohutuseks või mu teoviisi".õigustuseks südamlikke sõnu.

Kõigi nende ja veel paljude teiste asjade tõttu, viisi järgi, kuidas ta minuga kõneles, kuidas ta mind vaatas, tema kallistuste ja õrnuse pärast, mis avaldus isegi ta tõrelusis, uskusin ta olevat mu ema.

Ent vaat', kuidas ma sain te'lda, et ta oli ainult mu amm ja võõrasema.

Minu küla või õigemini küla, kus ma olin kasvanud üles, sest mul polnud oma koduküla,

7

sünnipaika, samuti ka mitte isa ega ema, see küla, kus möödus mu lapsepõli, on Chavanon. Ta on üks vaeseimaid Kesk-Prantsusmaal.

Maja, kus ma veetsin oma esimesed eluaastad, asetseb ühes orus, oja kaldal, mis saadab oma kiiret voolu ühte Loire'i harujõkke.

Kaheksa aasta vanuseni polnud ma kunagi näinud meest selles majas; siiski mu ema polnud lesk, aga ta mees, kes oli kiviraiuja, nagu suur hulk teisi ümbruskonna töölisi, töötas Pariisis. Ainult aeg-ajalt ta saatis enesest teateid mõne kodukülla tagasi pöörduva seltsimehega.

„Ema Barberin, teie mehe käsi käib hästi. Ta palus mind teile edasi anda see raha ja öelda, et tööd leidub küllaldaselt. Soovite üle lugeda?”

Ja see oli kõik. Ema Barberin rahuldus nende teadetega: tema mehe tervis oli hea, töö andis küllaldaselt sissetulekut ja ta teenis endale oma leiva.

Ühel novembripäeval videvikus üks mees, keda ma ei tundnud, peatus meie värava taga. Ma olin parajasti maja lävel ja murdsin hagu. Avamata väravat, mees küsis minult, kas siin elab ema Barberin.

Ma palusin teda sisse astuda.

Ta tõukas väravat, mis kääksus hingedel, ja tuli aeglasil sammel maja poole.

Veel kunagi ma polnud näinud nii porist inimest. Mudapritsmed, ühed juba kuivanud, teised veel märjad, katsid teda üleni ja teda vaadates võis näha, et ta oli kaua sammunud halvul teil.

Kuuldes meie häälte kõminat, jooksis sinna ema Barberin ja hetkel, mil mees astus üle meie läve, nad peaaegu põrkusid vastakuti.

„Ma toon uudiseid Pariisist,” ütles mees. Need olid lihtsad sõnad, mida me olime kuul-

8

nud juba sageli, kuid häälekõla, millega nad olid öeldud, ei sarnanenud põrmugi sellega, mis varemini saatis sõnu: „Teie mehe käsi käib hästi, tööd on küllaldaselt.”

„Oo mu Jumal!” hüüdis ema Barberin käsi kokku lüües. „Jerõme'iga on juhtunud õnnetus.”

„Jah, kuid ei maksa muutuda hirmust haigeks; on tõsi, et teie mees on haavatud, kuid ta pole mitte surnud. Võib-olla jääb ta vigaseks; praegu on ta hospitalis. Ma olin tema voodinaaber, ja kuna ma pöördusin tagasi koju, ta palus mind teile seda öelda mööda minnes. Ma ei või peatuda kaua, sest mul on veel minna kolm miili ja õö tuleb kiiresti.”

Ema Barberin, kes tahtis teada saada rohkem, palus meest jääda õhtusöögiks. Teed olid halvad, räägiti huntidest, keda oli nähtud metsades, ja oli parem teele minna järgmisel hommikul.

Mees istus kolde ette ja kogu aeg süües ta jutustas meile, kuidas õnnetus oli juhtunud. Barberin oli pooleldi lõmoks litsutud mahakukkunud telingute all ja kuna oli tehtud kindlaks, et ta tol ajal mitte ei pidanud viibima kohal, kus ta sai haavata, ettevõtja keeldus talle maksmast vähimatki kahjutasu.

„Siiski,” ütles ta oma jutustist lõpetades, „ma andsin talle nõu alustada ettevõtjaga protsessi.”

„Protsess, see maksab palju.”

„Seda küll, kuid teda võib võita.”

Ema Barberin oleks tahtnud minna Pariisi, kuid oli hirmuäratav nii pikk ja kallis reis.

Järgmisel hommikul läksime alla külla, et küsida nõu vaimulikult. Too ei soovitanud teele asuda, teadmata, kas ta saab kasulik olla oma abikaasale. Ta kirjutas haigla preestrile, milles Barbe-

9

rin oli ravimisel, ja mõne päeva pärast ta sai vastuse, milles seisis, et ema Barberin ei pruugi teele asuda, ent ta pidi saatma teatava summa oma mehele, sest too tahtis alata protsessi ettevõtjaga, kelle juures ta oli saanud haavata.

Möödus päevi, nädalaid ja aeg-ajalt saabus kirju, milles kõigis nõuti uusi rahasaadetisi. Viimases, tungivamas kui teised, seisis, et kui pole enam raha, peab selle hankimiseks ära müüma lehma.

Need, kes on elanud maal talupoegadega, teavad, milline ahastus ja valu peitub neis kolmes sõnas: „Ära müüa lehm.”

Loodusteadlasele on lehm mäletseja elajas; jalutajale on ta loom, kes kaunistab maastikku, kui ta tõstab üle rohu oma musta ja kastemärja nina; linnalapsele on ta kohvipiima ja juustu allikaks, ent talupojale on ta palju, palju enam. Nii vaene, kui ta ka on, ja olgu ta perekond kui tahes arvukas, ta on kaitsnud nälja eest, kui tal on lehm laudas.

Päitseid või lihtsalt sarvede ümber seotud nõõri pidi juhib mõni laps lehma piki rohtunud teeääri, seal, kus karja maa ei kuulu kellelegi, ja õhtul kogu perel on võid panna supisse, ja piima, millesse võib kasta kartuleid: isa, ema, lapsed, kõik suured ja väikesed, kõik elatuvad lehmast.

Siiski tuli temast lahkuda, sest ainult lehma müügiga võis rahuldada Barberini.

Majja tuli üks kaupmees ja hästi järele vaadanud Puniku, olles teda kaua kohanud, raputades põlglikult pead, olles korranud sada korda, et lehm ei sobi talle põrmugi, et see on vaeste inimeste lehm, keda on võimatu edasi müüa, et ta annab vähe piima, millest saab halba võid, ning et ainult oma südame headusest ja vastutulekust ema Barberinile, kes on tubli naine, ta ostab lehma.

10

Vaene Punik, nagu saaks ta kõigest aru, tõrkus välja tulemast laudast ja hakkas ammuma.

„Mine ja aja teda tagant,” ütles mulle kaupmees, ulatades piitsa, mida ta kandis mähituna ümber oma kaela.

„Seda pole tarvis,” ütles ema Barberin.

Ja tõmmates lehma lõõgapidi, rääkis temaga õrnalt.

„Tule, mu kaunike, tule, tule!”

Ja Punik ei pannud enam vastu. Jõudnud maanteele, lihunik sidus ta oma vankri taha ja tahes või tahtmata pidi ta järgima hobusele.

Meie pöördusime tagasi majja. Ent veel kaua kuulsime me tema ammumist.

Polnud enam piima ega võid. Hommikuks oli tükk leiba, õhtuks kartulid soolaga.

Vastlapäev saabus just vähe aega peale Puniku müüki. Eelmisel aastal ema Barberin oli mulle valmistanud maiustoidu pannkookidest ja krääplitest ja ma olin söönud nii palju, et ta oli selle üle üpris õnnelik.

Ent siis oli meil Punik, kes meile andis piima taigna segamiseks ja võid pannile panemiseks.

Pole enam Punikut, pole piima, pole võid; ja pole ka enam vastlapäeva. Seda mõtlesin ma endamisi kurvalt.

Ent ema Barberin valmistas mulle üllatuse. Ehkki ta ei läinud kergelt laenama, oli ta siiski küsinud tassitäie piima ühelt naabernaiselt, tüki võid teiselt ja kui ma tulin koju keskpäeva paiku, ma leidsin ta. ametis jahu puistamisega ühte suurde savipotti.

„Ohoo, sul on jahu,” ütlesin ma lähenedes. „Oo ja,” ütles ta naeratades, „see on tõesti

11

jahu, mu väike Remi, ilus nisupüül, proovi, kuis lõhnab ta hästi.”

Kui ma oleksin julgenud, oleksin küsinud, misjaoks on see jahu; ent kindlasti sellepärast, et mul oli suur himu seda teada saada, ma ei julgenud küsida. Ja teisest küljest ei tahtnud ma öelda, et ma tean, et täna on vastlapäev, et sellega mitte valmistada südamevalu ema Barberinile.

„Mis tehakse jahust?” küsis ta mind vaadeldes.

„Leiba. “

„Ja veel ?”

„Putru.”

„Jamis veel?”

„Muidugi. .. Ma ei tea.”

„Oo, sa tead väga hästi; aga kuna sa oled väike, hea poiss, sa ei julge seda öelda. Sa tead, et täna on vastlapäev, päev, mil süüakse pannkooke ja krääpleid, ent kuna sa tead ka, et meil pole võid ega piima, sa ei julge sellest rääkida. Kas pole tõsi?”

„Oo, ema Barberin!”

„Kuna ma aimasin seda kõike juba ette, ma korraldasin nii, et sa ei pruugiks teha vastlapäeval haput nägu. Vaata leivaastjasse.”

Tõstsin kiiresti kaane ja nägin piima, võid, mune ja kolme õuna.

„U lata mulle munad,” ütles ema Barberin, „ja sellal, kui ma nad katki lõon, koori õunad ära.”

Ja mil ma lõikasin õunu viiludeks, lõi ta munad jahusse ja hakkas kõike kloppima, valades peale aeg-ajalt lusikataie piima.

Vaatamata sellele, et ma väga tähelepanelikult kuulasin seda muusikat, mulle näis õuest kuulduvat mingi müra.

12

Kes võis meid segada sel tunnil? Kahtlemata mõni naabernaine, kes tahtis meilt paluda tuld.

Ent ma ei peatunud sel mõttel, sest ema Barberin, kes oli pistnud kulbi tirinasse, laskis voolata joa valget taignat pannile ja see polnud silmapilk, mil oleks võinud end segada lasta kõrvalisist asjust.

13

Üks kepp kolksatas lävel ja kohe uks avanes järsult.

„Kes on seal?” küsis ema Barberin ümber pöördumata.

Oli sisse astunud üks mees, ja tulevalgusel, mis valgustas teda üleni, nägin, et ta oli rõivastatud valgesse pluusi ja et ta hoidis käes jämedat keppi.

„Siin nähtavasti peetakse pidu? Ärge laske endid segada,” ütles ta kareda häälega.

„Oo, mu Jumal!” hüüdis ema Barberin, pannes kiiresti oma panni maha, „kas oled sina, Jerome?”

Ta siis, võttes kinni mu käest, ta lükkas mind mehe poole, kes oli seisatunud lävel.

„See on sinu isa.”

14

II. Võõrasisa.

Ma lähenesin temale, et teda sülelda omakord, aga oma kepiotsaga ta peatas minu:

„Kes see siis on?”

„See on Remi.”

„Sa ometi ütlesid mulle...”

„Seda küll; aga see polnud õigus, sest et. .”

„Ah, 'Polnud õigus, polnud õigus!’”

Ta astus paar sammu minu poole oma tõstetud kepi ja vaistlikult ma taganesin.

Mis olen ma teinud ? Milles olen ma süüdi?

Mispärast säärane kohtlemine, kui ma tahtsin teda minna suudlema?

Mul polnud aega juurelda nende mitmesuguste küsimuste üle, mis keerlesid mu ajus.

„Ma näen, te pühitsete vastlapäeva,” ütles ta, „see on hästi, sest ma tunnen tugevat nälga. Mis on sul õhtusöögiks?”

„Ma tegin krääpleid.”

„Seda ma näen, aga ei anta ometi krääpleid inimesele, kes on maha käinud kümme miili.”

„Kuid mul pole midagi; me ei teadnud sind oodata.”

„Kuidas? Midagi, mitte midagi õhtusöögiks?” Ta vaatas enese ümber.

„Seal on ju võid.”

15

Ta tõstis silmad lakke, kohale, kuhu vanasti riputati sink, kuid juba ammu konks oli tühi ja palgi küljes rippusid praegu ainult mõned küüslaugu ja sibula pundid.

„Seal on ju sibulaid,” ütles ta, lüües oma kepiga maha ühe pundi. „Neli või viis sibulat, tükk võid ja me saame hea supi. Võta ära oma pannkoogid ja prae meile pannil sibulaid.”

Krääplid pannilt ära võtta! Kuid ema Barberin ei lausunud midagi. Just vastupidi, ta kiirustus tegema seda, mis nõudis ta mees, sellal kui too istus pingile, mis asetses kolde ees.

Ma ei julgenud liikuda kohalt, kuhu kepp oli mu hirmutanud, ja toetudes lauale ma vaatlesin teda.

See oli umbes viiekümneaastane mees, karmi näo ja valju ilmega. Ta pea oli painutatud saadud haava tõttu paremale õlale ja see inetu vormitus muutis veel enam ta välimust ebausaldatavaks. Ema Barberin pani panni tulele tagasi.

„Kas nii väikese võitükiga tahad sa meile keeta suppi küsis ta.

Ja siis, võttes ise taldriku, millel oli või, laskis ta kukkuda kogu tüki pannile.

Polnud enam võid ega saanud enam ka pannkooke.

Mõnel teisel ajaloleksin ma kindlasti sügavasti puudutatud olnud sellest katastroofist, kuid nüüd ma ei mõelnud enam ei pannkookidele, ei krääpleile, ja mõte, millega tegeles mu vaim, oli see, et too inimene, kes näis olevat nii vali ja karm, oli minu isa..

„Minu isa, minu isa!” Seda sõna kordasin ma masinlikult.

Ma tahtsin teda sülelda; ta tõukas mu tagasi

16

oma kepiotsaga. Mispärast? Ema Barberin ei tõuganud mind kunagi tagasi, kui ma läksin teda suudlema, hoopis vastupidi, ta võttis mu oma käte vahele ja surus enese vastu.

„Selle asemel et jääda liikumatuks, nagu oleksid sa jäätunud,” ütles ta mulle, “pane taldrikud lauale.”

Ma ruttasin käsku täitma. Supp oli valmis.

Ema Barberin tõstis selle taldrikuile.

Nüüd tuli ta kolde eest, istus laua äärde ja hakkas sööma, peatudes ainult ajuti, et mind vaadelda.

Olin nii segane, nii rahutu, et ma ei suutnud süüa ja samuti vaatlesin teda, kuid vargsi, langes pilgud, kui kohtasin tema omi.

„Kas ta ei söö kunagi rohkem kui praegu?” küsis ta äkki, sirutades minu poole oma lusika.

„Oo, ta sööb tublisti.”

„Seda halvem. Oleks parem, kui ta ei sööks.” Loomulikult polnud mul isu rääkida ja ema Barberinil oli keskusteluks tuju sama vähe kui minul: ta askeldas laua ümber, tähelepanelikult teenides oma abikaasat.

„Kas sinu kõht pole tühi?” küsis Barberin.

„Ei. “

„Siis heida voodisse ja katsu magama jääda, või muidu ma pahandun.”

Ema Barberin heitis mulle pilgu, mis mulle soovitas käsku täita sõnalausumatult. Kuid see oli kasutu, ma ei mõelnud vastu panna.

Kiiresti ma rõivastusin lahti ja heitsin sängi.

Kuid magamisega oli teine lugu.

Nina vastu seina, püüdsin kõigest jõust jääda magama, nagu ta oli mind käskinud. Kuid see oli võimatu, uni ei tulnud; ma polnud tundnud end veel kunagi rohkem ärkvel.

17

Teatava aja möödudes, ma ei tea just kui pika aja, kuulsin kedagi lähenevat mu sängile.

Aeglastest, lohisevatest ja rasketest sammudest ma tundsin kohe, et see polnud ema Barberin. Soe hingus puudutas mu juukseid.

„Magad sa?” küsis summutatud hääl.

Ma ei mõelnudki vastata sest hirmuäratavad sõnad: „ma pahandun” kõlasid veel mu kõrvus.

„Ta magab,” ütles ema Barberin. „Nii pea kui ta heidab voodisse, uinub ta, nii on see alati; sa võid rääkida kartmata, et ta võiks kuulda.”

Kahtlemata oleksin pidanud ütleva, et ma ei maga, kuid ma ei julgenud. Mind oli kästud magada, kuid ma ei maganud: olin seega süüdlane.

„Kuidas on sinu protsessiga?” küsis ema Barberin.

„Kaotatud! Kohtunikud leidsid, et olin ise süüdi telingute alla jäämisel ja et ettevõtja ei ole kohustatud mulle maksma midagi.”

Selle peale virutas ta rusikahoobi vastu lauda ja hakkas vanduma, ütlemata ainustki mõistlikku sõna.

„Protsess kaotatud,” algas ta uuesti, „meie raha kadunud, ise vigane ja viletsuses! Ja nagu poleks, sellest veel küllalt, leian tagasi tulles siit ühe lapse. Mispärast pole sa teinud nii nagu käskisin?”

„Sest ma ei suutnud.”

„Kas ei võinud sa ta viia leitud lastekodusse?”

„Ei jäeta ometi maha last, keda on toidetud omaenese piimaga ja keda armastatakse.”

„See polnud sinu laps.”

„Siiski tahtsin ma teha, nagu sa käkisid, kuid just siis ta haigustus.”

„Jäi haigeks?”

„Jah, haigustus. See polnud ometi sobiv silma-

18

pilk viia teda varjupaika, teda niimoodi võib-olla surmates.”

„Ja kunas sai ta terveks?”

„Ta ei tervistunud otsekohe. Selle haiguse järel tuli teine: ta köhis, vaene väike, otse kohutavalt. Just nii suri ka meie väike Nicolas. Mulle näis, et kui ma oleksin Remi viinud linna, oleks ta surnud samuti.”

„Aga pärast?”

„Aeg kulus, ja kui ma olin võinud oodata sinna saadik, võisin oodata väga hästi ka veel kauemini.”

„Kui vana on ta praegu?”

„Kaheksa-aastane.”

„Hüva, siis läheb ta kaheksa-aastasena sinna, kuhu ta oleks pidanud minema juba varemini, ja see pole talle kindlasti mitte meelepärasem. See on kõik, mis sellega on võidetud.”

„Oo, Jerome, sa ei tee seda mitte.”

“Ma ei tee seda mitte! Ja kes võib mind takistada? Kas usud, et me võime ta oma juurde jätta alaliseks!”

Oli hetk vaikust ja ma võisin hinge tõmmata; erutus pigistas mu kõri lämmatamiseni.

Varsti jätkas ema Barberin:

„Oh, kuidas on sind muutnud Pariis! Sa poleks kindlasti rääkinud nii enne Pariisi minekut.”

„Võib-olla. Ent mis on kindel, et kui Pariis on mind muutnud, on ta teinud mu ka vigaseks. Kuidas teenida nüüd leiba, sinule, minule? Meil pole enam raha. Lehm on müüdud. Miks peame, kuna meil pole süüa enestelgi, toitma hst, kes pole meie oma ?”

„Ta on minu laps.”

„Ei ole ta sinu ega minu; ta pole põrmugi talu-

19

poja laps. Ma vaatasin teda õhtusöögi ajal, - ta on õrn, kõhn, nõrkade käte ja jalgadega.”

„Ta on kõige ilusam laps kogu ümbruskonnas,”

„Ilus, selle vastu ma ei vaidle. Ent tugevus! Kas tema õrnus toidab teda ? Kas ollakse kellegi tööline niisuguste õlgadega, kui tema. omad? Ta on linnalaps ja linnalapsed ei sobi siia.”

„Ütlen sulle, ta on tubli laps ja mõistust on tal nagu kassil ja hea süda. Ta töötab meie eest.”

„Seda oodates peame töötama temale ja mina ei saa enam tööd teha.”

„Ja kui tema vanemad nõuavad teda tagasi, mis ütled sa siis!”

„Tema vanemad! Kas tal on vanemaid? Kui tal neid oleks, nad oleksid teda otsinud ja kindlasti üles leidnud kaheksa aasta jooksul. Ah, olen teinud suure rumaluse, uskudes, et tal on vanemad, kes teda tagasi nõuavad ühel päeval ja meile maksavad meie vaeva eest, mis oleme näinud tema üleskasvatamisel. Olin kohtlane ja ogar. Et ta oli mähitud ilusaisse pitsidega mähkmeisse, see ei tähendanud veel, et ta vanemad teda otsivad. Nad on võib-olla surnudki.”

„Aga kui nad pole mitte surnud? Kui nad ühel heal päeval tulevad teda taga otsima? Usun kindlasti, et nad tulevad”

„Küll on naised jonnakad!”

„Aga kui nad tulevad siiski?”

„Hea küll, me saadame ta varjupaika. On lobisetud küllalt. Kogu see värk tüütab mind. Homme viin ta maire'i juurde. Täna õhtul lähen tervitama Francois'd. ühe tunni pärast olen tagasi.”

Uks avanes ja sulgus. Ta oli läinud.

20

„Ajasin enese kiiresti üles ja hüüdsin ema Barberini.

„Ema, ae!”

Ta jooksis mu voodi juurde:

„Kas sa lased mind viia varjupaika?”

„Ei, mu väike Remi, ei.”

Ja ta kaelustas mind õrnalt, surudes oma käte vahele.

See kallistus andis tagasi mulle riiu julguse ja mu pisarad lakkasid veeremast.

„Sa siis ei maganud?” küsis ta mult hellalt. „See pole minu süü.”

„Ma pole sulle pahane; sa siis kuulsid kõik, mida rääkis Jerôme?”

„Jah, sa pole mitte minu ema, kuid ka tema pole minu isa.”

Ma ei lausunud neid mõningaid sõnu mitte sama häälekõlaga, sest kuigi ma olin õnnetu kuuldes, et ta polnud minu ema, ma olin õnnelik, peaaegu uhke, et Barberin polnud minu isa. Sellest siis ka vasturääkivus mu tunnetes, mis tõlgendus mu hääles.

Ent ema Barberin ei näinud seda panevat tähele.

„Oleksin võib-olla pidanud,” ütles ta, „teatama tõtt, aga sa olid mulle nii armas, et ma ei suutnud

sulle mitte põhjuseta öelda, et ma pole su õige ema. Sinu ema, vaene väike, nagu kuulsid, pole teada. On ta elus, või pole mitte? Pole teada midagi. Ühel hommikul, Pariisis, Jerôme'i läbides tööle minnes üht tänavat, mida nimetatakse Avenue de Breteuil', mis on lai ja äärjstahld puudega, ta kuulis lapse kisa. See näis kostuvat ühe aia uksetühemest. See oli veebruaris ning oli varahommik. Ta lähenes uksele ja silmas üht last, kes lamas lävel. Kui ta

21

vaatas ümberringi, et hüüda kedagi, ta nägi tulevat üht meest ühe suure puu tagant ja põgenevat Kahtlemata too mees oli peidus seal, et näha, kas mõni leiab lapse, kelle ta ise oli pannud uksetühemesse. Nüüd oli Jerôme päris hädas, sest laps kisendas kõigest jõnust, nagu oleks ta taibanud, et talle oli tulnud abi ja et seda ei tohtinud lasta enam käest. Sellal, kui Jerôme mõtiskles selle üle, mis

22

ta pidi tegema, jõudsid kohale teised töölised, ja otsustati laps viia politseikomissari juurde, Ta ei lakanud kisendamisest Kahtlemata oli tal külm, kuna aga komissari büroos oli õige soe ja kuna kisa kestis edasi, mõeldi, et tal ün nälga ja mindi otsima mõnd naabernaist, kes talle üleks nõus olnud andma rinda, Ta hakkas ahnelt imema; ta oli tõesti näljane, Siis rõivastati ta lahti tule paistel. Ta oli ilus viie- või kuuekuine poiss, roosa, paks, tore, Mähkmed ja pesu, millesse ta oli mähitud, rääkisid selget keelt rikkaist vanemaist. Järelikult oli laps varastatud ja pärast maha jäetud. Vähemalt nii arvas kümissar. Mis teha? Peale seda kui oli üles kirjutanud kõik selle, mis Jerôme teadis, ja ka lapse ja ta mähmete kirjeldise, mis olid märkimata, kümissar ütles, et ta saadab tema leitud laste varjupaika, kui keegi sealolijaist ei soovi hoolitseda tema eest Laps oli ilus, terve, tugev, keda oleks kerge kasvatada üles. Ta vanemad hakkavad kindlasti teda otsima ja tasuvad rikkalikult neile, kes on vaevaks võtnud hoolitseda tema eest. Selle peale Jerôme astus ette ja ütles, et ta tahab hoolitseda lapse eest, ning laps anti temale, Mul oli just samavanune laps, ent mul üli kerge imetada kahte; ja nii sain sinu emaks."

„Oo, ema!"

„Kolme kuu möödudes ma kaotasin oma lapse ja nüüd kiindusin ma sinusse veel enam. Unustasin, et sa pole mitte meie tõeline poeg. Õnnetuseks ei unustanud Jerôme seda mitte. Ja kui oli möödunud kolm aastat ja sinu vanemad polnud sind taga otsinud, või vähemalt polnud sind leidnud, tal tahtis su panna varjupaika. Sa kuulsid, miks ma ei täitnud ta käsku."

„Oo, mitte varjupaika," kisendasin ma, krampu-

23

des tema külge, „mitte varjupaika, ema Barberin, palun sind!"

„Ei, mu laps, sa ei lähe. Korraldan selle, Jerome pole paha inimene, küll näed. See on mure ja hirm puuduse eest, mis sunnivad teda talitama nii. Meie hakkame tööle ja sina töötad samuti."

„Jah, kõik, mida' soovid, ainult mitte varjupaika."

„Sa ei lähe, kuid ainult ühel tingimusel, et sa pead jääma otsekohe magama. Ei ole hea, kui ta leiab su tagasi tulles olevat ärkvel."

Ja suudeldes mind, pööras ta mu näo seina poole.

Oleksin tahtnud uinuda. Ent olin liiga ägedasti vapustatud, liiga sügavasti liigutatud, et suuta leida rahu ja und.

Niisiis, ema Barberin, kes oli nii hea, nii õrn mu vastu, polnud mu õige ema! Ent milline võis olla siis tõeline ema? Kas parem, veel hellem? Oo, ei, see pole võimalik.

Aga ma mõistsin ja tundsin kindlasti, et tõeline isa pidi olema vähem vali kui Barberin ega oleks

mind mitte vaadelnud külmade silmadega, tõstetud kepiga.

Ta tahtis mind saata varjupaika; kas ema Barberin võis teda selles takistada?

Mis on siis õieti varjupaik?

Külas oli kaks last, keda hüüti „vaestemaja lasteks”. Neil oli tinasilt kaelas, millel oli number. - Nad olid halvasti riides ja mustad; neid pilgati, neid löödi. Teised lapsed ajasid neid tihti taga, nagu aetakse enda lõbuks taga eksinud koera, kuna eksinud koeral pole kedagi, kes teda kaitseks.

Ah, ma ei tahtnud olla nagu need lapsed, ma ei tahtnud numbrit kaela, ma ei tahtnud, et minu

24

järele joostaks kisendades: „Vaestemajja! Vaestemajja!”

Juba see mõte tekitas minus külma ja ajas plagisema mu hambad.

Ja ma ei uinunud.

Ja Barberin võis tulla tagasi.

Õnneks ta ei pöördunud tagasi nii ruttu kui oli öelnud ja uni vallutas mind enne tema saabumist.

25

III. Signore Vitalise trupp.

Kahtlemata magasin ma kogu öö mure ja hirmu mõju all, sest järgmisel hommikul ärgates mu esimene liigutus oli kobada oma voodit ja vaadata ümberringi, et olla kindel, kas mind pole ära viidud.

Kogu hommikupooliku Barberin ei lausunud mulle sõnagi ja ma hakkasin uskuma, et minu varjupaika saatmise plaan oli hüljatud. Kahtlemata ema Barberin oli rääkinud minu eest; ta oli otsustanud mind jätta oma juurde. Ent kui lõi keskpäevatund, Barberin käskis mind mütsi pähe panna ja järgida temale.

Hirmunult ma pöörasin silmad ema Barberini poole, anudes temalt abi. Ent salaja ta tegi mulle ühe märgi, mis tähendas, et ma pidin kuulama sõna ja samal ajal üks ta käeliigutus rahustas mind: karta pole midagi.

Siis ma asusin sõnalausumatult teele Barberiniga.

Maa meie maja ja küla vahel on pikk; seda jätkub sammuda tubliks tunniks. See tund kulus, ilma et ta oleks minu poole pöördunud ainsagi sõnaga. Ta sammus ees, aegamööda, pisut longates, ilma et ta pea oleks teinud ühtegi liigutust, ja

26

aeg-ajalt ta pöördus ringi terve kehaga, et näha, kas ma talle järgin.

Kuhu viib ta mind?

See küsimus tegi mu rahutuks, vaatamata rahustavale märgile, mille mulle oli teinud ema Barberin, ja et pääseda hädaohust, mida ma aimasin teda tundmata, ma mõtlesin põgeneda.

Selleks ma püüdsin jääda taha ja kui ma oleksin enese leidnud olevat juba küllalt kaugel, ma kavatsesin hüpata kraavi, nii et ta ei oleks jõudnud mulle enam järele.

Alul käskis ta mul kõndida otse ta kannul, ent varsti arvatavasti aimas ta mu kavatsust ja võttis kinni mu käerandmest.

Nii pidin talle järgnema.

Jõudsime külla ning kõik inimesed meie teel pöördusid ümber, sest mul oli tigeda koera ilme, keda veetakse nõõri otsas.

Kui me parajasti möödusime ühest trahterist, keegi uksele seisv mees hüüdis Barberini ja kutsus ta sisse.

Too haaras kinni mu kõrvast, lükates mind enese ees, ja kui olime jõudnud sisse, sulges ta ukse. Trahter, „Jumalaema” võõrastemaja trahter, mis see küll võiks olla?

Kui palju kordi olin enesele asetanud selle küsimuse!

Olin näinud restoranist tulevat inimesi selgitatud näoga ja taaruvail sammel. Möödudes ta uksest olin tihti kuulnud hüüdeid ja laule, mis panid värisema aknaruudud.

Mis tehti seal sees? Mis sündis nende punaste kardinatega?

Nüüd viimaks saan seda teada.

27

Sellal kui Barberin istus ühe laua äärde kõrtsiperemehega, kes oli ta sisse kutsunud, istusin kaminas ette ja vaatlesin enese ümbrust.

Vastaspoolses nurgas oli pikk vanamees valge habemega, kes kandis nii veidrat rõivastist, millist ma polnud näinud veel kunagi.

Ta pikkade õlule langevale juuksesalkudega pead kattis kõrge hall viltkaabu, mis oli kaunistatud roheliste ja punaste sulgedega.

Ta ülemist kehaosa kattis lambanahk, mille vill oli pööratud sissepoole. Sel nahal polnud varrukaid ja õlaavausist ulatuvad käsivarred olid kaetud sametiga, mis kunagi näis olnud olevat sinine. Pikad villased kedrid ulatusid põivini ja nad olid seotud punaste lintidega, mis olid mähitud ristamisi ümber säärt.

Ta oli sirutunud ühele toolile, toetades lõuga paremale käele, kuna küünarnukk puhkas põlvel.

Veel kunagi ma polnud näinud ühtki elusolendit nii rahulises seisangus; ta sarnanes meie kiriku puupühakutega.

Tema juures, ta tooli all, lebasid kolm koera, soojendades endid liikumatult tulepaistel, - üks valge, üks must puudel ja väike hall koer õrna ja kavala ilmega. Valgel puudlil oli peas vana politseimüts, seotud lõua alt läbi mineva nahkrihmaga.

Sellal kui ma vaatlesin rauka imestleva uudishimuga, Barberin ja trahteriperemees vestlesid tasase häälega ja ma kuulsin, et jutt oli minust.

Barberin jutustas, et ta oli tulnud külla selleks, et mind viia külavanema juurde, kes peaks nõudma vaestemajalt pensioni minu kasvatusel.

Niipalju siis oli jõudnud ema Barberin välja kaubelda oma mehelt ja ma taipasin otsekohe, et

28

kui vana Barberin leiab olevat kasulikuma mind jätta enese juurde, poleks mul karta enam midagi.

Veider vanamees kuulas seda samuti pealt ja äkki sirutas ta oma parema käe minu poole, öeldes Barberinile:

„Kas see laps on teile tülik?”

„Just tema.”

„Ja teie usute, et teie departemangu vaestemaja juhatus maksab teile kasvatusraha?”

„Muidugi, sest tal pole vanemaid ja kuna ta on minu hoole all, peab ometi keegi maksma tema eest. Nii peaks olema õige, näib mulle.”

„Seda küll, aga kas usute, et kõik tehakse, mis on õige?”

„Aga miks mitte?”

„Aga mina usun, et teie ei saavuta kunagi pensioni, mida arvate enesel olevat õiguse saada.”

„Siis läheb ta vaestemajja. Pole ühtki seadust, mis võib teda sundida jääma minu majja vastu minu tahtmist.”

„Omal ajal” olite nõus teda vastu võtma ja võtsite sellega enesele kohustise jätta teda enese

juurde alatiseks.”

„Aga mina ei jäta teda mitte, ja kui ma peaksin ta heitma ka tänavale, ma saan temast lahti.”

„Võib-olla leidub mingi vahend temast lahti saada otsekohe,” ütles rauk peale hetkelist mõtiskelu, „ja isegi pisut võita sellega.”

„Kui te juhatate mulle selle vahendi, maksan teie eest kinni ühe pudeli, - ja hea meelega.”

„Tellige pudel ja teie asi on korras.”

„Kindlasti ?”

„Kindlasti. “

Mees tõusis oma toolilt ja istus Barberini vastu Imelik, silmapilgul, mil ta tõusis püsti, ta lamba

29

nahk tõusis üles mitmest liigutusest, mida ma ei mõistnud enesele seletada: näis, nagu oleks tal olnud üks koer vasakus varrukas.

Mis võis ta öelda? Mis sünnib nüüd?

Ma jälgisin teda piinaka ärevusega.

„Teie soovite, eks ole,” ütles ta: “et see laps ei söö enam kauemini teie leiba, või jälle, et teile makstaks selle eest?”

„Tõsi, sest et...”

„Oo, teie teate, põhised pole tähtsad ja nad ein huvita mind. Mulle aitab teadmisest, et teie ei soovi enam seda last, ja kui see nii on, andke ta mulle: mina hoolitsen tema eest.”

„Anda ta teile!”

„Kuid te soovite ju saada temast lahti?”

„Teile anda niisugune laps nagu see, nii ilus laps, sest ta on ilus laps, vaadake ometi.”

„Ma juba vaatasin.”

„Remi, tule siia!”

Ma lähenesin lauale värisedes.

„Ära karda, väike,” ütles vanamees.

„Vaadelge,” jätkas Barberin.

„Ei võioelda, et ta oleks inetu laps. Kui ta oleks inetu, ei tahaks ma teda enesele, sest vördjad pole minu eriala.”

„Ah, kui ta oleks kahepäine monstrum või kääbuski.”

„Ärge rääkige tema saatmisest vaestemajja. Te teate, et vördjad on hinnas ja et neist võib saada kasu, kas üürides neid välja, või ise kasvatades. Ent see siin pole ei kääbus ega ebard; kehaehituselt samasugune nagu kõik inimesed, pole temaga peale hakata midagi.”

„Ta võib hästi töötada.”

„Ta on liiga nõrk.”

30

„Tema nõrk, ärge nüüd rääkige. Ta on tugev kui täismees, tubli ja terve. Vaadake ometi ta jalgu, kas olete kunagi näinud neist veel sirgemaid ?”

Barberin tõstis üles mu püksisääre.

„Liiga peenike,” ütles vanamees.

„Ja ta käsivarred?” jätkas Barberin.

„Käsivarred on samasugused kui sääredki, nendega võib ju käia, kuid nad ei pea kaua vastu väsimusele ja viletsusele.”

„Tema ei pea vastu? Aga katsuge ometi ise !”

Mees pani oma kuivanud käe minu jalgadele.

katsudes neid, raputades pead ja kibrutades nägu. Ma olin juba näinud säärast stseeni, kui lihunik tuli ostma meie lehma. Ka tema oli katsunud Punikut ja kobanud. Ka tema oli raputanud pead ja teinud

haput nägu: See polnud põrmugi hea lehm, tal oli võimatu teda müüa edasi, ja siiski oli ta tema ostnud, ja ära viinud.

Kas vanamees tahtis ka osta mind ja ära viia?

Ah, ema Barberin, ema Barberin!

Ta teda polnud seal, et mind kaitseda.

Kui ma oleksin julgenud, oleksin öelnud, et alles eile õhtuloli Barberin mulle teinud etteheiteid, et ma olevat nõrk, ning et mul polevat mingid käed ega jalad. Ent ma teadsin, et see vahelesegamine ei tooks mingit kasu ja ma saaksin ainult võibolla lüüa. Ning ma vaikisin.

„Niisuguseici. lapsi on palju,” ütles rauk, „ta on linnalaps. Samuti on kindel, et mitte iialgi ei saa temast põllutöölis!; pange ta adra taha härgi ajama, siis näete, kui kaua ta peab vastu,”

„Kümme aastat.”

„Mitte ühtki kuud.”

„Ent vaadake teda ometi.”

31

„Vaadake ise.”

Ma seisin laua otsa juures Barberini ja mehe vahel, tõugatud kord ühe, kord teise poole.

„Lõpuks,” ütles mees, „võtan ta niisugusena kui ta on. Ainult, pange tähele, ma ei osta teda teilt, vaid üürin ja maksan teile kakskümmend franki aastas.”

„Kakskümmend franki!”

„See on hea hind ja ma maksan ette. Teie teenite neli ilusat sajasou'list rahatükki ja olete lapsest lahti.”

„Ent kui ma hoian ta enesele, maksab mulle vaestemaja tema eest üle kümne frangi kuus.”

„Saate võib-olla seitse-kaheksa. Ma tean hindu ja peale selle peate teda veel toitma.”

„Ta teeb tööd.”

„Kui te arvaksite ta olevat võimelise töötama, ei tahaks te teda ära saata.”

„Igal juhul ma saan ikkagi kümme franki.”

„Ja kui vaestemaja selle asemel et jätta ta teile, annab ta mõnele teisele, teie ei saa mitte midagi, kuna aga minuga pole teil karta midagi: kogu teie vaev seisab ainult käe väljasirutamtses.”

Ta kobas oma taskus ja tõmbas välja ühe nahkrahakoti, millest võttis neli hõberaha, ladudes nad lauale, neid seejuures kõlistades.

„Mõelge ometi,” hüüdis Barberin, „et see laps saab endale kunagi vanemad!”

„Aga mis sellest?”

„Sellest on ometi kasu neil, kes on ta üles kasvatanud; kui ma poleks arvestanud seda, ei oleks ma teda enesele võtnud iialgi.”

See Barberini lause „Kui ma poleks arvestanud seda, ei oleks ma teda enesele võtnud iialgi,” sundis

32

mind vihkama teda veel enam. Milline halb inimene!

„Nähtavasti te ei arvesta enam tema vanemaid,” ütles vanamees, „kui te tahate ta heita ukse taha. Ja lõpuks, kelle poole pöörduvad need vanemad, kui nad kunagi peaksid ilmuma? Teie poole, eks ole, aga mitte minu poole, keda nad ei tunne.”

„Aga kui leiате teie nemad?”

„Lepime siis kokku, et kui ilmuvad tema vanemad, me jagame tasu pooleks ja ma maksan teile kolmkümmend franki aastas.”

„Andke nelikümmend.”

“Ei, abi eest, mis ta mulle võib anda, pole see võimalik. “

„Ja millist abi peab ta teile andma ? Tal on head käed ja jalad, sedä ütlesin ja kinnitan veel kord, aga mis tahate siis õieti temaga pealehakata ?”

Mees vaatas Barberinile otsa kelmika ilmega ja ütles, tühjendades oma klaasi väikeste lonksude kaupa:

„Ta oleks mulle seltsiks. Ma muutun vanaks ja mõnikord õhtuti, peale vaevarikast päeva ja kui ilm on paha, mul tulevad kurvad mõtted. Ta lahutaks mu meelt.”

„Kindlasti on ta jaiad selleks küllalt tugevad.”

„Kuid mitte liiga, sest on tarvis tantsida, hüpata, kõndida, ja peale kõndimist jälle hüpata; ja viimaks saab ta koha signor Vitalise trupis.”

„Ja kus on see teie trupp?”

„Signor Vitalis olen mina, nagu te võite juba arvata, ja truppi, näitan teile otsekohe, kuna te soovite temaga tutvuda.”

Seda öeldes avas ta oma lambanaha ja võttis

33

kätte imeliku looma, keda ta oli hoidnud oma vasema kaenla all vastu rinda surutult.

Too oli sama loom, kes mitu korda oli ennast liigutanud lambanaha all, kuid see polnud mitte väike koer, nagu ma alul mõtlesin.

Mis loom see võis õieti olla?

Kas oli ta üldse loom?

Ma ei leidnud sellele veidrale olendile mingit nime, keda ma nägin esimest korda ja keda ma vaatlesin hämmastusega.

Ta oli rõivastatud punasesse kuldse paelaga ääristatud pluusi, kuid käed ja jalad olid paljad ja need olid tõesti käed ja jalad ja mitte käpad; ainult need käed ja jalad olid kaetud musta nahaga ja mitte valgega või ihuvärvilisega.

Samuti must oli ta pea, mis oli umbes minu suletud rusika suurune. Nägu oli lai ja lühike, laiade sõõrmetega nina ülespoole pööratud ja huuled olid kollased; ent mis mind hämmastas kõige enam, olid kaks äärmise liikuvusega üksteisele õige lähedal seisvat silma, läikivad kui peeglid.

„Ah, va inetu ahv!” hüüdis Barberin.

See sõna hajutas mu imetluse, sest ehkki ma polnud kunagi näinud ahve, olin neist kuulnud vähemalt. Too polnud siis mitte must laps, vaid anv.

„Siin näete mu trupi esimest isikut,” ütles Vitalis. „See on härra Joli-Coeur. Joli-Coeur, mu sõber, tervitage seltskonda.”

Joli-Coeur tõstis oma käe huulele ja saatis meile kõigile ühe suudluse.

„Siin on teine,” jätkas Vitalis, sirutades oma käe valge puudli poole. „Signor Capil on au esitada siinviibivale lugupeetud seltskonnale oma sõpru. “

34

Selle käsu peale puudel, kes seni polnud teinud vähimatki liigutust, tõusis kiiresti üles ja ajades enese tagumistele jalgadele püsti, ristitas oma esikäpad rinnal ja tegi oma peremehele nii sügava kummarduse, et ta politseimüts puudutas maad.

See viisakusnõue täidetud, ta pöördus oma seltsimeeste poole, ja ühe käpaga, hoides teist käppa ikka rinnal, ta tegi neile märgi läheneda.

Teised kaks koera, kelle silmad olid pööratud oma kaaslasele, tõusid kohe üles ja andes üksteisele ühe oma esikäppadest, nagu seda tehakse inimeste juures, nad astusid tõsiselt kuus sammu edasi, siis kolm tagasi ja tervitasid seltskonda.

„See, keda hüütakse Capiks,” jätkas Vitalis, „teisiti öeldud Capitano, itaalia keeles, on koerte pealik, ja tema, kui kõige targem, annab edasi minu käsud. See musta karvaga noorhärä on signor

Zerbino, mis tähendab galantne, nimi, mida ta väärrib kõigiti. Aga see noor tagasihoidliku ilmega persoon on signoora Dolce, sarmikas inglanna, kes pole mitte enesele varastanud oma magusa nime. Ja nende mitmesuguste aunimedega tähelepanuväärsete isikutega rändan ma mööda maailma, teenides omale leiba enam või vähem hästi, olenedes saatuse tujukusest. Capi!”

Puudel ristitas oma käpad.

„Capi, mu sõber, tulge siia ja olge nii armastusväärne, palun teid, - nad on hästikasvatatud isikud, kellega ma alati räägin viisakalt, - olge nii lahke ja öelge sellele noorele poisile, kes teid vaatab nii ümmarguste silmadega kui piljardipallid, kui palju praegu on kell.”

Capi lähenes oma peremehele, lükkas eemafe lambanaha, soris kuuetaskus ja tõmbas sealt välja suure hõbeuuri, vaatas numbrilauda ja haugatas

35

kaks korda selgesti; siis pärast neid kaht hästirõhutatud haugatust haukus ta tasemini kolm korda. Ja tõesti näitas kell kaks ja kolm veerandit.

„Hüva,” ütles Vitalis; „tänan teid, signor Capi, ja nüüd palun teid kutsuda signora Dolcet meie lõbuks tantsima pisut nõõril.”

Capi tõmbas kohe oma peremehe kuuetaskust ühe nõõri. Ta tegi märgi Zerbinole ja see asus kohe ta vastu. Nüüd viskas Capi talle ühe otsa ja mõlemad hakkasid tõsiselt nõõriga ringlema.

Kui liikumine muutus korrapäraseks, sööstis Dolce ringi ja hüples kergelt, hoides oma õrnad silmad peremehe omil.

„Teie näete,” ütles too, „et mu õpilased on targad; kuid tarkus näitab kogu oma väärtust ainult võrdluse läbi. Ja just sellepärast ma võtan selle poisi oma truppi. Ta mängib lolli osa ja minu õpilaste vaimukus tõstub seda enam esile.”

„Oo, et mängida lolli!” katkestas Barberin.

„Peab omama taipu,” jätkas Vitalis, „ja ma usun, et sel poisil pole taibust puudu, kui ta on võtnud mõned tunnid. Kuid seda me ju näeme. Et alata sellega, teeme kohe katse. Kui ta on tark, saab ta aru, et signor Vitalisega võib jalutada, läbida Prantsusmaa ja kümme teist maad, elada vaba elu, selle asemel et jääda härjaajajaks, sammuda alati ühel ja samal väljal hommikust õhtuni. Kui ta aga pole tark, hakkab ta nutma, kisendama, ja kuna signor Vitalis ei armasta halbu lapsi, ei võta ta teda enesega kaasa. Ja nii läheb paha laps vaestemajja, kus on palju tööd ja vähe süüa.”

Olin küllalt taibukas, et aru saada neist sõnust, kuid arusaamisest täideviimiseni tuli läbida kohutav vahemaa.

36

Muidugi signor Vitalise õpilased olid väga naljakad ja lõbusad ja kindlasti pidi olema lõbus alati rännata, kuid et nendega kaasa minna ja rännata, pidi lahkuma ema Barberinist.

On tõsi, et kui ma keeldusin, ma ei jääks võibolla ema Barberini juurde, vaid mind saadetaks vaestemajja.

Kuna ma viibisin segaduses, pisarad silmis,

Vitalis koputas mulle tasa sõrmeotsaga põsele.

„Näete,” ütles ta, „laps saab aru, sest ta ei karju, mõistus tuleb sellesse väikesesse pähe ja homme.”

„Oo, mu härra,” kisendasin ma, „jätke mind ema Barberini juurde, palun teid!”

Ent enne kui ma oleksin saanud öelda rohkem, mind katkestas Capi kõva haukumine.

Samal ajal koer sööstis laua poole, millele Joli Coeur oli jäänud istuma..

Too, kasutades silmapilku, mil kõik olid pöördunud minu poole, oli tasa võtnud oma peremehe klaasi, mis oli täidetud veiniga ja kavatses seda hakata tühjendama. Ent Capi, kes oli alati valvel, oli mürganud seda ahvi kelmustükki ja truu teenijana tahtis ta seda takistada.

„Härra Joli-Coeur,” ütles Vitalis tõsise häälega, „teie olete maiasmokk ja kelm. Minge nurka ja pöörake nina vastu seina, ja teie, Zerbino, pidage vahti tema ees; kui ta ennast liigutab, andke talle üks tubli plaks. Mis puutub teisse, härra Capi, siis olete hea koer. Sirutage mulle oma käpp, et ma võiksin seda suruda.”

Sellal kui ahv täitis käsku, häälitsedes tasa, koer sirutas õnnelikult ja uhkelt käpa oma pere-mehele.

37

„Nüüd,” jätkas Vitalis, „pöördume tagasi asja juurde. Ma annan teile kolmkümmend franki.” „Ei, nelikümmend.”

Algas vaidlus, ent varsti katkestas Vitalis: „Lapsel hakkab igav, ta mingi parem võõrastemaja hoovi jalutama ja lõbutsema.”

Samal ajal tegi ta Barberinile märgi.

„Jah, seda küll,” ütles too, „mine õue, aga ära

38

tule enne tagasi, kui sind kutsun, või muidu ma pahandun.”

Ei aidanud muu kui pidin täitma käsku.

Läksin õue, kuid polnud mingit tahet mängida. Istusin ühele kivile ja hakkasin mõtisklema.

Praegu otsustati minu saatust. Milliseks kujuneb ta? Külma ja hirmu ajasid mu lõdisema.

Vaidlus Vitalise ja Barberini vahel kestis kaua ja möödus rohkem kui tund, kui Barberin ilmus õue.

Viimaks nägin teda tulevat, - ta oli üksi. Kas tuli ta mind otsima, et mind amja Vitalise kätte?

„Lähme koju,” ütles ta.

Koju! Kas ma siis ei lahkugi ema Barberinist? oleksin tahtnud küsida, kuid ei julgenud, sest ta näis olevat õige halvas tujus.

Teekond möödus vaikselt.

Ent umbes kümme minutit enne kojujõudmist, Barberin, kes sammus ees, seisatus:

„Kui sa,” ütles ta, võttes tugevasti kinni mu kõrvast, „kui sa jutustad ainsagi sõna sellest, mis sa kuulsid täna, maksad sa selle kallilt. Nii siis, ettevaatust!”

39

IV. Ema maja.

„Noh,” küsis ema Barberin, kui me jõudsime tagasi, „mis külavanem ütles?”

„Me ei käinud tema juures.”

„Kuidas, ei käinud?”

„Ei, ma kohtasin sõpru „Jumalaema” trahteris ja kui me tulime sealt välja, oli juba liiga hilja. Me läheme homme tagasi.”

Nii oli siis Barberin jõplikult loobunud oma ärilisest tehingust vana Vitalisega.

Tee peal mõtlesin ma mitu korda, kas ei peitu selles koju tagasi pöördumises mingi kavalus, kuid need viimased sõnad hajutasid kahtlused, mis möllasid mu ajus. Kuna me pidime järgmisel päeval tagasi pöörduma külla ja minema külavanema juurde, oli kindel, et Barberin polnud vastu võtnud Vitalise ettepanekuid.

Vaatamata tema ähvardusile oleksin rääkinud oma kahtlusist ema Barberinile, kui oleksin saanud olla mõne silmapilgu temaga üksi, aga kogu õhtupooliku Barberin ei lahkunud majast ja ma heitsin magama, leidmata juhust, mida ootas.

Uinusin, mõeldes, et juhul saabub võib-olla homme.

Ent järgmisel päeval üles tõustes ei näinud ma ema Barberini kuski.

40

Kui ma teda otsisin, hulkudes ümber maja, Barberin küsis, mida ma otsin.

„Ema.”

„Ta on külas ega tule tagasi enne kui pärast lõunat.”

Teadmata miks, kuid siiski see äraolek tegi mu rahutuks. Ta polnud eelmisel õhtul öelnud, et ta läheb külla. Miks polnud ta oodanud, et minna meiega ühes, sest ka meie pidime sõnna minema pärast lõunat? Kas jõuab ta tagasi selleks ajaks kui me hakkame minema?

Ebamäärane hirm rõhus mu südant. Mul oli mingi hädaohu eelaimus.

Barberin vaatlus mind imeliku ilmega, mis minusse ei mõjunud põrmugi rahustavalt.

Et vältida seda pilku, läksin aeda. Ühte aianurka ma olin istutanud aedvilja, mida olin saanud kuskilt ja mis oli peaaegu tundmatu meie külas, nimelt maapirn.

Olin parajasti põlvili nlaas, toetudes kätele, nina oma maapirnide juures, kui kuulsin kannatamatut häält hüüdvat minu nime. Barberin hüüdis mind.

Mis tahtis ta?

Ma ruttasin maja poole.

Milline oli mu üllatus, kui silmasin kolde ees. Vitalist Ja ta koeri.

Silmapilkselt taipasin, mida Barberin tahtis minust. Vitalis oli tulnud mind otsima ja selleks, et ema Barberin ei saaks mind kaitseda, oli Barberin ta saatnud hommikul külla.

Tundes väga hästi, et mul polnud oodata Barberinilt ei. abi ega halastust, ma jooksin Vitalise juurde:

41

„Oh, härra,” hüüdsin ma, „ärge viige mind ära.”

Ja ma hakkasin nuuksuma.

„Mu poiss,” ütles ta mulle küllalt pehmelt, „sa ei saa mitte õnnetuks, tulles minuga ühes; ma ei peksa lapsi ja pealegi oled sa minu õpilaste seltskonnas, kes on väga lõbusad. Mida on sul kahetseda?”

„Ema Barberin! Ema Barberin!”

„Igal juhul sa ei jää mitte siia,” ütles Barberin, haarates tugevasti mu kõrvast. „Kas härra või vaestemaja, vali!”

„Ei! Ema Barberin!”

„Ah, sa vihastad mind lõpuks!” hüüdis Barberin, vihastudes koledasti. „Kui sind tuleb siit ära ajada kepihoopidega, siis teen ka seda!”

„See laps kahetseb oma ema Barberini,” ütles Vitalis; „ei maksa teda peksta selle eest. Tal on hea süda ja see on hea märk.”

„Kui te teda haletsete, hakkab ta ulguma veel kõvemini.”

„Hea küll, asume asja juurde.”

Seda öeldes Vitalis pani lauale kaheksa viiefrangist raha, mis Barberin ühe käeliigutusega laskis kaduda oma taskusse.

„Kus on koms?” küsis Vitalis.

„Siin,” vastas Barberin, näidates üht sinist puuvillasest riidest taskurätti, mis oli kokku sõlmitud nurkipidi.

Vitalis avas sõlmed ja vaatas, mida sisaldas taskurätt. Seal oli kaks minu särki ja lõuendist püksid.

„Siin pole seda, mis teie lubasite,” ütles Vitalis, „te pidite mulle andma tema asjad, aga siin on ainult räbalad.”

„Tal pole teisi.”

„Kui ma küsiksin lapse käest, olen kindel, et ta ütleks, et see pole tõsi; ent ma ei taha selle üle vaielda. Mul on vähe aega, peab asuma teele. Lähme, mu väike. Kuidas on ta nimi?”

„Remi. “

„Lähme, Remi. Võta oma komps ja mine Capi ees. Edasi, marss!”

Ma sirutasin oma käed tema poole, siis Barberini poole, kuid mõlemad pöörasid ära oma pead ja ma tundsin, kuidas Vitalis haaras mu käe.

Pidin minema.

Ah, vaene maja, mulle näis, kui ma astusin üle läve, et sinna jäi üks osa minust.

Kiiresti vaatasin enese ümber, kuid mu pisaraist tuhmistunud silmad ei näinud kedagi, kellelt paluda abi, - polnud kedagi maanteel, ei ketlagi lähedases ümbruses.

Hakkasin hüüdma:

„Ema, ema Barberin..“

Ent keegi ei vastanud mu hüüdele, mis kustus nuuksumiseks.

Pidin järgima Vitalisele, kes ei lasknud lahti mu kätt.

„Head teed!” hüüdis Barbetin.

Ja ta pöördus tagasi majja.

Nüüd oli kõigel lõpp.

„Lähme, Remi, sammume, mu laps,” ütles Vitalis.

Ja ta käsi tõmbas mind edasi.

Ma hakkasin kpndima tema kõrval. Õnneks .ei kiirendanud ta samme, ja usun, et ta isegi seadis nad minu järele.

Tee, mida mööda me läksime, tõusis loogeldes märke ja igal käänakuil nägin ma ema Barberini

maja, mis jäi ikka väiksemaks ja väiksemaks. Õige tihti ma olin joosnud sellel teel ja teadsin, et kui me jõuame ta viimasele käänakule, ma näen maja veel kord, siis aga, nii pea kui astume mõned sam- mud tasandikul, kaob ta silmist. Pole enam midagi; minu ees on tundmatus. Ja minu selja taha jääb maja, kus ma olin selle päevani elanud nii õnnelikult ja mida ma kahtlemata ei näe enam iialgi.

Õnneks kestis mäkketõus kaua. Siiski jõudsime viimaks üles.

Vitalis polnud kogu aeg lahti lasknud mu kätt.

„Kas te lubate mul puhata natuke?” küsisin temalt.

„Hea meelega, mu poiss.”

Ja esimest korda ta laskis lahti mu käe.

Ent samal ajal nägin teda oma pilku pööravat Capile ja tegevast talle ühe märgi, millest see sai aru.

Ja kohe, nagu karjakoer, Capi tuli sakka eesotsast ja istus minu. selja taha.

Nüüd taipasin ma, mis see märk tähendas: Capi oli minu valvur. Kui ma teeksin mõne liigutuse, et põgeneda, ta hüppaks mulle jalga kinni.

Istudes teeäärsel murul, ma otsisin pisaraist tuhmunud silmadega ema Barberini maja.

Meie all laotus org, millest olime tulnud üles, kaetud aasade ja metsatukkadega, ja päris all seisis üksikuna ema maja, kus ma olin kasvanud üles.

Teda oli puude seast seda kergem leida, et sel silmapilgul tema korstnast tõusis väike kollane- suitsusammas ja kerkides sirgelt vaikselt õhus, tõusis kuni meieni. Oli see mälestuse illusioon või tõelisus, see suits tõi minuni tammepuu lehtedelõhna, mis olid kuivanud ümber hagude, millega me olime tulnud talve jooksul. Mulle näis, nagu oleksin ma kolde ees väikesel pingil, jalad

tuhas, kuna korstnasse tormav tuul meile paiskab näkku suitsu.

Vaatamata vahemaale ja kõrgusele, millel me asusime, esemed olid säilitanud selgesti ja puhtalt oma kuju, olid ainult vähenenud, muutunud õige pisikeseks. “

Veel üks samm teel ja kõik see kaob igaveseks.

Äkki nägin teel, mis läheb külast meie majani, üht valget tanu. Ta kadus ühe puudesalga taha

ja ilmus varsti jälle. Kaugus oli nii suur, et ma ei suutnud eraldada muud kui ainult tanu valget värvi, mis nagu kahvatuvärviline kevadine liblikas lendles okste vahel.

Ent on silmapilke, mil süda näeb paremini ja kaugemale, kui kõige teravamad silmad: ma tundsin ära ema Barberini. See oli tema, olin selles kindel. Ma tundsin, et see oli tema.

„Noh?” küsis Vitalis, „kas asume tee?”

„Oo, mu härra, palun teid!”

„Tähendab, see on vale, mis öeldi, sul on siiski nõrgad jalad. Oled kõndinud nii vähe maad ja juba väsinud. See ei luba meile kuigi pikki päevateekondi.”

Ent ma ei vastanud, ma vaatasin.

See oli ema Barberin; see oli tema tanu, tema sinine seelik, see oli tema.

Ta kõndis pikil sammel, nagu oleks tal kojujõudmisega rutt.

Jõudes meie väravani ta lükkas selle lahti ja ruttas õue.

Kohe tõusin ma püsti, mõtlemata Capile, kes hüppas mu kõrvale.

Ema Barberin ei jäänud majja kauaks. Ta tuli välja ja hakkas õues jooksma sinna-tänna laialisirutatud kätega.

Ta otsis mind.

Ma kummardusin ettepoole ja hakkasin kisendama kõigest jõust:

„Ema! Ema!”

Ent mu hääl ei ulatunud alla, ega suutnud ületada ojavulinat; ta haihtus õhku.

„Mis on sul viga,” küsis Vitalis, „lähed sa hulluks?”

Ma ei vastanud ja puurisin oma pilgud ema

Barberinisse, kuid ta ei teadnud, et olen nii lähedal temale ja ta ei tõstnud pead.

Ta jooksis üle õue ja jõudnud tee, vaatas ringi igale poole.

Ma kisendasin kõvemini, kuid nagu esimenegi kord, kasutult.

Nüüd, aimates tõde, tõusis püsti ka Vitalis ega kestnud kaua, kui ta silmas valget tanu.

„Vaene väike,” pomises ta tasa.

„Oo, ma palun teid,” hüüdsin ma, julgustatud neist kaastundlikest sõnust, „laske mind minna tagasi!”

Kuid ta haaras mind käest ja tõmbas maanteele.

„Kuna sa oled puhanud,” ütles ta, „lähme edasi, mu poiss.”

Ma tahtsin rabelda lahti, kuid ta hoidis mind tugevasti kinni.

„Capi! . Zerbino!” hüüdis ta.

Ja koerad asusid mu ümber, Zerbino ette, Capi taha.

Pidin järgima Vitalisele.

Asudes mõne sammu, pöörasin pead.

Me olime ületanud mäeharja ja ma ei näinud enam ei oma. orgu, ei maja. Ainult õige kaugel sinakad künkad näisid tõusvat taevani ja mu pilgud eksisid mõõtmatusse.

V. Teel.

Peale veerandtunnilist käiku laskis ta mu käe vabaks.

„Nüüd,” ütles ta, „kõnni ilusasti minu kõrval, ent ära unusta, et kui sa tahad põgeneda, püüavad Capi ja Zerbino su kohe kinni; ja neil on teravad hambad.“

Ma tundsin, et põgenemine oli nüüd võimatu ja oli kasutu seda isegi proovida.

Ja ma ohkasin.

„Sa oled kurb,” jätkas Vitalis, „ja ma saan sellest aru ning pole sulle pahane. Sa võid nutta vabalt, kui tahad; ainult püüa mõista, et see pole mitte sinu õnnetuseks, et ma viisin su ära. Mis oleks sinust saanud? Sa oleksid läinud kahtlemata vaestemajja. Inimesed, kes su kasvasid üles, pole mitte su isa ja ema. Sinu ema, nagu sa teda nimetad, on hea olnud sinu vastu ja sa armastad teda. Sul on kahju lahkuda temast. Kõik see on hea, kuid mõtle sellele, et ta ei oleks saanud sind enese juurde jätta vastu abikaasa tahtmist. Teisest küljest, see mees võib-olla polegi nii karm kui sa arvad. Tal pole millestki elada, ta on vigane. Ta ei saa enam tööd teha ega või lasta ennast nälga surra, et toita sind. Püüa mõista, mu poiss, et elu on

liiga tihti võitlus, milles ei saa teha, mida tahetakse.“

Kahtlemata olid need sõnad targad või vähemalt kogenud. Ent miski kisendas sel silmapilgul kõvemini kui kõik sõnad - lahusolek emast.

Ma ei näe enam kunagi seda, kes mind on üles kasvanud, kes mind on kallistanud, seda, keda ma armastan, - oma ema.

Ja see mõte pigistas mu kurku; lämmatas mind.

Siiski sammusin ma Vitalise kõrval, püüdes eneses korrata seda, mis ta mulle ütles.

Kahtlemata kõik see oli õige. Barberin polnud minu isa ja tal polnud põhjusi, mis oleksid teda sundinud kannatama viletsust minu pärast. Ta oli mu omal ajal võtnud vastu, et mind kasvatada, ja kui ta nüüd mu saatis ära, siis sellepärast, et ta ei saanud enam mind enese juures pidada. Mitte tänasest päevast ei pidanud ma mõtlema temale, vaid juba aastatest, mis olin veetnud tema majas.

„Sa näed,” ütles Vitalis, sirutades käe nõmme poole, „et on kasutu püüda põgeneda. Otsekohe tabavad su Capi ja Zerbino.”

Põgeneda! Ma ei mõelnud enam sellele. Ja kuhu. siis? Kelle juurde?

Pealegi see pikk valge habemega rauk võib-olla polnudki nii kohutav, nagu ta uskusin olevat alul, ja kui ta on mu peremees, ei ole ta võib-olla minu vastu mitte halastuseta.

Mu peremees marssis pikil korrapäraseil sammel, kandes Joli-Coeuri oma õlal või seljakotil ja koerad tema ümber sörkisid kõrvale jooksmata.

Aeg-ajalt Vitalis ütles neile mõne sõbraliku sõna, kord prantsue keeles, kord ühes võõras keeles, mida ma ei tundnud.

Ei tema ega nemad ei paistnud mõtlevat väsi

musele. Ent minuga polnud lood samasugused. Olin nõrkenud. Kehaline väsimus, ühinedes hingelise segadusega, olid ammutanud kogu mu jõu.

Vedasin jalgu järele ja vaevaga ma suulsin järgida oma peremehele. Siiski ma ei julgenud paluda teda peatuda.

„Puukingad väsitavad sind,” ütles ta, „Usselis ostan sulle saapad.”

See sõna andis mulle jõudu.

Saapad olid alali olnud need, mida olin igatsenud kõige tulisemalt. Külavanema ja trahteripidaja poegadel olid saapad, nii et kui nad tulid pühapäeval jumalateenistusele, nad libisesid tasa kõlavail kiviplaatidel, kuna meie, teised talupojad, oma puukingadega tegime kõrvulukustaval lärmi.

„Kas Ussel on veel kaugel?”

„Haa, see on südamehää!” ütles Vilalis naerdes, „sa tahad visl kangesti saada enesele saapaid, mu poiss? Hüva, ma luban nad sulle ja veel naeltega. Ja ma luban sulle samuti sametisi püksid, kuue ja kübara. See, loodan, kuivatab su pisarad ja annab sulle jalgadesse jõudu veel maha käia puuduvad kuus miili.”

Naeltega saapad! Ma olin pimestatud. Juba saapad olid mulle imeväärsed asjad, aga kui ma kuulsin räägitavat naeltest, unustasin oma mure.

Ei, kindlasti mu peremees polnud paha inimene.

Sest kas halb inimene oleks märganud, et mu puukotad vaevavad mind?

Saapad, naeltega saapad! Sametpüksid! Kuub! Kübar!

Ah, kui ema Barberin näeks siis mind, kuis oleks ta õnnelik ja uhke minu üle!

Milline õnnetus, et Ussel on veel nii kaugel!

50

Vaatamata saabastele ja sametist pükstele, mis olid kuue miili kaugusel, mis meil veel oli minna, mulle näis, et ma ei jõua kõndida nii kaugele.

Õnneks tuli ilm mulle appi.

Taevas, mis meie teeasumiseloli sinine, kattus aegamööda hallide pilvedega ja varsti hakkas sadama peenikest vihma, mis ei lakanud enam.

Oma lambanahaga Vitalis oli kaitstud küllalt hästi ja ta võis varju anda Joli-Coeurile, kes juba esimese vihmapiisa juures oli kiiresti kadunud oma peiduurkasse. Ent mina ja koerad, kel polnud end katta millegagi, meie saime varsti märjaks nahani. Koerad veel võisid endid aeg-ajalt raputada, kuna aga mina ei saanud kasutada seda loomulikku vahendit ja pidin sammuma koorma all, mis rõhus ja jäätas mind.

„Kas külmetud sa kergesti!” küsis minult mu peremees.

„Ma ei tea, vähemalt ma ei mäleta ennast kunagi ära külmelanud oleval.”

„Hea, see on hea; kindlasti on sul ka häid külgi. Kuid ma ei taha sinuga riskida asjata; me ei lähe täna enam kaugemale. Seal all on üks küla, sinna läheme öömajale.”

Kuid külas polnud võõrastemaja ja keegi ei tahtnud öömaja anda kerjusetalolisele vanamehele, kes vedas enesega kaasas üht last ja kolme koera, kes kõik olid üleni porised.

„Siin pole hotell,” öeldi meile.

Ja ukсед suleti meie nina all. Läksime ühe maja juurest teise juurde, ilma et ükski uks oleks avanenud.

Kas pidime siis tõesti veel minema, puhkuseta, neli miili, mis meid lahutasid Usselist? Hakkas

51

saabuma öö, vihma külmus tungis üdini ja mu jalad tundusid olevat kanged kui pakud.

Ah, ema Barberini maja.

Viimaks üks talupoeg, kes oli lahkem kui ta naabrid, lubas meid oma küüni. Ent enne sisselaskmist võttis ta meilt lubaduse, et me ei teeks valgust.

„Andke siia oma tikud,” ütles ta Vitalisele, „ma annan nad teile homme tagasi, kui te hakkate minema.”

Nüüd vähemalt kaitstes meid katus ja vihm ei sadanud meile enam kaela.

Vitalis oli ettevaatlik mees, kes ei asunud teele, kaasa võtmata toidumoon. Sõdurikotis, mida ta kandis seljas, oli suur päts leiba, mille ta jagas neljaks osaks.

Vitalis ja mina istusime kõrvuti kahel sõnajalakool ja Joli-Coeur meie vahel. Koerad istusid meie vastas reas.

Vitalis ulatas mulle minu osa leiba ja jagas oma väikeste tükikeste kaupa Joli-Coeuriga; kuna koerad said neile määratud tükid.

Murdunud väsimusest, jalad puukingades katki hõõrdunud, ma värisesin külmast oma läbiligunenud rõivais.

Oli saabunud öö, kuid ma ei suutnud mõeldagi magamisele.

„Su hambad plagisevad,” ütles Vitalis; „on sul külm?”

„Jah, pisut.”

Kuulsin teda avavat oma koti.

„Siin on sulle kuiv särk ja kuub, mis võid panna selga märgade riiete asemel. Kui poed sõnajalgade alla, soojened varsti ja jääd magama.”

Siiski ei saanud ma sooja nii kiiresti kui Vita-

52

lis seda arvas. Veel kaua vähkresin ma oma sõnajalgadest voodil, kuna keha oli liiga valus ja ma ise liiga õnnetu, et võida uinuda.

Kas jääb see alatiseks nii, kõndida puhkamatult vihma käes, magada küünides, väriseda külmast, saada õhtusöögiks ainult tüki kuiva leiba ja pole kaevata kellelegi, pole armastada kedagi, pole ema Barberini?

Kui ma nii mõtisklesin muremõtteid, kurvalt ja silmad täis pisaraid, tundsin ma äkki oma näol sooja hingust.

Sirutasin käe ja puudutasin Capi villast karva.

Ta oli tasa lähenenud mulle, kõndides ettevaatlikult sõnajalgadel ja nuusulas mind; ta hingeõhk puudutas mu nägu ja juukseid.

Mis tahtis ta?

Varsti heitis ta sõnajalgadele päris minu lähedale ja hakkas hellalt lakkuma mu kätt.

Sellest liigutatult ma tõusin istukile ja suudlesin ta külma nina.

Ta niuksus paar korda ja otsekohe pistis oma käpa minu pihku ning ei liigutanud enam.

Nüüd unustasin väsimuse ja mured. Mu kinninõõritud kõri muutus vabaks. Tõmbasin hinge; ma polnud enam üksi: mul oli sõber.

53

VI. Minu esimesed ülesasted.

Järgmisel päeval asusime varakult teele. Vihma ei sadanud enam, taevas oli sinine ja tänu kuivale tuulele, mis oli puhunud kogu öö, oli pori vähe.

Ma polnud kunagi saanud välja oma külast ja olin väga uudishimulik näha üht linna.

Ent pean tunnistama, et Ussel ei üllatanud mind sugugi. Tema vanad tornikestega majad, mis kindlasti pakuvad huvi ajaloolastele, jätsid mu täiesti ükskõikseks.

Õigust öelda ei otsinud ma neist majust mitte maalilikkust.

Ainult üks mõte täitis mu pead ja tumestas pilku, või vähemalt ei lasknud mul näha muud kui kui ainult üht: kingsepapoodi.

Mu saapad, Vitalise poolt lubatud saapad - oli tulnud tund neid jalga panna! Kus oli see oivaline pood, mis hankis nad mulle?

Ainult seda poodi ma otsisin; ülejäänu: tornid, kaared, kolonnid, ei pakkunud mulle mingit huvi. Nii jäi mulle Usselist ainus mälestis ja see oli turu läheduses olev pime ja suitsunud pood. Tema

vaateaknale olid pandud välja vanad püssid, üks õmblustelt poorditud hõbepagunitega kuub, hulk

54

lampe ja korvides vana rauda, eriti tabalukke ja roostetanud võtmeid.

Tuli astuda kolm astet allapoole ja siis leidsin enese suurest ruumist, kuhu ei olnud tunginud kindlasti kunagi päikesevalgus, sest ajast kui majale ehitatud katus.

Kuidas võidi nii ilusaid asju kui saapad, müüa nii hirmuäratavas kohas!

Siiski Vitalis teadis, mis tegi, tulles sellesse poodi, ja varsti oli mul õnn tõmmata jalga rautatud saapaid, mis kaalusid vähemalt kümme korda rohkem kui mu puukingad.

Mu peremehe suurmeelsus ei peatunud veel seal. Peale saabaste ostis ta mulle sinisest sametist kuue, lõuendist püksid ja viltkaabu, - kõik, mis ta oli lubanud..

Ta ostis mulle sametit, mulle, kes olin seni kandnud ainult lõuendit; ta ostis mulle kaabu, kuna mul varemini olid peakatteks ainult juuksed. Kindlasti ta oli parim inimene maailmas, kõige suurmeelsem ja rikkam.

On tõsi, et samet oli kortsunud ja lõuend kulunud; on ka tõsi, et oli õige raske teada saada, milline oli kaabu esialgne värv, niipalju oli ta kannatanud vihma ja tolmus, kuid pimestatud nii paljust hiilgusest, ei märganud ma puudusi.

Tahtsin kiiresti selga ajada need. ilusad riided, kuid enne tegi Vitalis nende juures muutuse, mis valmistas mulle valurikka üllatuse.

Pöördudes tagasi võõrastemajja, võttis ta oma kotist käärid ja lõikas mu pükste sääred põlvist saadik maha.

Ja kuna ma vaatasin talle otsa suurte silmadega, ütles ta:

„See on ainult selleks, et sa ei sarnaneks iga

55

ühega. Meie oleme Prantsusmaal ja ma rõivaslan su itaallaseks; kui me läheme aga Itaaliasse, mis on võimalik, siis rõivast an su prantslaseks.”

Kuna see seletus ei hajutanud mu imestust, ta jätkas:

„Kes me oleme? Kunstnikud, eks ole, komejandid, kes juba ainult enese välimusega peavad äratama uudishimu. Kas usud, kui me läheksime praegu avalikku kohta, rõivastatult nagu pürjelid või talupojad, kas suudaksime siis peatada neid, et nad jälgiksid meie ettekandeid? Ei, kas pole nii? Tea, et elus silma torgata on mõnikord hädatarvilik. See on vihastav, kuid me ei või sinna parata midagi.”

Nii, olles hommikul prantslane, muulusin õhtuks itaallaseks.

Kuna mu püksid ulatusid ainult põlvini, Vitalis sidus mu sukkade ümber ristamisi punased nõõrid kogu jala pikkusel; mu kaabu ümber mähkis ta linnid ja ilustas ta riidest lillede kimbuga.

Ma ei tea, mis teised võisid mõelda minust, kuid olles avameelne, pean tunnistama, et leidsin enese olevat toreda. Ja see pidi olema nii, sest mu sõber Capi, olles mind vaadelnud kaua, ulatas mulle rahuldatud ilmega oma käpa.

„Nüüd, kuna su rõivastis on korras,” ütles Vitalis, kui ma panin pähe oma kaabu, „asume tööle, et me võiksime anda homme, laadapäeval, suure etenduse, milles sina debüteerid.”

Ma küsisin, mis tähendab debüteerima ja Vitalis seletas mulle, et see tähendab esimest korda ilmuda publiku ette, mängides komöödiat.

„Homme anname oma esimese etenduse ja ka sina võtad sellest osa. Nii pean sulle õpetama osa, mis sulle olen määranud.”

56

Mu imestunud silmad ütlesid talle, et ma ei saanud temast aru.

„Ma mõtlen osa all seda, mis sul on teha sel etendusel. Kui ma su võtsin enesega kaasa, siis mitte selleks, et sulle valmistada jalutamise lõbu. Ma pole selleks küllalt rikas. Nii pead sa töötama. Ja sinu töö seisab selles, et sa mängid komöödiat mu koerte ja Joli-Coeuriga.”

„Aga ma ei oska mängida komöödiat!” hüüdsin ma hirmunult.

„Sa pead töötama, et õppida mitmesuguseid osasid, mida sa mängid nendega. Hakkame siis peale !”

Tol ajal oli mul tööst väga algeline arusaamine. Ma uskusin, et tööd tegema tähendab kaevata maad, lõhkuda puid või olla kiviraiuja, ega kujutelnud midagi muud.

„Tüki pealkiri, mida me etendame,” jätkas Vitalis, „on Härra Joli-Coeuri teener ehk Rumalam kahest pole mitte see, keda arv takse.”

Härra Joli-Coeuri teener polnud pikk naljamäng .ja ta ettekandmine ei kestnud rohkem kui kakskümmend minutit. Kuid meie proov kestis peaaegu kolm tundi, sest Vitalis laskis meil alata kaks korda, neli korda, kümme korda sama asja, nii koertel kui mul.

Koerad olid täiesti unustanud mitmed katkendid oma osadest ja neile pidi neid õpetama uuesti.

Olin üllatatud, nähes meie peremehe kannatlikkust ja pikka meelt. Ta ei kohelnud loomi sugugi nii, nagu seda tehti mu külas, kus vanded ja löögid olid ainsaks kasvatusvahendiks, mida tarvitati oma äranägemise järgi.

Mitte kordagi ei vihastunud ta selle pika proovi jooksul, kordagi ta ei kirunud.

57

„Algame uuesti,” ütles ta tõsiselt, kui sellega, mida ta käskis, ei tulnud toime. „Läks halvasti, Capi. Te pole mitte küllalt tähelepanelik, Joli Coeur; teie saate tõrelda.”

Ja see oli kõik; kuid sellest jätkus.

„Hüva,” ütles ta mulle, kui proov oli lõppenud, „mis sa arvad, kas sa harjud mängima komöödiat?”

„Ma ei tea.”

„Kas see pole igav?”

„Ei, see lõbustab mind.”

„Siis läheb kõik hästi. Ole tähelepanelik, mu poiss, ole püüdlik, tee kõik nii hästi kui võid. Elus seisab kõik selles.”

Nii rääkides ma võtsin enesele julguse talle öelda, et selle proovi juures üllatas mind kõige rohkem ta muutumatu kannatlikkus, mida ta oli üles näidanud nii Joli-Coeuri ja koerte kui ka minu vastu.

Ta naeratas vaikselt:

„On näha kohe, et sa oled elanud selle päevani ainult talupoegade juures, kes on karmid loomade vastu ja kes usuvad, et loomi peab juhtima alati tõstetud kepiga.”

Mu seltsilistel, koertel ja ahvil, oli minu kõrval suureks eeliseks, et nad olid harjunud ilmuma publiku ette ja nii nad võisid oodata homset päeva hirmu. tundmata. Neil tuli teha, mida nad olid teinud sada või isegi juba tuhat korda.

Ent mul polnud nende rahulikku enesekindlust. Mis ütleb Vitalis, kui ma mängin oma osa halvasti? Mis ütlevad pealtvaatajad ?

See rahutus segas mu und ja kui ma uinusin, nägin unes inimesi, kes hoidsid naerust kõhtu, nii naeruväärsena esinesin ma.

58

Olin suures ärevuses, kui järgmisel päeval .lahkusime võõrastemajast, et minna platsile, kus pidi aset leidma meie etendus.

Vitalis kõndis eesotsas, pea, püsti, rind ees, ja ta lõi takti käte ja jalgadega, mängides valssi

metallist vilespillil.

Tema järel läks Capi, kelle seljas istus uhkeldades härra Joli-Coeur inglise kindrali mundris, punases kuues ja pükstes, mis olid ääristatud kuldpaelaga, ja peas oli tal silinder, mille külge oli kinnitatud suur suletutt.

Siis, aupaklikus kauguses, läksid ühes reas Zerbino ja Dolce.

Lõpus moodustasin mina saba rongkäigule, mis tänu meie isanda poolt määratud asetusviisile, võttis tänaval tubli tüki ruumi.

Kuid enam kui meie rongkäigu hiilgus äratasid tähelepanu vilespilli läbilõikavad helid, mis tungisid majade sisemusse, äratades Usseli elanikkude uudishimu. Joosti ustele vaatama meie möödumist ja kõikide akende kardinad kerkisid kiiresti.

Mõned lapsed hakkasid meile järgima, jahmunud talupojad ühinesid nendega ja kui me jõudsime platsile, oli meie taga suur saatkond.

Meie teatrisaal kerkis õige ruttu; ta koosnes nelja puu külge tõmmatud nõõrist, moodustades pikliku nelinurga, mille keskele me asetusime.

Meie etenduse esimene osa sisaldas mitmesuguseid koerte poolt esitatud kunsttükke: kuid millised olid need kunsttükid, ei võinud ma öelda, kuna olin ametus oma osa kordamisega ja segane ärevusest.

Kõik, mida mäletan, oli see, et Vitalis oli pannud kõrvale oma vilespilli ja asendanud ta viiuliga,

59

millega ta saatis koerte harjutisi, mängides kord tantsulugusid, kord õrnu ja tasaseid viise.

Rahvahulk oli kiiresti kogunenud meie nõõri juurde, ja kui ma vaatasin enese ümber, enam masinlikult, kui mingil otstarbel, ma nägin lõpmata hulga silmateri, mis kõik, pöördunud meie peale, näisid välja saatvat kiiri,

Esimene osa lõpetatud, Capi võttis hammaste vahele väikese puukausikese ja kõndides tagumistel jalgadel, algas ringi "lugupeetud seltskonna" ees. Kui rahatükid ei kukkunud kaussi, ta peatus ja pannes selle ringi keskele, käeulatuses kaugemale, ta surus oma esikäpad tõrksa pealtvaataja oi külge, haugatas kaks või kolm korda ja koputas käppadega taskule, mis ei tahtnud avaneda. Nüüd kostusid publikus hüüded, lõbusad ütlused ja naljad.

„Puudel on kaval, ta tunneb neid, kel on paks tengelpung.”

„Hei, käsi taskusse!”

„Ta annab!”

„Ta ei anna!”

„Oma onu pärandusest saate ta tagasi!”

Ja lõpuks tuli rahatükk välja sügavusest, kus ta peatus.

Sellal Vitalis, lausumata sõnagi, kuid pööramata kausikeselt silmi, mängis oma viiulil lõbusaid lugusid.

Varsti pöördus Capi tagasi oma peremehe juurde, kandes uhkelt täidetud kausikest.

Nüüd pidin mina Joeli-Coeuriga astuma ette.

„Mu daamid ja mu härrad,” ütles Vitalis, žestikuleerides viiuli ja poognaga, „me jätkame etendust lõbusa komöödiaga, mille pealkiri on Härra Joli-Coeuri teener ehk Rumalam kahest pole mitte

60

see, keda arvatakse. Mees, nagu mina, ei alandu selleni, et hakkan ette kiitma oma näidendit ja näitlejaid. Ütlen teile ainult üht: ajage pärani silmad ja kõrvad ja valmistage oma käed plaksutamiseks.”

See, mida ta nimetas „lõbusaks komöödiaks”, oli lõeliselt pantomiim, tähendab näidend, mida mängitakse liigutustega, aga mitte sõnadega. Ja see pidi olema nii, juba üksi sel põhjusel, et kaks

peategelast, Joli-Coeur ja Capi, ei osanud rääkida ja et kolmas (kes olin ma ise) polnud võimeline lausuma isegi kaht sõna.

Siiski, et teha näitlejate mängu kergemini mõistetavaks, Vitalis saatis teda mõningate sõnadega, mis valmistasid ette näidendi olukordi ja selgitasid neid.

Mängides sordiini all üht sõjakat viisi, ta teatas härra Joli-Coeuri, inglise kindrali, ilmumist, kes oli saavutanud oma varanduse ja aukraadi India sõdades. Kuni selle. päevani härra JoliCoeuril oli teenriks olnud ainult Capi, kuid ta tahtis end lasta teenida nüüdsest peale inimesel, kuna ta varanduslik seisukord lubas seda luksust: loomad olid küllalt kaua olnud inimeste orjad, oli juba aeg seda muuta.

Oodates selle teenri tulekut, kindral Joli-Coeur jalutas edasi-tagasi ja suitsetas sigarit. Oleks pidanud nägema, kuidas ta puhus suitsu publikule näkku! .

Kindral muutus kärsituks ja hakkaš pööritanu .oma suuri silmi, nagu see, kes hakkab vihastuma; ta hammustas huult ja pörutas jalaga vastu maad.

Kolmanda jalapõrutuse järel pidin sisse astuma mina, juhitud Capi poolt. Kui ma oleksin unustanud oma osa, oleks koer

61

selle tuletanud meelde. Oigel silmapilgul sirutas ta mulle käpa ja viis mu kindrali juurde.

Too, silmates mind, tõstis meeleheitlikult käed. Ja tõesti, oli see siis kellegi teener, keda talie esitati? Siis tuli ta mind vahtima mu nina alla ja hakkas minu ümber õlgu kehitades ringi käima. Ta ilme oli nii naljakas, et kõik rōkkasid naerda: Saadi aru, et ta pidas mind täielikuks juhmiks ja samasugune oli ka pealtvaatajate arvamus.

Näidend oli muidugi kombineeritud selle totruse igakülgseks näitamiseks. Igas etteastes ma pidin tegema mingi uue juhmuse, kuna Joli-Coeur seevastu pidi leidma juhuseid, et näidata oma tarkust ja osavust.

Pärast seda kui oli mind uurinud kaua, kindral laskis mulle katta laua.

„Kindral arvab, et kui see poiss sööb kõhu täis,“ ütles Vitalis, „ta muutub pisut targemaks. Me näeme seda kohe.“

Ma istusin ühe väikese laua ette, millele olid asetatud lauanõud ja salvrätt.

Mis teha salvrätiga?

Capi andis mulle märku teda tarvitada.

Ent kuidas?

Peale pikaajalist mõtiskelu ma nuuskasin sinna sisse.

Sellepeale kindral väänles naerust ja Capi kukkus mu totruse pärast selili, pöörates jalad õhku.

Nähes, et ma eksisin, silmitsesin uuesti salvrätti, mõeldes järele, kuidas teda kasutada.

Lõpuks tuli mulle hea mõte: ma käänasin salvrätti kokku ja tegin temast kaelasideme.

Uuesti naeris kindral ja Capi kukkus selili.

62

Ja nii läks see edasi, kuni vihane kindral kiskus mu toolilt, istus mu kohale ja hakkas sööma mulle määratud lõunasööki.

Oo, kindral mõistis tarvitada salvrätti! Millise graatsiaga ta torkas selle ühte oma mundri nõõpauku ja laotas põlvedele! Millise elegantsiga murdis ta leiba ja tühjendas klaasi!”

Ent kõige suuremat mõju avaldasid ta head kombed söömaaja lõpul, kui ta küsis hanibahorgi ja torkis sellega kiiresti hambaid.

Nüüd kõlasid kiiduavaldused igast küljest ja etendus lõppes triumfiga.

Kui tark oli ometi ahv! Kui rumal oli teener!

Ja pöördudes tagasi meie võõrastemajja, Vitalis tegi mulle selle komplimendi ja ma olin juba niivõrt näitleja, et ma tundsin sellest kiitusest uhkust.

VII. Kohtu ees.

Usselist lahkudes siirdusime Auvergne'i, sealt Velay'sse, Vivarais'sse, Quercy'sse, Rouergue'i, Cevennes'i mägedesse ja Languedoc'i.

Me polnud kunagi kaua peatunud linnades, mis leidsid meie teel, sest meie näidendite vähene arv sundis meid iga päev otsima uut kohta meie etendustele, et leida uut publikut. Niisuguste näitlejatega, nagu need, millest koosnes "kuulsa signor Vitalise trupp", eeskava ei võinud tõesti olla kuigi mitmekesine, ja kui me olime mänginud Härra Joli-Coeuri teenrit, Kindrali surma, Õiglase triumfi, Parandatud haiget ja kolme või nelja teist näidendit, oli see kõik ning ka meie näitlejad olid andnud kõik, mis nad oskasid.

Viimaks jõudsimme Bordeaux'sse. See on suur linn, kus võib kergesti leida uut publikut ja käies ühest linnaosast teise, me võisime anda kolm kuni neli etendust päevas.

Bordeaux's viibisime seitse kuni kaheksa päeva. Nüüd marssisime Pausse.

Paust jäi mulle hea mälestus, kuna selles linnas ei puhu peaaegu kunagi tuul.

Me jäime sinna kogu talveks, olles kogu aeg tänaval või avalikel platsidel, ja oli arusaadav, et ma pidin olema tundlik sedasorti eelisele.

Kevadel hakkas meie publik vähenema ja varsti leidsime endid üksi tühjadel platsidel.

Nii asusime ühel hommikul teele. Algasime uuesti oma rändelu, otsides juhuseid maanteil.

Kaua, ma ei tea palju päevi, palju nädalaid, me läksime edasi, laskudes orgudesse, ronides küngastele, kuna paremal pool meist paistsid kogu aeg Pürenee mägede sinakad tipud, mis sarnanesid pilvede kuhilatega.

Viimaks, ühel õhtul, jõudsimme ühte suurde linna; mis asetses viljakal tasandikul ühe jõe ääres. Majad, enamikus inetud, olid ehitatud punastest telliskividest, tänavad sillutatud väikeste, teravate kividega, mis olid valusad reisijate jalgadele, kes olid maha kõndinud päevas kaksteistkümmend miili.

Mu isand ütles, et oleme Toulouse'is ja et me jääme sinna pikemaks ajaks.

Nagu harilikult, oli meie esimene hool järgmisel päeval otsida meie etendustele sobivaid paiku.

Leidsime neid külluses ja eriti linnaosas, mis asetses botaanikaia läheduses. Seal oli ilus puudega varjatud muruplats, kuhu jooksis kokku mitu bulvarit, mida nimetatakse alleedeks. Võtsime omale koha ühest neist alleedest ja juba esimestest etendustest peale omasime arvukat publikut.

Õnnetuseks kordnik, kelle vahipost oli sellel alleel, ei näinud meid seal hea meelega, ja oli siis, et ta ei armastanud koeri, või et meie segasime teda ta teenistuses, või hoopis muil põhjusil, ta tahtis meid sealt ära ajada.

Võib-olla oleks meie olukorras olnud targem sellele pealekäimisele järele anda, sest võitlus meietaoliste vaeste veiderdajate ja politseinikkude

vahel pole kunagi tasavägine, kuid mu isand arvas teisiti.

Olgugi et ta oli ainult vana ja vaene õpetatud koerte näitaja, - vähemalt praegu ja näiliselt, -ta oli uhke. Peale selle oli temas tubli annus seda, mida ta ise nimetas õigluse vaistuks, tähendab, nagu ta mulle seletas, tal olevat veendumus, et ta ei tee kunagi midagi ja politsei määruste vastast. Ja ta keeldus täitmast politseiniku käsku.

Kui mu peremees ei tahtnud vihastuda või kui tal tuli tuju pilgata inimesi, - mis juhtus tihti taloli harjumpseks liialdama hakata oma itaalia viisakusega, eriti tähtsamate isikute vastu.

„Hiilgavaim võimu esindaja,” ütles ta, võttes maha kübara ja kummardudes sügavasti kordniku ees, „kas võib ta mulle näidata määrust, millega armetuil veiderdajail, nagu meil, on keelatud pidada oma viletsat ametit sellel avalikul platsil?”

Politseinik vastas, et ärgu ta vaielgu, vaid täitku käsku.

„Kindlasti,” vastas Vitalis, „nii saan ka mina sellest aru, ja ma luban täita teie käsu otsekohe, kui te mulle teatate, missuguse määruse järele teie ta mulle annate.”

Sel päeval kordnik pööras meile selja, kuna mu peremees, kübar peos, saatis teda sügava kummardusega, ise tasa naerdes.

Ent kordnik tuli teisel päeval tagasi ja astudes üle nööride, mis moodustasid meie teatri seinad, ta tungis keset meie ilusat etendust.

„Te peate suukorvitama oma koerad,” ütles ta karmilt Vitalisele.

„Suukorvitama oma koerad!”

„Säärane on politseimäärus, te peaksite seda teadma.”

67

Mängisime parajasti Parandatud haiget ja kuna see oli selle komöödia esimene etendus Toulouse'is, publik jälgis väga tähelepanelikult.

Politseiniku vahelesegamine kutsus esile nurinat ja hüüdeid.

„Ärge segage!”

„Laske etendus lõpetada!”

Ent käeliigutusega Vitalis palus rahu.

Siis, võttes peast oma kübara, mille suled pühkisid liiva, nii alandlik oli ta tervitus, ta lähenes kordnikule, tehes kolm sügavat kummardust.

„Kas hiilgavaim võimu esindaja ei öelnud, et ma pean suukorvitama oma näitlejaid?” küsis ta.

„Jah, suukorvitage nad otsekohe.”

„Suukorvitada Capi, Zerbino, Dolce,” hüüdis Vitalis, pöördudes seejuures rohkem publiku kui kordniku poole, „mis teie kõrgeausus ometi mõtleb! Kuidas saab kuulus arst Capi, keda tuntakse kogu maailmas, kirjutada kõhtu lahtistavaid retsepte ja välja loputada õnnetu härra Joli-Coeuri sappi, kui nimetatud Capi kannab oma nina otsas suukorvi? Oleks see veel mõni teine tema arstikutsele vastavam riistapuu.”

Selle peale kostus suur naerulagin ja laste kristalsed hääled segunesid vanemate kurguhäältega.

Vitalis, julgustatud neist kiiduavaldusist, jätkas:

„Ja kuidas veetlev Dolce, meie haigeravitseja, saab kasutada oma kõneosavust ja võlu, et mõjustada meie haiget lasta enesel pühkida ja puhastada sisikonda, kui ta oma nina otsas kannab riistapuud, mida auväärne võimu esindaja tahab talle peale sundida? Ma küsin seda lugupeetud seltskonnalt ja palun lahkesti avaldada oma arvamust.”

Lugupeetud seltskond ei vastanud otseselt, kuid ta naer rääkis tema eest: julgustati Vitalist, pilgati

68

kordnikku ja naerdi üle kõige Joli-Coeuri näomoonutuste üle, kes oli asetunud “hiilgavaima võimu esindaja” selja taha, tehes grimasse, ristitades oma käed rinnale, nagu tema, asetades rusika puusale ja heites pea taha õige naerukõditavate kehaväänamiste ja näokibrutamistega.

Politseinik, tasakaalust välja viidud Vitalise kõnega ja ülimesse vihasse sattunud publiku nae-

rust, pöördus järsku ümber.

Kuid nüüd märkas ta ahvi, kes hoidis hoopleja seisangus rusikas kätt puusal. Mõned sekundid vahtisid loom ja inimene üksteisele otsa, nagu tahaksid nad proovida, kes ennem pöörab silmad kõrvale. Tormiline ja mürarikas naerulagin tegi lõpu sellele stseeni.

„Kui homme teie koerad pole suukorvitatud,” kisendas kordnik meid rusikaga ähvardades, „ma kaeban teid kohtusse! Pidage seda silmas.”

„Homseni, signor,” ütles Vitalis, „homseni!”

Ja kuna politseinik kauges pikil sammel, Vitalis jäi seisma auväärses seisangus. Siis algas etendus uuesti.

Ma arvasin, et mu peremees ostab koertele suukorvid, kuid ta ei teinud midagi ja õhtupoolik möödus, itma et ta isegi oleks meelde tuletatld tüli kordnikuga.

Siis kogusin julgust ja rääkisin temale:

„Kui teie ei taha, et Capi ära ei lõhuks homme etenduse ajal oma suukorvi, mulle näib, et võiks selle talle pähe panna juba pisut varem. Teda valvates võib teda sellega võib-olla ära harjutada.”

„Kas usud sa siis, et ma panen neile pähe raudpuurid?”

„Aga mune näib, et politseinik võib teile teha palju tüli.”

69

„Sa oled ikkagi talupoeg ja nagu kõik talupojad, kaotad pea hirmust politsei ja sandarmite ees. Ent ole rahulik, ma korraldan homme nii, et kordnik ei saa mind kaevata kohtusse ja et mu õpilased ei peaks kannatama. Teisest küljest korraldan ma ka, et publik saaks pisut nalja. See politseinik peab meile hankima rohkem kui ühe hea rahasaagi ja mängib ise koomilist osa näidendis, mille talle valmistan. See toob mitmekesidust meie mängukavasse ja lõbustab meid endidki. Selleks lähed sa homme meie kohale üksi Joli-Coeuriga. Sa tõmbad nõõrid üles, mängid kandlel mõned lood ja kui su ümber on publikut juba küllalt ning kordnik on ilmunud kohale, tulen mina oma koertega. Ja siis algab naljamäng.”

Mulle ei meeldinud põrmugi minna täiesti üksi ette valmistama meie etendust, kuid ma hakkasin ka juba tundma oma isandat ja teadsin, kunas ma võin talle vastu ajada. Oli aga kindel, et praeguses olukorras polnud mul mingit väljavaadet mõjustada teda tegemata jätma naljavempu, mille ta oli kavatsenud, ja ma otsustasin sõna kuulda.

Järgmisel päeval läksin meie harilikku paika ja tõmbasin nõõrid üles. Olin vaevalt mänginud mõned taktid, kui juba joosti kokku igalt poolt.

Viimasel ajal, eriti kui viibisime Paus, mu isand oli mulle õpetanud kandlemängu ja ma võisin juba mängida mitte just halvasti mõnd tükki. Teiste seas oskasin ka ühte Napoli canzonetta't, mida ma laulsin kandle saatel ja mis tõi mulle alati kiiduavaldusi.

Olin juba mitmekülgne kunstnik ja kaldusin arvama, et kui meie trupil oli edu, siis tänu minu talendile. Siiski sel päeval taipasin väga hästi, et

70

mitte selleks, et knulda minu canzonetta't, rõhuti nii tugevasti nõõridele.

Need, kes olid eelmisel päeval pealt näinud stseeni politseinikuga, olid tulnud tagasi ja veel kaasa võtnud oma sõbrad. Politseinikke ei armastata nii Toulouse'is kui ka peaaegu igal pool ja oldi uudishimulik näha saada, kuidas vana itaallane pääseb terve nahaga ja nõökab oma vastast. Ehkki Vitalis polnud lausunud rohkem kui: „Homseni, signor,” said sellest aru kõik, et see määratud ja vastuvõetud kohtumine oli kuulutuseks suurele etendu'sele, milles sai naerda ja lõbutseda politseiniku kuul.

Sellest ka publiku suur tunglernine.

Nii siis mind nähes üksi Joli-Coeuriga mitmed rahutud pealtvaatajad katkestasid mind, küsides, kas vana itaallane ei tulegi.

„Ta tuleb varsti..”

Ja ma jätkasin oma canzonetta't.

Kuid ei tulnud mitte. mu peremees, vaid kordnik. Joli-Coeur silmas teda esimesena ja kohe, pannes käe puusa ja heites pea tagasi, hakkas ta jalutama minu ümber edasi-tagasi, kongelt, kõverdunult, naljaka auväärusega.

Pealtvaatajad naersid laginal ja plaksutasid mitu korda.

Kordnik sattus segadusse ja ta silmad pildusid välke. Loomulikult see kahekordistas publiku lõbusust.

Mulle enesele tükis naer peale, kuid seejuures olin rahutu. Kuidas pidi see kõik lõppema? Oleks Vitalis seal olnud, oleks ta vastanud kordnikule.

Ent ma olin iiksi 'ja ma vannun, et ma ei teadnud, mida vastata politseinikule, kui ta oleks pöördunud minu poole.

71

Kordniku nägu ei kuulutanud midagi head. Ta oli tulivihane ja marus.

Ta sammus edasi-tagasi minu nööri ees ja minust möödudes vaates mind kuidagi üleõla, mis mind pani kartma paha lõppu.

Joli- Coeuri, kes ei taibanud seisukorra tõsidust, lõbustas politseiniku seisang. Ka tema jalutas piki nööri, ent seespool, ja möödudes minust vaatas ta mind üleõla nii naljaka näoga, et pealtvaatajad pidid lõhkema naerust.

Kuna ma ei tahtnud politseiniku maruviha ajada üle piiri, hüüdsin Joli-Coeuri, kuid too ei arvanud heaks sõna kuulata. See mäng valmistas talle lõbu ja ta keeldus mind kuulamast, jätkates oma jalutust joostes, ja lipsas mu käest ära, kui teda tahtsin tabada.

Ma ei tea, kuidas see juhtus, ent kordnik, keda kahtlemata pimestas viha, arvas, et ma torgin ahvi, ja äkki astus ta üle nööri.

Kahe sammuga oli ta minu juures, ja ma peaaegu oleksin kukkunud rängast kõrvakiilust.

Kui ma seisin jälle kindlalt jalul ja avasin silmad, seisis Vitalis, kes oli ootamatult jõudnud kohale, minu ja politseiniku vahel, hoides viimase käest kinni.

„Ma ei luba lüüa seda last,” ütles ta, „see, mis te tegite, on alatus.”

Politseinik tahtis vabastada oma kätt, kuid Vitalis hoidis kõvasti kinni.

Ja paari sekundi kestel mehed vahtisid teine teisele silmi.

Kordnik oli vihast hull.

Mu isand oli võimsalt üllas: ta hoidis kõrgel oma valgete juustega raamitud ilusat pead ja ta nägu väljendas põlgust ja käskivust.

72

Mulle näis, et selle seisangu ees politseinik vajub maa alla, ent seda ei juhtunud. Tugeva liigutusega ta vabastas oma käe, haaras mu peremehel kraest ja lükkas toorelt enese ees.

Vitalis pidi kukkuma, nii tugev oli olnud tõuge,

73

kuid ta ajas enese sirgu ja tõstes parema käe, lõi tugevasti vastu kordniku kätt.

Mu peremees oli tugev mees, kuid siiski ainult vana mees. Politseinik oli veel tugev noor mees

ja võitlus nende vahel poleks kestnud kaua. Kuid võitlust ei tulnud.

„Mida soovite?” küsis Vitalis.

„Ma areteerin teid, tulge minuga jaoskonda.”

„Miks lõite seda last?”

„Ärge lobisege, tulge kaasa!”

„Vitalis ei vastanud, kuid pöördudes minu poole, ütles ta:

„Mine tagasi võõrastemajja, ja jää koertega sinna, küll ma saadan sulle teateid.”

Ta ei saanud öelda rohkem, sest kordnik tiris ta minema.

Nii lõppes see etendus, mille mu isand oli tahtnud teha lõbusaks ja mis lõppes kurvalt.

Koerad tahtsid järgneda oma peremehele, kuid ma käskisin neil jääda minu juurde ja sõnakuulmisega harjunud, nad pöördusid tagasi oma kohtadele. Nüüd märkasin ma, et nad olid suukorvitatud, kuid traatpuuri või võrgu asemel kandsid nad nina

ümber siidpaela; Capi, kelle kqrvi oli valge, punast, - Zerbino, kes oli must, valget ja Dolce, kelle nahk oli hall, sinist siidpaela. Need olid teatrisuukorvid ja Vitalis oli nii ilustanud koerad kahtlemata färsi jaoks, mida tahtis mängida politseinikule.

Publik hajus kiiresti. Ainult mõned inimesed jäid oma kohtadele, vaieldes selle üle, mis nüüd võis juhtuda.

„Vanal oli õigus.”

„Ei olnud.”

„Mispärast kordnik lõi last, kes ei olnud talle midagi öelnud ega teinud?”

74

„Paha lugu; vana ei pääse vangistusest, kui kordnik suudab tõestada vastuhakkamist.”

Pöördusin tagasi võõrastemajja kurvalt ja väga rahutult.

Vitalis ei sisendanud mulle enam hirmu; õigust öelda see kestis ainult mõned tunnid. Küllalt kiiresti ma olin kiindunud temasse tõsise lugupidamisega ja see austus oli kasvanud iga päevaga. Meie elasime sama elu, alati koos hommikust õhtuni ja tihti õhtust hommikuni; kui me jagasime magades sama õlekubu. Isal pole rohkem hoolt oma lapsega, kui temal minuga. Ta oli mind õpetanud lugema, laulma, kirjutama, rehkendama. Meie pikkadel matkadel oli ta alati kasutanud aega, õpetades mulle kord üht, kord teist, nagu oli olukord ja juhus. Külma ajal oli ta oli jaganud minuga oma vaipu, suure kuumusega aitas ta alati kanda osa koormat ja asju, inis olid minu kanda. Lauas, või õigemini söögiajal, sest meie ei söönud kuigi tihti laua ääres, ta ei andnud mulle kunagi halba tükki, jättes omale parema; vastupidi: ta jagas kõigile ühtlaselt nii head kui halba. On tõsi, et ta mõnikord kiskus mind kõrvust ja andis mulle mõne vopsu karmima käega, kui seda vahest oleks teinud isa. Ent need väikesed karistused ei lasknud mul unustada tema hoolt, ta südamlikke sõnu ja õrnuseavaldusi, mida ta oli näidanud minu vastu kogu aeg, mil viibisime koos. Armastasin teda ja tema armastas mind.

See lahutus puudutas mind valusalt.

Kunas näeme teineteist jälle?

Oli räägitud vanglast. Kui kaua võis kesta see vangistus?

Mis pidin ma tegema see aeg? Kuidas elada? Millest?

75

Mu isandal oli harjumuseks kanda oma varandust enesega kaasas ja enne kui kordnik tassis ta minema, tal polnud enam aega anda mulle raha.

Mu taskus olid ainult mõned sou'd. Kas jätkub neist, et toita meid kõiki, - Joli-Coeuri, koeri ja mind?

Ma veetsin kaks päeva kurbuses ja hirmus, julgemata välja minna võõrastemaja õuest, tegevuses olles Joli-Coeuri ja koertega, kes kõik olid rahutud ja murelikud. Viimaks, kolmandal päeval, üks mees tõi mulle Vitaliselt kirja.

Selle kirjaga mu peremees teatas, et teda hoitakse vangis ja viiakse järgmisel laupäeval politseikohtu ette, süüdistusel, et ta olevat vastu hakanud politseinikule ja tarvitanud vägivalda tema isiku kallal.

„Mitte taltsutada suutes oma viha, tegin ränga vea, mis mulle võib kalliks maksma minna, kuid on hilja sellest aru saada. Tule kohtuistungile, sa leiad sealt õpetust.”

Siis andis ta näpunäiteid mu ülalpeoks, lõpetades mind suudeldes ja paludes mind tema poolt silitada Capit, Joli-Coeuri, Dolcet ja Zerbinot.

Sellal, kui ma lugesin seda kirja, Capi, seistes mu jalge vahel, hoidis nina paberil, nuusutades seda, ja ta sabaliigutused näitasid, et ta ära tundis lõhnast, et kiri oli olnud ta peremehe kätes. Kolme päeva jooksuloli see esimene kord, kui ta ilmutas elavust ja rõõmu..

Järelepärimistele öeldi mulle, et politseikohtu istung algab kell kümme hommikul. Laupäeval kell üheksa juba nõjatusin ma uksele ja astusin esimesena saali. Aegamööda täitus saal ja ma tund-

76

sin ära mitmeid inimesi, kes olid pealt näinud stseeni kordnikuga.

Ma ei teadnud, mis on õieti kohtud ja õigus, kuid tundsin instinktiivselt pöörast hirmu. Mulle näis, et kuigi oli tegemist minu peremehega ja mitte minuga, olin siiski hädaohus. Ma pugessin ühe suure ahju taha ja surudes end vastu seina, tegin enese nii väikeseks kui võimalik.

Esimesena ei arutatud mu isanda süütegu, vaid ees olid inimesed, kes olid varastanud, kakelnud, kes kõik ütlesid, et nad on süütud, ja kes kõik mõisteti süüdi.

Viimaks tuli Vitalis kahe sandarmi vahel ja istus pingile, kus olid varemini istunud kõik need inimesed.

Seda, mida ta alul ütles, mis temalt küsiti, mis ta vastas, ma ei tea. Olin liiga erutatud, et kuulda või vähemalt aru saada. Pealegi ma ei mõelnudki kuulata, - ma vaatasin.

Ma vaatasin oma isandat, kes seisis püsti, ta pikad, valged juuksed taha heidetud, häbistatud ja vaevatud inimese seisangus; ja ma vaatasin kohtunikku, kes teda küsitles.

„Nii siis,” ütles kohtunik, kas tunnistate süüdi, et jagasite lööke kordnikule, kes teid areteeris?”

„Mitte lööke, härra kohtunik, vaid ühe löögi. Kui ma jõudsin platsile, kus pidi aset leidma meie etendus, nägin kordnikku andvat kõrvakiilu minuga kaasas olevale lapsele.”
„Kas see laps on teie oma?”

„Ei, härra kohtunik, kuid ma armastan teda, nagu oleks ta minu poeg. Kui ma nägin teda löödavat, ei suutnud ma taltsutada oma viha, haarasin kiiresti politseiniku käe ja takistasin löömast uuesti. “

77

„Kas te ise lõite kordnikku?”

„Kui too haaras kinni mu kraest, ma unustasin, kes on see mees, kes tungis mu kallale, või õigemini ma nägin temas ainult meest, selle asemel et näha korralvurit, ja ma tegin ebatahtliku liigutuse.”

„Teie vanuses ei unustata ennast.”

„Ei tohiks ennast unustada, kuid õnnetuseks ei tehta mitte alati seda, mida peaks tegema; ma tunnen seda täna.”

„Kuulame, mis räägib kordnik.”

Too jutustas sündmusest, nagu see oli olnud, kuid rõhutades enam seda, kuidas oli pilgatud tema isikut, tema häält, tema liigutusi, kui saadud lööki.

Selle tunnistuse ajal Vitalis, selle asemel et tähelepanelikult kuulata, vaatas saalis igale poole ringi. Mõistsin, et ta otsis mind. Siis otsustasin lahkuda oma peigupaigast ja, pugedes uudishimuliste sekka, jõudsin esimesse ritta.

Ta silmas mind ja ta kurb nägu hakkas särama. Ma tundsin, kui õnnelik oli ta mind nähes, ja mu silmad täitusid pisaratega.

„On see kõik, mis on teil öelda enesekaitseks?” küsis lõppeks eesistuja.

„Enese kasuks pole mul lisada midagi, ent lapse pärast, keda ma armastan sügavalt ja kes jääb üksi, tema pärast ma pöördun kohtu heatahtlikkuse poole ja palun meid lahus hoida võimalikult lühema aja.”

Ma arvasin, et mu peremees lastakse vabaks, kuid mitte midagi sellesarnast.

Üks teine kohtunik rääkis mõned minutid ja siis ütles eesistuja tõsise häälega, et kohtualune Vitalis, kuna ta leiti olevat süüdi korraalvuri teotamises ja tema kallal vägivalla tarvitamises, mõis-

78

tetakse kaheks kuuks vangi ja peab maksma sada franki trahvi.

Kaks kuud vangi! .

Läbi pisarate ma nägin avanevat ust, mille kaudu oli sisse tulnud Vitalis. Vitalis järgnes ühele - sandarmile ja uks sulgus.

Kaks kuud lahusolekut!

Kuhu minna?

79

VIII. Laeval.

Pöördudes tagasi võõrastemajja kurvalt ja nutetud silmadega kohtasin väraval võõrastemaja peremeest, kes vaatles mind kaua.

Ma tahtsin minna väravast läbi oma koerte juurde, kuid ta peatas mu.

„Noh,” küsis ta, „kuis on su peremehega?”

„Ta mõisteti vangi.”

„Kauaks?”

„Kaheks kuuks.”

„Jakui palju trahvi?”

„Sada franki.”

„Kaks kuud, sada franki,” kordas ta kolm või neli korda.

Tahtsin minna edasi, kuid ta peatas mu uuesti. „Mis kavatsed sa teha nende kahe kuu jooksul?”

„Ma ei tea, härra.”

„Aa, sa ei tea. Sul pole raha elamiseks ega koerte toitmiseks, mõtlen ma?”

„Ei, härra.”

„Sa loodad siis minule, et ma teile annaksin korterit?”

„Oo ei, härra, ma ei looda kellelegi.”

Miski polnud rohkem tõsi, - ma ei lootnud kellelegi.

80

„Nii, mu poiss,” jätkas võõrastemaja peremees, „sul on õigus. Su peremees võlgneb mulle juba liiga palju ja ma ei saa sulle võlgu anda kaks kuud, ilma et teaksin, kas see makstakse mulle ära. Sa pead siit ära minema.”

„Ära minema! Ent kuhu pean ma minema, härra ?”

„See pole minu asi. Ma pole sinu isa ega ka sinu peremees, miks pean ma siis sind jätma enese juurde ?”

Olin silmapilgu kui puuga pähe löödud. Mis öelda? Sel mehel oli õigus. Milleks pidi ta mu jätma enese juurde? Ma oleksin olnud talle ainult tüliks ja koormaks.

„Nii siis, mu poiss, võta oma koerad ja ahv ning pista punuma. Ainult sa jäta siia oma pere-mehe seljakoti. Kui ta lastakse vangist vabaks, tuleb ta teda otsima ja siis korraldame oma arved.”

See sõna sisendas mulle ühe mõtte ja ma uskusin leidnud olevat ühe vahendi, kuidas edasi jääda võõrastemajja.

„Kui te olete kindel, et siis korraldatakse teie arved, lubage mul olla niikaua siin ja lisage minu kulud mu peremehe kuludele juurde.”

„Arvad, mu poiss? Sinu isand võib mulle maksta küll mõne päeva eest, kuid kaks kuud on hoopis teine asi.”

„Ma sööksin nii vähe, kui te soovite.”

„Ja sinu loomad? Ei, sa pead minema. Küllap sa juba leiad külades tööd ja leiba.”

„Aga mu härra, kuidas leiab mu peremees mu üles, kui ta tuleb vanglast? Ta tuleb siia mind otsima.”

„Sa tule selleks päevaks tagasi. Vahepeal tee üks kahekuine jalutuskäik ümbruskonna supellin-

81

nades. Mine Bagnères'i, Cauterets'i, Luz' i; seal võid teenida hästi.”

„Aga kui mu peremees kirjutab mulle?”

„Ma hoian kirja alal.”

„Ent kui ma ei vasta talle?”

„Ah, sa tüütad mu ära. Ma ütlesin sulle, et pead minema. Mine, ja nii ruttu kui võid! Annan sulle viis minutit aega ja kui ma õue tagasi tulles. leian veel su siit, on sul tegemist minuga.”

Ma taipasin väga hästi, et igasugune vastupanu on kasutu. Pidin ära minema.

Läksin talli, päästsin lahti koerad ja JoliCaeuri, sidusin kinni oma koti, viskasin rihmaga õlale oma kandle, ning väljusin võõrastemajast.

Võõrastemaja peremees seisis uksele ja valvas minu järele.

„Kui tuleb mõni kiri,” hüüdis ta, „hoian ta sinu jaoks alal!”

Ma tahtsin kiiresti linnast välja jõuda, sest mu koertel polnud suukorve. Mis vastata, kui ma kohtan mõnd kordnikku? Et mul pole raha neile suukorvide ostmiseks? See oli õige, sest mul polnud taskus rohkem kui üksteist sou'd ja sellest ei jätkunud sääraseks ostuks. Viimaks areteeritakse ka veel mind? Minu peremees vangis, mina samuti, mis saab siis koertest ja Joli-Coeurist? Olin saanud näiteseltskonna direktoriks, perekonnapeaks, mina, perekonnatu laps, ja ma tundsin enese vastutust.

Sammusime kiiresti ja koerad tõstsid pea minu poole, vaadates minu poole ilmega, millest arusaamiseks pole tarvis sõnu: nad tahtsid süüa.

Joli-Coeur, kes istus minu seljakotil, tõmbas mind aeg-ajalt kõrvast, et mind sundida pöörama pead tema poole. Siis sügas ta oma kõhtu, liigu-

82

tusega, mis potnud vähem väljendusrikas kui koerte pilgud.

Mina samuti oleksin võinud rääkida oma näljast, sest olin sama vähe einestanud kui nemad. Kuid mis see aitas?

Minu üheteistkümnest sou'st poleks jätkunud hommikusöögiks ja lõunaks. Pidime rahulduma ühe ainsa söömaajaga, mille pidasime keskpäeval ja mis oli meile kahe eest.

Võõrastemaja, kus me olime olnud korteris ja kust meid aeti ära, asetses Saint-Michel'i

eeslinnas Montpellier' tee ääres ja loomulikult valisin selle tee.

Oma rutus, põgeneda linnast, kus ma võis in kohata politseinikke, polnud mul aega küsida, kuhu viisid mitmesugused teed. Ma soovisin ainult minna võimalikult kaugemale Toulouse'ist, ülejäänud huvitas mind vähe. Mul oli ükskõik kuhu minna, sest igal pool nõutakse raha söögi ja korteri eest. Kortariküsimus tegi mulle muret kõige vähem. Oli soe aastaaeg ja me võisime magada lageda taeva all mõne põõsa või müüri varjus.

Ent süüa?

Usun, et marssisime peaaegu kaks tundi, ilma et ma oleksin julgenud peatuda. Koerte pilgud muutusid üha paluvamaiks, kuna Joli-Coeur kiskus mu kõrva ja sügas oma kõhtu ikka tugevamini. Viimaks uskusin enese olevat küllalt kaugel Toulouse'ist, et mitte enam karta, või vähemalt ma võisin nüüd öelda, et ma suukorvitan oma koerad homme, kui mulle seda kästakse. Astusin esimesse pagariärr, mille leidsin.

Küsisin poolteist naela leiba.

„Võtke parem terve kahenaelane leib,” ütles

83

mulle pagarinaine, „teie loomaaia kohta ei ole see palju. Neid vaeseid loomi peab toitma hästi !”

Kahtlemata polnud kahenaelane leib liiga palju minu loomaaiale, sest kaasa arvamata Joli-Coeuri, kes sõi vähe, saaks meile sellest igapähele ainult pool naela, kuid see oli liig mu rahakotile.

Leib maksis siis viis sou'd nad ja kui ma oleksin võtnud kaks naela, oleks minu üheteistkümnest sou'st järele jäänud ainult üks.

Ütlesin, et mulle aitab poolteisest naelast, ja palusin teda mitte lõigata rohkem.

„Hea küll, hea küll,” vastas ta.

Ja lõikas ilusa kuuenaelase leiva küljest, mille ma oleksin kindlasti ära võinud süüa kõik, nõutud hulga ja pani ta kaalule, andes sellele väikese tõuke.

„Siin on pisut rohkem,” ütles ta ja ma nägin oma kaheksa sou'd kaduvat laekasse.

Koerad hüppasid rõõmsalt minu ümber ja Joli Coeur katkus kisendades mu juukseid.

Me ei läinud kaugele.

Panin oma kandle esimese tee ääres leiduva puu najale ja sirutasin enese rohule. Koerad istusid mu vastu, Capi keskele, Dolce ühele, Zerbino teisele poole, kuna Joli-Coeur, kes polnud väsinud, jäi püsti, valmis varastama leivatükke, mis ei kuulunud temale.

Leiva jagamine oli keeruline töö. Ma lõikasin viis võimalikult ühesuurust tükki ja, et ei tuleks ette leiva raiskamist, jagasin neid väikeste viilude kaupa. Igaüks sai oma tüki omal ajal, nagu oleksime sõõnud sõduritaldrikult.

Joli-Coeur, kes tarvitas toitu vähem kui meie, oli jagamisega rahul kõige enam ja ta polnud enam nälgane, kupa meie kõhud olid ikka tühjad. Tema

84

osast ma võtsin kolm tükikest, pannes nad oma kotti, et neid hiljemini jagada koertele, ja kuna jäi järele veel neli tükki leiba, oli meil igapähele üks. Sellest. saab meile pärast täiendus ja magusroog.

Olgugi et see pidusöök ei ergutannd sugugi kõneannet, mulle näis siiski tulnud olevat silmapilk, mil ma pidin pöörduma mõningate sõnadega oma seltsimeeste poole. M.a pidasin ennast loomulikult nende jubiks ja tahtsin neile teatada raskest olukorrast, milles praegu olime.

Capi oli kahtlemata aimanud mu kavatsust, sest ta vahtis mulle otsa oma suurte, tarkade ja õrnade silmadega.

„Jah, mu sõber Capi,” ütlesin ma, „jah, mu sõbrad Dolce, Zerbino ja Joli-Coeur, jah, mu seltsimehed, mul on teile teatada halb uudis: meie ei näe oma peremeest enne kahte kuud.”

„Auh!” ütles Capi.

„See on väga kurb esiteks temale, kuid ka meile. Tema toitis meid kõiki ja tema äraolekui me jääme kohutavasse seisukorda. Meil pole raha.”

Selle sõna peale, mida ta tundis väga hästi, ajas Capi enese püsti tagumistele jalgadele ja hakkas ringi käima, nagu oleks ta korjanud “lugupeetud seltskonna ridade” ees.

„Sa tahad, et annaksime etendusi,” jätkasin ma. „See on kindlasti hea nõu, kuid kas teenime küllaldaselt? Kõik seisab selles. Kui me ei tule toime, siis ütlen teile ette, et meil pole rohkem varandust kui kolm sou’d. Tuleb pingutada püksirihma. Kuna asjade seisukord on säärane, julgen loota, et te saate aru seisukorra tõsidusest ja selle asemel, et mulle ntängida pahu vempe, te panete oma tarkuse ühiskonna teenistusse. Ma nõuan teilt sõnakuulmist, mõõdukust ja julgust. Tõmbame

85

koomale read ja lootke minule, nagu mina loodan teile. “

Ma ei julge kinnitada, et mu seltsimehed said aru kõigest mu improviseeritud kõne üksikasjust, kuid kindlasti nad aimasid peamõtte. Nad mõistsid juba oma peremehe äraolekust, et sünnib midagi tõsist, ja ootasid minult seletust. Kui nad ei saanud aru ka kõigest, mis neile ütlesin, nad olid rahul minu käitumisega ja avaldasid rahulolu oma tähelepanelikkusega.

Kui ma nimetan nende tähelepanelikkust, siis räägin ainult koertest, sest Joli-Coeur polnud võimaline püsima pikemat aega sama asja juures. Minu kõne esimese osa ajal ta oli kuulanud mind kõige elavama huviga, aga juba kahekümne sõna järel oli ta roninud puu otsa, mis kattis meid oma lehestikuga ja lõbutses. nüüd, kiigutades ennast ja hüpates oksalt oksale. Kui Capi oleks teotanud mind niimoodi, oleksin haavunud kindlasti, kuid Joli-Coeurist võis oodata kõike. Ta oli mõtlematu, tühja pealuuga ja peale kõige oli täiesti loomulik, et ta tahtis pisut lõbutseta.

Tunnustan, et oleksin hea meelega teinud samuti, oleksin lõbusalt kiikunud okstel, kuid mu ameti tähtsus ja väarikus ei lubanud mulle niisuguseid meelelahutusi.

Peale lühikest puhkust andsin edasimineku signaali. Pidime teenima öömaja raha, ilmtingimata aga oma hommehommikuse toidu, kuna oli võimalik, et me võisime kokku hoida, magades lageda taeval all.

Peale peaaegu tunniajalist kõndimist nägime üht küla, mis näis olevat kohane mu kavatsuse täitmiseks.

Kaugelt ta paistis olevat künal armetu ja raha-

86

saak võis olla ka võrdlemisi vilets, kuid ei võinud heita meelt. Ma polnud teenistuse suuruse suhtes paljunõudlik ja mõtlesin, et mida väiksem on küla, seda vähem võime kohata politseinikke.

Korraldasin oma näitlejate rõivad ja nii ilusas reas kui vähegi võimalik me sammusime külla. Kahjuks puudus Vitalise vilespill ja samuti ta auväärne kuju, mis oli nagu mõnel rügemendi trummi-lööjal, tõmmates enesele kõikide pilgud. Mul polnud, nagu temal, pikka kasvu ja väljendusrikast pead; olin seevastu õige lühike ja peenike ja minu näost paistis välja pigemini rahutus kui enesekindlus.

Marssides vaatasin paremale ja vasakule, et jälgida muljet, mida avaldasime. See oli kesk-pärane. Tõsteti päid ja langetati jälle ning keegi ei järginud meile.

Jõudes väikesele platsile, mille keskel asetses väike purskkaev plataanide varjus, võtsin oma kandle ja hakkasin mängima üht valssi. Muusika oli lõbus, mu sõrmed kerged, kuid süda täis muret, ja mulle näis, et ma kannan oma õlul tohutut koormat.

Käskisin Zerbinot ja Dolcet tantsida valssi. Nad kuulasid sõna otsekohe ja hakkasid keerlema muusika taktis.

Ent keegi ei tülitanud ennast, et tulla meid vaatama, ja siiski nägin ustel naisi, kes kudusid või ajasid juttu.

Mängisin edasi; Zerbino ja Dolce jätkasid tantsu.

Võib-olla läheneb keegi meile. Kui tuleb üks, tuleb varsti ka teine, siis kümme, siis kakskümmend. Ent võisin mängida niipalju kui tahtsin, Zer-

87

bino ja Dolce võisid tantsida väsimuseni, inimesed jäid majadesse. Nad ei vaadanud isegi enam meie poole.

See ajas meeleheitele.

Siiski ei heitnud ma meelt ja mängisin kõvemini, helistades oma kandlekeeli nii, et nad ähvardasid katkeda.

Äkki üks väike laps, nii väike, et ta arvatavasti proovis oma esimesi samme, lahkus maja läve juurest ja tuli meie poole.

Ta ema järgneb talle kahtlemata. Ema järele tuleb tema sõbranna, meil on publikut ja teenime viimaks ka tasu.

Mängisin tasemini, et mitte hirmutada last, vaid meelitada lähemale.

Ettesirutatud kätega, kõikudes, tuli ta tasa lähemale.

Ta tuli, jõudis lähemale, veel paar sammu ja ta oli meie juures.

Ema tõstis pea, üllatatult kahtlemata ja rahutu, mitte leides enese juures oma last.

Ta silmas teda kohe. Ent selle asemel, et joosta tema järele, nagu olin lootnud, ta ainult hüüdis teda ja laps pöördus sõnakuulelikult ta juurde tagasi.

Võib-olla ei armastanud need inimesed tantsu.

Ka see oli võimalik.

Käskisin Zerbino ja Dolcet maha heita ja hakkasin laulma oma canzonetta't, ja mitte kunagi ei teinud ma seda innukamalt.

Fenesta vaseia e patrona crudele

Quanta sospire m'aje fato jettare.

Algasin parajasti teist salmi, kui nägin enese poole tulevat üht meest.

Lõppeks ometi!

88

Ja ma laulsin veel kaasakiskuvamalt.

„Hei!” hüüdis ta, „mis teed sa siin, väike päevavaras?”

Ma katkestasin, jahmunud sellest vahele hüüdest, ja jäin teda vahtima ammuli suuga.

„Noh, miks sa ei vasta?” küsis mees.

„Te näete, härra, et ma laulan.”

„On sul luba laulda meie kogukonna platsil?”

„Ei, härra.”

„Lase siis jalga, kui sa ei taha, et annan su kohtu kätte.”

„Aga, mu härra...”

„Nimeta mind härra Põlluvahiks ja anna kandadele valu, kerjus niisugune!”

Põlluvaht! Ma teadsin juba näite oma peremehest, mis tähendab vastu hakata politseikordnikkudele ja põlluvahtidele.

Ma ei lasknud korrata seda käsku, andsin kandadele valu, nagu ta oli käskinud, ja jooksin kiiresti tulnud teed mööda tagasi.

Kerjus! See polnud ju tõsi. Ma polnud kerjanud: olin laulnud ja tantsinud, see oli ometi minu

viis töötada. Mis olin ma teinud halba?

Viie minutiga ma lahkusin sellest külalislahkusetust, kuid hästi valvatud kogukonnast.

Koerad järgisid mulle lontis kõrvu ja kurvalt, kindlasti aru saades, et meiega juhtus mingi paha seiklus. Capi jooksis minust aeg-ajalt mööda ja pöördudes minu poole vaatles mind uudishimulikult oma tarkade silmadega. Iga teine tema asemel oleks mind küsitelnud, kuid Capi oli liiga hästi kasvatatud koer, liiga distsiplineeritud, et esitada mulle ebadiskreetset küsimust. Ta näitas ainult oma uudishimu ja ma nägin värisevat ta lõualuid pingutusest, et mitte hakata haukuma.

89

Kui me olime juba küllalt kaugel ega pruukinud karta põlluvahi toorest ilmumist, tegin käega märgi ja otsekohe kolm koera moodustasid mu ümber ringi; keskel Capi, liikumatult, silmad pööratud minu omadele.

Oli tulnud silmapilk neile anda seletust, mida nad ootasid.

„Kuna meil pole luba mängida,” ütlesin ma, „aeti meid minema.”

„Ja nüüd?” küsis Capi pealiigutusega.

„Nüüd läheme magama lageda taeva alla, ükskõik kuhu ja ilma õhtusöögita.”

Sõna „õhtusöögi” juures kuuldus üldine nurin. Ma näitasin oma kolme sou'd.

„Te teate, et see on kõik, mis meile on jäänud. Kui me nad kulutame ära täna õhtul, meie ei saa süüa homme hommikul ja kuna me oleme süüanud täna, siis on mõistlik mõelda ka homsele.”

Ja ma pistsin oma kolm sou'd taskusse tagasi. Capi ja Dolce langetasid alistudes pead, kuid Zerbino, kel polnud mitte just alati hea iseloom ja kes oli kõige maiam, jätkas urisemist.

Vaadanud talle tõsiselt otsa, ilma et oleksin suutnud teda vaikima sundida, ma pöördusin Capi poole:

„Selgita Zerbinole,” ütlesin ma, „seda, millest ta ei näi saavat aru. Peame loobuma täna teisest söömaajast, kui tahame saada süüa ka homme.”

Otsekohe virutas Capi oma seltsimehele käpalöögi ja nende vahel näis algavat vaidlust.

Ärgueldagu, et sõna „vaidlus” on ebasobiv, kuna ta on tarvitatud kahe looma kohta. On kindel, et koertel on oma eri keel. Kui te olete elanud majas, mille karniisi või akende külge pääsukesed on ehitatud oma pesad, olete jõudnud kindlasti

90

veendumusele, et need linnud ei vilista lihtsalt väikest muusikalist viisi, kui nad päikesetõusu ajal vadistavad kiiresti üksteisega, vaid need on tõelised jutud, mida nad räägivad tõsistest asjadest, mis neid erutavad, või jälle vahetavad õrnu sõnu. Ja sama pesakonna sipelgad, kohtudes teerajal, hõõruvad oma katsesarvi üksteise vastu. Mis usute neid tegevat, kui arvate, et nad ei teadusta üksteisele asju, mis neid huvitavad? Ja koerad ei mõista üksnes rääkida, vaid ka lugeda. Vaadake neid, kuis nad seisavad, nina õhus või pea maas, nuusutades kive ja põõsasaluseid; äkki nad peatuvad mõne rohutuli või seina juures ja jäävad sinna mõneks hetkeks. Me ei näe midagi seal seinal, kuna koer loeb sealt kõiksugu huvitavaid asju, mis sinna on kirjutatud saladuslike tähtedega ja mida meie ei näegi.

Mis. Capi ütles Zerbinole, ma ei kuulnud, sest koerad oskavad inimeste keelt, kuid inimesed koerte keelt mitte. Nägin ajnult, et Zerbino keeldus mõistust pähe võtmast ja nõudis otsekohest kolme sou äraraiskamist. Capi vihastus ja ainult siis, kui ta oli näidanud oma kihvu, alistus Zerbino vaikselt, kuna ta polnud just liiga julge.

Kuna õhtusöögi-küsimus nii oli korraldatud, jäi järele veel ainult magamispaiga otsimine.

Õnneks oli ilm ilus, päev soe ja magamine lageda taeva all polnud kuigi ebamugav. Tuli ainult ennast sisse seada nii, et mitte sattuda huntide kätte, kui neid siin oli, ja vältida põlluvahte, kes paistsid mulle olevat palju kardetavamad. Inimesi tuleb meil karta rohkem kui metsloomi.

Sammusime otse edasi valgel teel, otsides ulualust.

Tee muutus pikaks, kilomeetrid järgnesid kilomeetritele, viimased loojava päikese roosad kiired

91

olid kadunud taevast ning meie polnud leidnud veel seda varjualust.

Kui ma otsustasin peatuda, et mööda saata ööd, olime metsas, milles leidsid siin-seal lagedamad kohad, mille keskel seisis graniidirahnud. Koht oli kurb ja üksildane, kuid meil polnud valida paremat ja ma lootsin nende graniidirahnude seas leida meile varju ööjaheduse eest. Öeldes “meile” mõtlen ma Joli-Coeuri ja ennast, sest koerte pärast polnud mul muret. Polnud karta, et nad jääksid palavikku, magades väljas. Ent enesega pidin olema hoolikas, sest mul oli vastutustunnet. Mis saab trupist, kui ma haigestun? Mis saab minust enesest, kui pean ravima Joli-Coeuri?

Pöördudes teelt kõrvale, läksime kivide vahele ja varsti silmasin üht hiiglasuurt viltuseisvat graniidirahnu, mis moodustas oma jalal mingi õõnsuse, ja ta tippu võis tarvitada katuseks. Sellesse õõnsusse tuuled olid kokku kuhjanud tiheda kuivanud kuuseokastest voodi. Paremat me ei võinud leidagi: meil oli madrats, kuhu võisime sirutada, ja katus, mis kaitses meid. Puudus ainult tükk leiba õhtusöögiks. Kuid pidi katsuma sellele mitte mõelda.

Enne magamaheitmist seletasin Capile, et loodan tema kui vahi peale, ja hea loom, selle asemel et tulla meiega magama kuuseokastele, jäi välja vahisõdurina. Võisin olla rahulik, sest teadsin, et keegi ei või meile läheneda, ilma et ma poleks sellest saanud ette teada.

Siiski, vaatamata sellele, et ses suhtes võisin olla rahulik, ma ei uinunud kuuseokastele heites kohe, kuna mu rahutus oli suurem kui väsimus.

Päev, see esimene reisupäev oli olnud halb, kuid mida toob homme? Mul oli nälg, mul oli janu

92

ja taskus ainult kolm sou'd. Võisin neid masinlikult katsuda oma taskus nii palju kui tahtsin, nad ei rohkenenud. Üks, kaks, kolm, alati peatusin sellel arvul.

Kuidas toita oma truppi, kuidas toita iseennast, kui ma ei leia homme ja järgmisil päevil kohti, kus võime anda etendusi? Suukorvid, luba laulmiseks, kust pidin need võtma? Kas pidime siis kõik surema nälga kuski puu või põõsa all?

Ja kogu aeg mõlgutades neid kurbi mõtteid, ma vaatasin tähti, mis särasid mu pea kohal tumedas taevas. Oli täieline tuulevaikus. Kõik oli vaikne, ei kahisenud ükski leht, polnud kuulda ühtki linnuhäälitsust, ükski vanker ei mürisenud teel; nii kaugele kui suutis tungida mu pilk sinakaisse sügavuisse, oli tühjus. Kuis olime üksi ja maha jäetud !

Tundsin oma silmi täituvat pisaratega ja järsku puhkesin nutma: „Vaene ema Barberin! Vaene Vitalis!”

Lamasin kõhuli ja nutsin, suutmata hoida pisaraid, kui järsku tundsin oma juustel sooja hingust. Pöördusin kiiresti ümber ja pikk, pehme ja soe keel lakkus mu nägu. See oli Capi, kes oli mind kuulnud nutvat ja kes tuli mind lahutama, nagu ta oli juba kord tulnud mulle appi mu esimesel reisupäeval.

Ma võtsin oma käte vahele ta kaela ja suudlesin ta niisket koonu. Nüüd vingus ta kaks-kolm korda ja mulle näis, et ta nutab ühes minuga.

Kui ma ärkasin, oli saabumist juba ammu päev ja Capi, istudes mu ees, vaatles mind. Linnud vilistasid lehestikus ja kaugel, õige kaugel üks kell kutsus palvele. Päike, mis oli juba kõrgel taivas, saa-

93

tis sooje ja lohutavaid kiiri, mis olid head nii südamele kui kehale.

Meie hommikune tualett võttis aega õige vähe ja me läksime teele sinnapoole, kust kuulusid kellahelinat; seal oli küla ja seal asus kahtlemata ka pagar. Kui on magama heidetud ilma lõuna- ja

õhtusöögita, annab nälga ennast tunda varakult.

Olin otsustanud ära kulutada oma viimased kolm sou'd, tuli pärast siis, mis tuli. Jõudes külla polnud mul tarvis küsida pagari asukohta. Meie nina juhtis meid eksimatult sennapoole. Minu haistmismeel oli peaaegu sama terav kui koertel ja ma tundsin juba kaugelt head sooja leiva lõhna.

Kuna leivanael maksis viis sou'd, saime kolme sou eest ostetud leivast igaüks ainult väikese tükikese ja meie hommikueine lõppes kiiresti.

Oli saabunud silmapilk mõelda vahenditele, millega hankida oma sissetulekut. Selleks lonkisin külas ringi, otsides etenduseks sobivat kohta ja uurides ühtlasi inimeste nägusid, püüdes ära arvata, kas neist saavad meie sõbrad või vaenlased.

Ma ei kavatsenud anda etendust otsekohe, kuna kellaaeg polnud selleks kohane. Nii uurisin seda maakohta, otsides paremat paika, ja tahtsin keskpäeval tagasi tulla õnne katsuma.

Tegelesin parajasti nende mõtetega, kui äkki kuulsin enese seljataga kisa. Pöördusin kiiresti ümber ja nägin tulevat Zerbinot, keda ajas taga üks vanamoor. Taipasin otsekohe, mis põhjustas selle tagaajamise ja kisa: Zerbino, kasutades minu hajameelsust, oli läinud eemale, hiilinud ühte majja ja varastanud sealt tüki liha.

„Varas!” kisendas vanamoor. „Võtke nad kinni, võtke nad kõik kinni!”

94

Kuuldes neid viimaseid sõnu ja tundes end süüdlasena või vähemalt vastutavana mu koera kuritöös, pistsin ka mina jooksmas. Sest mis pidin vastama, kui naine oleks minult nõudnud varastatud liha hinda? Kuidas pidin seda maksma?

Nähes mind põgenevat, ei jäänud maha ka Dolce ega Capi, kuna Joli-Coeur, keda ma kandsin õlal, hoidis kõvasti kinni mu kaela ümbert, et mitte kukkuda.

Polnud karta, et meid oleks võidud tabada taga ajades, kuid meid võidi kinni pidada tee peal ja niisugune kavatsus näiski olevat kahel või kolmel inimesel, kes sulgesid tee. Õnneks aga leidsin enne kohtumist nendega väikese jalgraja, mis viis teelt kõrvale. Pöördusin sellele oma koertega ja joostes kõigest jõust, olime varsti lagedal väljal. Siiski ei peatunud ma enne kui olin jäänud hingetuks, olleks maha joosnud vähemalt kaks kilomeetrit.

95

Alles siis julgesin tagasi vaadata. Keegi ei jälginud meid. Capi ja Dolce olid ikka mu kannul, kuna Zerbino oli kaugel, peatudes kahtlemata selleks, et süüa oma lihatükki.

Hüüdsin teda, kuid Zerbino, kes teadis, et ta on teeninud raske karistuse, selle asemel et tulla minu juurde, põgenes.

Zerbino oli varastanud selle lihatüki nälja pärast, kuid ma ei saanud võtta seda vabandusena. Vargus jäi varguseks. Süüdlane pidi saama karistuse, vastasel korral oleks trupi distsipliinil olnud lõpp: järgmises külas võis Dolce jäljendada oma seltsimeest ja lõpuks oleks võinud isegi Capi satutada kiusatusse. Nii pidin avalikult karistama Zerbinot. Ent selleks pidi ta ilmuma minu juurde, kuid polnud põrmugi kerge teda selleks sundida.

Otsisin abi Capilt.

„Mine otsi Zerbino üles ja too ta siia.”

Ta läks otsekohe täitma talle usaldatud ülesannet. Siiski näis mulle, et ta tegi seda väiksema innuga kui harilikult, ja ta pilgust, mille ta heitis mulle enne äraminekut, uskusin võivat lugeda, et ta oleks esinenud meelsamini Zerbino advokaadina kui minu sandarina.

Nüüd ei jäänud mul muud üle, kui oodata Capi ja ta vangi tagasitulekut, mis võis aga venida küllalt pikaks, sest Zerbino kindlasti ei lase ennast kaasa tuua otsekohe. Kuid see ootamine polnud

mulle kuigi vastumeelt. Olin küllalt kaugel külast, et mitte karta tagaajamist, ja teisest küljest olin ka küllalt väsinud jooksust ning vajasin mõne silmapilgu puhkust. Pealegi, milleks kiirustada, kui ma ei teadnud, kuhu minna, ja kuna mul polnud midagi teha.

Koht, kus olin peatunud, oli kui loodud oota-

96

miseks ja puhkuseks. Teadmata, kuhu läksin omal pöörasel jooksul, olin jõudnud Lõunakanali kaldale ja peale Toulouse'ist tulles läbitud tolmuheid väljasid leidsin enese nüüd rohelises ja värskes maakohas. Oli vett, puid, rohtu; väike allikas nirises taimedega kaetud kaljupragude vahelt. Paremat paika ei võinud soovida koerte tagasituleku ootamiseks.

Tund möödus, ilma et oleksin näinud tagasi tulevat kumbagi, ja muutusin rahutuks, kui Capi ilmus üksi, langetatud päi.

„Kus on Zerbino?”

Capi heitis maha kartlikus seisangus ja ma märkasin, et ta üks kõrv oli verine.

Ma ei vajanud sündinu üle selgitust. Zerbino oli tõstnud mässu sandarmeeria vastu, polnud kuulnud Capit, kes ise võib-olla kuulas sõna vastumeelselt, ja laskis ennast võita meelega.

Kas pidin tõrelema ka temaga ja teda karistama? Mul puudus julgus ja ma polnud ka teiste piinamise meeletus, kuna kannatasin juba küllalt enese mure all.

Kuna Capi retkel polnud tulemusi, pidin jääma ootania, kuni Zerbino ise arvas heaks tagasi tulla.

Ootasin ühe puu all, hoides Joli-Coeuri nööri otsas, kartusest, et ka temal võiks tulla tuju ühineda Zerbinoga. Capi ja Dolce lamasid mu jalge ees.

Aeg veeres, Zerbino ei ilmunud, märgatamatult tuli uni ja ma jäin magama.

Kui ma ärkasin, oli päike mu pea kohal ja oli möödunud mitu tundi. Ent mul ei tarvitsenud vaadata päikest, et veenduda aja hilisuses, sest mu kõht kisendas, et oli möödunud juba palju aega sellest, kui ma sõin oma viimase tüki leiba. Samuti

97

andsid märku ka koerad ja Joli-Coeur, et nad olid näljased. Capi ja Dolce haletsemisväärse ilmega. Joli-Coeur grimassidega.

Ja Zerbino ei tulnud veelgi.

Kutsusin teda, vilistasin, kuid kasuta. Ta et tulnud. Saanud tubli hommikueine, seedis ta rahulikult kuski põõsa all.

Mu seisukord muutus kriitiliseks. Kui ma oleksin läinud edasi, ei oleks ta meid võib-olla leidnud enam üles; jäädes kohale, ei leiaks ma aga juhust teenida mõnda sou'd.

Söömistarve muutus ikka käskivamaks. Koerte silmad olid pööratud etteheitvalt minu omadele ja Joli-Coeur sügas oma kõhtu vihase hääletsusega.

Kuna aega kulus ikka rohkem ja Zerbino ei tulnud, saatsin Capi veel kord otsima oma seltsimeest, kuid poole tunni pärast tuli ta üksi tagasi ja andis mulle mõista, et ta polnud teda leidnud. Mis teha?

Olgugi et Zerbino oli süüdlane ja peale selle veel oli meid kõiki asetanud kohutavasse seisukorda, ei tulnud mul mõttessegi teda maha jätta. Mis ütleks mu isand, kui ma ei viiks talle tagasi kõiki koeri. Ja vaatamata kõigele, armastasin siiski seda kelmi Zerbinot.

Otsustasin oodata õhtuni, kuid oli võimatu jääda tegevuseta ja kuulata meie kõhtude näljakisa, mis muutus üha valusamaks. Tuli leiutada midagi, mis oleks meid võinud panna tegevusse ja juhtida mõtteid mujale.

Pidime katsuma unustada nälga.

Ent mida hakata tegema?

Kui ma puurisin selle küsimuse kallal, meenus mulle äkki Vitalise ütlus, et kui rügement sõjas on väsinud pikast marsist, lasta kse mängida muu

98

sikat, ja sõdurid, kuuldes lõbusaid lugusid, unustavad väsimuse.

Kui mängiks in ühe lõbusa viisi, võib-olla unustaksime. kõik nälja. Igal juhul, olles tegevuses mängimisega ja koerad ning Joli-Coeur tantsuga, aeg mööduks kahtlemata kiiremini.

Võtsin puu najalt oma kandle ja pöörates selja kanali poole, hakkasin mängima üht tantsulugu. Alul ei paistnud mu näitlejail olevat kuigi suurt tuju tantsuks. Oli selge, et tükk leiba oleks mõjunud paremini, lmid siiski vähehaaval nad elustasid. Muusika avaldas oma harilikku mõju, unustasime

99

kõik leiva, mida meil polnud, ning me ei mõelnud enam muule kui mina mängule ja nemad tantsule.

Järsku kuulsin üht selget lapsehäält hüüdvat: „Bravoo!” Hää! tuli mu selja tagant. Pöördusin kiiresti ümber.

Üks laev oli peatunud kanalil meiepoolse kalda ääres. Kaks teda vedavat hobust puhkasid vastaskaldal.

See oli imelik laev, mille sarnast ma polnud veel näinud. Ta oli hulga lühem veolaevadest, mis harilikult sõidavad kanalitel, ja ta laele, mis asetses ainult vähe veepinnast kõrgemal, oli ehitatud klaasrõdu. Selle rõdu ees asetses väätkasvudega varjutatud veranda. Sellel verandal silmasin kaht inimest, - üht noorevõitu ülla ja nukra näoga daami - ja üht last, üht peaaegu minuvanust poissi, kes näis lamavat.

Kahtlemata oli see laps hüüdnud „bravoo!”

Toibusin üllatusest, ja kuna selles ilmumises polnud midagi hirmutavat, kergitasin kübarat, et tänada seda, kes mulle oli aplodeerinud.

„Kas mängite oma lõbuks?” küsis daam, rääkides võõra rõhuga.

„Mängin selleks, et töötada lasta oma näitlejaid ja ka oma meelelahutuseks.”

Laps tegi käeliigutuse ja daam kummardus tema poole.

„Kas soovite mängida veel?” küsis daam pead tõstes.

Kas ma ei soovi mängida! Mängida publikule, kes tuli nii parajal ajal! Ma ei lasknud ennast paluda.

„Kas soovite tantsu või komöödiat?” küsisin.

„Oo, komöödiat!” hüüdis laps.

100

Ent daam katkestas teda, öeldes, et eelistab tantsu.

„Tants on liiga lühike,” ütles laps.

„Peale tantsu me võime, kui lugupeetud seltskond seda soovib, näidata mitmesuguseid kunstükke, nagu neid tehakse Pariisi tsirkustes.”

See oli minu peremehe lause ja ma püüdsin seda öelda sama nooblilt kui tema. Järele mõeldes olin päris rõõmus, et ei soovitud vaadata komöödiat, sest oleks raske olnud korraldada etendust, kuna puudus Zerbino ja ka kostüümid, ning muu tarvilik.

Võtsin siis oma kandle ja hakkasin mängima üht valssi. Otsekohe Capi võttis oma käppadega ümber Dolce keha ja nad hakkasid keerlema taktis. Siis Joli-Coeur tantsis üksi. Nii näitasime kogu oma repertuaari. Me ei tundnud väsimust. Mis puutus näitlejaisse, siis olid nad kindlasti aru saanud,

et nende vaeva tasuks on lõunasöök, ja uad ei säästnud endid rohkem kui mina.

Järsku keset üht harjutust nägi p põõsa tagant ilmuvat Zerbinot ja kui ta seltsimehed möödusid temast, asus ta jultunult nende keskele, hakates 'mängima oma osa. Mängides kogu aeg ning valvates oma näitlejate üle, vaatlesin poisikest ja imelik asi, olgugi et ta näis meie etendusest tundvat suurt lõbu, ta ei liigutanud ennast. Ta jäi lamama, lebedes täielikus liikumatuses, liigutades ainult oma käsi, neid plaksutades.

Oli ta halvatud? Näis, nagu oleks ta seotud ühe laua külge.

Märgatamatult, oli tuul surunud laeva vastu kallast, millelolime, ja nüüd nägin last nii hästi, nagu oleksin olnud ta kõrval laeval. Ta oli blond, ta nägu kahvatu, nii kahvatu, et paistsid läbi ta

101

lauba läbipaistva naha sinised sooned. Ta näoilme oli haiglaselt õrn ning kurb.

„Kui palju maksavad kohad teie teatris ?” küsis daam.

„Makstakse selle järele, kui palju on tuntud lõbu.”

„Siis, ema, peab maksma õige palju,” ütles laps.

Ja ta lisandas paar sõna keeles, mida ma ei mõistnud.

„Artur tahab näha teie näitlejaid lähemalt,” ütles daam.

Tegin Capile märki ja see, võttes hoogu, hüppas laevale.

„Ja teised?” hüüdis Artur.

Zerbino ja Dolce järgisid oma seltsimehele.

„Ja ahv !”

Joli-Coeur oleks kergesti sooritanud hüppe, kuid ma polnud temas kindel. Ta võis laeval hakata tegema nalju, mis võib-olla ei oleks meeldinud daamile.

„On ta tige?” küsis too.

„Ei, madam, kuid ta pole alati sõnakuulelik ja ma kardan, et ta ei käitu küllalt viisakalt.”

„Tooge ta laevale!”

Seda öeldes andis ta märku tüüri juures seisvale mehele ja too heitis laevalt kaldale ühe laua.

See võimaldas mul minna laevale, riskimata kardetavat hüpet, ning ma astusin väärilt laeva laele, kannel õlal ja Joli-Coeur käe peal.

„Ahv, ahv!” hüüdis Artur.

Lähenesin lapsele ja sellal kui ta paitas ja silitas Joli-Coeuri, võisin teda silmitseda lähemalt.

Ta oli tõesti köidetud ühe laua külge, nagu ma olin arvanud varemini.

„Teil on muidugi isa, mu laps?” küsis daam.

102

„Jah, kuid praegu olen üks.”

„Kui kauaks?”

„Kaks kuud.”

„Kaks kuud! Oo, mu väike! Kuidas jäite üksi nii kauaks teie vanuses?”

„Pole midagi parata, madam.”

„Teie peate muidugi kahe kuu pärast viima oma peremehele teatava summa raha?”

„Ei, madam. Jätkub sellest, kui ma saan ära elatada ennast ja oma truppi.”

„Ja on see teil seni õnnestunud?”

Kõhklesin enne vastamist. Ma polnud veel kunagi näinud daami, kes oleks sisendanud mulle säärast aukartust kui too, kes mind küsitles. Kuid ta rääkis minuga nii heasüdamlikult, ta häälooli nii pehme, ta pilk nii lahke, nii julgustav, et ma otsustasin öelda tõtt. Ja milleks ka vaikida!

Ma jutustasin talle, kuidas olin olnud sunnitud lahkuma Vitalisest, kes mõisteti vangi selle eest,

et oli kaitsenud mind, ja kuidas ma sest ajast, mil lahkusin Toulous'ist, polnuq teeninud ainustki sou'd.

Sellal kui ma rääkisin, mängis Artur koertega, kuid siiski kuulas ta ja kuulis, mis ma ütlesin.

„Kuis peate olema näljased!” hüüdis ta.

Kuuldes seda sõna, mida nad tundsid hästi, hakkasid koerad haukuma ja Joli-Coeur sügas raevuseit kõhtu.

„Oo, ema!” ütles Artur.

Daam mõistis seda hüüet. Ta ütles võõras keeles mõned sõnad naisele, kes pistis pea välja ühe praakiloleva ukse vahelt, ja varsti see naine tõi ühe väikese kaetud, laua.

„Istuge, mu laps,” ütles daam.

Ma ei lasknud ennast paluda, panin kandle

103

maha ja istusin kiiresti laua äärde. Koerad asetusid ringi ümber minu ja Joli-Coeur hüppas mu põlvele.

„Kas teie koerad söövad leiba?” küsis Artur. Kas nad söövad leiba! Andsin igaühele tüki, mille nad neelasid kiiresti alla.

„Ja ahv?” küsis Artur.

Ent polnud tarvis hoolitseda Joli-Coeuri eest, sest sellal, kui ma toitsin koeri, oli ta lämbumas laua all tükist pasteedist, mille oli näpanud laualt.

Võtsin tüki leiba ja kuigi ma polnud lämbumas, nagu Joli-Coeur, neelasin ta alla vähemalt sama aplalt kui tema.

„Vaene laps,” ütles daam, täites mu klaasi:

Artur ei lausunud sõnagi, kuid ta vaatles meid pärani silmi, hämmastunud kahtlemata meie söögiisust, sest olime üks aplam kui teine; isegi Zerbino, kes ometi pidi oma isu rahuldanud olema varastatud lihaga.

„Kus oleksite täna õhtul söönud, kui me poleks kohtunud?”

„Usun, et me poleks. söönud üldse.”

„Ja kus lõunastate homme?”

„Võib-olla homme on meil nii sama hea kohtumine kui täna.”

Artur pöördus ema poole ja nad kõnelesid kaua võõras keeles, mida ma olin juba kuulnud: Artur näis paluvat midagi, millega ta ema polnud nõus, või vähemalt, millele ta tõi vastuväiteid.

Äkki pööras Artur uuesti pea meie poole, kuna ta keha jäi liikumatuks.

„Kas te ei tahaks jääda meie juurde?” küsis ta.

Vaatasin talle otsa, vastamata, nii ootamatult tuli mulle see küsimus.

104

„Mu poeg küsib, kas te ei sooviks jääda meie juurde. “

„Sellele laevale?”

„Jah, sellele laevale. Mu poeg on haige ja arstid kirjutasid ette teda hoida kinniseotult laua külge, nii nagu te näete. Et tal ei hakkaks igav, ma sõidutan teda selle laevaga. Teie jääte meie juurde. Teie koerad ja ahv annavad Arturile etendusi, kes on teile publikuks. Ja teie, kui olete nõus, mu laps, mängite meile kannelt. Nii olete meile kasulikud ja meie omalt poolt teile võib-olla samuti. Teil pole tarvis iga päev otsida omale publikut, mis teievanusele lapsele pole kuigi kerge.“

Laevale! Ma polnud ialgi olnud laeval ja see. oli olnud mu palavam igatsus. Ma hakkan elama laeval, vee peal, milline õnn!

See oli esimene mõte, mis mulle tuli pähe ja mis mind pimestas. Milline unelm!

Mõned sekundid järelemõtlemist näitasid mulle, kui palju õnne minule sisaldas see ettepanek, ja kui suuremeelne oli ettepaneku tegija.

Võtsin daami käe ja suudlesin seda.

Teda näis liigutavat see tänuavaldus ja pehmelt, peaaegu õrnalt silitas ta mitu korda mu otsaesist.

„Vaene väike!” hüüatas ta.

Kuna mind paluti mängida kannelt, ma tahtsin viivitamatult täita seda soovi. Kiirustamisega tahtsin näidata oma head tahtmist ja samuti ka tänu.

Võtsin oma mänguriista, istusin laeva ninasse ja hakkasin mängima.

Samal ajal daam võttis väikese hõbedase vile ja vilistas läbilõikavalt.

Katkestasin kohe mängu, arusaamatuses, miks ta vilistas: Kas tahtis ta mulle märku anda, et mängin halvasti, või pidin vaikima?

105

Artur, kes nägi kõik, mis sündis tema ümber, aimas mu segadust.

„Ema vilistas selleks, et hobused hakkaksid liikuma,” ütles ta.

Ja tõesti laev, mis oli eemaldunud kaldast, hakkas liikuma kanali vaikselt veel. Hobused vedasid, vesi pladises vastu andurit ja mõlemal pool liikusid meist mööda puud, mida valgustasid loojuva päikese rõhtsad kiired.

„Kas ei sooviks te mängida?” küsis Artur.

Ja peanoogutusega kutsus ta oma ema, võttis oma käte vahele ta käe, kuna ma mängisin mitmesuguseid lugusid, mida mulle oli õpetanud mu peremees.

106

IX. Mu esimene sõber.

Arturi ema oli inglanna, nimega proua Milligan.

Ta oli lesk ja Artur ta ainuke laps; - vähemalt ta ainus elus olev laps, sest tal oli olnud vanem poeg, kes oli aga ära kadunud saladuslikel asjaoludel.

Laps oli olnud kuuekuine, kui oli ära kadunud või varastatud ja polnud temast leitud kuski ainustki jälge. Silmapilgul, mil see oli juhtunud, polnud proua Milliganil võimalik olnud korraldada tagaotsimist, sest ta abikaasa oli olnud suremas ja ta ise väga raskesti haige, lamades meelemärkusetult, teadmata, mis sündis ta üinher. Tulles meelemärkusele ta abikaasa oli surnud ja poeg kadunud. Otsinguid oli juhtinud ta mehe vend James Milligan. Kuid see polnud kohane valik, sest James Milligani huvid käisid ta vennanaise huvidele risti vastu. Kui ta vend oleks surnud lastetult, oleks tema saanud pärijaks. Ta otsinguil polnud mingit tagajärge. Ei Inglismaal, ei Prantsusmaal, Belgias, Saksamaal ega Itaalias polnud leida vähimatki jälge ära kadunud lapsest.

Siiski James Milligan ei saanud oma venna pärijaks, sest seitse kuud peale abikaasa surma

107

proua Milligan tõi ilmale lapse, kes oligi väike Artur.

Ent sel viletsal ja haiglasel lapsel polnud elulootusi, ütlesid arstid. Ta võis surra iga hetk ja samal päeval pidi James Milligan viimaks saama oma vanema venna tiitli ja varanduse pärijaks.. Pärimisseadused pole kõigis mais ühesugused ja Inglismaal lubavad nad mõnesuguseil asjaoludel, et mehe vend pärib ema kahjuks.

Vennapoja sündimisega hilistus James Milligani lootuste täitumine, kuid tuli ainult oodata.

Ja ta ootas.

Kuid arstide ennustused ei täitunud. Artur jäi haiglaseks, kuid ei surnud mitte. Ema hoolitsused

andsid talle elu ja see on ime, mis, Jumal tänatud, kordub kaunis tihti.

Kakskümmend korda arvati ta olevat kadunud, kakskümmend korda ta päästeti. Järk-järgult, mõnikord isegikorruga, olid tal kõik haigused, mille ohvriks võivad langeda lapsed.

Viimasel ajal oli ilmsiks tulnud kohutav tõbi, mida nimetatakse coxalgia'ks ja mille asukoht oli puusas. Selle tõve vastu oli soovitatud tarvitada väävlit sisaldavat mineraalvett ja proua Milligall oli tulnud Pürenee mäestikku. Kuid proovinud mineraalallikaid kasutult, talle soovitati teistsugust ravimisviisi: haige pidi alaliselt lamama, tohtimata tõusta jalule.

Siis oli proua Milligan lasknud Bordeaux's ehitada laeva, millel viibisin nüüd ka mina.

Ta ei talunud mõtet hoida oma poega kinnises majas, sest too oleks seal võinud surra igavusest ja õhupuudusest, ja kuna Artur ei saanud enam kõndida, pidi maja, milles ta elas, liikuma tema asemel. .

108

Üks laev ehitati ümber liikuvaks majaks, magamistoa, köögi, salongi ja verandaga. Ja salongis või verandal, olenedes ilmast, viibis Artur hommikust õhtuni oma emaga ning maastikud möödusid temast, ilma et tal oleks olnud muud vaeva kui ainult avada silmad.

Nad olid teele asunud Bordeaux'st kuu aega tagasi ja üles sõites mööda Garonne'i olid nad pöördunud Lõunakanalisse. Seda kanalit mööda nad pidid jõudma piki Vahemere rannikut asetsevaisse järvedesse ja kanalitesse, siis sõitma üles mööda Rhone'i, siis Saône'i, sellest jõest pöörduma Loire'i, sõites Briare'ini, siis samanimelist kanalit mööda jõudma Seine'i ja sõites alla.seda mööda Rouen'ini, pidid seal asuma suurele laevale, et tagasi pöörduda Inglismaale.

Endastmõistetavalt ei saanud ma seda kõike proua Milliganisse ja Arturisse puutuvat teada juba esimesel päeval, vaid aeg-ajalt ja vähehaaval, ja kui ta olen siin- toonud korraga, siis selleks, et mu jutustis oleks mõistetav paremini.

Esimesel päeval tutvusin ainult kambriga, milles pidin elama laeval, mille nimi oli "Luik". Olgugi et see kambrike oli õige väike, - kaks meetrit pikk ja umbes meeter lai, - oli ta veetlevaim kabiin, imeväärsem kui üldse võib kujutella lapse fantaasia.

Ta mööbel koosnes ainult ühest kummutist, kuid see kummut näis mingi füüsikute ammutamatu pudelina, mis eneses sisaldab nii palju. Ülemine laud oli liikuv, ja teda ülestõstes tuli nähta vae täielik voodi madratsi, padja ja vaibaga. Muidugi polnud see voodi lai, kuid siiski küllalt suur, et seal võis magada väga mugavalt. Selle

109

voodi all oli laegas, sisaldades kõiki tualetiks tarvilisi esemeid. Ja selle laeka all oli teine mitme-jaotusega, kuhu võis asetada pesu ja riided. Polnud lauda ega pinki, vähemalt harilikul kujul, kuid voodi päitsis, vaheseina küljes oli lauake, mis allalastuna moodustas laua, ja jalutsis teine, millest võis teha tooli.

Laeva seinas oli väike aken, mida võis sulgeda ümmarguse klaasiga.

Veel kunagi ma polnud näinud nii ilusat ja nii puhast kambrit. Kõik üle löödud lakeeritud kuusepuust laudvooderdisega ja põrandale oli laotatud musta- ja valgeruuduline vahariie. Kuid võlutud polnud üksi mu silmad.

Kui ma lahtirõivastunult heitsin voodisse, tundsin senitundmatut heaolu. Esimest korda voodilinal silitasid mind, selle asemel et kratsida. Ema Barberini juures ma magasin kanepiste linade vahel, mis olid paindumatud ja karedad; Vitalisega meie magasime tihti ilma linadeta, õlgedel või heintel. Kui peened olid need, mille sisse end mähkisin nüüd, kuis olid nad pehmed ja lõhnasid hästi! Ja kui palju pehmem oli madrats kuuseokastest, millelolin maganud eelmisel ööl! Öövaikus polnud enam rahutukstegev, varjud ei kohutanud enam ja tähed, mida vaatlesin läbi kajutiakna, särasid jul-

gustavalt ja lootustandvalt.

Nii hästi kui ma ka magasin selles heas voodis, tõusin ma varakult, kuna olin rahutu oma näitlejate pärast ja tahtsin teada, kuidas nad olid veetnud öö.

Leidsin kogu oma rahva samal kohal; kuhu olin korraldanud neile magamispäiga eelmisel õhtul, ja nad magasid, nagu oleks see laev neile eluasemeks olnud juba mitu kuud. Minu lähene-

110

misel koerad ärkasid ja tulid rõõmsalt saama oma hommikust silitamist. Ainult Joli-Coeur, kuigi tal oli üks silm poolavatud, ei liigatanud, vaid hakkas norskama nagu tromboon.

Selleks polnud tarvis suurt vaimuselgust, et taibata, mis see tähendas. Härra Joli-Coeur, olles õrnatundelisuse kehasis, pahandus äärmiselt kergesti ja kord vihastunud, tusatses kaua. Nüüd oli ta pahane, et ma polnud teda kaasa võtnud oma kambrisse, ja ta näitas oma rahulolematust selle teeseldud unega.

Ma ei saanud talle seletada põhjusi, mis mind olid sundinud mu suureks kahetsuseks teda jätma laevalaele ja kuna ma tundsin, et olin vähemalt näiliselt olnud ülekohtune ta vastu, võtsin ta süle, ning näitasin talle oma kahetsust teda paistades.

Alul jonnis ta edasi, kuid varsti, oma tujude muutlikkuses, mõtles ta muule ja andis mulle pantomiimiliselt mõista, et kui ma läheksin temaga jalutama maale, ta võib-olla andestaks mulle.

Merimees, kes eelmisel päeval olr seisnud tüüri juures, oli juba üleval ja pühkis laevalage. Ta heitis laevalt laua maale ja nii võisin minna oma trupiga aasale.

Mängides koerte ja Joli-Coeuriga, joostes, hüpates üle kraavide ja ronides puude otsa, aeg möödus kiiresti. Kui jõudsime tagasi, olid hobused rakendatud laeva ette ja seotud ühe papli külge. Nad ootasid aiauit piitsaplaksu, et asuda teele.

Läksin kiiresti laevale. Mõne minuti pärast võeti kaldalevisatud köis lahti, merimees asus tüüri juurde, laevavedaja hüppas hobuele ja plokk, mida mööda veeres veoköis, hakkas kääksuma. Olime teel.

Kui mõnus on ometi laevasõit! Hobused astusid

111

kaldal ja tundmata vähematki liikumist, libisesime kergesti veel. Puudega kaetud kaldad liikusid meist mööda ja polnud kuulda muud müra, kui veekeerete pladinat vastu andurit, millesse segunes hobuste kuljuste kõlin.

Liikusime edasi ja nõjatudes reelingile, vaatlesin pappleid, mis juurtega värskes rohus seisis uhkelt, liigutades hommiku vaikselt õhus oma värisevaid lehti. Nende kaldaga rõõbitijooksev pikk rida moodustas tiheda roheline eesriide, mis peatas päikese kallakuid kiiri ja laskis meieni ainult pehmet valgust läbi oksastiku sõela.

Paiguti oli vesi pigimust, nagu kataks ta mõõtnatuid sügavusi, paiguti jälle laotus ta läbipaistvalt, Jastes läbi näha hiilgavaid kivikesi ja sametist rohtu.

Olin süvenenud vaatlusse, kui kuulsin hüütavat selja taga mu nime.

Pöördusin kiiresti ümber. See oli Artur, keda kanti välja oma laual. Ta ema oli ta juures.

„Kas magasin hästi?” küsis Artur, „paremini kui väljas?”

Astusin lähemale Javastasin, otsides viisakaid sõnu, millega pöördusin nii ema kui ka lapse poole.

„Ja koerad?” küsis Artur.

Hüüdsin neid, samuti ka Joli-Coeuri. Nad tulid tervitades ja Joli-Coeur grimasse tehes, nagu näeks ta ette, et me hakkame andma etendust.

Ent sel hommikul polnud etendusest juttu.

Proua Milligan oli asetanud poja varjulisse kohta ja istus ta kõrvale.

„Kas viiksite koerad ja ahvi eemale,” ütles ta, „meil tuleb hakata tööle.”

Tegin, nagu palutud, ja eemaldusin oma trupiga.

Millist tööd oli küll võimeline tegema see vaene haige?

Nägin, et ema laskis tal ülesöelda üht õppetükki, mida ta ise jälgis ühest avatud raamatust. Lebedes laual, Artur kõneles, tegemata ühtki liigutust; õigemini öeldud, ta proovis üles öelda oma õppetükki, sest ta kõhkles kogu aeg, ei suutnud öelda kolme sõnagi ladusalt ja eksis tihti. Ta ema algas uuesti õrnalt, kuid kindlalt. „Teie ei tea oma valmi,” ütles ta. Mulle paistis olevat imelik, et ta ütles “teie” oma pojale, sest ma ei teadnud siis veel, et inglased ei sinata üksteist. „Oo, ema!” ütles Artur kurva häälega. „Te teete täna veel rohkem vigu kui eile.” „Kuid ma püüdsin teda pähe õppida.” „Ja ometi te pole õppinud.”

„Ma ei suutnud.”
„Miks?”
„Ma ei tea... sellepärast, et ma ei suutnud... ma olen haige.”
„Kuid teie pea pole mitte haige. Ma ei lepi sellega kunagi, et te ei õpi midagi ja et te haiguse-ettekäändel kasvate suureks rumaluses.”
Proua Milligan näis olevat õige vali, kuid siiski polnud kuulda viha ta õrnas hääles.
„Miks kurvastate mind, mitte ette valmistades oma õppetunde?”
„Ma ei suuda, ema. Uskuge, ma ei suuda.”
Ja Artur hakkas nutma.

Kuid proua Milligan ei lasknud ennast kõigutada ta pisaraist, kuigi ta näis olevat liigutatud, ja kurb, nagu oli öelnud.

„Oleksin lubanud teil täna hommikul mängida Remi ja tema koertega,” jätkas ta, „kuid teie ei mängi enne kui olete üles öelnud oma valmi vigadeta.”

Seda öeldes andis ta raamatu Arturile ja astus, mõned sammud, nagu tahaks minna kajutisse, jättes poja lamama lauale.

Artur nuuksus valjusti ja oma kohalt kuulsin ma ta katkendilist häält.

Kuidas võis proua Milligan olla nii karm selle väikese vastu, keda näis armastavat nii õrnalt? Kui ta ei suutnud pähe õppida oma ülesannet, polnud see mitte tema, vaid haiguse süü.

Kas läks proua Milligan minema, ütle mata talle ainustki head sõna?

Kuid ta ei läinud minema. Selle asemel et minna kajutisse, tuli ta poja juurde tagasi.

„Kas soovite, katsume õppida koos?” ütles ta.

„Oo ja ema, üheskoos!”

Ta istus uuesti Arturi kõrvale ja võttes raamatu, hakkas tasa lugema valmi, mille pealkiri oli „Hunt ja lambatal”. Artur kordas sõnu ja lauseid talle järele. Kui proua Milligan oli valmi läbi lugenud kolm korda, andis ta raamatu Arturile, käskides teda nüüd õppida üksi, ja läks kajutisse.

Kohe hakkas Artur lugema oma valmi ja oma kohalt nägin teda liigutavat huuli. Oli näha, et ta töötas ja püüdis aru saada.

Kuid see virkus ei kestnud kaua. Varsti pööras ta oma silmad raamatult, ta huuled liikusid aeglasemalt ja peatusid viimaks täiesti.

Ta ei lugenud enam, ei õppinud.

Ta ekslevad silmad kohtusid minu omadega.

Tegin talle käega märgi, et juhtida ta tähelepanu uuesti õppetükile.

Ta naeratas mulle, nagu öeldes, et tänab mind mu hoiatuse eest ja ta silmad pöördusid uuesti raamatule.

Ent varsti pööras ta jälle oma pilgud raamatult ja vaatles kanali kaldaid.

Kuna ta ei vaadanud minu poole, ma tõusin püsti ja tõmmanud nii enesele ta tähelepanu, näitasin käega ta raamatule.

Ta algas uuesti häbeliku näoga.

Õnnetuseks lendas paar minutit hiljem üks jäälind üle kanali, kiiresti nagu nool, jättes enese taha sinise kiire.

Artur tõstis pea, et teda jälgida.

Ja kui ilmutis oli kadunud, vaatas ta minu poole.

„Ma ei suuda,” ütles ta, „ja siiski tahaksin nii hea meelega.”

Astusin ta juurde.

„See valm pole sugugi nii raske,” ütlesin talle.

115

„Oo, vastupidi, ta on väga raske!”

„Mulle näis ta olevat õige kerge ja kuuldes teie ema teda ette lugevat, usun, et ta on jäänud mulle meelde.”

Ta naeratas kahtlevalt.

„Kui soovite, ütlen ta teile peast.”

„See on ju võimatu.”

„Ei, see pole võimatu. Soovite, et ma proovin? Võtke raamat.”

Ta võttis raamatu ja ma hakkasin valmi peast lugema. Tal tuli mind parandada ainult kolm või neli korda.

„Kuidas, ta on teil peas!” hüüdis Artur.

„Mitte just hästi, kuid nüüd arvan, et võin teda peast öelda veata.”

„Kuidas õppisite ta pähe?”

„Kuuldes teie ema teda ette lugevat, kuulasin pealt tähelepanelikult, vaatamata, mis sünnib ümberringi.”

Ta punastus ja pööras silmad ära. Peale hetkelist häbenemist jätkas ta:

„Ma saan aru, kuidas teie kuulasite, kuid kuidas suutsite meeles pidada kõik need sõnad, mis minu peas on nii segi?”

Kuidas seda tegin? Ma ei teadnud, kuna ma polnud mõelnud sellele. Siiski püüdsin talle selgitada seda.

„Millest on jutt selles valmis?” ütlesin. „Ühest lambast. Nii hakkasin mõtlema lammastele, siis mõtlesin sellele, mis nad tegid: „Lambad olid varjul oma tarandikus.” Näen lambaid lamavat ja magavat oma tarandikus, kuna nad on kindlas paigas, ja kord neid näinud, ei unusta ma neid enam.”

„Hea,” ütles ta, „ma näen neid samuti: „Lam-

116

bad olid varjul oma tarandikus.” Ma näen valgeid ja musti, lambaid ja tallesid. Ma näen isegi tarandikku, - ta on tehtud pajuvitstest.”

„Teie siis ei unusta neid enam?”

„Oh ei!”

„Kes valvavad harilikult lambaid?”

„Koerad.”

„Kui neil pole tarvis valvata lambaid, kuna need on varjul kindlas paigas, mis teevad siis koerad?”

„Neil pole teha midagi.”

„Nad võivad siis magada. Nii ütleme: „Koerad magasid”.”

„Nii ta on. See on õige kerge.”

„Eks ole kerge? Nüüd mõtleme teisele asjale. Kes valvab koertega lambaid?”

„Karjane.”

„Kui lambad on varjul kindlas kohas, pole karjasel teha midagi. Milleks võib ta kasutada oma aega?”

„Et mängida vilespilli.”

„Kas näete teda?”

„Jah.”

„Kus ta on?”

„Ühe suure jalaka varjus.”

„On ta üksi?”

„Ei, ta on teiste naaberkarjuste seltsis.”

„Nii siis, kui te näete lambaid, tarandikku, koeri ja karjust, kas ei või te korrata veata oma valmi. algust?”

„Ma usun, küll.”

Proovige.

Kuuldes mind rääkivat nii ja talle seletavat, kuidas ta võis kergesti ära õppida õppetükki, mis alul paistis olevat raske, Artur vaatles mind eru-

117

tuse ja hirmuga, nagu poleks ta veendunud selle tõelisuses, mis talle ütlesin. Siiski, väikese kõhkle-mise järel ta algas:

„Lambad olid varjul oma tarandikus, koerad magasid ja karjus mängis vilespilli suure jalaka varjus teiste naaberkarjustega.”

Siis plaksutas ta käsi:

„Kuid ma ju tean,” hüüdis ta, „ma ei teinud ühtegi viga!”

„Kas soovite pähe õppida samal viisil ka ülejäänud osa?”

„Jah, teiega õpin ma ta kindlasti pähe. Ah, kui õnnelik saab olema ema!”

Ja ta hakkas õppima valmi ülejäänud osa, nagu ta oli õppinud esimese lause. Vähem kui veerand tunniga teadis ta valmi suurepäraselt ja kordas teda parajasti veata, kui ta ema ilmus me selja taha.

Alguses ta pahandas meid koos nähes, sest ta arvas meid seltsinud olevat mänguks, kuid Artur ei lasknud tal rääkida.

„Mul on ta peas,” hüüdis ta, „ja tema õpetas ta mulle.”

Proua Milligan vaatas mulle üllatunult otsa, kui Artur hakkas peast lugema „Hunti ja lamba-talle”. Ta tegi seda rõõmsa ja triumfeeriva ilmega, kõhkluseta ja veata. Sellal ma vaatlesin proua Milligani. Ta nägu valgustus naeratusest ja mulle paistis, et ta silmad niiskused. Ent kuna ta sel hetkel kummardus oma poja juurde, teda suudeldes, ei tea ma, kas ta nuttis.

„Sõnad,” ütles Artur „on rumalad ja ei tähenda midagi, kuid asju võib näha ja Remi näitas mulle karjust vilespilliga. Kui ma tõstsin õppides oma silmad, ei mõelnud ma enam sellele, mis mind

118

ümbritses. Ma nägin karjuse vilespilli ja kuulshi viisi, mida ta mängis. Soovite, et ma teda teile laulan, ema?”

Ja ta laulis inglise keeles ühe nukratoonilise laulukese.

Seekord proua Milligan nuttis tõeliselt ja kui ta tõusis püsti, nägin tema pisaraid ta lapse põskedel. Siis astus ta minu juurde ja, vottes mu käe, pigistas seda nii õrnalt, et tundsin enese olevat liigutatud.

„Te olete hea poiss,” ütles ta.

Kui ma olen jutustanud pikalt ja laialt selle väikese vahejuhtumuse, siis selleks, et arusaadavaks teha muutust, mis sündis sest päevast mu seisukorras. Veel eile võeti mind kui ahvitantsitajat, kes pidi lõbustama haiget last, ent see tund lahutas mu koertest ja ahvist ja ma muutusin seltsimeheks, peaaegu sõbraks.

Peaaegu ütlema samuti otsekohe seda, mida sain teada alles hiljemini, et proua Milligan oli väga rõhutatud nähes, et ta poeg ei õppinud, või õigemini, ei suutnud midagi õppida. Olgugi Artur haige, soovis proua Milligan, et ta töötaks, ja kuna ta haigus pidi kestma kaua, tahtis proua Milligan teda harjutada vaimsele tööle.

Seni polnud see tal õnnestunud. Kuigi Artur polnud sõnakuulmatu, puudusid tal täielikult tähelepanu ja hoolsus. Ta võttis vastupanutult raamatu, sirutas isegi hea meelega käed ta vastuvõtuks, kuid ta vaim jäi suletuks ja mehaaniliselt nagu masin kordas ta hästi või halvasti ja ennem halvasti kui hästi sõnu, mida talle tuubiti pähe.

Sellest ka ema suur mure, kes oli meeleheitel tema pärast, ja sellest ka suur heameel, kui ta teda kuulis peast lugevat minuga poole tunni jooksul

119

ära õpitud valmi, mida ta ise polnud suutnud õpetada mitme päevaga.

Kui ma nüüd mõtlen sel laeval proua Milligani ja Arturi juures veedetud päevadele, leian nad olevat ilusaimad mu lapsepõlves.

Artur oli muutunud mu tuliseks sõbraks ja omalt poolt võtsin teda mõtlematult, sümpaatiast tema vastu, kui oma venda. Meie vahel polnud ühtegi tüli. Ta juures polnud märgata ainustki üleolekutunnust, mida oleks võinud talle anda ta seisukoht, ja mina samuti ei tundnud vähimatki kohmetust.

See olenes kahtlemata mu vanusest ja maailma asjade teadmatusest, kuid veel rohkem proua Milligani delikaatsusest ja headusest, kes õige tihti rääkis minuga, nagu oleks ma ta laps.

See reis laeval oli mulle imeväärne. Polnud ühtegi tundi igavust või väsimust. Kogu päev, hommikust õhtuni olime tegevuses.

Raudteede ehitusest saadik ei külastata ja isegi ei tunta enam Lõunakanalit ja ometi on see üks Prantsusmaa vaatamisväärsustest.

Villafranche de Lauraguais'st me sõitsime Avignonnet'sse, sealt Naurouse'i, kus asetseb Riquet'le, kanaliehitajale, püstitatud mälestussammas, Siis läbisime veskitelinna Castelnaudary, keskaegse Carcassonne'i ja läbi Fouserannes'i lüüsi, mis on nii huvitav oma kaheksa tammivärvaga, laskusime Beziers'sse.

Kui maastik oli huvitav, liikusime päevas edasi ainult mõne miili, kui ta oli aga ühetooniline, läksime edasi kiiremini. Meie liikumine olenes täiesti teest.

Ükski harilik reisija mure meid ei vaevanud.

120

Meil polnud teha pikki matkasid, et leida mõnd võõrastemaja, kus leida sööki ja magamispaika.

Alati oli meil kindlal kellaajal verandal kaetud laud ja süües jälgisime vaikselt kallaste liikuvat vaatepilti.

Kui päike vajus vaatepiirile, peatusime seal, kus tabas meid pimedus, ja me jäime sinna seniks

kui päike tõusis uuesti.

Alati olime kodus, oma majas ja me ei tundnud õhtu tegevusetuid tunde, mis on reisijale tihti nii pikad ja kurvad.

Vastupidi, need õhtutunnid olid meile tihti liiga lühikesed.

Laeva seistes, kui oli jahe, sulgesime endid salongi ja süüdanud väikese tule, et eemale peldada niiskust või udu, mis halvasti mõjusid haigele, toodi lambid. Artur asetati laua juurde. Ma istusin ta kõrvale ja proua Milligan näitas meile pildiraamatuid või päevapilte. Nagu meid kandev laev oli ehitatud selleks eriliseks reisuks, nii olid selleks valitud ka raamatud ja pildid. Kui mu silmad hakkasid väsima, avas ta mõne oma raamatuist ja luges meile ette kohti, mis võisid meid huvitada ja millest suutsime aru saada. Või jälle, sulgedes raamatud ja albumid, jutustas ta meile legende ja ajaloolisi tõsilugusid neist kohtadest, millest möödusime. Ta rääkis, juhtides pilgud poja omadele, ja oli liigutav näha vaeva, mida ta nägi, et tarvitada kergestimõistetavaid mõtteid ja sõnu.

Kui õhtud olid ilusad, oli ka mul oma osa. Võtsin oma kandle ja astudes maale läksin teatavasse kaugusesse, istudes mõne puu taha, ja laulsin seal kõik laulukesed ja mängisin kõik viisid, mida teadsin. Arturile oli see suureks lõbuks kuulata mmisikat öövaikuses, nägemata, kes seda tegi. Tihti

121

hüüdis ta mulle: „Veel!” ja ma algasin uuesti mängitud viisi.

See oli minusugusele lapsele, kes oli lahkunud ema Barberini hurtsikust, et järgida signor Vitalisele, veetlev ja õnnelik elu.

Milline vahe mu vaese võõrasema soolaga kartulite ja proua Milligani köögitüdruku heade puuviljatortide, želeede, kreemide ja küpsiste vahel!

Milline vahe pikkade poris, viimas või tulise päikese all käidud jalamatkade ja selle lõbusõidu vahel!

Kuid olles õiglane enese vastu, pean ütlema, et olin tundlikum hingelisele heaolule, mida leidsin selles uues elus, kui materiaalsele kasudele, mis ta mulle andis.

Tõsi, proua Milligani küpsised olid oiavalised, oli mõnus mitte enam kannatada nälga, palavust või külma, kuid palju rohkem kui kõik see olid head mu südamele teda täitvad tunded.

Kaks korda olid purunenud või lahti sõlmitud sidemed, mis mind ühendasid nendega, keda armastasin: esimene kord, kui mind ära kisti ema Barbeiini juurest, teine kord, kui mind lahutati Vitalisest. Nii olin kaks korda enese üksi leidnud maailmas, toeta, abita, omamata muid sõpru kui mu loomad.

Ja nüüd oma üksilduses ja meeleheites olin leidnud kellegi, kes minu vastu oli olnud õrn ja keda oleksin võinud armastada, - ühe naise, ühe ilusa daami, õrna, lahke ja hella, ning ühe omavanuse lapse, kes kohtles mind nagu oma venda.

Milline rõõm, milline õnn südamele, nagu minu oma, mis nii väga ihkas armastust!

Kui palju kordi hakkasin kadestama Arturi

122

õnne, vaadates teda lamavat laual kahvatult ja kurtvalt, mina, kes olin täis tervist ja jõudu!

Ma ei himustanud teda ümbritsevat küllust ja heaolu; ma ei himustanud ta raamatuid, ta uhkeid mänguasju ega ta laeva, vaid kadestasin ta ema armastust.

Kuis pidi ta olema õnnelik, olles nii armastatud, süleldud ja suudeldud kümme, kakskümmend korda päevas ja võides ise kallistada seda kaunist daami, oma ema, kelle kätt ma vaevalt julgesin puudutada, kui ta selle mulle sirutas.

Ja siis mõtlesin kurvalt, et minul pole kunagi ema, kes süleleks mind ja keda ma suudleksin. Võib-olla saan ma kunagi tagasi ema Barberini juurde ja see oleks mulle suureks rõõmuks, kuid

nüüd ei võiks ma talle enam öelda nagu vanasti: „Ema”, sest ta polnud mitte mu ema.

Üksi, jään alati üksi!

Ja see mõte sundis mind tõsisemalt maitsema rõõmu, mida valmistas mulle proua Milligani ja Arturi kohtlemine.

Ma ei tohtinud olla liiga paljunõudlik saatuse vastu ja kuna mul polnud kunagi ei ema, ei venda, ega perekonda, mulle pidi jätkuma õnnest omada sõpru.

Pidin olema õnnelik ja tõeliselt olin seda ka täielikult.

Siiski nii veetlev, kui ka mulle paistis see uus elu, pidin ta ometi katkestama varsti, et pöörduda tagasi endisse.

123

X. Leitud laps.

Aeg oli möödunud kiiresti ja lähenes silmapilk, mil mu isand pidi vabanema vanglast.

Mida rohkem kaugesime Toulouse'ist, seda enam hakkas piinama mind see teadmus.

Oli oiuline selliselt sõita laeval, vaevata ja mureta. Kuid tuli jalgsi tagasi minna vett mööda sõidetud maa.

See oli juba vähem oiuline. Polnud enam pehmet voodit, polnud enam ei kreeme, ei küpsiseid, ega mõnusalt veedetud õhtuid.

Ja mis mind puudutas veel valusamalt, - tuli lahkuda Arturist ja proua Milliganist. Pidin loobuma nende lahkusest, nad kaotama, nagu juba olin kaotanud ema Barberini. Kas armastasin ja olin armastatud ainult selleks, et saada lahutatud neist, kelle juures oleks tahtnud elada kogu oma eluaja?

..

Võin öelda, et see mure oli nende säravate päevade ainuke pilv.

Ühel päeval, lõpuks, otsustasin sellest rääkida proua Milliganile, temalt küsides, palju aega arvab ta kuluvat Toulouse'i tagasi jõudmiseks, sest tahtsin olla vangla ukse ees hetkel, mil väljub sealt mu peremees.

124

Kuuldes räägitavat äraminekust, Artur kisendas valjusti:

„Ma ei taha, et Remi läheb ära!”

Vastasin, et ma pole vaba, et kuulun oma isandale, kellele mu vanemad on üürinud, ja et ma pean teda hakkama teenima päeval, mil ta mind vajab.

Rääkisin oma vanematest, lausumata, et nad polnud tõeliselt mu isa ja ema, sest muidu oleksin pidanud tunnistama, et olen leitud laps. Ja see oli häbi, mida ma ei võinud taluda, sest olin palju kannatanud põlgusest, mida olin näinud oma külas tihti avaldatavat vaestemaja laste kohta: leitud laps!

Mulle näis, et see oli kõige põlastatavam asi maailmas. Mu peremees teadis, et olen leitud laps, kuid ta oli mu peremees; kuna ma oleksin aga ennemini surnud. kinnise suuga, kui avaldanud proua Milliganile ja Arturile, kes mu olid tõstnud enestega ühele kõrgusele, et olen leitud laps. Sest, kas nad poleks mind otsekohe põlgusega eemale tõuganud ja ära ajanud!

„Ema, Remid ei tohi lasta ära minna,” jätkas Artur, kes, välja arvatud tööaeg, valitses oma ema üle ja tegi temaga, mis tahtis.

„Oleksin väga õnnelik, kui võiksin enese juurde jätta Remi,” vastas proua Milligan. „Te olete temaga saanud sõbraks ja ka mina pean temast palju lugu, kuid et teda jätta meie juurde, peavad ühinema kaks tingimust, mille üle ei saa otsustada ei teie ega mina. Esiteks, kas Remi tahab jääda meie juurde. . . ?”

„Ah, Remi tahab hea meelega !” katkestas Artur. „Eks ole, Remi, et te ei taha tagasi minna Toulouse'i ?”

„Teiseks,” jätkas proua Milligan, ootamata vas

125

tust, “kas tema peremees on nõus loobuma oma õigustest tema peale?”

Kindlasti Vitalis oli olnud minu vastu hea peremees ning olin talle tänulik ta hoole ja õpetuste eest, kuid elu tema juures ei kannatanud välja mingit võrdlust sellega, mida pakkus mulle proua Milligan; ja polnud kuidagi võrreldav see lugupidamine, mida tundsin Vitalise vastu, sellega, mida tundsin proua Milligani ja Arturi vastu. Kui ma mõtlesin sellele, leidsin enese olevat halva, eelistades oma peremehele neid võõramaalasi, keda tundsin nii vähe aega. Kuid see oli nii: armastasin sügavasti proua Milligani ja Arturit.

„Enne vastamist,” jätkas proua Milligan, „peab Remi mõtlema sellele, et tulevikus elu, mida ta veedab meiega, ei seisa ainult lõbutsemises ja lõbusõitudes, vaid ka töös. Peab õppima, nägema vaeva, istuma raamatute juures ja jälgima Arturit ta õpinguis. See tuleb heita ühele kaalule maanteede vabadusega.”

„Seda pole võimalik üles kaaluda millegagi,” ütlesin ma, „ja kinnitan teile, proua, et olen teadlik teie ettepaneku väärtuses.”

„Näete, ema,” hüüdis Artur. „Remi tahab jääda hea meelega.”

Ja ta plaksutas käsi. Oli silmanähtav, et ma vabastasin ta rahutusest, sest kui ta ema oli rääkinud tööst ja raamatuid, ta nägu oli väljendanud kartust, et ma keeldun; ja ta kartus, kuna taloli hirm raamatute eest, pidi olema suur. Õnneks ei jaganud mina seda hirmu, sest raamatud tõmbasid mind ligi, selle asemel et mind kohutada. On tõsi. et olin neid käes hoidnud vähe, kuid need, mida olin lugenud, olid mulle rohkem valmistanud lõbu kui raskusi. Nii tegi proua Milligani pakkumus mu

126

õnnelikuks ja olin täiesti avameelne, kui tänasin teda ta suurmeelsuse eest. Nii siis ei lahku ma “Luigelt”, ei loobu sellest mugavast elust ja jään Arturi ja tema ema juurde!

„Nüüd,” jätkas proua Milligan, „peame katsuma saavutada tema peremehe nõusoleku. Ma kirjutan talle, et ta tuleks Cette'i, sest meie ei saa tagasi pöörduda Toulouse'i. Saadan talle raha teekuludeks ja ära seletades põhjused, mis meid takistavad sinna sõita raudteel, loodan, et ta võtab vastu mu kutse. Kui ta on nõus minu ettepanekutega, jääb mul veel üle kokku leppida Remi vanematega, sest peame läbi rääkima ka nendega.”

Seni oli see kõnelus läinud täiesti minu soovi järele, nagu oleks võlutar mind puudutanud oma nõiakepiga; kuid need viimased sõnad kiskusid mu karmilt unistuste vallast kurba tõelissusse.

Läbi rääkida minu vanematega .

Kuid kindlasti nad ütleksid seda, mida tahtsin varjata. Tõde tuleks avalikuks: olen leitud laps.

Ja siis ei tahaks proua Milligan ega Artur mind enam jätta oma juurde. Minule üles näidatud sõprus oleks purunenud; isegi mälestis minust oleks neile olnud piinlik. Ja Artur oli mänginud leitud lapsega, teinud minust oma seltsimehe, sõbra, peaaegu venna!

Olin kui piksest tabatud.

Proua Milligan vaatles mind üllatatult ning küsitles mind, kuid ma ei julgenud vastata ta küsimustele. Siis, arvates, et mind viis segadusse mu peremehe varstise päralejõudmise teadmus, ta ei pärinud enam.

Õnneks juhtus see õhtul, vähe aega enne magamaminekut, ja ma võisin varsti ära minna

127

Arturi uudishimulikkude pilkude eest, sulgedes ennast oma kabiini oma mõtiskluste ja kartustega. See oli mu esimene halb öö “Luige” pardal ja ta oli kohutavalt vaearikas ja pikk.

Mis teha? Mis öelda?

Ma ei jõudnud mingile otsusele.

Ja mõelnud sada korda samu mõtteid, tehes kõige vasturääkivamaid otsuseid, peatusin viimaks sellel, et ma ei tee ega ütle midagi. Lasen asjul minna, nagu nad lähevad, Jakui ma ei saa teisiti, alistun sellele, mis tuleb.

Võib-olla Vitalis ei taha minust loobuda ja siis pole üldse tarvis avaldada tõtt.

Ja nii suur oli mu kartus selle tõe eest, mille ma uskusin olevat kohutava, et hakkasin soovima, et Vitalis ei võtaks vastu proua Milligani ettepanekut.

Kahtlemata tuli lahkuda Arturist ja ta emast, mitte nähes neid võib-olla enam iialgi, kuid neile ei jääks minust vähemalt halba mälestist.

Kolme päeva pärast proua Milligan sai vastuse. Mõne reaga teatas Vitalis, et ta hea meelega võtab vastu proua Milligani kutse ja jõuab Cette'i järgmisel laupäeval kella kahese rongiga.

Palusin proua Milliganilt luba jaama minna ja võttes kaasa koerad ja Joli-Coeuri, ootasime meie peremehe päralejõudmist.

Koerad olid rahutud, nagu aimaksid nad midagi, Joli-Coeur aga ükskõikne, kuna mina olin kohutavas ärevuses. Sest varsti hakati määrama mu saatust. Ah, kui oleksin julgenud, kuidas oleksin palunud Vitalist mitte öelda, et olen leitud laps! Kuid ma ei julgenud. Ma tundsin, et need kaks sõna: “leitud laps” ei tule kunagi üle mu huulte.

Asetusin ühte jaama õuenurka, hoides koeri

128

nööri otsas ja Joli-Coeuri oma kuue all, ning ootasin. panemata tähele, mis sündis mu ümber.

Koerad teatasid mulle, et rong oli jõudnud pärale ja et nad olid haistnud oma isandat. Äkki tundsin ennast kistavat edasi ja kuna ma polnud valvel, lipsasid koerad mul käest. Nad jooksid rõõmsalt haukudes minema ja peaaegu kohe nägin neid hüplevat Vitalise ümber, kes tuli nähtavale oma harilikus rõivastises. Capi, muidu vähem nõtkes kui ta seltsimehed, oli siiski kiirem ja sööstis peremehe kätele, kuna Zerbino ja Dolce klammerdusid Vitalise jalgade ümber.

Nüüd astusin ka mina ettepoole ja pannes Capi maha, haaras Vitalis mu enda sülelusse. Esimest korda suudles ta mind, öeldes mitu korda:

„Buon di, povero caro!”

Mu peremees polnud kunagi olnud karm mu vastu, kuid samuti polnud ta ka hellitanud mind ja ma polnud harjunud tema poolt sellise südamlikkuse avaldamisega. See liigutas mind ja mulle tulid pisarad silmi, sest olin niisuguses meeleolus, kus süda heldib kiiresti.

Vaadeldes teda, leidsin ta olevat muutunud tublisti vanemaks. Ta keha oli küürdunud, ta nägu kahvatunud ja huuled kaotanud värvi.

„Sa leiad mu olevat muutunud, eks ole, mu poiss?” küsis ta. „Vangla on paha viibimiskoht ja igavus halb haigus; kuid nüüd peab hakkama minema paremini.”

Siis vahetas ta kõneainet.

„Kuidas tutvusid selle daamiga, kes kirjutas mulle?” küsis ta.

Jutustasin, kuidas olin kohanud “Luike” ja kuidas olin elanud sest saadik proua Milligani ja ta pojaga, mida olin teinud ja mida näinud.

129

Mu jutustus muutus pikaks, kuna ma kartsin jõuda lõpuni ja puudutada seda, mis mind hirmutas. Sest nüüd ei saaks ma iialgi öelda oma isandale, et tahan teda maha jätta ja jääda proua Milligani ja

Arturi juurde.

Kuid ma ei saanud talle seda üles tunnistada, sest jõudsimme võõrastemaja juurde, kus elas proua Milligan, enne kui mu jutustis oli lõppenud. Pealegi ei rääkinud mulle Vitalis midagi proua Milligani kirjast ja samuti ka mitte ettepanekuist, mida proua Milligan talle oli teinud.

„See daam ootab mind?” küsis ta, kui astusime võõrastemajja.

„Jah, ma juhin teid tema korterisse.”

„Pole tarvis; ütle mulle number ja oota siin koerte ja Joli-Coeuriga.”

Kui mu peremees oli käskinud midagi, ei vaielnud ma kunagi vastu. Tahtsin siiski seekord teha märkuse, paludes lubada temaga ühes minna proua Milligani juurde, mis mulle näis olevat loomulik ja õige, kuid ta sulges käega mu suu ja ma kuulasin sõna, jäädes ootama hotelli ukse ette ühele pingile ühes kdertega, Nema samuti olid tahtnud talle järgneda, kuid polnud samuti keelust üle astunud nagu minagi. Vitalis oskas käskida.

Miks ei tahtnud ta, et viibin tema ja proua Milligani vahelisel läbirääkimise!? Juurdlesin selle kallal, võttes küsimust igast küljest, kuid ma polnud veel leidnud vastust, kui ta tuli juba tagasi.

„Mine, jäta jumalaga selle daamiga,” ütles ta: „ootan sind siin. Läheme minema kümne minuti pärast.”

Jahmusin.

„Noh,” ütles ta mõne minuti pärast, „kas ei saanud sa aru, et jäid põrnitsema? Tee kiiremini!”

130

Tal polnud harjumuseks minuga rääkida karmilt ja nii kaua kui olime olnud temaga koos, polnud ta kunagi rääkinud nii.

Tõusin masinlikult, et täita käsku, ilma et oleksin saanud millestki aru.

Kuid astudes paar sammu trepi poole, peatusin.

„Teie ütlesite siis. ..” küsisin ma.

„Ütlesin, et oled muile kasulik ja mina sulle samuti, ning et ma ei loobu õigustest sinu peale. Mine, ja tule ruttu tagasi.”

See andis mulle pisut julgust, sest olin nii oma “leitud lapse” sundidee mõju all, et arvasin, et peame lahkuma kümne minuti jooksul sellepärast, et mu isand oli rääkinud seda, mis teadis mu sündimisest.

Asfudes proua Milligani korterisse, leidsin Arturi pisarais ja ta ema teda lohutamas.

„Remi, teie ometi ei lähe ära?” hüüdis Artur.

Proua Milligan vastas minu eest, öeldes, et pean kuulama sõna.

„Palusin teie peremeest, et ta jätaks teid meie juurde,” ütles ta häälega, mis tõi mu silmi pisarad, “kuid ta pole nõus ja miski ei suutnud kõigutada teda.”

„Ta on halb inimene!” kisendas Artur.

„Ei, ta pole halb inimene,” jätkas proua Milligan, „te olete talle kasulik ja ma usun, et ta armastab teid tõeliselt. Pealegi räägib ta auväärse inimese moodi, kes on kõrgemal oma seisukohast. Oma keeldumise selgituseks vastas ta järgmist: „Armastan seda last ja ka, tema mind. Elu karm õppeaeg, mille ta teeb läbi minu kõrval, on talle kasulikum kui varjatud teenistusesolek, milles ta elab teie juures. Te õpetate ja kasvatate teda, see on tõsi. Te

131

kujundate ta vaimu, kuid mitte ta iseloomu. Ta ei saa olla teie poeg, vaid minu. See on parem, kui olla teie haige, õrna, nii armastusväärse lapse mängukanniks. Ka mina õpetan teda.”“

„Kuid. ta pole Remi isa!” hüüdis Artur. „Ta pole tema isa, kuid ta on tema peremees ja Remi kuulub temale, kuna vanemad on ta temale üürinud. Nii peab ta ka praegu kuulama tema sõna.”

„Ma ei taha, et Remi läheks ära.”

„Ta peab siiski järgnema oma isandale, ainult usun, et mitte kauaks. Me kirjutame ta vanemaile ja räägime nendega läbi.”

„Oh ei, ei!” hüüdsin ma.

„Mispärast “ei”?”

„Oh ei, palun teid!”

„Kuid pole ju muid vahendeid, mu laps.”

„Ent ma palun teid!”

On peaaegu kindel, et kui proua Milligan poleks rääkinud mu vanemaist, oleks meie jumalagajätmine veninud palju pikemaks kümnest minutist, mis oli lubanud mulle mu peremees.

„Nad elavad Chavanon'is!” jätkas proua Milligan.

Vastamata talle, lähenesin Arturile ja suudlesin teda mitu korda, pannes sellesse kogu oma vennaliku armastuse, mis tundsin ta vastu. Siis, kiskudes enese lahti ta nõrgast sülelusest ja pöördudes proua Milligani poole, heitsin põlvili ta ette ja suudlesin ta kätt.

„Vaene laps,” ütles proua Milligan, kummardudes minu poole.

Ja ta suudles mind laubale.

Siis tõusin kiiresti ja joostes ukse poole, hüüdsin nuuksumisest katkestatud häälega:

132

„Artur, armastan teid alati ja teid, proua, ei unusta ma iialgi!”

„Remi, Remi!” kisendas Artur.

133

Kuid ma ei kuulnud rohkem. Väljusin, ning sulgesin ukse.

Minut hiljem olin oma peremehe juures.

„Teele!” ütles Vitalis.

Ja me lahkusime Cette'ist Frontignani teed mööda.

Nii lahkusin oma esimesest sõbrast, sattudes seiklustesse, mis oleksid jäänud tulemata, kui ma totra eelarvamuse ohvrina poleks end lasknud narritada rumalast kartusest.

134

XI. Lumi ja hundid.

Pidin hakkama uuesti käima oma isanda jälgedes ja kandlerihm üle valutava õla, kõndima maanteel viimas ja kuumuses, tolmus ja poris.

Pidin mängima lollpead avalikel platsidel ja naerma või nutma, et lõbustada lugupeetud seltskonda.

Üleminek oli raske, kuna harjutakse ruttu heaolu ja õnnega.

Muloli vastumeelsusi, tüli ja raskusi, mida ma enne ei pannud tähele, kui olin elanud kaks kuud selle maai. Jma õnnelikkude mugavat elu.

Rohkem kui kord meie pikkadel matkadel jäin peremehest maha, et vabalt mõelda Arturile, proua Milliganile, “Luigele” ja elada mälestisis minevikus.

Ah, ilus aeg! Õhtuti, magades mõnes rāpases külavõõrastemajas, mõtlesin oma “Luige” kabiinile, ja kui karedad tundusid olevat mu voodilinal!

Ma ei mängi enam kunagi Arturiga, ei kuule enam iialgi proua Milligani õrna häält!

Mu suures ja lakkamatus mures oli mul üks lahutus: mu peremees oli muutunud palju paremaks,

- isegi õrnemaks, kui seda sõna võib tarvitada Vitalise kohta.

Sellest küljest oli ta iseloomus sündinud suur muutus või vähemalt ta käitumises minuga ja see

135

andis mulle tuge, hoidis tagasi mu pisarad, kui mälestis Arturist rõhus mu südant. Tundsin, ma polnud maailmas üksi ja et mu et peremees oli mulle rohkem kui peremees.

Tihti isegi, kui oleksin julgenud, oleksin suudelnud teda, nii suur oli mu südame väljapuistamise tarve. Ent ma ei julgenud, sest Vitalis polnud inimene, kelle juures võis riskida familiaarsusega.

Alul oli mind temast eemale hoidnud hirm, nüüd aga midagi ebamäära, mis sarnanes kuidagi lugupidamisega.

Lahkudes oma külast, Vitalis näis mulle samasuguse inimesena kui teised, kuna ma siis ei osanud vahet teha. Ent minu viibimine proua Milligani juures oli teataval määral avanud mu silmad ja teinud mind arukamaks; ja imelik asi, kui ma vaatlesin tähelepanelikult oma isandat, leidsin temas, ta olekus, ta ilmes ja maneerides sarnadust proua Milligani oleku, ilme ja maneeridega.

Siis mõtlesin eneses, et see on võimatu, sest kuna mu isand oli ainult loomade näitaja, oli proua Milligan tõeline daam.

Ent siiski Vitalis oli, kui ta tahtis, härra, nagu proua Milligan oli daam. Vahe nende vahel oli ainult selles, et proua Milligan oli daam alati, kuna minu peremees oli härra ainult teatavais olukordades; ent siis oli ta seda ka nii täielikult, et äratas aukartust isegi kõige julgemais ja ülbemais.

Ja kuna ma polnud ei julge ega häbematu, ma olin selle mõju all ja ma ei julgenud avada oma südant isegi siis, kui ta seda esile kutsus paari hea sõnaga.

Cette'ist lahkudes ei olnud me mitu päeva rääkinud proua Milliganist ja minu viibimisest "Lui-gel", ent vähehaaval see kõneaine hakkas esinema

136

me jutuajamistel. Mu isand hakkas sellest rääkima ikka esimesena ja varsti möödus vaevalt päeva, mil poleks nimetatud proua Milligani nime.

„Armastaa sa seda daami väga?” küsis Vitalis.

„Jah? Ma saan sellest aru. Ta oli hea, väga hea sinu vastu ja temale peab mõtlema ainult tänuga.”

Tihti lisandas ta:

„See oli tarvilik!” Mis oli tarvilik?

Alul ma ei taibanud seda, kuid vähehaaval jõudsin veendumusele, et oli tarvilik tagasi lükata proua Milligani ettepanek, jätta mind tema juurde.

Kindlasti mõtles mu peremees sellele, kui ta ütles: „See oli tarvilik.” Mulle näis, et neis paaris sõnas kuuldus nagu kahetsust. Ta oli tahtnud mu jätta Arturi juurde, kuid see oli olnud võimatu.

Ja oma südame põhjas olin talle tänulik selle kahetsuse eest, olgugi et ma ei suutnud aimata, miks ta polnud võinud vastu võtta proua Milligani ettepanekut. Seletused, mida mulle oli korranud proua Milligan, polnud mulle kuigi arusaadavad.

Võib-olla võtab ta ettepaneku vastu edaspidi? Ja see oli mu suur lootus.

Miks ei kohta me "Luike"?

Laev pidi sõitma Rhône'i jõge mööda üles ja meie ometi läksime tema kallast mööda.

Sammudes mu silmad pöördusid sagedamini vee kui küngaste ja viljakate väljade poole, mis ümbritsesid teda igalt poolt.

Kui jõudsime mõnda linna, Arles'i, Tarascon'i, Avignon'i, Montelimart'i, Valence'i, Tournon'i, Vienne'i, oli mu esimene külastäik kaile ja sildadele. Otsisin "Luike" ja kui silmasin kaugel mõnd tiheda uduga pooleldi varjatud laeva, ootas, kuni ta

137

muutus selgemini nähtavamaks, et näha, kas see on “Luik”.

Kuid see polnud tema.

Mõnikord kogusin julgust ja küsitlesin merimehi. Kirjelelasin neile laeva, mida otsisin, kuid nad polnud teda näinud mööduvat.

Nüüd, kui mu isand oli otsustanud järele anda proua Milliganile, vähemalt nii kujutlesin enesele, polnud enam karta, et räägitakse mu sündimisest või et kirjutatakse ema Barberinile. Asi oleks korraldatud mu peremehe ja proua Milligani vahel. Vähemalt kujutlesin kõike seda nii oma lapselikus fantaasias: proua Milligan tahab mind võtta enese juurde, mu peremees on nõus loobuma õigustest minu peale ja kõik on korras.

Jäime mitmeks nädalaks Lyon'i ja kogu vaba aja ma veetsin Rhone'i ja Saône'i kaidel. Tundsin Ainay', Tilsitt'i, Guillotiere'i ja Hospidali silda sama hästi kui sündinud lionlane.

Ent otsisin asjata, - ma ei leidnud “Luike”.

Lyon'ist pidime minema Dijon'i. Nüüd hakkas mu lootus, veel kunagi leida proua Milligani ja Arturit, kaduma; sest olin Lyon'is uurinud kõiki Prantsusmaa kaarte. mida olin leidnud raamatu-kaupmeeste lettidel, ja teadsin, et Kesk-kanal, mida mööda pidi sõitma “Luik”, et jõuda Loire'i, eemaldub Saône'ist Chalon'is.

Jõudsime Chalon'i ja lahkusime sealt, ilma et oleksime näinud “Luike”. Nii oli siis kõik otsas: pidin loobuma oma unistustest.

See valmistas mulle suurt südamevalu.

Just nagu et suurendada mu meeleheidet, mis oli juba isegi suur küllalt, muutus ilm halvaks. Lähenes tali ja sammumine vihmas ja poris muutus üha vaevalisemaks. Kui me jõudsime õhtul mõnda

138

viletsasse võõrastemajja või küüni, üliväsinud, märjad kuni särgini, juusteni porised, ei heitnud ma magama lõbusate mõtetega.

Kui me lahkudes Dijon'ist läksime üle Kuldranna küngaste, sattusime niiskesse, jääkülma uttu, mis tungis üdini, ja Joli-Coeur muutus veel kurvemaks ja tusesemaks kui mina.

Mu peremehe siht oli võimalikult ruttu jõuda Pariisi, sest ainult Pariisis oli meil lootust talve jooksul anda mõned etendused. Ent oli see tühi kukkur, mis ei lubanud meil sõita rongiga, või muul põhjusel, pidime Dijon'i Pariisist lahutava maa läbi käima jalgsi.

Kui ilm lubas, andsime linnades ja külades, mida läbisime, mõne lühikese etenduse ja teenides mõne viletsa sou', jätkasime teekonda.

Châtillon'ini läks veel kuidagi, kuigi kannatasime kogu aeg külma ja niiskust, kuid lahkudes sellest linnast, lakkas vihm ja tuul pöördus põhja. Alul ei võinud me kaevata, olgugi et näkkupuhuv põhjatuul polnud sugugi mõnus; kuid siiski oli talutavam see tuul, vaatamata sellele, et oli kõrvetavalt külm, kui niiskus, milles olime ligunenud mitu nädalat.

Kahjuks ei jäänud tuul kuivaks. Taevas kattus suurte mustade pilvedega, päike kadus täiesti ja kõik näis ennustavat lund.

Võisime siiski jõuda, jäämata lumesaju kätte, ühte suurde külla, kuid mu peremehe kavatsus oli võimalikult kiiresti jõuda Troyes'sse, kuna Troyes on suur linn, kus oleksime võinud anda mitu etendust, kui halb ilm oleks meid sundinud sinna jääma peatuma.

„Heida ruttu magama,” ütles ta. kui jõudsime

139

oma võõrastemajja. „Asume homme varakult tee; sest ma kardan jääda lumesaju kätte.”

Ta ise ei heitnud aga kohe magama, vaid jäi kööki kolde ette, et soojendada Joli-Coeuri, kes oli päeval palju kannatanud külma ja kes oli oianud kogu aeg, vaatamata sellele, et olime ta hoolikalt mässinud vaipa.

Järgmisel hommikul tõusin varakult, nagu ta oli käskinud. Polnud veel alanud uus päev, taevast oli must ja madal, tähtu, Näis, nagu oleks maa peale vajunud suur kaas, ähvardades teda lõmastada. Ust avades tormas korstnasse lõikav tuul, pannes hõõguma söed, mis eelmisel õhtul olid jäänud tuha alla.

„Teie asemel,” ütles võõrastemaja peremees, pöördudes mu isanda poole, „ei asuks ma teele, sest varsti hakkab sadama lund.”

„Mul on kiire,” vastas Vitalis, „ja ma loodan jõuda Troyes'sse enne sadu.”

„Kolmkümmend kilomeetrit pole ühe tunni tee.”

Asusime siiski teele.

Vitalis hoidis Joli-Coeuri oma kuue all, et talle anda osa oma kehasoojusest, ja koerad, rõõmustudes kuivast ilmast, jooksid meie ees. Peremees oli mulle Dijon'is ostnud lambanaha, mida kanti, vill seespool. Ajasin ta selga ja meile näkku puhuv tuul surus teda vastu mu keha.

Polnud mõnus avada suud. Sammusime vaikides, kiirustades sammu nii selleks, et liikuda kiiremini, kui ka sooja saamiseks.

Kuigi oli kätte jõudnud tund, mil päev pidi algama, ei valgenenud taevast. ..

Viimaks üks valendav riba lõhestas pimeduse,

140

kuid päike ei ilmunud. Oli lõppenud öö, kuid oleks olnud suur liialdus öelda, et saabus päev.

Siiski esemed väljadel olid muutunud nähtavamaiks. Kahvatul valgusel, mis tuli idast nagu määratu suurest keldriaknast, nägime lehituid puid ja siin-seal hekkisid või puhmastikke, mille küljes veel rippusid kuivanud lehed, mis neid raputava tuule mõjul kahisesid kuivalt.

Mitte kedagi maanteel, ühtegi hinge väljadel, vähimatki vankrimürinat ega piitsaplaksu. Ainsad elusolendid olid linnud, keda võis kuulda, kuid mitte näha, sest nad olid pugenud varju lehtede alla. Ainult harakad hüplesid teel püsti sabaga, nokk õhus, lennates meie lähenemisel mõne kõrge puu otsa, kust meid jälitasid oma vadinaga, mis näis olevat sõim või halvad ennustused.

Äkki ilmus põhjataevasse valge täpp. Ta suurenes kiiresti ja jõudes meie kohale, kuulsime ime-likku ebakõlaliste häälte segu. Need olid metshaned või luiged, kes põhjast rändasid lõunasse. Nad läksid üle meie peade ja olid juba kaugel, kui veel võis näha lendlevat õhus mõningaid udusulgi, mille valge värv eraldus mustal taeval.

Maastik, mida läbisime, oli kurvalt õudne ja seda õudust suurendas veel vaikus. Nii kaugale kui ulatus silm, paistsid lagedad väljad, viljatud künkad ja kolletanud puud.

Tuul puhus kogu aeg põhjast, siiski väikese kalduvusega pöörduda idasse. Sellest horisondi küljest tulid rasked ja madalad vasekarva pilved, mis näisid lasuvat puude latvadel.

Varsti möödusid me silmade eest mõned lumehelbed, laiad kui liblikad. Nad tõusid, laskusid, keerlesid, puudutamata maad.

Me polnud jõudnud veel kuigi kaugemale ja mulle

141

näis olevat võimatu jõuda Troyes'sse enne sadu. Kuid see tegi mulle vähe muret ja ma isegi mõtlesin, et lume sadades vaibub põhjatuul ja väheneb külm.

Ent ma ei teadnud, mis tähendab lumetorm. Sain teada seda varsti ja moel, mida ma ei unusta iialgi. Loodest tulevad pilved olid lähenenud ja mingi valge kuma valgustas sealpoolset taevast. Need olid lumepilved.

Enam ei lennelnud meie ees liblikad, vaid lumesadu mähkis meid enesesse.

„Kirjutatud on, et me ei jõua Troyes'sse,” ütles Vitalis. „Peame otsima varju esimeses majas, mida kohtame.”

See ütlus meeldis mulle väga. Ent kus leiame selle võõrastevastuvõtliku maja? Enne kui lumi

meid oli mähkinud oma valgesse pimedusse, olin uurinud maastikku, nii kaugele kui ulatusin nägema, ja polnud silmanud ühtegi maja, ei midagi, mis oleks märku andnud mõne küla asukohast. Vastupidi, hakkasime jõudma ühte metsa, mille sünged sügavused näisid ulatuvat lõpmatusse. Nii ei võinud arvestada kuigi palju seda lubatud maja, kuid ka sadu võis lakata varsti.

Ent see jätkus ja suurenes.

Lühikese ajaga oli ta katnud maantee või õigemini kõik, mis teda takistas teel: kivibunnikud, rohu madalail kaldail ja kraavis asetsevad põõsad, sest edasi aetud tuulest, mille kiirus polnud vähenenud, kuhjus ta sinna, kus leidis takistuse.

Meie tusaks kuulusime ka meie nende takistuste hulka. Ta libises minema ümmargustelt pindadelt, kuid kus aga leidis lõhe, tungis sisse tolmana ega viivitanud sulamisega.

142

Ma tundsin teda jooksvat külma veena krae vahele ja mu peremehega, kelle lambanahk oli tõstetud üles, et lasta hingata Joli-Coeuri, polnud kahtlemata lugu parem.

Siiski jätkasime vaikides sammumist vastu tuult ja lund. Aeg-ajalt pöörasime päid, et hingata.

Koerad ei joosnud enam ees, vaid sõrkisid meie kannul, meilt paludes varju, mida me neile ei suutnud anda.

Liikusime edasi aeglaselt, vaevaliselt, pimestatud, märjad, külmunud, ja kuigi olime juba küllalt kana metsa vahel, ei leidnud me põrmugi varju, sest tuul puhus piki teed.

Õnneks vähenes pikkamööda tuul, kuid lumesadu aga suurenes ja langes laialt ning tihedalt.

Mõne minutiga oll maantee kaetud paksu lumekihiga, lmmel sammusime käratult.

Aeg-ajalt nägin oma isandat vaatavat vasakule, nagu otsiks ta midagi, kuid oli näha ainult suur harvik, milles olid puud maha raiutud eelmisel kevadel ja kus noored nõtkete tüvedega kuused paindusid lume raskuse all.

Mida lootis ta leida sealt?

Mis puutub minusse, siis vaatasin otse enese ette maanteele, nii kaugele kui ulatusid mn silmad, püüdes näha, kas mets lõpeb varsti ja kas ei puutu silma mõni maja.

Kuid oli narrus püüda läbi näha sellest lumemüürist. Juba mõne meetri kaugusel muutusid esemed uduseks ja polnud näha muud kui lund, mis langes ikka tihedamini ja mässis meid nagu hiiglavõrgu silmuseisse.

Seisukord polnud põrmugi lõbus, sest ma pole kunagi näinud lumesadu, isegi siis, kui olin hästi köetud toa akna taga, tundmata ebamääraast kur-

143

bust, ja praegu teadsin, et köetud tuba pidi olema veel õige kaugel.

Siiski tuli sammuda, kaotamata julgust, sest me jalad vajusid ikka sügavamale lumme ja meie kübarai! olev koorem muutus üha raskemaks.

Järsku nägi Vitalist sirutavat kätt vasakule, nagu tahtes sellega tõmmata enesele mu tähelepanu. Vaatasin vasakule. Harvikus näis seisvat üks lumega kaetud hurtsik, mis paistis uduselt teele.

Ma ei pärinud seletust, mõistes, et mu isand ei näidanud mulle seda hurtsikut mitte selleks, et ma imestleksin efekti, millist ta avaldas selles maastikus. Tuli leida hurtsiku juurde viiv tee.

See oli raske, sest lumi oli juba küllalt paks, et kustutada igasuguse jälje teest või jalgrajast. Siiski harviku ääres, kus algas kõrge mets, mulle paistis maantee kraav olevat kõrgem. Sealt kahtlemata läks tee, mis viis hurtsiku juurde.

Olin arvanud õieti. Kui astusime kraavi, ei andnud lumi meie jalgade all järele, ja varsti jõudsime selle hüti juurde.

Ta oli ehitatud haokubudest ja raagudest, okstest katusega; ja see katus oli küllalt tihe selleks, et mitte läbi lasta lund.

See varjualune oli sama hea kui maja.

Koerad olid esimesena astunud onni ja nad väherdasld kuival pinnasel, tolmu sees, haukudes rõõmsasti.

Meie heameel polnud väiksem nende omast, kuid me ei avaldanud seda mitte tolmus väherdamisega, olgugi et see poleks paha olnud meie riiete kuivatamise mõttes.
„Ma arvasin juba ette,” ütles Vitalis, „et selles

144

harvikus peab kuski asetsema mõni puuraiuja hurtsik. Nüüd võib lumi sadada.”

„Jah, las sadada!” vastasin ma põlglikul ilmel.

Ja ma läksin uksele, või õigemini hüti avausele, sest tal polnud ei ust ega akent, raputama oma kuube ja kübarat, et mitte märjaks teha meie korteri sisemust.

See korter oli õige lihtne nii oma ehitusviisilt kui temas sisalduvalt mööblilt, mis koosnes muldpingist ja mõnedest suurtest kividest, mis täitsid toolide aset. Ent meie praeguses olukorras ond kõige väärtuslikumad ühte nurka asetatud viis või kuus telliskivi, mis seal moodustasid kolde.

Tuld! Võisime teha tuld!

Kuid tuletegemiseks ei jätku üksnes koldest, vaid oli tarvis ka puid.

Majas, nagu meie oma, polnud raske leida puid, tuli ainult võtta seintest ja katusest, tähendab, tõmmata hagusid kubudest, neid võttes siit-sealt, et ei kannataks meie maja tugevus.

See sai tehtud ruttu ja varsti sätendas praksudes hele tuli meie koldel.

Ah, ilus ja hea tuli!

On tõsi, et ta ei põlenud suitsuta ja kuna polnud korstnat, see levis hurtsikusse. Kuid mis sellest, meil oli tuld ja soojust nii palju kui kulus.

Sellal kui ma käpuli puhusin tuld, olid koerad istunud kolde ümber ja hoidsid tõsiselt, sirutatud kaeltega oma märgi ja külmunud kõhtusid tulepaistel. “

Varsti Joli-Coeur lükkas lahti oma peremehe kuue ja pistis ettevaatlikult välja oma ninaotsa. Ta vaatas, kuhu oli sattunud. Vaatlus rahustas teda, ta hüppas kiiresti maha ja võttes tule juurde parima

145

koha, sirutas tule poole oma väikesed värisevad käed.

Nüüd me ei pruukinud enam surra külma kätte, kuid nälja küsimus oli veel lahtine.

Ses külalislahkes onnis polnud ei leivaastjat, ei pliiti laulvate kastrulitega.

Õnneks oli meie peremees ettevaatlik ja kogenud inimene. Hommikul, kui ma polnud veel ärganud, oli ta hoolitsenud toidumoona eest. Tal oli päts leiba ja väike tükk juustu. Kuid praegu polnud silmapilk nõudlik olla ja nähes ilmutavat leivapätsi, avaldasime ühiselt oma head meelt.

Kahjuks polnud osad suured ja ma pettusin oma lootusis: terve pätsi asemel jagas peremees. meile ainult poole.

„Ma ei tunne teed,” vastas Vitalis mu küsivale pilgule, „ja ma ei tea, kas enne Troyes'd leiame öömaja või toitu. Samuti ei tunne ma seda metsa. Tean ainult, et see maakoht on väga puuderikas ja et siia suured metsad ühinevad üksteisega, nagu Chaource, Rumilly, Othe ja Aumont. Võib-olla oleme lähemast elamust kaugel mitu miili; võib-olla jääme siia hurtsikusse lumevangi veel kauaks. Ja sellepärast peame olema toiduga kokkuhoidlikud.”

Neist põhjendustest sain ma aru, kuid mitte koerad, kes nägid leiva kaduvat kotti, kui nad olid alles süüa saanud nii vähe. Nad sirutasid käppa oma peremehele, kraapisid ta põlvi ja väljendusriikka miimikaga heitsid nad kotile paluvaid pilke.

Palved ja meelitused olid kasutud, - kott ei avanenud.

Siiski, kui napp ka oli see kerge söömaaeg, ta ometi andis meile jõudu. Olime varjus, tuli soojendas meid mõnusalt ja me võisime oodata saju lakkamist.

146

Jääda sellesse hütiti polnud mulle põrmugi hirmutav, seda enam, et ma ei uskunud, et jääme siia kauaks lumevangi, nagu oli öelnud Vitalis oma kokkuhoiu õigustamiseks. Lumi ometi ei saja igavesti.

Siiski ei ennustanud miski, et ta varsti võis lakata.

Hurtsiku avause läbi me võisime näha langevat kiireid ja tihedaid helbeid. Kuna tuul oli vaikinud, nad kukkusid otse, üksteise järele, vahetpidamatult.

Polnud näha taevast ja valgus, selle asemel, et laskuda ülevalt, tõusis alt pimestavalt vaibalt, mis kattis maad.

Koerad olid kõik kolmekesi heitnud maha tule ümber, - üks kerratõmbunult, teine külili, Capi ninaga tuhas, - ja magasid.

Mõtlesin teha samuti kui nemad. Olin üles tõusnud varakult ja oli hulga mõnusam reisida unelmate riigis, võib-olla „Luigel”, kui vaadelda seda lund.

Ma ei tea, kui kaua olin maganud. Kui ärkasin, oli lumesadu lakanud. Vaatasin välja. Lumekiht meie hurtsiku ees oli paksenenud tunduvalt.

Kui oleks tulnud asuda teele, oleks ta ulatunud mulle põlvini.

Palju võis olla kell?

Ma ei võinud seda küsida oma peremehelt, sest nende viimaste kuude keskpärane teenistus polnud suutnud asendada raha, mis talle olid läinud maksma vangla ja protsess, nii et Dijon'is oli ta sunnitud olnud ära müüma oma uuri, oma suure hõbeuuri, millel olin näinud Capit ütlevat õiget aega, kui astusin Vitalise truppi; ning raha kulus minule lambanaha ja talle enesele mitmesuguste asjade ostmiseks.

147

Sel päeval sain teada, et ma ei saa enam küsida aega meie healt suurelt uurilt.

Kuid miski väljas ei võinud mulle vastata. All, maas, pimestav lumivaip, ülal tume udu. Taevas oli kahvatu valgu'skuma, laiguti räpane, kollase värvinguga.

Miski kõigest sellest ei osutanud kellaajale.

Kõrvad ei tajunud rohkem kui silmad, kuna oli saabunud absoluutne vaikus, mida ei seganud ükski linnuhäälitsus, ükski piitsaplaks ega vankrimürin. Ükski öö polnud olnud nii vaikne kui see päev. Ümberringi oli täielik liikumatus; lumi oli peatanud igasuguse liikumise, kivistanud kõik. Ainult aeg-ajalt võis kuulda väikest vaevaltkuuldavat summutatud sahinat ja näha mõnd kuuseoksa raskesti kõikuvat. Oksal lasuv raskus oli selle vähehaaval painutanud maa poole ja kui kallakus oli muutunud liiga järsuks, langes lumi maha. Raskusest vabanenud oks sirgus järsult ja ta mustjasroheline värv eraldus valgel surnulinal, mis mähkis enesesse kõik teised puud ladvast juurteni, nii et kaugelt vaadates näis aeg-ajalt tekkivat sellesse surnulinasse tumedaid auke.

Kui ma imestunult ukseavausel jälgisin seda, kuulsin peremeest mind hüüdvat.

„Kas tahad asuda teele 'l'” küsis ta.

„Ma ei tea. Mul pole ühtki tahtmist, teen seda, mis soovite teie.”

„Minu arvates peaksime jääma siia, kus meil vähemalt on varjualune ja tuli.”

Mõtlesin sellele, et meil pole leiba, kuid ei öelnud seda.

„Arvan, et sadu algab varsti uuesti,” jätkas Vitalis. „Pole mõistlik minna teele teadmata, kui kaugel oleme lähemaist elamuist, ja öö veetmine

148

selles lumes pole kuigi mugav. Parem on esialgu jääda siia, - nii vähemalt jäävad meie jalad kuivaks.”

Välja arvatud toiduküsimus, polnud mul selle vastu midagi. Pealegi otsekohe teele asudes polnud põrmugi kindel, et leiame enne õhtut mõne võõrastemaja, kuna oli kindel, et leiame teel eest paksu, veel mahatallamata lumekihi, mis teeks edasisammumise väga raskeks.

Pidime oma hurtsihls pingutama püksirihma. Tegime seda, kui Vitalis meie vahel jagas viiniase leiva.

Olgugi et tegime oma leivatükid nii väikeseks kui võimalik, et sellega pikendada söömaaga, jõudis see lõpule kiiresti.

Arvasin, et koerad algavad jälle oma' riugastega, kuna oli silmanähtav, et nad olid veel väga näljased. Kuid ei juhtunud midagi ja ma võisin näha veelgi kord, kui suur oli nende arukus.

Kui peremees oli tagasi pannud püksitaskusse oma noa, mis tähendas söömaaja lõppu, tõusis Capi üles ja, tehes peaga märgi oma seltsimeestele, läks nuusutama kotti, milles harilikult oli toidumoon. Samal ajal kobis ta seda tasakesi käpaga. See kahekordne järeleuurimine viis ta veendumusele, et ei leidunud enam midagi söömiseks. Siis pöördus ta tagasi oma kohale kolde ette ja tehes uuesti peaga märgi Dolcele ja Zerbinole, heitis maha alistuva ohkega.

„Pole enam midagi, on kasutu küsida.”

Ohe väljendas seda niisama selgesti, nagu oleksid seda teinud sõnnid.

Tema seltsimehed, mõistes seda keelt, sirutasid nagu temagi tule juurde, ohates samuti; kuid Zerbin ohe polnud alistuv, ja kuna ta suur isu oli

149

veel ühendatud maiusega, oli tema kannatus valusam teiste omast.

Sadu oli uuesti alanud juba ammu ja lumi langes ikka sama püsivusega.

Kui olime lõpetanud oma lõunasöögi, hakkas saabuma pimedus.

Sadu ei lakanud ka öösi ja lumi langes ikka suurte helvetena mustast taevast valgele maale.

Kui me juba kord pidime magama siin, oli mõistlikum seda teha rutem.. Tegin siis samuti nagu koerad ja mähkides enese lambanahka, mis oli päeva jooksul tulepaistel ära kuivanud, sirutasin tule äärde, pannes pea lamedale kivile, mis oli mulle padjaks.

„Maga,” ütles Vitalis. „Äratan su üles, kui tahan magada omakorda, sest olgugi et meil ei tarvitse selles hurtsikus karta ei loomi ega inimesi, peab üks ometi valvama ja kohendama tuld. Peame võtma tarvitusele ettevaatusabinõusid külma vastu, mis saju lakates võib muutuda õige tugevaks.”

Ma ei lasknud seda enesele öelda kaks korda ja uinusin.

Kui peremees mu äratas, oli möödunud juba tükk aega; vähemalt kujutlesin enesele seda. Lund ei sadanud enam, kuna tuli põles edasi.

„Nüüd on sinu kord,” ütles Vitalis. „Sul pole teha muud kui panna aeg-ajalt puid tulele; muretsesin sulle juba tagavara.”

Ja tõesti, käe ulatuse kauguseloli hunnik hagu. Mu isand, kelle uni oli minu omast palju kergem, polnud tahtnud, et teda ärataksin hurtsiku sehtest raagusid kiskudes, ja ta oli kogunud mulle valmis selle hunniku, millest võ-isin võtta, tegemata kära.

See oli kahtlemata korraldatud hästi, kuid millised olid selle tagajärjed!

150

Nähes mind olevat ärkvel ja asuvat oma vahipostile, ta heitis omakorda tule äärde ühes Joli-Coeuriga, kes oli mässitud vaipa; ja varsti teatas ta korrapärane hingamine, et ta oli uinunud.

Siis tõusin püsti ja läksin kikivarbail ukse juurde vaatama, mis sünnib väljas.

Lumi oli enese alla matnud kõik: rohu, põõsad ja puud. Nii kaugele kui ulatus silm, laotus ebatasane, kuid ühtlaselt valge lina. Taevas oli täis sädelevaid tähti; kuid nii ere kui ka oli nende valgus, valgustas maastikku lumelt tõusev kahvatu kuma. Külma oli kõvenenud ja väljas arvatavasti külmetas, sest hurtsikusse tungiv õhk oli jäine. Oo sünges vaikuses oli aeg-ajaltkuulda praginat, mis tasutas sellele, et lumepind hakkas jäätuma.

Olime tõesti õnnelikud, et olime leidnud selle hurtsiku. Mis oleks meist muidu saanud keset

suurt metsa selle lume ja külmaga?

Nii vähe müra kui olingi teinud sammudes, ometi olin äratanud koerad ja Zerbino tuli ühes minuga ukse juurde. Kuna ta aga ei vaadelnud selle lumise öö toredusi samasuguse pilguga kui mina, tüdis ta ruttu ja tahtis väljuda.

Käskisin tal minna tagasi. Milline kentsakas mõte välja minna selle külmaga! Oli ometi palju parem jääda tule juurde kui hulkuma minna. Tä kuulas sõna, kuid pööras ikka nina ukse poole, kangekaelse koerana, kes ei jäta oma jonni.

Jäin veel mõneks hetkeks vaatlema lund. Olgugi et see vaatepilt täitis mu südame ebamäärase kurbusega, tundsin siiski teda vaadeldes teatavat lõbu. Ta mõjus minusse nii, et oleksin tahtnud nutta, ja kuigi mul oli kerge teda mitte enam näha, sulgedes lihtsalt silmad või pöördudes tagasi oma kohale, ma ei liigatanud.

151

Viimaks läksin tagasi tule juurde ja pannes sellele kolm-neli oksa, uskusin võivat rahulikult istuda kivile, mis oli mulle olnud padjaks.

Mu isand magas rahulikult, koerad ja JoliCoeur samuti ja koldelt tõusid keereldes ilusad leegid katuseni, pildudes praksuvaid sädemeid, mis ainukestena segasid vaikust. Hulk aega lõbutsesin vaadeldes sädemeid, kuid vähehaaval võttis märkamatul võimust väsimus.

Kui mul oleks tarvis olnud muretseda puude tagavara, oleksin tõusnud püsti ja kõndides hursikus ringi, oleksin jäänud ärkvele. Kuid istudes, tarvitsemata teha muid liigutusi kui sirutada kätt hagude järele, jäin uniseks ja uinusin märkamatul.

Äkki äratas mind vihane haukumine.

Oli öö. Olin kahtlemata maganud kaua, sest tuli oli kustunud või vähemalt ei leegitsenud enam nii, et oleks valgustanud hütü.

Haukumine jätkus, - see oli Capi hääl. Kuid imelikul viisil ei vastanud oma seltsimehele ei Zerbino ega Dolce.

„Mis? Mis on lahti?” hüüdis Vitalis ärgates.

„Ma ei tea.”

„Sa oled jäänud magama ja tuli on kustunud.” Capi oli sööstnud ukse poole, kuid polnud väljunud, vaid haukus uksele.

Capi haukumisele vastas kaeblik ulgumine, milles ma ära tundsin Dolce hääle. See ulgumine kostus meie hursiku tagant ja päris lähedalt.

Tahtsin välja minna, kuid peremees peatas mu, pannes käe mu õlale.

„Pane enne puid tulele,” käskis ta.

Ja sellal kui tegin seda, võttis ta ühe tuki, puhudes sellele, et ajada rohkem hõõguma söestunud tukki.

152

Ta jättis tuki omale kätte, öeldes:

„Lähme vaatama, tule mulle järele. Edasi, Capi !”

Samal hetkel, mil tahtsime väljuda, kostus vaikuses kohutav ulgumine ja Capi hüppas hirmunult tagasi.

„Need on hundid. Kus on Zerbino ja Dolce?”

Sellele ei teadnud ma vastata. Kahtlemata olid koerad meie magamise ajal väljunud. Zerbino oli täitnud oma tuju, mida olin takistanud varemini, ja Dolce oli läinud temaga ühes.

Kas viisid hundid nad ära? Mulle uais, et mu peremehe hääles oli avaldunud niisugune kartus, kui ta küsis mult, kus nad on.

„Võta üks tukk ja lähme neile appi,” ütles ta. Olin kuulnud räägitavat oma kodukülas huntidest

kohutavaid lugusid. Kuid ma ei kõhelnud. Relvastusin ühe tukiga ja järgnesin oma peremehele. Ent jõudes hanrikusse ei silmanud me ei koeri ega hunte. Lumel paistsid ainult koerte jäljed.

Läksime neid jälgi mööda. Nad pöördusid ümber hurtsiku ja teatavas kauguses leidsime pimeduses koha, kus lumi oli tallatud, nagu oleks seal vähernud loomad.

„Otsi, otsi, Capi!” ütles peremees, vilistades Zerbinot ja Dolcet.

Kuid talle ei vastanud ükski haukumine, ükski kära ei seganud metsa õudset vaikust, ja Capi, kes harilikult oli olnud sõnakuulelik ja julge, selle asemel et otsida, nagu oli kästud, surus ennast meie jalgade vastu, avaldades rahutust ja hirmu.

Lume vastuhelk ei andnud meile valgust küllaldaselt, et näha või otsida jälgi pimeduses.

153

Uuesti vilistas Vitalis ja hüüdis kõva häälega Dolcet ja Zerbinot.

Kuulasime tähelepanelikult. Igal pool vaikus.

Mu süda tõmbus kokku valust.

Vaene Zerbinol Vaene Dolce!

„Hundid on nad ära viinud,” ütles Vitalis. „Mispärast lasksid sa nad välja?”

Ja, mispärast? Ei mõistnud sellele anda vastust. „Peab neid otsima,” ütlesin.

Ja astusin edasi; kuid Vitalis peatas mu.

„Ja kust tahad neid otsida?” küsis ta.

„Ma ei tea. Igalt poolt. . .”

„Ent kuidas liigume ses pimeduses ja lumes?”

Ja tõesti, see polnud kerge. Lumi ulatus meile poole sääreni ja oli mõttetud valgustada teed oma kahe tukiga.

„Kui nad pole vastanud mu hüüdele, siis, tähendab, nad on... õige kaugel,” ütles ta, „ja samuti võivad hundid kallale tungida ka meile ning meil pole end kaitseda millegagi.”

Oli hirmus maha jätta need kaks koera, need kaks seltsimeest ja sõpra, oli hirmus eriti minule, kuna ma tundsin enese olevat vastutava nende eest: kui ma poleks maganud, ei oleks nad ka saanud välja. Vitalis sammus tagasi hurtsiku poole ja ma järgnesin talle, peatudes igal sammul, et kuulatada. Kuid ma nägin ainult lund ja kuulsin ainult ta krudinat.

Hurtsikus ootas meid uus üllatus. Meie äraolekul koldele pandud oksad olid süütunud põlema; nad leegitsesid heledalt, heites valgust pimedamaisse nurkadesse, kuid me ei näinud kuski Joli Coeuri.

155

Ta vaip oli jäänud tule juurde, kuid teda ennast polnud selles.

Hüüdsin teda. Vitalis hüüdis teda omakorda, kuid ei ilmunud kuskilt.

Mis oli temaga juhtunud ?

Vitalis ütles, et ärgates ta olevat olnud ta kõrval, nii pidi ta olema kadunud sellal, kui viibisime väljas.

Kas oli ta tahtnud meile järgida?

Võtsime peotäie põlevaid oksa ja väljusime, kummardudes ettepoole, valgustades lund, hakkasime otsima ta jälgi.

Kuid me ei leidnud neid. On tõsi, et olime varemini jäljed tallanud segi, kuid siiski mitte niivõrt, et poleks võinud leida ahvi omi.

Järelilikult ta polnud väljunud.

Liikusime hütти tagasi, et vaadata, kas ta oli pugenud mõnda haokubusse.

Meie otsimine kestis kaua. Kümme korda tuhnisime samas kohas, samas nurgas. Ronisin Vita-

lise õlgadele, et läbi otsida katust moodustavaid oksa. Kõik oli kasutu.

Aeg-ajalt peatusime, et teda hüüda; kuid ikka asjata.

Vitalis näis olevat meeleheitel, kuna mina olin lohutamatu kurb.

Vaene Joli-Coeur!

Kui ma küsisin oma peremehelt, kas ta arvab, et hundid on ära viinud ka ahvi, vastas ta:

„Ei, hundid poleks julgenud minna hurtsikusse. Arvan, et mtd hüppasid küll Zerbino ja Dolce kallale, kes olid läinud välja, kuid siia nad pole tunginud. On võimalik, et hirmunud JoliCoeur peitis enese kuhugi siis, kui olime väljas, ja

154

see teeb mind rahutuks kõige enam, sest ilm on halb, ta võib külmetuda ja see oleks talle surmaks.”

„Otsime veel.”

Ja uuesti algasime oma otsinguid, kuid nad jäid sama tagajärjeluiks kui esimene kord.

„Peame ootama päeva,” ütles Vitalis.

„Ja kunas saabub ta?”

„Kahe-kolme tunni pärast, usun ma.”

Ja ta istus tule juurde, pea käte vahel.

Ma ei julgenud teda segada. Jäin liikumatuks ta kõrval, tegemata muid liigutusi, kui ainult oksa tulle pannes. Aeg-ajalt tõusis ta püsti, minnes ukse juurde. Ta vaatles taevast ja kummardus kuulatades. Siis tuli ta jälle oma kohale.

Mulle oleks meeldinud rohkem, et ta oleks mind sõidelnud, selle asemel et vaikida mornilt ja masendatult.

Kolm tundi, millest ta oli rääkinud, venisid meeltheitva aeglusega. Näis, nagu ei lõpeks see öö iialgi.

Siiski kahvatusid viimaks tähed ja valgenes taevast. See oli hommik ning varsti pidi saabuma päev.

Ent päeva tulles kõvenes külm ja uksest sisse tulev õhk oli jäine.

Kui leiame üles Joli-Coenri, kas elab ta siis veel?

Kuid kas meil oli üldse lootust teda leida?

Kust pidime teda otsima?

Õnneks ei sadanud enam lund. Taevast ei kattunud, nagu eelmisel päeval, pilvedega, vaid muutus roosakaks, ennustades ilusat ilma.

Kohe kui hommiku külm valgus oli puudele ja põõsastele tagasi andnud nende tõelise kuju, väl-

156

jusime hurtsikust. Vitalis oli relvastunud jämeda kepiga ja mina teise samasugusega.

Capi ei näinud enam olevat hirmu mõju all, mis teda halvasti öösi. Ta ootas peremehelt ainult märku, et tormata edasi.

Kuna me otsisime Joli-Coeuri jälgi, Capi tõstis pea ja hakkas rõõmsalt haukuma. See tähendas, et pidime ahvi otsima õhust ja mitte maast.

Ja tõesti nägime, et meie hüti katust kattev lumi oli siit-sealt maha tallatud kuni ühe katuse kohale ulatuva jämeda oksani.

Jälgisime silmadega seda oksa, mis kuulus ühele suurele tammele, ja kõrgel puuladvas nägime kükitavat üht tumedavärvilist kogu.

See oli Joli-Coeur.

Polnud raske aimata, kuidas ta oli sattunud sinna. Ehmunud koerte ja huntide ulgumisest, Joli-Coeur, selle asemel et jääda tule juurde, oli sellal, kui viibisime väljas, hüpanud meie hurtsiku katusele, sealt roninud tamme tippu, kuhu, leides enese olevat kindlas kohas, oli jäänud kükitama, vastamata meie hüüetele.

Väike, nii külmakartlik loom pidi kindlasti olema külmunud.
Mu isand hüüdis teda õrnalt, kuid ta ei liigutanud ennast, nagu oleks surnud.
Mõtme minuti kestel Vitalis kordas oma hüüdeid, kuid Joli-Coeur ei andnud enesest elnmärki. Pidin katsuma heaks teha oma õist hooletust. „Kui lubate, ronin talle järele.”
„Kuid sa murrad oma kaela,”
„Oo, see pole kuigi kardelav.”
See polnud just õige. Just vastupidi, see oli õige kardetav ja raske. Puu oli jäme ja tuulepoolsel küljel ta tüvi ja oksad olid kaetud lumega.

157

Õnneks olin puude otsa ronimist õppinud, varakult ja olin omandanud ses kunstis tähelepanuväärse vilumuse. Tüvel kasvasid siin-seal mõned väikesed oksad. Nad täitsid redelipulkade aset ja kuigi sain pimestatud lumest, mida käed puistasid mu silmi, jõudsin varsti esimesele jämedale oksale. Sinna jõudnud, tõus muutus kergeks; pidin ainult vaatama ette, et ei libiseks lumel.

Ronides rääkisin ma hellalt Joli-Coeuriga, kes ei liigatanud, vaid vaatas mulle vastu läikivate silmadega.

Olin jõudnud tenlani ja sirutasin juba kae, et teda kinni võtta, kui ta järsku hüppas teisele oksale.

Järgisin talle sellele oksale, kuid inimesed, olgu nad ka väikesed poisikesed, ei suuda võistelda ahvidega puu otsas hüppamises.

Nii on võimalik, et ma poleks tabanud JoliCoeuri kunagi, kui mitte lumi poleks katnud oksa. Sest kuna see lumi tegi märjaks ta käed ja jalad, väsis ta sellest tagaajamisest varsti. Kukkudes oksalt oksale, hüppas ta oma peremehe õlgadele ja pugus peitu ta kuue alla.

Joli-Coeuri ülesleidmisega oli saavutatud palju, kuid see polnud kõik. Tuli veel otsida koeri.

Jõudsiime paari sammuga kohta, kus olime olnud öösi ja leidnud äratallatud lume.

Nüüd, päeva ajal, oli kerge aimata, mis oli juhtunud. Lumi oli alal hoidnud selged tõendised koerte surmast.

Hütist väljudes nad olid möödunud üksteise järel haokubudest ja võisime selgesti näha nende jälgi paarikümne meetri ulatusel. Siis äkki kadusid jäljed segiaetud lumme. Nüüd paistsid silma teised jäljed. ühest küljest need, mis näitasid, kust

158

hundid paari pika hüppega olid sööstnud koerte kallale, ja teisest küljest jälle need, mis näitasid, kuhu nad olid viinud murtud koerad. Koerte jälgi rohkem polnud, välja arvatud punane loha, mis siit-sealt oli määrinud lume veriseks.

Polnud enam mõtet jätkata oma otsinguid veel kaugemale. Koerad olid murtud, seal ja lohistatud minema ärasöömiseks kuski okkalises tihnikus.

159

Pealegi pidime püüdma võimalikult kiiresti soojendada Joli-Coeuri.

Pöördusime tagasi hurtsikusse ja sellal kui Vitalis hoidis ta jalgu ja käsi tulepaistel, nagu tehakse väikeste lastega, soojendasin mina ta vaipa, mille sisse ta mähkisime.

Kuid talle polnud tarvilik üksi vaip, vaid ka soe voodi ja eriti soe jook. Meil aga polnud ühte ega teist. Õnn veel, et meil oli tuld.

Istusime maha kolde ette, lausumata sõnagi, vaadates liikumatult tulle.

Kuid polnud tarvis sõnu ega pilke selle väljendamiseks, mida tundsiime.

Vaene Zerbino, vaene Dolce, vaesed sõbrad!

Neid sõnu sosistasime kumhki omaette, või vähemalt mõtlesime nii oma südameis.

Nad olid olnud meie seltsimehed, meie kaaslased õnnes ja õnnetuses ja mulle mu viletsuse ja üksilduse päevil sõbrad, peaaegu mu lapsed.

Ning ma olin süüdi nende surmas.

Ma ei võinud end puhtaks pesta süüst. Kui ma oleksin valvanud hästi, nagu pidin seda tegema, kui ma poleks jäänud magama, poleks koerad saanud minna välja; ja hundid poleks ju tunginud meie hütti, vaid oleksid jäänud kaugemale, hirmutatud meie tulest.

Oleksin tahtnud, et Vitalis tõreleks minuga; oleksin peaaegu palunud, et ta mind peksaks.

Kuid ta ei õelnud mulle midagi, isegi ei vaadanud minu poole. Ta istus ettepoole kummardunult kolde ees. Kahtlemata mõtles ta järele, mis peame tegema koerteta. Kuidas anda etendusi nendeta? Kuidas elada?

160

XII. Härra Joli-Coeur.

Ilusa päeva ended olid täitunud. Päike säras pilvitus taevas ja puhas lumi peegeldas ta kahvatuid kiiri. Eilse päeva kurb ja sünge mets sätendas nüüd pimestavalt.

Aeg-ajalt pistis Vitalis käe vaiba alla, et kobida Joli-Coeuri. Kuid see ei saanud sooja ja kummardudes tema kohale kuulsin teda lõdisevat.

Varsti oli silmanähtav, et me niiviisi ei saanud soojendada verd ta külmunud kehas.

„Peame katsuma jõuda mõnda külasse,” ütles Vitalis püsti tõustes, „sest muidu võib Joli-Coeur siin surra. Võime olla õnnelikud, kui ta ei sure teel.“

Soojendasime hästi vaiba, mähkisime temasse Joli-Coeuri ja mu peremees pani ta oma kuue alla, vastu rinda.

Olime äraminekuks valmis.

„See oli võõrastemaja, mis laskis kallilt maksta meile müüdud külalislahkust.”

Seda öeldes värises Vitalise hääl.

Ta väljus esimesena ja ma sammusin ta jälgedes.

Tuli kutsuda Capit, kes oli jäänud hurtsiku lävele, nina pööratud koha poole, kus oli aset leidnud ta seltsimeeste. kurbmäng.

161

Kümme minutit peale maanteele jõudmist kohtasime meest vankriga, kes ütles, et vähem kui tunniga võime jõuda lähemasse külla.

See kiirustas me käiku, kuid siiski oli raske ja vaevaline sammuda lumes, mis ulatus mulle poole kehani. Aeg-ajalt küsisin Vitaliselt, milline on Joli-Coeur'i seisukord, ja ta vastas, et tunneb teda värisevat kogu aeg.

Viimaks hakkasid paistma ühe mäe veerul ühe suure küla valged katused. Veel üks tubli jõupingutus ja olime päral.

Meil polnud harjumuseks ööbida heades võõrastemajades, mis oma uhke välimusega lubasid head korterit ja lauda.

Just vastupidi, peatusime harilikult külade ääres või eeslinnades, valides mõne vaese maja, kust meid ei aetud minema ja kus oli odav.

Kuid seekord ei sündinud nii. Selle asemel et peatuda küla ääres, Vitalis jätkas teekonda ühe võõrastemajani, mille ees rippus ilus kullatud silt. Päraniavatud köögiukse läbi võis näha lihaga koormatud lauda ja laial pliidil laulsid rõõmsalt punased vaskkastrulid, saates lakke väikesi aurupilvekesi. Juba tänavale oli tunda head rasvase supi lõhna, mis kõditas mõnusalt me tühje kõhtusid. Mu isand, püüdes end näidata “härrana”, astus kööki ja kübar käes, pea püsti, küsis omanikult ühe hea toa tulega.

Alul auväärsse välimusega võõrastemaja peremees oli põlglikult pööranud selja, kuid mu isanda “härralik” käitumine muutis ta lahkemaks ja üks teenijatüdruk sai käsu meid juhtida.
„Heida ruttu voodisse,” ütles mulle Vitalis, sellal kui teenija süütas tule.
Jäin imestusest keeletuks. Mispärast pidin

162

heitma voodisse? Oleksin parema meelega istunud laua taha.

„Tee ruttu,” kordas Vitalis.

Ja ma pidin täitma käsku.

Voodil oli sulgedest vaip ja Vitalis tõmbas mulle selle kuni lõuani.

„Püüa sooja saada,” ütles ta, „ja mida soojem sul on, seda parem.”

Mulle näis, et Joli-Coeur vajab sooja palju rohkem kui mina, kuna mul polnud põrmugi külma.

Sellal kui lamasin liikumatult sulgedest vaiba all, püüdes saada sooja, Vitalis pööras tule juures teenija suureks imestuseks vaest Joli-Coeuri, nagu tahaks teda ära praadida.

„On sul soe?” küsis Vitalis natukese aja pärast. „Ma lämbun.”

„Just nii peab see olema.”

Ja tulles kiiresti minu juurde, ta pani Joli-Coeuri mu voodisse, käskides teda hoida surutult vastu mu rinda.

Vaene väike loom, kes oli hariliitult nii sõnakuulmatu, kui temalt nõuti ebameeldivaid asju, näis alistuvat kõigele.

Ta surus end minu vastu, tegemata ühtki liigutust. Tal polnud enam külma, sest ta keha oli tuline.

Mu peremees oli läinud alla kõõki. Varsti tuli ta tagasi, tuues kausitäie kuuma, suhkrustatud veini.

Ta tahtis Joli-Coeurile anda mõned lusikataied seda jooki, kuid ahv ei suutnud avada hambaid.

Oma läikivate silmadega vaatas ta meile otsa kurvalt, nagu paludes meid, teda mitte piinata.

Samal ajal vabastasta ühe oma käe vaiba alt ja sirutas meie poole.

Murdsin pead selle žesti üle, mida ta korelas iga hetk, kuni Vitalis andis mulle seletuse.

163

Enne seda kui olin astunud ta truppi, oli JoliCoeuril olnud kopsupõletik ja tal oli käest aadril lastud. Nüüd, tundes ennast uuesti olevat haige, sirutas ta meile käsivarre, et talle laslaks jälle aadrit ja tervistatakse, nagu ta tervistati esimene kord.

Kas polnud see liigutav?

Vitalis mitte üksi polnud liigutatud, vaid ka rahutu. .

Oli silmanähtav, et vaene Joli-Coeur oli haige ja ka ta ise pidi ennast tundma õige haigena, kuna polnud vastu võtnud suhkrustatud veini, mida armastas nii väga.

„Joo vein ära ja jää voodisse,” ütles Vitalis. „Ma lähen otsima arsti.”

Pea tunnistama, et mina samuti armastasin väga suhkrustatud veini ja peale selle olin kohutavalt näljane. Nii ei lasknud ma enesele seda käsku anda teist korda ja tlihjendanud kausi, heitsin uuesti sulgedest vaiba alla, kus pidin vist viimaks lämbuma.

Meie peremees ei olnud ära kaua. Varsti tuli ta tagasi, tuues kaasa ühe kuldraamides prillidega härra, - arsti.

Kartes, et see võimas isik ei taha ennast tülitada lasta ahvi pärast, Vitalis polnud öelnud, mis suguse haige juurde ta teda kutsub; ja nii, nähes mind voodis punasena nagu avanavat pojengi õit, astus arst minu juurde ja pani oma käe laubale.

„Verepakitsus,” ütles ta.

Ja ta raputas pead ilmega, mis ei ennustanud midagi head.

Oli viimne aegõelda tõtt, kuna muidu ta oleks hakanud mulle aadrit laskma.

„Mina pole see haige,” ütlesin ma.

„Kuidas, pole haige? See laps sonib.”

164

Vastamata ma tõstsin vähe vaipa ja näidates Joli-Coeuri, kes oli pannud oma väikese käsivarre ümber mu kaela, ütlesin:

„Tema on haige.”

Arst taganes kaks sammu ja hüüdis, pöördudes Vitalise poole:

„Ahv! Kuidas, ahvi pärast tulite mind tülitama säärase ilmaga!”

Ja ma arvasin, et ta läheb minema äärmiselt pahandunult.

Kuid meie perelnees oli osav inimene, kes ei kaotanud kergesti pead. Viisakalt ja auväärset peatas ta arsti. Siis seletas ta temale olukorra: kuidas sattusime tuisu kätte ja kuidas Joli-Coeur,

165

kartes hunte, oli põgenenud tamme otsa ja külmetunud.

„Haige on küll ainult ahv, kuid milline geniaalne ahv! Ja veel enam, ta on meie kõigi seltsimees, meie sõber! Kuidas usaldada nii silmapaistvat näitlejat lihtsa loomaarsti hoole alla! Igaüks teab, et küla loomaarstid on eeslid, kuna aga kõik teavad, et arstid kõik oma mitmesugustel astmetel on teadusmehed, nii et väiksemaski külas võib leida oskust ja suurmeelsust, kõlistades arsti ukse taga. Lõpuks, olgugi et ahv on ainult loom, ta ometi on loodusteadlaste seletuse järgi niivõrt sarnane inimesega, et nende haigused on ühed ja samad. Ja kas pole huvitav teaduse ja kunsti vaatepunktist uurida, milles need haigused sarnanevad või ei sarnane üksteisega.”

Itaallased on osavael meelitajad. Arst laskis varsti lahti ükselingi ja lähenes voodile.

Sellal kui me isand rääkis, Joli-Coeur, kes kahtlemata aimas, et see prillidega isik on arst, oli rohkem kui kümme korda sirutanud oma väikest käsivart, pakkudes teda aaderdamiseks.

„Näete, kui tark on see ahv. Ta teab, et olete arst ja sirutab teile oma käsivarre, et te katsuksite ta pulssi.”

See võitis arsti lõplikult.

„Tõepoolest,” ütles ta, „juhtumus võib-olla on huvitav.”

Meile oli see kuulda väga kurb ja rahutuks tegev : vaest Joli-Coeuri ähvardas kopsupõletik.

Arst võttis ta väikese käsivarre, mida too oli sirutanud nii palju, ja lantsett tungis soonde ilma. et Joli-Coeur oleks teinud vähematki häält.

Ta teadis, et see peab ta tervistama.

166

Peale aaderdamist tulid sinepiilaastrid, puderhautised, arstimjoogid ja haigete.

Endastmõistetavalt ei jäänud ma voodisse.

Muutusin haigeravitsejaks Vitalise juhatuse all.

Vaene väike Joli-Coeur armastas mu hoolitsust ja tasus mulle õrna naeratusena. Ta pilk oli muutunud tõesti inimlikuks.

Tema, kes varemini oli olnud nii elav, nii ülemeelik, nii sõnakuulmatu, alati liikvel, et mängida meile mõnd vingerpussi, lamas nüüd eeskujulikult vaikselt ja sõnakuulelikult.

Tal näis olevat tarve sõpruse järgi, paludes seda isegi Capilt, kes nii tihti oli olnud ta ohver.

Nagu hellitatud laps, tahtis ta, et oleksime kõik ta juures, ja kui mõni meist väljus, pahandus ta.

Ta haigus läks kõikide kopsupõletikkuade harilikku roada, s. o. varsti tekkis kõha, mis tegi talle palju vaeva, raputades ta vaest, väikest keha.

Viis sou'd oli kogu mu varandus ja need kulutasin Joli-Coeurile imemiskompvekkide ostmiseks.

Õnnetuseks halvendasin sellega ta seisukorda, kuna olin kavatsenud vastupidist.

Talle omase tähelepanelikkusega märkas ta, et andsin - talle imemiskompvekki alati peale kõha-

hoogu.

Ta tahtis ära kasutada seda tähelepanekut ja kõhis ühtelugu, et saada arstimit, mida ta armastas nii väga. Ja nii see arstim tervistamise asemel tegi teda haigemaks.

Märgates ta kavalust, keeldusin loomulikult talle andmast kompvekke. Kuid ta ei lasknud end heidutada. Ta hakkas anuma oma paluvate silmadega ja kui ta nägi, et palved ei mõjunud, ta tõusis istukile, pannes ühe käe kõhu peale, ja kõhis kõigest jõust. Ta nägu muutis värvi, ta lauba soo-

167

ned paisusid, pisarad jooksid silmist ja viimaks hakkas ta lämbuma, mitte enam teeseldes, vaid päris tõsiselt.

Mu peremees polnud mind kunagi pühendanud oma asjadesse ja ainult juhuslikult olin saanud teada, et ta oli pidanud ära müüma oma uuri mulle lambanaha ostmiseks, kuid praeguses raskes olukorras arvas ta paremaks teha erandi.

Ühel hommikul peale einestamist ütles ta mulle, et võõrastemaja peremees oli ta käest nõudnud arve tasumist; ja peale selle sooritamist polnud talle jäänud rohkem kui viiskümmend sou'd.

Mis teha ?

Loomulikult ei leidnud ma sellele küsimusele vastust.

Tema aga ei näinud hädast väljapääsemiseks muud vahendit, kui anda üks etendus, ja veel täna õhtul.

Etendus ilma Zerbinota, ilma Dolceta, ilma Joli-Coeurita! See näis mulle olevat võimatu.

Kuid olime säärases olukorras, et ei võinud endid lasta heidutada ka võimatusest. Pidime iga hinna eest ravima Joli-Coeuri ja ta päästma. Arstile maksmiseks, arstimate, tule ja toa eest tasumiseks oli meil tarvis teenida vähemalt nelikümmend franki.

Nelikümmend franki selles külas, selle külmaga ja nii väheste rahvaga, milline kunsttükk! Siiski mu isand, kaua mõtlemata, asus teotsema.

Sellal kui valvasin meie haiget, ta leidis turuhoones ühe saali, sest etenduseandmine väljas oli võimatu valitseva külma pärast. Ta seadis kokku ja kleepis üles kuulutusi. Paarist lauast ta seadis kokku näitelava ja kulutas ära julgesti oma viis

168

kümmend sou'd, ostes küünlaid, mis ta lõikas pooleks, et suurendada valgustust.

Läbi kambri. akna nägin teda sammuvat lumes, mööduvat mitu korda meie võõrastemajast, ja hirmuga mürdsin ma pead, milline pidi küll olema selle etenduse eeskava.

Sain seda teada varsti, sest punase mütsiga küla trummar peatus meie võõrastemaja ees ja peale suurepärase trummipõrinat luges ette selle eeskava. Jutt oli ühest näitlejast, "kes on kuulus kogu maailmas" ja noorest lauljast, kes oli imelaps. Need pidid olema Capi ja mina.

Kuid selle hooplemise huvitavaim osa oli see, et ei määratud kindlaks kohtade hindu, vaid pöörduti pealtvaatajate suurmeelsuse poole, kes ei pidanud maksma enne kui olid näinud ja aplodeerinud.

See näis. mulle liigjulgeksena, sest kas aplodeeritakse meile üldse? Capi vääriski kuulsuse nimetust, kuid mina polnud põrmugi veendunud selles, et olen imelaps.

Kuuldes trummipõrinat Capi hakkas rõõmsasti haukuma ja Joli-Coeur ajas enese istukile, kuigi oli väga haige. Arvan, et mõlemad aimasid, et asi puutus eelseisvasse etendusse.

Seda mõtet kinnitas varsti Joli-Coeuri pantomiim. Ta tahtis tõusta ja ma pidin teda tagasi hoidma jõuga. Siis palus ta mult oma inglise kindrali rõivastist, punaseidkuldpaelaga ääristatud kuube ja pükse ning suletutiga silindrit.

Ta pani käed kokku ja laskus põlvili, et mind

paluda paremini.

Kui ta nägi, et ei saavuta mult midagi palvetega, proovis ta viha ja viimaks pisaratega.

Oli kindel, et meil tuli näha palju vaeva, et
169

teda sundida loobuma mõttest, mängida õhtul oma osa, ja arvasin säärases olukorras olevat kõige mõistlikuma tema eest äraminekut varjata.

Õnnetuseks olid tagasipöörduva Vitalise esimesed sõnad, et pidin valmis seadma oma kandle ja kõik meie etenduseks tarvis minevad esemed.

Kuuldes neid hästituntud sõnu, Joli-Coeur hakkas uuesti anuma, pöördudes seekord oma isanda poole. Isegi siis, kui ta oleks osanud rääkida, poleks ta paremini esitada suutnud oma soove, mida ta avaldas mitmesuguste häämitsuste, näomoonutuste ja kogu keha miimikaga. Tõelised pisarad niisutasid ta palgeid ja need olid tõelised suudlused, mida ta surus Vitalise kätele.

„Sa tahad mängida?” küsis too.

„Ja! Ja!” kisendas kogu ta olemus.

„Kuid sa oled ju haige, vaene väike Coli-Coeur!”

„Ei enam!” hüüdis ta mitte vähem väljendusrikkamalt.

Oli tõesti liigutav näha selle vaese väikese haige indu, mida ta avaldas oma anumises; kuid palve täitmine oleks olnud ta kindel surm.

Oli saabunud tund minna turuhoonesse. Tegin kaminasse ilusa tule suurtest halgudest, mis pidid põlema kaua, mähkisin vaese väikese Coli-Coeuri, kes valas kibedaid pisaraid, hästi ta vaipa ja me läksime.

Sammudes lumes Vitalis seletas, mis ta ootab minult.

Ei saanud olla juttugi meie harilikust näidendist, kuna puudusid peaosalistes, kuid meie, Capi ja mina, pidime rakendama tegevusse kogu oma innu ja osavuse. Pidime teenima nelikümmend franki.
170

Nelikümmend franki! Selles, seisis kogu asja kohutavus.

Kõik oli elle valmistatud Vitalise poolt, nii et me ei tarvitsenud teha muud kui süüdata küünlad. Kuid see oli luksus, mida me ei võinud enestele lubada enne, kui saal oli enam-vähem täitunud, sest valgustus ei tohtinud kustuda enne etenduse lõppu.

Sellal kui me asusime oma teatrisse, trummar läbis viimane kord külatänavad ja me kuulsime trummipõrinat kord kaugemalt, kord lähemalt.

Lõpetanud enese ja Capi tualeti, hakkasin ühe samba taga ootama publiku tulekut.

Varsti lähenes trummipõrin ja ma kuulsin tänaval ebamäära suminat.

See sumin tuli umbes paarikümne tänavapoi si häälest, kes järgisid trummarile, marssides taktis.

Katkestamata trummipõrinat, asetus trummar meie teatri sissekäiku valgustava kahe lambi vahele ja publikul ei jäänud enam teha muud, kui istuda kohtadele, oodates etenduse algust. Ent küll oli ta aeglane tulema ja ometi jätkus trummipõrin lõbusa energiaga. Arvan, et kohal olid kõik küla tänavapoisid, kuid nendelt polnud loota seda neljakümnet franki. Meile olid tarvilikud soliidsed inimesed, täie kukru ja helde käega. Viimaks otsustas mu peremees alata, olgugi et saalis oli rahvast vähevõitu; kuid me ei võinud enam oodata kauem, kuna olime mures valgustuse pärast. Esimesena ilmusin näitelavale mina ja laulsin kandle saatel kaks laulukesi. Tunnistan avameelselt, et kiiduavaldused ohd õige harvad.

Mul pole kunagi olnud suurt näitleja enesearmastust, kuid praeguses olukorras valmistas mulle publiku jahedus valusat muret, sest kindlasti ei ava ta oma rahakotti, kui ma talle ei meeldi.

171

Ma ei laulnud mitte selleks, et enesele teha au, vaid vaese Joli-Coeuri pärast. Ah, ku is oleksin tahtnud liigutada ja vaimustada seda publikut, kuid nii palju kui võisin näha selles turuhoones, mis oli täis veidraid varje, mulle näis, et ma huvitan teda õige vähe ja et ta ei võtnud mind põrmugi imelapsena.

Capi oli õnnelikum. Plaksutati mitu korda ja tugevasti.

Etendus jätkus. Ja tänu Capile ta lõppes bravoohüüetega ja ei plaksutatud üksnes käsi, vaid trambiti ka jalgu.

Oli saabunud otsustav silmapilk. Sellal kui tantsisin laval Vitalise muusikalisel saatel üht hispaania tantsu, käis Capi kausikesega läbi pealtvaatajate read.

Kas korjab ta kokku nelikümmend franki? See küsimus vaevas mu südant, kuigi naeratasin publikule kõige lahkema näoga.

Olin juba jäämas hingetuks ja tantsisin ikka edasi, kuna ma ei tohtinud peatuda enne Capi tagasitulekut. Too ei kiirustanud põrmugi ja kui talle ei antud midagi, koputas ta käpaga taskule, mis ei tahtnud avaneda.

Viimaks tuli ta tagasi ja tahtsin juba peatuda, kui Vitalis käskis mul jätkata.

Tantsisin edasi ja lähenedes Capile nägin, et kausike polnud täis. Puudus veel palju.

Nüüd tõusis püsti Vitalis, kes ka oli vaadanud kausikesse. Ta ütles:

„Arvan võivat öelda, et oleme täitnud kogu oma eeskava. Siiski, kuna meie küünlad põlevad veel, laulan, kui seda soovib lugupeetud seltskond, mõned laulud. Capi teeb uue ringi ja need, kes

172

varemini ei leidnud üles oma tasku avausi on võib-olla seekord lahkemad ja suurmeelsemad.”

Olgugi et Vitalis oli mu õpetaja, polnud ma teda iialgi kuulnud laulvat tõeliselt, või vähemalt nii, nagu ta laulis sel õhtul.

Ta valis kaks viisi, mida tundsid kõik, Joosepi aaria: “Lapsepõlvest lahkudes”, ja Richard Lõvi-südamest: “Oo, Richard, oo, mu kuningas!”

Tol ajal polnud ma võimeline otsustama, kas lauldakse hästi või halvasti, kunstipäraselt või mitte ja nii võin ainult rääkida sellest, kuidas mõjus mu peale ta laulmisviis. Lava nurgas, kus seisin, puhkesin pisaraisse.

Läbi mu silmi tumestava udu nägin üht esimesel pingil istuvat noort daami plaksutavat kõigest jõust. Olin teda tähele pannud juba vareinini, sest ta polnud talunaine, nagu need teised, kellest koosnes publik. See oli tõeline daam, noor, ilus ja ta karusnahksest mantlist järeldasin, et ta on kõige rikkam külas. Ta kõrval istus üks laps, kes oli palju aplodeerinud Capile. - See oli arvatavasti ta poeg, sest ta oli väga sarnane daamiga.

Peale esimest aariat Capi oli alanud oma korjandust uuesti ja ma nägin üllatusega, et kena daam ei pannud kausikesse midagi.

Kui mu peremees oli lõpetanud Richard'i aaria, viipas daam mind käega ja ma läksin ta juurde.

„Sooviksin rääkida teie peremehega,” ütles ta.

Et see ilus daam tahtis rääkida mu peremehega, imestas mind. Minu arvates oleks ta teinud paremini, kui oleks pannud oma annetise kausikesse; siiski teatasin ta soovi Vitalisele ja nüüd tuli ka Capi tagasi.

Teine korjandus oli olnud veel vähem viljakas kui esimene.

173

„Mis tahab minust see daam?” küsis Vitalis.

„Teiega rääkida.”

„Mul pole talle öelda midagi.”

„Ta ei andnud Capile midagi, võib-olla tahab ta anda teile.”

174

„Siis peab tema juurde minenul Capi, aga mitte mina.”

Siiski ta läks, kaasa võttes Capi.

Järgisin neile.

Sellal tuli sisse üks teener, kandes üht laternat ja vaipa ning istus daami ja lapse kõrvale.

Vitalis lähenes ja tervitas, kuid külmalt.

„Vabandage, et tülitän teid,” ütles daam, „kuid tahtsin teid õnnitella.”

Vitalis kummardus, lausumata sõnagi.

„Olen muusikaharrastaja,” jätkas daam, „Ja tahtsin teile öelda, kui väga mind vaimustas teie suur anne.”

Minu isandal, Vitalisel, tänavauljal, loomade näitajal. Suur anne! Jahmusin.

„Minutaolisel vanal mehel ei saa olla annet.”

„Ärge arvake, et räägin teiega ebadiskreetse uudishimu pärast.”

„Kuid olen valmis rahuldama seda uudishimu.

Teie olite kahtlemata üllatatud kuuldes nii laulvat üht koertenäitajat?”

„Olen hümmastatud.”

„See on siiski päris lihtne. Ma pole alati olnud see, mis olen praegu. Vanasti, oma nooruses, sellest on tagasi palju aega, olin... jah, olin ühe kuulsa laulja teener ja jäljendades teda nagu papagoi, õppisin ära mõned viisid, mida ta harjutas minu kuuldes. See on kõik.”

Daam ei vastanud, kuid vaatas Vitalisele kaua otsa, kes seisis ta ees kohmetus seisangus.

„Nägemiseni, härra,” ütles daam, rõhutades sõna „härra” ja hääldades seda imeliku kõlaga, „nägemiseni ja lubage teidl tänada veel kord elamuse eest, mida mulle valmistasite.”

175

Siis, kummardudes Capi poole, pani ta kausikesse ühe kuldraha.

Arvasin, et Vitalis läheb daami saatma, kuid ei juhtunud midagi sellesarnast, ja kui daam eemaldus, kuulsin teda vanduvat itaalia keeles.

„Kuid. ta andis ju Capile ühe luidoori,” ütlesin ma.

Näis, nagu tahaks ta mulle anda kõrvakiilu, kuid siiski peatas ta oma tõstetud käe.

“Ühe luidoori...” ütles ta kui unest ärgates.

“Ah ja, unustasin vaese Joli-Coeuri, lähme kohe ta juurde.”

Varsti jõudsime võõrastemajja tagasi.

Süütasin kiiresti küünla, hakates otsima JoliCoeuri, kuna polnud kuulda ta häält.

Ta lamas vaibal oma täies pikkuses. Seljas oli tal inglise kindrali munder ja ta näis magavat.

Kummardusin tema kohale, võttes tasa ta käe, et teda mitte äratada.

Käsi oli külm.

Samal hetkel astus Vitalis tuppa. Pöördusin tema poole, öeldes: „Joli-Coeur on külm!”

Vitalis kummardus mu kõrvale.

„Ta on surnud,” ütles ta. „Nii pidi see tulema. Remi, olen süüdlane, et tõin su ära proua Milligani juurest. Olen karistatud. Zerbino, Dolce.. ja nüüd Joli-Coeur. Ja sellega pole veel lõpp...”

176

XIII. Saabumine Pariisi.

Olime Pariisist veel kaugel.

Pidime asuma teele mööda lumega kaetud maanteid, sammuma hommikust õhtuni vastu näkku puhuvat põhjatuult.

Kui kurvad olid need pikad etapid! Vitalis samll1US ees, tema järel mina ja Capi mu kannul.

Marssisime nii reas, Vahetamata tundidekaupa ühtegi sõna, näod tuulest sinised, jalad märjad,

kõht tühi; ja vastutulevad inimesed seisatusid, vaadates meile järele.

Kahtlemata tulid neile pähe veidrad mõtted: kuhu ometi viib too vanamees selle lapse ja koera?

Vaikus valmistas mulle piina. Mul oli tarve rääkida, et unustada ennast. Kuid Vitalis vastas mulle ainult lühikeste sõnadega.

Capi oli tundlikum ja sammudes tundsin tihti ta niisket ja sooja keelt lakkuvat mu kätt. Ta tahtis nagu öelda:

„Näe, ma olen siin, mina, su sõber.”

Ja siis silitasin teda õrnalt, peatumata.

Ta näis olevat mu õrnuseavaldusest sama õnnelik kui mina temq, omast. Me mõistsime teineteist ja armastasime.

Ta oli mulle toeks ja olen kindel, mina temale samuti. Koera süda pole vähem tundlik kui lapse oma.

177

Need hellused lohutasid Capit nii, et ta ajuti näis unustavat oma seltsimeeste surma; kuid harjumuse jõud oli tugev, ning sagedasti seisatas ta äkki teel, et üle vaadata oma truppi, nagu oli teinud vanasti trupikapralina. Kuid see kestis ainult mõned sekundid. Äkki meenus talle, mispärast see trupp ei tulnud, ja ta jooksis meist kiiresti mööda, vaadates Vitalisele otsa, nagu tahtes öelda, et see pole tema süü. Seejuures olid ta silmad nii ilmekad, nii rääkivad, nii targad, et me süda tõmbus kokku valust.

Loodus ei lõbustanud meid teel, kuid siiski vajasime meelelahutust, vähemalt mina.

Igal pool väljadel laotus lume valge surnulina. Põldudel polnud vähimatki liikumist, ühtki talupoega tööl. Polnud kuulda ei hobuste himumist ega härgade ammumist. Ainult varesed kraaksusid kõrgel lehitute puude latvades, leidmata maapinnal kohta, kuhu laskuda toidu otsimiseks. Külades puudus elu, valitses vaikus ja üksildus. Külm oli kõva: jäädgi tuppa kolde ette või töötati suletud tallides ja küünides.

Ja meie sammume ikka otse edasi künklikul ja libedal teel, peatumata, ja puhates ainult öösiti mõnes tallis või laudas. Tükk leiba õhtuti on meile nii lõuna- kui õhtusöögiks. Meil on õnne, kui meid saadetakse lauta, sest lammaste soojus kaitseb meid külma eest. On aastaaeg, kus lambad imetavad tallesid ja karjased lubavad mind mõnikord imeda mõnd lammast, kel on piima külluses. Me ei ütle kunagi, et oleme peaaegu suremas nälga, kuid Vitalis oma hariliku osavusega oskab insinueerida, et „väike armastab väga lambapiima, sest lapsena on ta harjunud seda jooma”. See muinasjutt ei mõjunud iga kord, kuid see oli oiuline õhtu, kui teda usti.

178

Tõesti, armastan väga lambapiima ja kui olen teda joonud, tunnen järgmisel päeval enese olevat tugevama ja hakkajama.

Kilomeetrid kadusid ldlomeetrite järele. Etapp etapilt lähenesime Pariisile ja kui poleks ma seda näinud kilomeetripostidelt, oleksin seda ometi märganud suuremast liiklemisest ja samuti teed katva lume värvist, mis oli hulga räpasem Champagne'i väljade lumest.

Oli imelik, vähemalt mulle, et maastikud ei näinud olevat ilusamad, külad teissugused kui need, mis olime läbinud mõne päeva eest. Olin palju kordi kuulnud räägitavat Pariisi imedest ja kujutlesin naiivselt, et need imed peavad juba kaugelt silma torkama mingi ebaharilikuga. Ma ei teadnud, mida pidin just ootama, ega julgenud seda ka küsida, kuid siiski uskusin imesid: kuldseid puid, marmorpaleedega ääristatud tänavaid ja neil tänavail siidi rõivastatud elanikke.

Nii ametis kui ma ka olin kuldsete puude otsimisega, märkasid siiski, et vastutulevad inimesed meid ei vahtinud enam. Kahtlemata oli neil liiga suur rutt või jälle olid nad harjunud veel valusamate vaatepiltidega, kui võisime neile pakkuda meie.

See polnud põrmugi rahustav.

Mis hakkame Pariisis peale? Ja veel praeguses viletsas seisukorras?

Sellele küsimusele mõtlesin hirmuga ja tegelesin temaga tihti meie pikil rännakuil.
Oleksin hea meelega küsinud ka Vitaliselt, kuid ta oli nii sünge, et ma ei julgenud.
Viimaks, ühel päeval, suvatses ta istuda mu kõrvale ja viisist, kuidas ta mind vaatles, tundsin,

179

et ta ütleb mulle seda, mida olin tahtnud teada saada juba nii palju kordi.

Oli hommik, olime maganud ühes talus ja veidi kaugemal asetses suur küla, mida, nagu seisis sinistel teesiltidel, nimetati Boissy-Saint-Leger'ks. Olime asunud teele varakult, juba koidu ajal, ja möödunud. Ühe pargi müüridest ning läbides selle Boissy-Saint-Leger' küla, nägime ühelt mäeveerult suurt musta aurupilve, mis hõljus ühe määratu suure linna kohal ja millest olid näha ainult mõned suured monumendid.

Ajasin silmad pärani, vahtides seda katuste, kiriku- ja muude tornide kogumit, kui Vitalis, aeglustades sammu, tuli mu kõrvale.

„Nüüd muutub meie elu,” ütles ta, nagu jätkaks ta mõnd juba ammu alatud vestlust, „nelja tunni pärast oleme Pariisis.”

„Ah see seal all on Pariis?”

„Jah muidugi.”

Ta jätkas:

„Pariisis läheme lahku.”

Pöörasin silmad Vitalise poole ja mu näo kahvatus ja huulte värin näitasid talle, mis sündis minus.

„Sa lähed rahutuks ja kardad, nagu näen.”

„Läheme lahku!” hüüdsin ma viimaks, kui esimene hämmastus oli möödunud.

„Vaene väike!”

See sõna ja eriti toon, millega ta oli väljendatud, tõi mu silmi pisarad: ma polnud enam kaua kuulnud kaastundlikke sõnu.

„Ah kui hea te olete!” hüüdsin ma.

„Sina oled hea, väike, hea südamega poiss!”

„Aga ega te ei jäta mind Pariisis maha?” küsisin karlikult.

180

„Ei, muidugi mitte. Mis teeksid sa Pariisis ihuüksi, väike poiss? Ja pealegi pole mul õigust sind maha jätta. Päeval, mil ma ei tahtnud sind jätta selle tubli daami hoolitsemisele, kes tahtis sind jätta oma juurde ja üles kasvatada nagu oma poega, olen võtnud enesele kohustuse sind ise kasvatada nii hästi kui suudan. Õnnetuseks on saatus mu vastu. Praegu ei või ma teha sinu heakski midagi ja sellepärast peamegi lahkuma; mitte alatiseks, vaid mõneks kuuks, et me saaksime kumbki ära elada omaette talve viimased kuud. Jõuame Pariisi mõne tuuni pärast ja kuidas arvad sa, mis peale peale hakkama trupiga, millesse on jäänud ainult Capi?”

Kuuldes nimetatavat oma nime, jooksis koer meie ette ja tõstnud käpa liõrva juurde, meid tervitades sõjamehelikult, surus ta selle oma südamele, nagu tahtes öelda, et võime alati kindlad olla la truudusele.

Kuid praeguses olukorras rahustas see meid vähe.

Vitalis peatus hetkeks, silitades ta pead.

„Sina ka,” ütles ta, „oled tubli koer, kuid kahjuks ei saa headusest elada. Mis teeme Capiga üksi? Sa saad ju aru, et me ei saa praegu anda etendusi.”

„See on tõsi.”

„Tänavapoisid pilkaksid meid, pilluksid meid õunasüdametega ja me ei teeniks kahtkümmet sou'dki päevas. Kuidas peaksime kolmekesi ära elama kahekümne sou'ga, mis sajastel ja külmadel ilmadel väheneb mittemillekski?”

„Ent mu kannel?”

„Kui mul oleks kaks sinusugust last, võib-olla saaksime kuidagi hakkama, kuid nii vanal mehel

181

kui mina ja sinu vanusel lapsel pole koos peale hakata midagi. Ma pole veel küllalt vana. Oleksin hädisem või pime. . . kuid õnnetuseks olen see, mis olen, tähendab, pole säärases seisukorras, mis ärataks haletsust, ja et Pariisis äratada ruttavate inimeste kaastunnet, peab olema tõesti haletsemisväärses seisukorras. Ka ei tohi tunda häbi, pöördudes avaliku halastuse poole ja seda ei suudaks ma kunagi. Peame ette võtma midagi muud. Olen mõelnud ja otsustanud järgmist: annan su talve lõpuni teenistusse ühele padronele, kes saadab sind koos teiste lastega mängima kannelt, kuna mina hakkaksin andma itaalia lastele, kes töötavad Pariisi tänavail, kandle, torupilli ja viiuli tunde. Olen tundnud Pariisis, kus olen viibinud mitu korda ja kust tulin ka siis, kui jõudsin sinu kodukülla. Tarvitsen ainult õelda ja ma saan tunde rohkem kui neid jõuan anda. Elame kumbki omaette. Siis, samal ajal kui annan tunde, õpetan ma välja kaks koera, et asendada Zerbinot ja Dolcet ja kevadel võime kahekesi asuda teele, mu väike Remi, et üksteisest enam lahkuda mitte iialgi, sest saatus pole nende vastu alati karm, kel on julgust temaga võidelda. Seni aga palun sinult julgust ja alistumist. Hiljemini läheb kõik kindlasti paremini. Kevadel algame oma vaba elu. Viin su Saksa- ja Inglismaale, õpetan sulle kõiksugu asju ja teen sinust mehe. Olen selle lubaduse andnud proua Milliganile ja ma pean seda. Nende reisude pärast hakkasingi sulle õpetama inglise keelt, kuna prantsuse ja itaalia keelt oskad juba isegi. Küll näed, mu väike Remi, et kõik pole veel kadunud.”

See kombinatsioon sobis võib-olla kõige parmini meie praeguse olukorraga. ja kui praegu mõlten sellele, pean tunnistama, et mu peremees oli

182

teinud kõik võitnaliku, et pääseda sest viletsast seisukorrast.

Kuid meie lahkumine.

Ja padrone.

Meie rännakuil läbi külade ja linnade olin neid padrone'sid kohanud mitmeid, kes käivad ringi siit-sealt üüritud lastega, ajades neid kepihoopidega.

Milleski nad ei sarnanenud Vitalisega. Nad olid karmid, ebaõiglased, paljunõudlikud, joodikud ja nende suust kuuldus alati sõimu ning ropendust.

Ma võisin sattuda mõne niisuguse padrone kätte. Ja isegi siis, kui juhus viiks mind kokku mõne heaga, oleks see ikkagi muutus.

Peale mu võõrasema Vitalis.

Peale Vitalist mõni teine.

Kas kestab see alati nii?

Kas ei leia ma kunagi kedagi, keda võiksin armastada alati?

Aegamööda olin kiindunud Vitalisesse nagu oma isasse.

Mul pole siis kunagi isa, mitte kunagi perekonda.

Olen alati üks maailmas, alati ekslemas, suutmata peatuma jääda kuski.

Mul oleks öelda olnud palju ja sõnad tõusid südamest mu huultele, kuid tõrjusin nad tagasi.

Mu isand oli mult palunud julgust ja alistumist ja ma tahtsin kuulata ta sõna, et mitte suurendada ta muret.

Enam polnud ta mu kõrval ja nagu oleks ta aimanud ette, mis tahtsin talle öelda, ja nagu oleks tal selle eest olnuti hirm, oli ta hakanud edasi minema, kõndides minust paar sammu ees.

Järgnesin talle ja varsti jõudsimme ühe jõeni; millest läksime üle nii porist silda mööda, millist pol-

nud ma veel näinud kunagi. Lumi, must kui söetolm, kattis teed pehme kihina, millesse jalad vajusid kederluini.

Teisel pool silda asetses kitsaste tänavatega küla ja küla taga tuli uuesti väli, kuid kaetud viletsa välimusega majadega.

Vankrite liikumine teel muutus vahetpidama-

tuks. Hoidusin Vitalise juurde, kõndides ta paremal käel, kuna Capi sörkis me kannul.

Varsti lõppes see väli ja me saabusime ühte tänavasse, mille lõppu polnud näha. Mõlemal pool ääres, kaugel, asusid vaesed ja räpased majad, hulga inetumad kui Bordeaux's, Toulouse'is ja Lyon'is.

Lumi oli pillutud hunnikusse ja neile mustadele hunnikutele oli visatud mädanenud aedvilja ning igasugust prahti. Õhk oli täis lehka ja uste ees mängivate laste näod olid kahvatud. Kogu aeg möödusid rasked vankrid, mille eest nad mõistsid osavalt kõrvale põigelda.

„Kus oleme nüüd?” küsisin Vitaliselt.

„Pariisis, mu poiss.”

„Pariisis! . . .”

Oli see võimalik, et see oli Pariis.

Kus olid siis marmormajad?

Kus olid mu siidi rõivastatud elanikud.

Kuis oli tõelisus inetu ja vilets!

See oli siis 'Pariis, mida olin soovinud näha nii väga.

Ja siin pidin veetma talve, lahutatud Vitalisest ja Capist.

XIV. Padrone.

Olgugi et kõik ümbritsev kohutas mind, ajasin siiski silmad pärani, vaadeldes ümbrust, ja peaaegu unustasin oma seisukorra tõsiduse.

Mida kaugemale läksime, seda vähem vastas nähtu mu unelmatele ja lapselikule kujutlusele. Jääga kaetud ojad levitasid ikka vängemat lehka; lume- ja jäätükkidega segatud pori muutus üha mustemaks ja kohtadel, kus ta oli vedel, pritsis vankrite rataste alt tihedate pritsmetena viletsate ja räpaste poodide akendele ja lettidele.

Igatahes Bordeaux oli ilusam kui Pariis. Sammunud tükk aega ühel pisut kenama välimusega laial tänaval, kus poed muutusid suuremaiks ja ilusamaiks, pöördus Vitalis paremale ja varsti jõudsime ühte õige armetusse kvartaali. Kõrged, mustad majad näisid ülal puutuvat kokku; kinni külmumata oja voolas keset tänavat ja räpasel sillutisel surus tihe rahvahulk. Veel kunagi ma polnud näinud nii kahvatuid nägusid, kunagi varem polnud ma näinud nii julgeid lapsi, kes segisid möödujate vahel. Arvukais kõrtsides jõid mehed ja naised püsti seistes ja rääkides valjusti.

Ühelt majanurgalt lugesin tänava naine - Lourcine' i tänav.

Vitalis, kes näis tundvat teed, puges läbi teel seisvate inimsalkade, ning mina ta kannul.

„Vaata, et sa mind ei kaota,” ütles ta.

See meeldetuletus oli kasutu, sest kõndides ta taga, hoidsin suuremaks kindluseks kinni ta kuue-sabast.

Läbides suure õue ja ühe kangialuse, jõudsin paika, mis näis mingi pimeda ja roheka kaevuna, kuhu kindlasti polnud veel kunagi paistnud päike. Siin oli veel inetum ja jubedam kui kõik see, mida olin juba näinud.

„Kas Garofoli on kodus?” küsis Vitalis ühelt mehelt, kes riputas laterna valgusel seinale mingi-suguseid kaltse.

„Ma ei tea, minge vaadake ise. Te teate, kus ta elab: ülemisel korral, esimene uks.”

„Garofoli on padrone, kellest sulle rääkisin,” ütles Vitalis, sammudes üles mööda treppi, mille mudakorraga kaetud astmed olid libedad, nagu oleksid nad välja kaevatud niiskest savi august.

Tänav, maja, trepp, kõik see ei paistnud kuigi lootustäratavana. Milline on peremees?

Maja oli neljakordne. Vitalis lükkas ülemisel korral koputamata ukse lahti ja me astusime suure pööningutaolisse tuppa. Keskel oli suur tühi ruum, kuna äärtes asetses tosin voodeid. Seinad ja lagi olid mingit ebamäära värvi. Kunagi nad olid olnud valged, kuid suits, tolmu ja igasugu mustus oli rääpaseks teinud purunenud, aukliku krohvi. Ühe sõega joonistatud pea kõrvale oli joonistatud lillesid ja linde.

„Garofoli,” ütles Vitalis sisse astudes, „kus te olete? Ma ei näe kedagi Vastake, palun. Mina, Vitalis, soovin teiega rääkida.”

Tuba näis olevat tühi, nii palju kui võis näha

187

seina külge kinnitatud lambi valgusel, kuid me peremehele vastas nõrk ja hädine lapsehää:

„Signor Garofoli on väljas ja peab tulema tagasi kahe tunni pärast.”

Samal ajal ilmus nähtavale ka kõneleja. See oli umbes kümneaastane laps. Ta tuli meie poole lohisevaid sammul ja mulle torkas silma ta imelik välimus, mida näen oma silmade ees veel praegugi. Tal polnud peaaegu üldse keha ja ta suur ja ebaproportsionaalne pea näis olevat asetatud otseselt ta jalgadele, nagu neil koomilisil joonistisil, mis olid moes paar aastat tagasi. Sel peal oli sügava valu ja õrnuse ilme, silmis alistumine ja meeleheide kogu ta näos. Niisuguse kehaehitusega ta ei saanud olla ilus, kuid siiski oli temas midagi sümpaatset ja võluv, eriti ta ilmekais huultes ja suurtes, niiskeis silmades, mis olid õrnad nagu koeral.

„Oled sa kindel, et ta tuleb tagasi kahe tunni pärast?” küsis Vitalis.

„Täiesti kindel, signor, sest siis on lõuna ja ainult tema saab meile jagada toitu.”

„Hüva, kui ta tuleb tagasi varem, siis ütle talle, et Vitalis tuleb tagasi kahe tunni pärast.”

„Jah, signor, kahe tunni pärast.”

Tahtsin järgida oma peremehele, kuid see peatas mu.

„Jää siia,” ütles ta, „ja puhka välja. Tulen tagasi.”

Ja kuna ma tegin hirmunud liigutuse, ütles ta:

„Tulen kindlasti tagasi.”

Oleksin meelsamini, väsimusele vaatamata, läinud Vitalisega, kuid olin harjunud täitma ta käsku ja jäin.

Kui trepil polnud enam kuulda mu isanda ras-

188

keid samme, laps, kes oli kuulatanud, kõrv vastu ust, pöördus minu poole.

„Olete kaasmaalane?” küsis ta.

Rännakuil Vitalisega olin õppinud küllaldaselt itaalia keelt ja sain aru peaaegu kõik, kuid ei rääkinud teda veel küllalt hästi ja vabalt.

„Ei,” vastasin prantsuse keeles.

„Ah, oleks palju armsam, kui te oleksite olnud mu .kodumaalt.” .

„Kust ?”

„Lucca'st. Te oleksite võib-olla toonud mulle uudiseid. “

„Olen prantslane.”

„Ah nii, seda parem.”

„Armastate prantslasi rohkem kui itaallasi ?”

„Ei, ja mitte enese pärast ma ei öelnud „seda parem”, vaid teie pärast, sest kui oleksite itaallane, teie tulite siia kahtlemata selleks, et astuda signor Garofoli teenistusse ega saa öelda „seda parem” neile, kes astuvad signor padrone teenistusse.”

Need sõnad tekitasid minus hirmu. „On ta kuri?”

Laps ei vastanud sellele otsesele küsimusele, kuid ta pilk rääkis seda enam. Siis, nagu poleks .ta tahtnud jätkata vestlust sel ainel, pööras ta mulle .selja ja läks toa teises otsas asetseva suure kamina poole. .

Kaminas põles tuli ja tulel kees suur malmpada.

Lähenesin kaminale, et ennast soojendada, ja märkasin, et see pada erines kõigist seniilähtuist. Kaas, mille keskel oli peenike toru auru väljavooluks, oli kinnitatatud paja külge ühelt poolt hinge ja teiselt poolt tabalukuga.

189

Olin taibanud , et ma ei pidanud asetama ebadiskreetseid küsimusi Garofoli kohta, aga pada?..

„Mispärast on ta lukus ?”

„Et ma ei saaks võtta tassitait rammuleent. Minu hooleks on supikeetmine, kuid peremees ei usalda mind.”

Ma ei saanud tagasi hoida naeratust.

„Te naerate,” jätkas ta kurvalt, „kuna arvate, et olen ablas. Minu asemel te võib-olla oleksite seda.

Kuid tõsi on see, et ma pole ablas, vaid nälginud ja torust tõnsev supilõhn teeb mu nälja veel talumatumaks.”

„Signor Garofoli laseb teiel siis surra nälga?”

„Kui te astute tema teenistusse, saate näha, et nälga ei surda, ainult kannatatakse. Ja veel eriti, kui see on karistuseks.”

„Karistus: surra nälga!”

„Jah, võin teile jutustada sellest. Kui Garofoli saab teie peremeheks, võin näitena tuua teile kasu.

Signor Garofoli on mu onu ja ta võttis mu enda juurde armu pärast. Mu ema on lesk ja nagu juba võite arvata, pole ta rikas. Kui Garofoli tuli möödunud aastal kodumaale otsima lapsi, tegi ta minu emale ettepaneku mind kaasa võtta. See valmistas emale palju südamevalu, kuid seda pidi tegema, kuna meid oli kuus last ja mina neist kõige vanem. Garofoli oleks meelsamini võtnud mu venna Leonardo, kes ou minust järgmine, sest Leonardo on ilus, kuna mina olen inetu. Ja et teenida raha, ei tohi olla inetu. Inetud teenivad ainult lõõke ja halbu sõnu. Kuid mu ema ei tahtnud anda Leonardot.

„Mattia on kõige vanem,” ütles ta, „ja peab minema tema, kuna keegi peab ju minema. . Armas Jumal on ta ära märkinud ja ma ei julge muuta armsa Jumala seadust.” Nii tuln siis mina

190

oma onu Garofoliga. Võite arvata, milline oli lahkumine kodust, kuna jäid maha nuttev ema, mu väike õde Christina, kes mind armastas väga, sest ta oli kõige noorem ja ma kandsin teda alati kätel. Jäid samuti maha mu vennad, mu seltsimehed ja kodumaa.”

Ma teadsin, kui rasked ou säärased lahkumised. ja polnud veel unustanud südame surutist, mis ähvardas mind lämmatada, kui viimast korda nägin ema Barberini valget tanu.

Väike Mattia jätkas oma jutustust:

„Kodust lahkudes olin Garofoliga üksi, kuid kaheksa päeva pärast meid oli kaksteistkümmend. Nii algasime reisu Prantsusmaa poole. Ah, kui pikk oli see tee mulle ja mu seltsilistele, kes olid sama kurvad kui minagi. Viimaks jõudsimme Pariisi. Kuid meid oli veel ainult üksteistkümmend, kuna üks oli jäänud haiglasse Dijon'i. Pariisis tehti meie seast valik. Tugevamad anti potseppade või korstnapühkijameistrite juurde teenistusse, kuna nõrgemad, kes olid sobimatud mõneks käsitööks, läksid tänavaile laulma või mängima leierkasti.

Muidugi polnud ma tööks küllalt tugev ja samuti liiga inetu, et midagi teenida, mängides leierkasti. Nii andis mulle Garofoli kaks väikest valget hiirt, keda pidin näitama uste ees, võlvialustes, ja ta hindas mu päevase sissetuleku kolmekümnele sou'le. „Kui mitu sou'd sul puuduvad õhtul, nii mitu kepihoopi saad sa trahviks,” ütles ta. On raske kokku korjata kolmkümmend sou'd ja on samuti raske saada kepihoope, eriti kui neid jagab Garofoli. Tegin kõik, mis võisin, et kokku saada seda summat, kuid vaatamata mu vaevale, tuli sellest puudus tihti. Mu seltsimeestelooi tagasi jõudes peaaegu alati nõutud rahasumma, kuid minul peaaegu mitte

191

kunagi. See kahekordistas Garofoli viha. Keegi teine laps, kes näitas valgeid hiiri nagu minagi, ja kelle päevane sissetulek oli hinnatud neljakümnele sou'le, tõi igal õhtul nõutud raha. Mitu korda läksin välja temaga ühes, et näha, kuidas saab ta sellega hakkama ja milles on ta osavam minust. Siis mõistsin, mispärast tema teenis nii kergesti oma nelikümmend sou'd ja mina nii suure vaevaga oma kolmkümmend. Kui mõni härra ja daam andsid meile raha, ütles daam alati: „Sellele, kes on kena, aga mitte sellele inetule.” Ja mina olin see inetu. Ma ei läinud välja enam seltsimehega koos, sest kuigi on kurb saada kepihoope kodus, on veelgi kurvem kuulda halbu sõnu tänaval kõigi inimeste kuuldes. Teie ei tea seda, kuna teile pole kunagi öeldud, et olete inetu, kuid mina.. Viimaks Garofoli, nähes, et löögid jäid tagajärjetuks, tarvitas teist vahendit. „Iga puuduva sou. eest saad õhtusöögiks ühe kartuli vähem,” ütles ta. „Kuna su nahk on liiga tuim lõökide vastu, siis võib-olla on su kõht tundlik näljale.” Kas on ähvardused teile kunagi mõjunud ?”

„Kuidas juhtub.”

„Ent minule ilmaski. Pealegi ei suuda ma teha rohkem kui olen teinud seni. Ma ei suuda öelda neile, kelle poole sirutan käe: „Kui te mulle ei anna ühte sou'd, ei saa ma täna õhtul kartuleid.” Inimesed, kes annavad lastele, ei talita mitte neil mõjustusil.“

„Ja milliseil mõjustusil siis? Antakse ometi, et valmistada rõõmu.”

„Oo, teie olete veel noor! Antakse selleks et valmistada rõõmu enesele, aga mitte teistele; antakse lapsele selle eest, et ta on kena, antakse selle

192

pärast, et ollakse rõivastatud soojalt, kuna see väriseb külmast mõnes võlvialuses. Oo, tunnen kõike seda. Mul on aega olnud seda tundma õppida. Eks ole täna väljas külm?”

„Väga külm.”

„Nii! Seiske kuski väravatühemes ja sirutage käsi mõnele õhukeses palitus kiiresti ruttavale härrale ja te näete, et ta ei anna teile midagi. Sirutage käsi aga mõnele aeglaselt sammuvale paksu palitusse või nahkadesse rõivastatud härrale ja te saate võib-olla isegi ühe hõbetüki. Elanud kuu või poolteist säärast elu, ei rasvunud ma loomulikult. Mnutusin kahvatuks, nii kahvatuks, et kuulsin tihti öeldavat mu kohta: „See laps sureb varsti nälga.” Nii tegi kannatus seda, mida polnud suutnud saavutada ilu: ta muutis mu huvitavaks ning andis suured silmad.. Selle linnaosa inimesed tundsid mulle kaasa ja kui ma ka ei saanud rohkem sou'sid, sain ometi kord tüki leiba, kord taldrikutäie suppi. See oli hea aeg. Polnud enam karta kepihoope ja kui ma ka jäin õhtuti ilma kartuliteta, tähendas see vähe, kui ma olin varemini midagi söönud. Ent ühel päeval nägi mind Garofoli söömas suppi ühe puuviljamüüjanaise juures ja ta taipas, miks ma ei kurtnud puuduvate kartulite pärast. Siis otsustas

ta, et pean jääma koju, keetma suppi ja koristama tuba. Ent kuna ma suppi valmistades võisin teda ka süüa, leiutas ta selle paja: igal hommikul enne äraminekut paneb ta patta liha ja aedvilja, suleb kaane tabalukuga ja mul jääb üle teda ainult keeta. Tunnen leeme lõhna ja see on kõik. Te näete, . et on võimatu võtta suppi nii kitsa toru kaudu. Ja sellest ajast olengi jäänud nii kahvatuks; leemelõhn ei toida, vaid suurendab ainult nälga. Eks ole ma õige kahvatu? Kuna ma ei saa enam

193

minna välja, ei kuule ma seda öeldavat ja siin pole peeglit.”

Tol ajal mu vaim polnud veel kuigi kogenud, siiski teadsin, et ei tohi hirmutada haigeid, öeldes neile, et nad näivad olevat haiged.

„Te ei paista olevat kahvatum kui mõni teine,” vastasin ma.

„Näen, et te ütlete seda, et rahustada mind, kuid mulle meeldiks olla väga kahvatu, kuna see tähendaks, et olen väga haige ja ma tahaksin olla tõepoolest haige.”

Vaatlesin teda hämmastunult.

„Te ei saa sest aru,” ütles ta naeratades, „kuid ometi on see õige lihtne. Kui ollakse õige haige, siis teid ravitakse, või teid lastakse surra. Kui mind lastaks surra, oleks sellega lõpp; mul poleks enam nälga ja ma ei saaks enam lööke, ning kuna öeldakse, et surnud elavad taevas edasi, näeksin ma sealt alla oma ema ja paluksin hästihead Jumalat, et ta ei laseks mu õde Christinet saada õnnetuks. Kui minu eest aga hoolitsetakse, saadetakse minel haiglasse ja see meeldiks mulle väga.”

Mul oli vaistlik hirm haiglate ees ja tihti teel, nõrkenud väsimusest, tundes ennast halvasti, tarvitsesin ainult mõelda haiglatele, kui leidsin sammumiseks uut jõudu. Imestusin, kuuldes Mattiat nii rääkivat.

„Kui te teaksite, kui hea on haiglas,” jätkas ta. „Ma olen seal juba olnud. Sainte-Eugenie's. Seal on üks blond arst, kel on alati taskus kompevekke. Öed räägivad teiega õrnalt: „Tee seda, mu väike; näita keelt, vaene väike.” Ja kui tervis hakkab muutuma paremaks, antakse head rammuleent ja veini. Kui mul siin hakkas kaduma jõud, kuna ma ei saanud süüa, ma olin rahul. Mõtlesin: „Ma

194

jään haigeks ja Garofoli saadab mu haiglasse.”

Kuid olin küll nii haige, et kannatada ise, kuid mitte küllalt, et teha tüli Garofolile, ja ta ei saanud mind kuhugi. On hämmastav, kui visa hing on viletsail. Õnneks pole Garofoli unustanud karistamise harjumust ja kaheksa päeva tagasi ta virutas mulle kepiga pähe. Usun, et seekord on asi korras. Mu pea on paistetunud. Vaadake seda suurt valget muhku. Tunnen peas valusamaid pisteid kui hambavalu. Mu pea on raske, nagu kaaluks ta sada naela. Mul on nõrkushoogusid, pööritusi, ja öösi magades ma oigan ja kisendan. Nii usun ma, et paari või kolme päeva pärast ta saadab mu haiglasse, sest te saate aru, kui üks lammas karjub öösi, siis segab see teisi, ja Garofoli ei armasta tüli. Milline õnn, et ta andis mulle selle kepihoobi! Öelge, palun, otsekoheselt, kas ma olen väga kahvatu?”

Öeldes seda, lähenes ta mulle, vahtides mulle silmi. Mul polnud enam põhjust vaikida, kuid siiski ma ei julgenud vastata avalikult ja talle öelda, millist masendavat muljet ta avaldas mulle oma põlevate silmadega, õõnsate põskedega ja värvitute huultega.

„Usun, et olete küllalt haige hospitali minekuks. “

„Viimaks !”

Ta läks laua juurde, hakates seda pühkima.

„On vesteldud küllalt,” ütles ta, „Garofoli võib tulla iga silmapilk ja midagi pole valmis. Kuna te leiate, et olen saanud juba nii palju hoope, kui palju on tarvis haiglasse minekuks, siis ei tasu vaeva oma teenida uusi; nad läheksid kaotsi. Ja, praegused hoobid tunduvad olevat palju valusamad, kui need, mida sain mõned kuud tagasi.”

Kõneldes käis ta longates ümber laua, asetades kohale taldrikuid ja lauanõusid. Lugesin kakskümmend taldrikut, järelikult oli Garofoli juhatuse all kakskümmend last. Kuna ma ei näinud rohkem voodeid kui kaksteist, pidid nad magama kahekesi koos. Millised voodid! Puudusid linad ja kollakaspunased tekid näisid olevat ostetud kuskilt tallist, kuna nad arvatavasti polnud enam küllalt soojad hobuste jaoks.

„On see siin igal pool nii?” küsisin kohkunult.

„Kus igal pool?”

„Igal pool nende juures, kes peavad lapsi.”

„Ma ei tea. Ma pole klinagi käinud mujal. Ainult teie katsuge minna mujale.”

„Ja kuhu?”

„Ma ei tea. Ükskõik kuhu; mujal on teil kindlasti parem kui siin.”

Ükskõik kuhu. See oli ebamäärane. Ja kuidas pidin püüdma mõjustada Vitalist oma otsust muutma?

Kui ma parajasti mõtisklesin selle üle, avanes uks ja sisse astus üks laps. Ta hoidis ühe kaenla all viiulit ja kandis teises käes suurt tükki lammutatud puud. See tükk sarnanes nendega, mida olin näinud kaminas, ja taipasin, kust Garofoli nad sai, ning millist hinda nad maksid.

„Anna mulle oma puutükk,” ütles Mattia, minnes uustulnuka poole.

Ent too, selle asemel, et anda puutükki oma seltsimehele, peitis ta selja taha.

„Ei,” ütles ta.

„Anna, supp saab parem.”

„Ma ei toonud teda mitte supi jaoks, vaid mul on ainult kolmkümmend kuus sou'd ja ma loodan,

et Garofoli ei lase mul maksta liiga kallilt nelja puuduvat sou'd.”

„Ei aita seal ükski puutükk, sa maksad oma nahaga.”

Mattia ütles seda tagedalt, nagu valmistaks talle rõõmu seltsimeest ootav karistus. Olin üllatatud sellest karmuse välgatusest nii õrnal näol ja alles hiljemini ma nägin, et elades halbadega võib muutada halvaks ka ise.

Oli kõikide Garofoli õpilaste tagasipöördumise tund. Puutükiga lapse järele tuli teine ja siis veel kümme. Igaüks riputas sisse tulles oma muusikariista voodi kohale naela otsa: üks viiuli, teine kandle, kolmas vilepilli või torupilli. Need, kes polnud muusikamehed, vaid lihtsalt loomadenäitajad, pistsid oma ümihiired ja meriseakesed puuri.

Trepil kostusid endistest raskemad sammud ja ma aimasin, et see on Garofoli.

Sisse astus väike palavikulise näoga ja kõhkleva kõnnakuga mees. Ta ei kandnud itaalia rõivast, vaid halli palitut.

Esimese pilgu heitis ta minule ja see pilk tegi mu südame külmaks.

„Kes on see poiss?” küsis ta.

Mattia vastas ruttu ja viisakalt.

„Ah Vitalis on Pariisis,” ütles ta, „mis tahab ta minust?”

„Ma ei tea,” vastas Mattia.

„Ma ei räägi sinuga, vaid selle poisiga.”

„Padrone tuleb ise ja teeb teatavaks oma soovidd.” ütlesin ma, julgemata vastata avalikult.

„Ohoo, see väike mees teab sõnade väärtust; sa pole itaallane?”

„Ei, olen prantslane.”

Kaks last olid Garofoli sisse tulles lähenenud talle ja seisis ta kõrval, oodates, mil ta lõpetab

rääkimise. Mis tahtsid nad temalt? Sain varsti vastuse sellele uudishimulikule küsimusele.

Üks võttis ta kübara ja pani ettevaatlikult ühele voodile ja teine tõi talle otsekohe tooli. Oma tõsiduses ja aukartuses, millega nad täitsid elu nii lihtsaid toiminguid, nad sarnanesid kooripoistega, kes on tegevuses preestri ümber kirikus. Sellest nägin, kuivõrt kareletud oli Garofoli, sest kindlasti polnud nad nii teenistusvalmid õrnusest oma peremehe vastu!

Kui Garofoli oli istunud, tõi kolmas laps kiiresti tubakaga täidetud piibu ja samal ajal neljas sirutas talle süüdatud tiku.

„See lõhnab väävli järgi, loom niisugune!” kisendas Garofoli, kui oli tõstnud tiku piibule; ja ta viskas selle kaminasse.

Süüdlane ruttas parandama oma viga, süüdates uue tiku ja lastes põleda tükk aegla, enne kui pakkus teda oma peremehele.

Kuid see ei võtnud vastu.

„Mitte sina, tobu,” ütles ta, teda toorelt eemale tõugates. Siis pöördus ta teise lapse poole, naeratusega, mis näis väljendavat suurt armu:

„Üks tikk, Riccardo, mu lemmik!”

Ja lemmik ruttas täitma käsku.

„Nüüd,” ütles Garofoli, kui ta oli enese asetanud lnugavasti ja kui ta piip hakkas põlema, “tooge siia oma arved, mu väikesed inglid. Mattia, kus raamat?”

Rääkimine oli Garofoli poolt tõesti suur lahkus, sest ta õpilased luurasid nii tähelepanelikult ta soovide või kavatsuste järele, et nad need aimasid juba ette, enne kui too sai neid väljendada.

198

Ta polnud veel jõudnud küsida oma arveraamatut, kui juba Mattia pani ta ette ühe väikese määrdunud kaustiku.

Garofoli tegi käega märgi lapsele, kes talle oli pakkunud väävli lõhnaga tikutuld.

„Eilsest võlgned sa mulle ühe sou, mille lubasid mulle ära tuua täna. Kuipalju sul on raha?”

Laps kõheles kaua, enne kui vastas; ta nägu oli tulipunane.

„Mul puudub üks sou.”

„Aa, sul puudub üks sou ja sa ütled mulle seda nii rahulikult !”

199

„See pole mitte eilne sou, vaid tänane.”

„Nii siis, kaks sou'd? Ma pole veel ialgi näinud sinusarnast.”

„See pole minu süü.”

„Ära lobise rumalusi. Sa tead korda: võta maha kuub ja sa saad kaks hoopit eilse ja kaks hoopit tänase eest; ja samuti ei saa sina ühtki kartulit oma jultumuse eest. Riccardo, mu lemmik, sa oled selle lõbu ära teeninud oma viisakusega. Võta piits.”

Riccardo oli laps, kes oli toonud nii teenistusvalmilt tiku, millega Garofoli oli jäänud rahule. Ta võttis seinalt konksu otsast lühikese käepidemega piitsa, mille küljes oli kaks suurte sõlmedega kitsast nahkrihma. Sellal too, kel puudus sou, võttis ära oma kuue ja särgi, jäädes võõni alasti.

„Oota pisut,” ütles Garofoli tigeda naeratusega, „sina võib-olla pole ainuke ja on lõbusam omada seltskonda, ning ka Riccardo ei pruugi peale hakata mitu korda.”

Liikumatusel seisis lapsed oma peremehe ees.

Selle julma nalja peale hakkasid nad sunnilt naerma.

„Sel, kes naeris kõige kõvemini, puudub kindlasti kõige rohkem. Kes naeris kõvasti?”

Kõik näitasid sellele, kes oli tulnud esimesena, kaasa tuues tüki puud.

„Ah sina. Palju sul puudub?” küsis Garofoli.

„See pole minu süü.”

„Edaspidi saab see, kes vastab: „See pole minu süü”, ühe hoobi rohkem kui talle on määratud.

Kui palju puudub sul?”

„Ma tõin tüki puud, selle ilusa tüki.”

„See pole midagi. Mine pagari juurde ja küsi

200

oma puutüki vastu leiba; kas ta annab sulle? Mitu sou'd puudub sul, räägi juba?”

„Teenisin kolmkümmend kuus sou'd.”

„Sul puudub neli sou'd, vilets lurjus, neli sou'd! Ja sa julged tulla mu ette! Riccardo, mu lemmik, sa oled õnnelik kelm ja saad lõbutseda hästi. Kuub maha!”

„Kuid puutükk?”

„Selle annan sulle lõunaks.”

See rumal nali ajas naerma kõik mittekarietatavad lapsed.

Selle ülekuulamise ajaloli veel juurde tulnud kümmekond last. Kõik tulid ükshaaval aru andma oma teenistusest. Kahele juba karistamisele määratule seltsis veel kolm, kel polnud täis nõutud rahasumma.

„Viis röövlit varastavad ja riisuvad mind!” kisendas Garofoli oigava häälega. „Vaata mis tähendab olla liiga suurmeeline. Kuidas pean maksma hea liha ja ilusate kartulite eest, mis teile annan, kui te ei taha teha tööd? Teile meeldib rohkem mäng. On tarvis nutta kergeusklike hanedega ja teie meelsamini naerate omavahel. Kas usute tõesti, et pole parem nutta kätt sirutades teeseldud nuttu, kui seda teha tõeliselt, küürutades selga. Kuued maha!”

Riccardo hoidis piitsa käes ja viis märtrit olid reastunud ta kõrvale.

„Sa tead, Riccardo,” ütles Garofoli, „et me ei vaatle su tööd, kuna ma ei suuda näha karistust, kuid pea meeles, et piitsaplaksudest ma kuulen ära löögi tugevuse. Asu asja juurde kogu hingega, mu lemmik, sest sa töötad oma leiva eest.”

Ja ta pööras näo tule poole, nagu teeks talle valukaristuse nägemine. Istudes ühes nurgas ma

201

värisesin pahameelest ja hirmust. See inimene pidi saama mu peremeheks ja kui ma talle ei too kolmekümmet või neljakümmet sou'd, mida ta mult suvatseb nõuda, pean ma painutama Riccardole selja.

Nüüd mõistsin ma, miks Mattia võis rääkida surmast nii rahulikult ja lootusrikkalt.

Esimene piitsaplaks tõi mu silmi pisarad. Kuna ma enese uskusin olevat unustatud, ei püüdnud ma neid hoida tagasi, kuid ma eksisin. Garofoli jälgis mind salaja; sain sellest varsti tõenduse.

„Vaata kus on heasüdameline laps,” ütles ta, näidates mulle näpuga. „Ta pole nagu teie, röövlid, kes naerate oma seltsimeeste õnnetuse ja minu mure üle. Kahju, et ta pole teie seltsimees, ta oleks teile eeskujuks!”

Nende seltsimees! See sõna pani mu väriseva kogu kehast.

Teise piitsahoobi järel oigas kannataja ja kolmanda järel kisendas läbilõikavalt. Garofoli tõstis käe ja Riccardo peatus.

Arvasin, et ta halastab, kuid asi ei seisnud halastuses.

„Sa tead, et kisendamine teeb mulle haiget,” ütles Garofoli pehmelt, pöördudes oma ohvri poole. „Sa tead, et kui piits kärjab su nahka, su kisa lõhestab mu südant. ütlen sulle ette, et iga kisenduse eest saad uue piitsahoobi ja see on su enese süü. Ära tee mind murest haigeks. Kui sul on natukegi õnnetust minu vastu ja pisut tänu, siis sa vaikid. Edasi, Riccardo!”

See tõstis käe ja piits vuhises õnnetu seljale.

„Mamma! Mamma!” kisendas pekstav.

Õnneks ei näinud ma seda stseeni edasi, sest uks avanes ja Vitalis astus sisse.

Ühe pilguga taipas ta, mis tähendas kisa, mida

202

ta oli kuulnud juba trepil. Ta jooksis Riccardo juurde ja kiskus tal piitsa käest. Siis pöördus ta Garofoli poole.

Kõik see oli sündinud nii kiiresti, et Garofoli jahmus hetkeks. Kuid varsti toibus ta ja ütles, naeratades läägelt:

„Kas pole hirmus, sel lapsel pole südant.”

„See on häbi!” kisendas Vitalis.

„Just seda ma ütlesingi,” katkestas teda Garofoli.

„Jätke oma näomoonutused,” jätkas mu isand, „te teate väga hästi, et ma ei räägi selle lapsega, vaid teiega. See on häbi, see on alatus piinata niimoodi lapsi, kes ei suuda ennast kaitseda.”

„Mis on teil sellega asja, vana hull?” ütles Garofoli, tooni muutes.

„See huvitab politseid.”

„Politseid,” hüüdis Garofoli püsti tõustes, „teie ähvardate mind politseiga?”

„Jah,” vastas mu peremees, laskmata ennast heidutada padrone tulivihast.

„Kuulge, Vitalis,” ütles Garofoli rahunedes ja võttes pilkava tooni, „ei maksa olla tige ja mind ähvardada, sest ka mina omalt poolt võin öelda midagi. Ja kel on siis vesi ahjus? Loomulikult ei lähe ma midagi ütlema politseile, sest teie asjad ei huvita teda. Kuid on teisi, keda nad huvitavad ja kui ma räägiksin neile, mida tean, kui ütleksin ühe nime, ainult ühe nime, kes siis peaks varjama oma häbi?”

Mu peremees ei vastanud midagi. Tema häbi? Olin hämmastatud. Enne veel kui suutsin toibuda iillatusest, mille mulle olid valmistanud need imelikud sõnad, haaras ta mu kae.

„Tule,” ütles ta ja tõmbas mind ukse poole.

203

„Noh,” ütles Garofoli naerdes, „ärge vihastuge, mu vana. Teie soovisite ju minuga rääkida?”

„Mul pole teile öelda enam midagi.”

Ja lausumata ainustki sõna, pöördumata ümber, ta laskus trepist, hoides kogu aeg kinni mu käest.

Millise kergendustundega järgnesin ma talle! Ma pääsesin ometi Garofoli käest! Kui oleksin julgenud, oleksin Vitalist suudelnud.

204

XV. Gentilly kivimurd.

Nii kaua kui sammusime tänaval, kus oli palju rahvast, Vitalis sammus vaikides, kuid varsti pöördusime ühte tühja tänavasse. Nüüd istus ta ühele kivipostile ja tõmbas mitu korda käega üle lauba, mis tähendas, et ta oli kimbatuses.

„Nüüd oleme Pariisis ja meil pole taskus ühtegi sou'd ja kõhus ainustki tükikest leiba. On sul nälg?”

„Ma pole midagi söönud peale selle koorukese, mis te mulle andsite täna hommikul.”

„Mu vaene laps, pead - täna õhtul magama heitma söömata: Kui ma ainult teaksin, kus ööbida!”

„Teie lootsite ööbida Garofoli juures?”

„Ma lootsin, et sina seal magad ja kuna ta oleks mulle sinu eest maksnud paarkümmend franki, poleks mul esialgu olnud häda. Kuid nähes, kuidas ta kohtleb lapsi, ei suutnud ma enam taltsutada ennast. Sul pole himu jääda tema juurde, eks - ole?”

„Oo, teie olete heal!”

„Võib-olla pole noore inimese süda veel surnud vanas hulkuris. Vana hulkur oli kõik hästi kaalutelnud, kuid õnnetuseks rikkus noor inimene selle ära. Kuhu nüüd minna?”
Oli juba hilja ja päeva kestel pehmenenud külm

205

oli muutunud jälle tugevaks ja jäiseks. Tuul puhus põhjast.

Vitalis istus kaua kivitulbal, kuna meie Capiga seisime liikumatult ta ees, oodates, kuni ta teeb mingi otsuse. Viimaks tõusis ta püsti.

„Kuhu me läheme?”

„Gentilly'sse. Katsume üles leida üht kivimurdu, kus olen maganud juba varemini. Oled sa väsinud?”

„Ma puhkasin Garofoli juures.”

„Kahjuks ei ole mina mitte puhanud ja mu jõud on otsakorral. Kuid siiski peame minema.

Edasi, mu lapsed!”

Seda lauset tarvitas ta heas tujus olles koerte ja minu kohta, kuid sel õhtul ütles ta seda kurvalt.

Asusime teele mööda Pariisi tänavaid. Öö oli pime ja gaas, mille leegi laternais tuul paneb vabiseb, valgustas halvasti teed. Me libiseme igal sammul mõnel jäätunud ojal või jääga kaetud kõnniteel. Vitalis hoiab mind käest ja Capi sörgib me kannul. Ainult aeg-ajalt ta peatub, tuhnides mõnes jätistehunnikus, otsides mõnd konti või leivakoorukest, sest nälg näpistab ka tema kõhtu. Kuid jätised on külmunud üheks jääkambaks ja otsimine on asjatu; ta jookseb meie järele lontis kõrvu. Peale suuri ja laiu tänavaid tulevad kitsad tänavakesed, peale neid jälle laiad tänavad. Sammume ikka edasi ja harvad jalakäijad näivad meid vaatlevat imestusega. On see meie rõivastis või meie väsinud kõnnak, mis äratab tähelepanu? Linnavahid pöörduvad ümber ja vaatavad tagant järele.

Sõna lausumata sammub Vitalis edasi. Vaatamata külmale, ta käsi põletab mind; mulle näib, et ta väriseb. Ajuti, kui ta peatub, et toetuda minu-

206

tiks mu õlale, tunnen ta keha vappuvat konvulsiiivseis tõmblusis.

Harilikult mil ei julgenud teda küsitella; kuid seekord tegin erandi. Pealegi oli mul tarve talle öelda, et armastan teda, või vähemalt et tahan midagi teha tema heaks.

„Te olete haige,” ütlesin ühel seisakumomendil.

„Kardan seda, igal juhul olen väsinud. Need reisupäevad olid liiga pikad mu vanusele ja selle öö külm on liiga vali mu vanale verele. Mulle oleks tarvilik hea voodi ja õhtusöök suletud toas, lõõmava tule ees. Ent kõik see on ainult unelm. Edasi, lapsed !”

Edasi! Olime jõudnud linnast välja ja sammusime kord kahe rea müüride vahel, kord lagedal väljal, sammusime ikka edasi. Polnud enam vastutulijaid ega linnavahte, polnud enam laternaid ega gaasisarvi. Ainult aeg-ajalt nägime mõnd valgustatud akent ja taevas oli tumesinine, harvade tähtedega. Tuul muutus tugevamaks ja lõikavamaks. Õnneks puhus ta me selja tagant, kuid kuna mu varrukaavause õmblus oli hargnenud lahti, puhus ta sealt sisse, mis loomulikult ei teinud mulle sooja. Olgugi et oli pime ja teed ristlesid igal sammul,

Vitalis kõndis nagu inimene, kes teab, kuhu läheb, ja kes tunneb täiesti teed. Nii järgnesin talle, kartmata eksida, tundes rahutust ainult seeüle, et tee venis juba liiga pikaks.

Äkki ta seisatus.

„Näed sa ühte puudesalka?” küsis ta.

„Ma ei näe midagi.”

„Kas ei näe sa üht tumedat kogu?”

Enne vastamist vaatasin igasse külge. Me pidime olema keset lagedaid välju, sest mu pilgud kadusid tumedaisse sügavusisse, ilma et neid miski

oleks peatanud, ei puud ega majad. Me ümber oli tühjus. Oli ainult kuulda tuule vilistamist nähtamatu puhmastikes.

„Ah, kui muloleksid sinu silmad?” ütles Vitalis, „kuid ma näen segaselt. Vaata sinna.”

Ta sirutas käe otse enese ette, ent kuna ma ei vastanud, sest ma ei julgenud öelda, et ei näe midagi, hakkas ta sammuma uuesti.

Mõned minutid möödusid vaikuses. Siis peatus ta uuesti ja küsis, kus ma ei näe puudesalka. Mul polnud enam endist enesekindlust ja ebamäärane hirm pani värisema mu hääle, kui vastasin, et ma ei näe midagi.

„Hirm ajab su silmad tantsima,” ütles Vitalis. „Kinnitan teile, et ma ei näe puid.”

„Ka suurt ratast mitte?”

„Pole näha mitte midagi.”

„Siis oleme eksinud!”

Sellele polnud mul vastata midagi, kuna ma ei teadnud, kus oleme ja kuhu läheme.

„Lähme veel viis minutit edasi ja kui me ei näe puid, pöördume tagasi. Olen nähtavasti eksinud teega.”

Nüüd, kui ma taipasin, et olime võib-olla ära eksinud, ähvardas kaduda mu viimane jõunatuke. Vitalis tõmbas mind käest.

„Noh, tule!”

„Ma ei jõua enam kõndida.”

„Kas arvad siis, et jõuan sind kanda? Kui ma seisan veel püsti, siis ainult mõttest, et kui me istume, ei tõuse me enam ja sureme külma kätte. Lähme !”

Järgnesin talle.

„Kas teel on sügavad rööpad?”

„Pole üldse rööpaid.”

„Siis peame pöörduma tagasi.”

Tuul, mis seni oli puhunud selja tagant, paiskus nüüd meile näkku ja nii tugevasti, et ähvardas mind lämmatada. Ta nagu põletas mind.

Tulles ei kõndinud me kuigi kiiresti, kuid pöördudes tagasi, sammusime veel aeglasemini.

„Kui satume rööbastele, siis teata mulle,” ütles Vitalis. „Õige tee peab pöörduma vasakule ja ristteel peab olema üks kibuvitsapõõsas.”

Veerand tundi sammusime edasi, võideldes tuulega.

Äkki lõi särama pimeduses väike punane täht .

„Sealt paistab valgust,” ütlesin, sirutades kätt. „Kust ?”

Vitalis vaatas, kuid olgugi et see valgus näis paistvat võrdlemisi lähedalt, ta ei näinud seda. Sellest mõistsin: et ta nägemine oli nõrgenenud, sest harilikult nägi ta pimeduses hästi.

„Mis puutub meisse see valgus,” ütles ta. „See on lamp, mis põleb mõne töölise laual, või isegi mõne surija voodi ääres ja sinna ei või me minna koputama. Maal võime öösi paluda öömaja, kuid Pariisi ümbruses pole külalislahkust. Meie jaoks pole maju. Lähme edasi!”

Sammusime veel mõned minutid. Siis näis mulle paistvat üks risttee ja selle nurgas tume kogu, mis võis arvatavasti olla kibuvitsapõõsas. Sel teel olid sügavad rööpad.

„Siin on kibuvitsapõõsas ja ka rööpad.”

„Anna mulle käsi, oleme päästetud. Kivimurd on siit viie minuti kaugusel. Vaata hästi, sa pead nägema puudesalka.”

Mulle paistis, et näen tumedat massi, ja ütlesin, et näen puid.

Lootus andis meile jõudu.

209

Siiski tundusid mulle Vitalise poolt öeldud viis minutit igavikuna.

„Oleme juba kauem kui viis minutit õigel teel,” ütles ta peatudes.

„Nii näib ka mulle,”

„Kuhu suunduvad rööpad?”

„Nad lähevad otse.”

„Sissekäik kivimurdu peab olema vasakul ja me oleme temast möödunud teda nägemata. Selles kott-pimedas öös pole midagi kerge. Siiski oleksime pidanud nägema rööbastest, et läksime liiga kaugemale.”

„Kinnitan teile, et rööpad pole pöördunud vasakule.”

„Pöördume siis veel kord ümber.”

Ja veel kord me läksime tagasi.

„Näed sa puudesalka?”

„Jah, vasakul.”

„Ja rööpaid?”

„Neid pole.”

„Olen ma siis pime?” ütles Vitalis, tõmmates käega üle silmade. „Anna mulle käsi ja sammume otse nende puude poole.”

„Müür on ees.”

„See on kivihunnik.”

„Ei, see on müür.”

Selle üle selgusele jõuda oli kerge, kuna olime müürist paari sammu kaugusel. Vitalis astus need paar sammu ja nagu poleks ta usaldanud oma silmi, katsus ta kätega takistust, mida mina nimetasin müüriks ja tema kivihunnikuks.

„See on tõesti müür. Kivid on reastatud korrapäraselt ja nende vahel on lubi. Kuid kus on sissekäik? Otsi rööpaid !”

Kummardusin ja läksin piki müüri kuni ta

210

lõpuni, leidmata ühtegi rööbast. Pöördudes Vitalise juurde tagasi, jätkasin otsimist teisele poole.

Tule

211

mus oli sama, igal pool ainult müür. Müüris polnud kuski ühtegi avausl, maapinnal ühtegi teed; ühtegi jälge, mis oleks osutanud sissekäiku.

„Ma ei leia müüd, kui ainult lund.”

Seisukord oli kohutav. Kahtlemata oli mu peremees eksinud ja niitte siin ei asetsenud kivimurd, mida ta otsis.

Kui talle ütlesin, et ma ei leia rööpaid, vaid ainult lund, vaikis ta mõne hetke; siis, pannes uuesti oma käed müürile, käis ta tema ühest otsast teiseni.

Capi, kes ei mõistnud sest toimingust midagi, haukus kannatamatult.

Kõndisin Vitalise järel.

„Kas peame otsima kaugemalt?”

„Ei, kivimurd on müüritud kinni.”

„Kinni müüritud ?”

„Avaus on suletud ja on võimatu sisse pääseda”

„Kuid nüüd?”

„Mis teha? Ma ei tea. Peame siin surema.”

„Oo, isand!”

„Tõsi, sa ei taha surra. Sa oled noor, sa tahad elada. Hüva, lähme edasi. Kas jõuad veel käia ?”

„Ent teie?”

„Kui ma ei suuda enam, kukun maha kui vana hobune. “

„Kuhu minna?”

„Pariisi tagasi. Kohates linnavahte, laseme endid viia politseijaoskonda. Oleksin tahtnud seda vältida, kuid ma ei taha sind lasta ära külmuda.

Lähme, mu väike Remi, lähme, mu laps. Julgust!”

Hakkasime sammuma tagasi tulnud teed. Palju võis olla kell? Mul polnud sest aimugi. Olime kõndinud kaua, õige kaua ja aeglaselt. Võis olla kesköö või kell üks hommikul.

Kõndides kiiremini oleksime saanud sooja, kuid

212

Vitalis suutis liikuda ainult suure vaevaga ja hingeldades. Ta hingetõmbed olid vilistavad ja kiired, nagu oleks ta joosnud. Kui teda küsitlesin, ta ei vastanud ja tegi käega aeglaselt märgi, et ta ei saa rääkida.

Olime jõudnud maalt linna, s. o. sammusime müüride vahel, millel siin-seal kõlkusid kolisedes tänavalaternad.

Vitalis peatus. Ma mõistsin, et ta jõud oli otsas. „Ma koputan ühele uksele,” ütlesin ma.

„Ei maksa, meile ei avata. Seal elavad aednikud ning aedviljakaupmehed ja nad ei tõuse öösi üles.

Lähme edasi.”

Kuid taloli tahet rohkem kui jõudu. Mõne sammu järel peatus ta uuesti.

„Pean natuke puhkama,” ütles ta. “Ma ei suuda enam.”

Pihtaia oli üks uks ja selle pihtaia taga suur sõnnikuhunnik. Tuul, puhudes hunnikule, oli esimese kihi õlgi. Ära kuivatanud ja puistanud kaunis paksult tänavale, pihtaia äärde.

„Ma istun sinna,” ütles Vitalis.

„Teie ometi ütlesite, et kui me istume, ei tõuse me enam üles,”

Vastamata tegi ta märki, et korjaksin ukse alla õlgi ja ta rohkem kukkus kui istus neile. Ta hambad plagisesid ja kogu ta keha värises.

„Too veel õlgi,” ütles ta, „sõnnikuhunnik annab meile tuulevarju.”

Tuulevarju küll, kuid mitte varju külma eest. Kui olin kokku kogunud kõik õled, mis leidsin, istusin Vitalise kõrvale.

„Suru end minu vastu ja võta Capi enesele peale. Ta annab sulle osa oma soojusest.”

Vitalis oli kogenud inimene, kes teadis, et külm

213

seisukorras, milles olime, võis saada surmavaks.. Ainult siis võis ta sattuda sellesse hädaohtu, kui ta jõud oli lõpukorral.

Ja nii ka oli. Viieteistkümne päeva kestel oli ta end pingutanud üle jõu ja selle viimase vintsutuse väljakannatamiseks oli ta juba liiga nõrk, kurnatud jõupingutuste pikast reast, puudusest ja vanusest.

Oli ta teadlik enese sdsukorrast? Ma pole seda teada saanud kunagi. Kuid hetkel, mil ma surusin end ta vastu, tundsin, et ta kummardus minu poole ja suudles mind. See oli teine kord ja ka viimne.

Väike külm takistab uinumist inimestel, kes heidavad värisedes voodisse. Suur,- tugev, jätkuv külm tuimastab ja kongestab neid, keda tabab lageda taeva all. Nii oli ka meiega.

Vaevalt olin enese surunud Vitalise vastu, kui mu silmad sulgusid liigväsimusest. Püüdsin neid avada ja kuna ma seda ei suutnud, näpistasin tugevasti käsivart. Kuid mu nahk oli tuim ja suure vaevaga, vaatamata kõigele heale tahtmisele, suutsin enesele teha ainult natuke valu. Siiski, end raputades, sain teataval määral tagasi eluteadvuse. Vitalis, seljaga vastu ust, hingas vaevaliselt, lühidalt ja ruttu. Minu jalgadel, toetudes vastu rinda, Capi magas juba. üle meie peade puhus tuul, kattes meid õlekõrtega, mis langesid meile nagu kuivad fehed. Tänaval mitte hingegei, lähedal, .kaugel, igal

pool meie ümber surmavaikus.

See vaikus tekitas minus hirmu. Hirmu mille eest? Ma ei teadnud seda, kuid ebamäärasest, kur-
busega segatud hirmust valgusid mu silmi pisarad. Mulle näis, et suren siia.

Ja surmamõte kandis mind vaimus Chavanon'i. Vaene ema Barberin! Surra teda nägemata,

214

nägemata meie maja, mu aiakest! Ja mingi kujutluse tuju mõjul leidsin enese selles aiakeses. Päike
säras rõõmsalt ja soojalt. Lilled avasid oma õied, kuldnokad vilistasid põõsastes ja ema Barberin lao-
tas kibuvitstest hekile pesu, mida oli pesnud vulisevas ojakeses.

Akki mu vaim lahkus Chavanon'ist ja jõudis "Luigele". Artur magas oma voodis. Proua
Milligan oli ärkvel ja kuulates tuule ulgumist, mõtles ta, kus võiksin küll olla selle suure külmaga.

Siis sulgusid mu silmad uuesti ja mulle näis, et kaotasin meelemärkuse.

215

XVI. L i s e.

Ärgates leidsin enese voodist. Suure tule leek valgu~tas tuba, kus lebasin.

Vaatasin enese ümber.

Ma polnud varemini näinud seda tuba.

Samuti ei tundnud ma inimesi, kes mind ümbritsesid. Toas oli mees hallis kuues ja kollastes
puukingades, kolm või neli last, kellest üks; viie- või kuueaastane väike tüdruk.. vaatles mind
imestunud silmadega. Need imelikud silmad näisid rääkivat.

Ajasin enese üles.

Toasolijad ruttasid mu juurde.

„Kus on Vitalis?” küsisin ma.

„Ta küsib oma isa,” ütles üks tütarlaps, kes näis olevat lastest kõige vanem.

„Ta pole mu isa, vaid peremees. Kus ta on? Kus on Capi!”

Oleks Vitalis olnud mu isa, oleks mulle temast räägitud kahtlemata ettevaatlikult, kuid kuna ta
oli ainult mu peremees, siis arvati mulle öelda võivat otsekohe tõtt. Ning ma kuulsin järgmist.

Olime varjule pugenud ühe aedniku uksetühemesse. Hommikul kella kahe paiku aednik oli
avanud selle ukse, tahtes minna turule, ja leidnud meid magamas õlgede all. Meid oli kästud üles
tõusta, et läbi lasta vankrit, kuid kuna me kumbki end ei liigutanud ja vastas ainult Capi, haukudes

216

meie kaitseks, oli meid raputatud käsivartest. Me polnud end liigutanud ikkagi. Siis oli arvatud, et on
juhtunud midagi tõsist. Oli toodud latern. Järelevaatamisel selgus, et Vitalis on surnud, ära külmu-
nud, ja et minuga polnud lugu parem. Siiski, kuna ma, tänu Capi'le, kes oli lamanud mu rinnal, olin
säilitanud pisut soojust südames, ma olin külmale pannud vastu ja hingasin veel. Siis mind oli
kantud aedniku majja ja asetatud voodisse. Olin seal lamanud kuus tundi poolsurnult.

Kuid viimaks veri oli hakanud uuesti liikuma, hingamine muutunud tugevamaks ja ma ärkasin.

Nii tuimastunud ja kangestunud kui ma ka olin,

217

nii kehalt kui vaimult, olin siiski küllalt ärkvel, et mõista kuulnud sõnu kõiges ulatuses. Vitalis on
surnud!

Mees hallis kuues, kes.) oligi aednik, jutustas mulle seda ja kogu ta kõneluse aeg väike imestunud silmadega tüdruk ei pööranud mult pilku. Kui ta isa ütles, et Vitalis on surnud, taipas ta kahtlemata mingi kiire intuitsiooniga, millise löögi sain selle teatega, sest kiiresti ta läks isa juurde, pani ühe käe ta käsivarrele ja näitas teisega mulle, tuues kuuldavale imelilm hääletsuse, mis polnud mitte inimkeele sõna, vaid nagu õrn ja kaastundlik ohe.

Pealegi oli see žest nii kõnelev, et ta ei vajanud sõnade tuge. Tundsin selles liigutuses ja teda saatvas pilgus vaistlikku sümpaatiat ja esimene kord peale lahkumist Arturist valdas mind seletamatu usalduse ja õrnuse tunne, nagu siis, kui ema Barberin vanasti vaatles mind enne suudlemist. Vitalis oli surnud, olin maha jäetud ja siiski mulle näis, et ma pole üksi, nagu oleks ta veel mu juures.

„Jah, mu väike Lise,” ütles isa, kummardudes tütre poole, „see valmistab talle valu, kuid peab talle ju ütlema tõtt. sest kui seda ei teeks meie, teeks seda politsei.”

Ja ta jätkas jutustust, kuidas teatati linnavahtidele ja kuidas Vitalis oli viidud ära, kuna mind asetati Alexise, ta vanema poja voodisse.

„Ja Capi?” küsisin ma.

„Capi ?”

„Jah, koer !”

„Ma ei tea, ta on ära kadunud.”

„Ta järgnes kanderamile,” ütles üks lastest. „Kas nägid teda, Benjamin?”

„Jah, ta sörkis kandjate kannul, pea maas, ja hüppas mõnikord kanderamile. Ja kui teda aeti

218

maha, kiunus ta kaeblikult, nagu püüdes tagasi hoida ulgumist.”

Vaene Capi. Ta oli nii palju kordi hea näitlejana järgnenud Verbino naljamatuserongile, tehes nutuse näo ja ohates, pannes naerust rõkkama ka kõige nukramad lapsed.

Aednik ja lapsed jätsid mu üksi ja pool teadvusetult tõusin üles. Mu kannel oli pandud voodi jalutsisse. Heitsin ta kanderihma üle õla ja astusin tuppa, kuhu aednik oli läinud oma lastega.

Pidin ära minema, ent kuhu ? . . .

Voodis ärgates ei tundnud ma ennast kuigi halvasti. Olin ainult roidunud ja peas valitses talumatu kuumus. Ent tõustes jalule, ähvardasin kukkuda ja pidin kinni võtma ühest toolist. Siiski, peale lühikest puhkust, lükkasin ukse lahti ja leidsin enese aedniku ja ta laste juurest. .

Nad istusid laua ümber, kõrges kaminas leegitseva tule ääres ja sõid kapsasuppi.

Supi lõhn tungis mulle ninna, meenutades järsku, et ma poinud sõonud eilsest saadik. Tundsin ennast nõrkevat ja tuikusin.

„Kas tunned ennast pahasti, mu poiss?” küsis aednik kaastundliku häälega.

Vastasin, et ei tunne tõesti ennast hästi ja et kui ta lubab, istuksin mõne viivu tule juures.

Kuid ma ei vajanud enam soojust, vaid toitu. Tuli ei teinud mu seisukorda paremaks ja supi lõhn ning lusikate klõbisemine taldrikuil suurendasid veel rohkem mu nõrkust.

Kui oleksin julgenud, oleksin palunud taldrikutäie suppi, kuid Vitalis polnud mind õpetanud sirutama kätt ja omalt loomult ma polnud loodud kerjuseks. Oleksin pigemini surnud näljast, kui öelnud: „Mul on nälg.”

219

Kummalise pilguga tüdrukuke, see, kes ei rääkinud ja keda ta isa oli kutsunud Lise'iks, istus minu vastas ja söömise asemel ta vaatles mind, pööramata silmi. Äkki tõusis ta laua tagant ja võttes oma taldriku, mis oli ääreni täis suppi, ta pani selle mu põlvedele.

Kuna mul polnud jõudu rääkimiseks, tegin nõrga käeliigutuse, et teda tänada, kuid isa ei andnud mulle selleks aega.

„Võta vastu, mu poiss,” ütles ta, „ja kui soovid, saad pärast teise veel.”

Kas ma soovin! Neelasin taldrikutäie suppi ära mõne sekundiga. Kui panin tagasi oma lusika, Lise, kes oli seisnud kogu aeg mu ees mind teravasti vaadeldes, tõi kuuldavale häälightsuse, mis polnud seekord enam ohe, vaid heameele hüüatus. Ta võttis mu taldriku ja lastes ta isal täita uuesti, tõi mulle tagasi nii õrna, nii julgustava naeratusega, et jäin hetkeks vahtima, unustades taldriku. Supp andis mulle jõu tagasi ja ma tõusin, et minna.

„Kuhu tahad sa minna?” küsis isa.

„Ära. “

„Kuhu sa lähed?”

„Ma ei tea.”

„On sul süpru Pariisis?”

„Ei ole.”

„Inimesi su kodukohast?”

„Mitte ühtegi.”

„Kus sa elad?”

„Meil polnud korterit. Jõudsime siia alles eile.”

„Mis tahad peale hakata ?”

„Mängida kannelt, laulda oma laulukesi ja teenida leiba.”

„Kus ?”

220

„Pariisis. “

„Teeksid palju paremini, kui läheksid koju vanemate juurde. Kus elavad su vanemad ?”

„Mul pole vanemaid.”

„Sa ütlesid, et valge habemega vanamees ei olnud su isa?”

„Mul pole isa.”

„Ja ema?”

„Mul pole ema.”

„Siis on sul mõni onu, tädi, onupoegi, täditütred, ükskõik keda?”

„Mul pole kedagi.”

„Kust sa tuled?”

„Minu peremees ostis mu minu võõrasema mehelt. Te olete olnud mu vastu hea ja ma tänan teid kõigest südamest, ning kui soovite, tulen tagasi pühapäeval, et teile mängida tantsuks kannelt, kui see teile meeldib.”

Nii rääkides läksin ukse poole. Kuid olin vaevalt saanud astuda paar sammu, kui Lise haaras mu käe ja osutas naeratades kandlele.

Eksida polnud võimalik.

„Soovite, et ma mängin ?”

Ta noogutas pead. ja plaksutas rõõmsalt käsi.

„Oo ja,” ütles isa, „mängi talle midagi.”

Võtsin kandle ja olgugi et mul polnud põrmugi tuju ei tantsuks ega lõbuks, hakkasin mängima valssi, mida oskasin kõige paremini. Ah, kuis oleksin tahtnud mängida sama hästi kui Vitalis, et valmistada rõõmu sellele väikesele tüdrukule, kelle pilk mõjus mu südamele nii hästi!

Alguses kuulas ta, vaadeldes mind teravasti, siis hakkas ta jalgadega lööma takti ja varsti, nagu oleks muusika ta haaranud kaasa, hakkas ta kõõgis keerlema, kuna ta vennad ja vanem õde jäid

221

rahulikult istuma. Ta loomulikult ei tantsinud valssi ega teinud õigeid tantsusamme, vaid keerles

gratsioosselt, naeratileva näoga.

Ta isa, istudes kamina juures, näis olevat liigutatud ja plaksutas käsi. Kui valss oli lõppenud ja ma peatusin, tuli Lise minu juurde ning tegi ilusa kummarduse. Siis, otsekohe, koputades kandlele sõrmega, tegi ta märgi, mis tahtis öelda: „Veel.”

Oleksin tahtnud talle mängida hea meelega kogu päeva, kuid isa ütles, et on küllalt, sest ta ei tahtnud, et Lise ennast keerlemisega liialt väsitaks.

Siis, selle asemel, et mängida mõnd tantsulugu, laulsin ma oma Napoli laulukese, mille Vitalis oli mulle õpetanud.

Lauluviis oli tasane ja melanhoolne ning südantliigutavalt õrn.

Kui laulsin esimesi takte, istus Lise mu ette, silmad pööratud minu omile, liigutades huuli, nagu kordaks ta mu sõnu, ja kui laulmuutus kurvemaks, taganes ta mõne sammu ning viimase salmi juures viskus ta nuttes isa põlvedele.

„Küllalt,” ütles too.

„On ta aga rumal,” ütles üks vend, keda hüüti Benjaminiks, „esiteks tantsib ja siis nutab.”

„Mitte nii rumal, kui sina,” ütles vanem õde Lise'i suudeldes.

Sellal kui Lise hüppas isa põlvedele, viskasin kandle rihmapidi õlale ja läksin ukse poole.

„Kuhu sa lähed?” küsis isa.

„Lähen ära.”

„Meeldib sulle nii väga su muusikamehe amet?”

„Mul pole teist.”

„Kas maanteed ei valmista sulle hirmu.”

„Mul pole kodu.”

222

„Kas eelmise öö sündmused ei sunni sind järele mõtlema?”

„Ja muidugi, armastaksin parema meelega pehmet voodit ja sooja tuba.”

„Soovid sa sooja tuba ja pehmet voodit, töö eest loomulikult? Kui tahad jääda, töötad ja elad ka tulevikus meiega koos.”

Lise pöördus ümber ja naeratas mulle läbi pisarate.

Üllatatud sellest ettepanekust, jäin hetkeks kõhklema, uskumata oma kõrvu.

Lise tuli minu juurde ja võttis mu kae, viis mu ühe kirevavärvilise seinajärgpildiga gravüüri juurde. See pilt kujutas Ristija Johannest lambanahas.

Käeliigutusega tegi ta isale ja vendadele märgi, et nad vaataksid gravüüri; ja samal ajal silitas ta mu lampanahka ning näitas mu juukseile, mis nagu Johanneseigi olid keskelt kammitud lahku ja langetatud käharaile õlgadele.

Sain aru, et ta leidis mu sarnanevat Ristija Johannesega, ja teadmata mispärast, see valmistas mulle head meelt.

„See on tõsi,” ütles isa, „et ta sarnaneb Ristija Johannesega.”

Lise plaksutas naerdes käsi.

„Noh,” ütles isa, pöördudes tagasi oma ettepaneku juurde, „kas oled nõus, mu poiss?”

Perekond!

Ma saan perekonna! Ah, kui mitu korda oli haihtunud see nii hellitatud unelm. Ema Barberin, proua Milligan, Vitalis, - olin kaotanud nad kõik.

Ma pole enam üks!

Mu seisukord oli hirmus. Nägin surevat inimest, kellega olin elanud koos mitu aastat ja kes oli mulle olnud peaaegu isaks. Samal ajal kaotas

oma seltsimehe, oma kaaslase, oma sõbra, oma hea ja kalli Capi, keda armastasin nii väga ja kes ka minu vastu osutas suurt sõprust; ja siiski, kui aednik tegi mulle ettepaneku jääda tema juurde, kinnitas mu südant mingi usaldustunne.

Nii ei olnud kõik veel lõppenud, elu võis alata uuesti.

Ja mis minusse mõjus kõige rohkem, rohkem kui kindlustatud leib, oli see elu, perekonnaelu, mida mulle pakuti.

Need poisid saavad mu vendadeks.

See ilus, väike Lise saab mu õeks!

Oma lapselikus unelmas olin enesele kujutelnud tihti, et leian üles oma isa ja ema, kuid kunagi ma polnud mõelnud vendadele ja õdedele.

Ja nüüd pidin saama ka need.

On tõsi, et nad polnud seda tõeliselt, kuid nad võisid selleks saada sõpruse läbi. Selleks pidin neid ainult armastama ja äratama nendes armastust enese vastu, mis ei võinud olla kuigi raske, sest nad kõik näisid olevat heasüdamlikud.

Kiiresti võtsin kandlerihma õlalt.

„See on vastus,” ütles isa naerdes, „ja hea vastus. On näha, et kannel sulle meeldib. Riputa oma mänguriist selle naela otsa, mu poiss, ja paeval, kui sa .ei leia meie juures olevat enam hea, võtad sa ta jälle, et lennata minema. Ja sa võid teha samuti kui pääsukesed ja ööbikud, kes valivad omale teeasumiseks sobiva aastaaja.”

Aedniku nimi oli Acquin. Hetkel, mil mind võeti vastu sellesse majja, koosnes perekond viiest inimesest: isast, keda hüüti isa Pierre'iks, kahest poisist Alexisest ja Benjaminist ning kahest tütrest, kellest Etiennette oli lastest kõige vanem ja Lise kõige noorem.

Lise oli tumm, kuid mitte sündimisest saadik, tähendab, tummus polnud tal mitte kurtuse tagajärjeks. Kaks aastat ta oli rääkinud ja äkki, vähe aega enne nelja-aastaseks saamist, kaotanud kõnelemisvõime. See õnnetu juhtumus, mis oli tulnud krampide tagajärjel, polnud õnneks puudutanud ta mõistust, mis just vastupidi oli arenenud ebaharilikult varakult. Mitte üksi ta ei saanud aru kõigest, vaid ka ütles, väljendas kõike. Vaestes perekondades ja ka paljudes teistes lapse põduruse on tihti ta mahajäetuse ja eemaletõukamise põhjuseks. Kuid Lise'iga polnud see nii. Oma armsuse ja elavusega, oma pehme iseloomu ja headusega ta oli pääsenud sellest saatustlikkusest. Ta vennad ei teinud talle haiget, ta isa nägi ainult tema läbi ja vanem õde Etiennette jumaldas teda.

Vanasti oli esimese sündimise õigus nooblites perekondades suureks eeliseks; tänapäevaga on tihti töölis perekondades esimesena sündimine seotud suure vastutavusega. Proua Acquin oli surnud aasta peale Lise'i sündimist ja sellest päevast oli saanud Etiennette, kes oli ainult kaks aastat vanem oma vanemast vennast, perekonnaemaks.

Kandes Lise'i süles, talutades Benjaminini kättpidi, töötades kogu päeva, tõustes vara, et valmistada isale suppi enne ta turuleminekut, heites magama hilja, et kõik korda seada peale õhtusööki, pestes laste pesu, kastes suvel taimi oma puhkemomentidel, tõustes talveöödel voodist, et halla ilmudes õlgmattidega kinni katta õrnemad taimed, polnud tal aega olnud kunagi laps olla, ei mängida ega naerda. Neljateistkümneaastaselt oli ta nägu kurb ja melanhoolne, nagu kolmekümneviieaastaselt vanatüdrukul, kuid siiski mingi õrnuse ja alistumise paistega.

Polnud veel möödunud viit minutitki sellest. kui riputasin naela otsa oma kandle ja jutustasin parajasti, kuidas nõrkseme külmast ja väsimusest, tagasi tulles Gentilly'ist, kus olime lootnud varju

leida kivimurrus, kui kuulsin aiapoolse ukse taga kraapimist ja kaeplikku haukumist.

„See on Capi,” ütlesin kiiresti tõustes.

Ent Lise jõudis minust ette. Ta jooksis ukse juurde ja avas selle.

Vaene Capi sööstis ühe hüppega minu juurde ja kui võtsin ta sülle, hakkas ta lakkuma mu nägu, vingudes rõõmsasti. Kogu ta keha värises.

„Ja Capi?” küsisin ma.

Mu küsimust mõisteti.

„Capi võib jääda sinuga.”

Nagu oleks ta sest vastusest saanud aru, hüppas koer maha ja surudes parema käpa südamele, ta tervitas. See valmistas palju naeru lastele, eriti Lise'ile. Ma tahtsin Capit lasta mängida ühe tüki oma repertuaarist, kuid too ei tahtnud sõna kuulda ja hüpatas mu põlvedele, hakkas mind lakkuma uuesti. Siis hüppas ta maha ja hakkas mina kiskuma kuuevarrukast.

„Ta tahab, et läheksin välja.”

„Ta tahab sind viia su peremehe juurde.”

Politseinikud, kes olid ära viinud Vitalise, olid öelnud, et neil on tarvis mind üle kuulata ja et nad tulevad päeval tagasi, kui ma olen juba soojeenenud ja ärganud. Nentle ootamine võis venida pikaks. Oleksin väga tahtnud teateid Vitalisest. Võib-olla polnud ta surnud, nagu arvati alul? Sest mina polnud surnud ja tema võis olla ärganud ellu nagu minagi.

Nähes mu rahutust ja aimates selle põhjust, viis isa mu politseikomissari büroosse, kus mulle asetati hulk küsimusi, millele ma ei vastanud enne

226

kui mulle oli kinnitatud mitu korda, et Vitalis on surnud. Rääkisin, mida teadsin. Kuid komissar tahtis teada rohkem ja küsitles mind kaua Vitalise ja minu üle.

Enese kohta vastasin, et mul pole vanemaid ja et Vitalis oli mu üürinud teatava rahasumma eest, mille oli maksnud ette mu võõrasema mehele.

„Ja nüüd?” küsis komissar.

Selle sõna juures astus vahele isa.

„Meie hoolitseme tema eest, kui te usaldate ta meie kättesse.”

Komissar mitte üksnes ei usaldanud mind aednikule, vaid veel õnnitles teda ta ilusa teo puhul.

Nüüd pidin andma andmeid Vitalise kohta, mis oli raske, kuna ma ei teadnud midagi või peaaegu mitte midagi.

Siiski oleksin võinud rääkida ühest saladuslikust asjaolust; nimelt sellest, mis oli juhtunud meie viimase etenduse ajal, kui Vitalis oli laulnud sääraselt, et äratas daamis vaimustust ja imestlust. Samuti meenusid mulle Garofoli ältvardused, kuid mõtlesin, et sellest on parem vaikida.

Kas võis sellelt, mis mu peremees oli elades varjanud nii hoolikalt, katet tõsta peale surma?

Kuid ühel lapsel pole kerge midagi varjata politseikomissari eest, kes tunneb oma ametit, sest neil inimestel on säärane küsitlusviis, mis ajab teid segadusse varsti, kui tahate midagi varjata. Nii juhtus ka minuga. Ei kestnud viit minutitki, kui komissar oli minult saanud teada seda, mida tahtsin varjata.

„Tarvitseb ta viia ainult selle Garofoli juurde,” ütles ta ühele koranikule. „Kui ta on juba kord Lourcine'i tänaval, leiab ta maja kergesti. Minge ühes temaga ja küsitelge Garofolit.”

Äsusime teele kolmekesi: kordnik, isa ja mina.

227

Nagu komissar oli öelnud, leidsin kergesti maja ja me läksime neljandale korrale. Ma ei näinud Mattiat, kes kahtlemata oli läinud haiglasse. Ära tundes mind ja nähes politseikordnikku, Garofoli

kahvatus. Kindlasti oli tal hirm.

Ent ta rahustus ruttu, kui kuulis politseiniku suust, mis tõi meid tema juurde.

„Ah vaene vana on surnud?” ütles ta.

„Kas tund sile teda?”

„Täiesti.”

„Nii. Öelge mulle, mis teate temast.”

“See on väga lihtne, Ta nimi polnud Vitalis, vaid Carlo Balzani, ja kui te oleksite elanud kolm-kümmendviis-nelikümmend aastat tagasi Itaalias, oleks jätkunud sellest nimest, et teile öelda, kes on see mees. Carlo Balzani oli sel ajal kogu Itaalia oivalisim laulja ja tema edu meie suurtel lavadel oli võrratu. Ta laulis igal pool, Napolis, Roomas, Milaanos, Veneetslas, Firenzes, Londonis, Pariisis. Kuid järsku ta kaotas hääle. Nüüd, suutmata enam olla näitlejate kuningas, ei tahtnud ta vähendada oma kuulsust, seda häbisse saates tema reputatsioonile mittevastavais teatres. Ta muutis oma nime Vitaliseks, peites ennast kõigi nende eest, kes teda olid tundnud ta hiilgeajal. Siiski oli tarvis elada. Ta proovis mitmesuguseid ameteid, kuid tal polnud nendega õnne. Ja nii langes ta aste-astmelt, kuni muutus õpetatud koerte näitajaks. Kuid ka oma viletsuses jäi ta uhkeks ja ta oleks surnud häbist, kui publik oleks saanud teada, et hiilgav Carlo Balzani' on muutunud vaeseks Vitaliseks. Sain juhuslikult teada selle saladuse.”

Niisugune oli siis saladuse lahendus, mis oli mulle andnud niipalju peamurdmist.

Vaene Carlo Balzani, kallis Vitalis!

228

XVII. Aednik.

Mu isand pidi maetama järgmisel päeval ja isa oli lubanud mind saata matusele.

Ent järgmisel päeval ma ei suutnud tõusta, sest öösi tabas mind kõrge palavik, mis algas külma-värinatega ja millele järgnesid kuumusehood. Mulle näis, et mu rinnas on tuli ja et olen haige, nagu Joli-Coeur peale puu otsas veedetud ööd.

Ja tõesti oli mul äge kopsupõletik, mille olin saanud külmetusest ööl, mis hukutas mu vaese peremehe.

See kopsupõletik sundis mind hindama Acquin'ide perek'onna headust ja eriti Etiennette'i andumust ja häid omadusi.

Olgugi et vaesed inimesed harilikult ajavad läbi arstideta, kuid mu haigus võttis nii ägeda ja kartustäratava kuju, et mulle tehti erand. Kutsutud arst ei tarvitsenud uurida kaua, ega polnud tal tarvis haiguse käigu üksikasjalist kirjeldust. Ta ütles, et mind peab viidama otsekohe haiglasse.

See oli tõesti kõige lihtsam ja kergem. Kuid sellega polnud nõus isa.

„Et ta on langenud maha meie, aga mitte haigla ukse ette, peame ka ravima teda.”

Arst katsus igamoodi võidelda selle fatalistliku arutluse vastu, kuid ei suutnud teda kõigutada.

Kõigile oma toimingutele Etiennette lisas nüüd

229

veel haigeravija ameti, hoolitsedes mu eest hellalt, metoodiliselt, nagu mõni õppinud ravija, kaotamata kannatust ja unustamata iialgi midagi. Kui ta pidi mu juurest lahkuma teiste tööde pärast, asendas teda Lise ja palju kordi nägin teda oma sonimuses seisvat mu voodi jalutsis ja vaatlevat mind oma suurte, rahutute silmadega. Arvasin, et ta on mu kaitseingel, ja kõnelesin temaga, nagu oleksin seda teinud inglina, rääkides talle oma lootustest ja soovidest. Sellest ajast olen harjunud teda võtma ideaalse olendina, ümbritsetud mingi aupaistega, keda nägin üllatusega elavat meie elu, kuna ootas, vastupidi, teda näha ära lendamas suurte valgete tiibadega.

Mu haigus oli pikk ja valurikas, mitme pöördejärguga, mis oleksid võib-olla julguse võtnud

vanemalt, kuid mis ei väsitnud ei Etiennette'i kannatust ega andumust. Paljude ööde kestel pidi mind valvatama, kuna ähvardasin lämbuda iga hetk ning Alexis ja Benjamin istusid vaheldumisi mu voodi ääres. Viimaks saabus tervistumine. Ent kuna haigus oli olnud pikk ja tujukas, pidin ootama kevadet, et võida lahkuda toast.

Nüüd astus Lise, kes ei teinud tööd, Etiennette'i asemele ja viis mind jalutama Bievre'i kallastele. Läksime välja keskpäeva paiku ja hoides kinni üksteise käest, jalutasime aegamööda, kuna Capi järgnes meile. Kevad oli sel aastal soe ja ilus või vähemalt on mulle temast jäänud soe ja ilus mälestis, mis on ju lõpuks üks ja sama.

Meie jalutuskäikudel Lise loomulikult ei kõnelnud, kuid imelik - meie ei vajanud sõnu. Vaatasime üksteisele otsa ja mõistsime üksteist silmade kaudu nii hästi, et viimaks ei tarvitsenud rääkida ka enam mina.

230

Pikapeale tuli tagasi mu jõud ja ma võisin asuda aiatööle. Ootasin seda silmapilku kannatamatult, sest tahtsin teha seda teistele, mis teised olid teinud mulle: töötada nendele ja anda neile tagasi jõukohaselt seda, mis nad olid andnud mulle. Ma ei olnud töötanud iialgi, sest kui vaevarikkad ka olid pikad matkad, polnud nad ometi vahetpidamatult jätkuv töö, mis oleks nõudnud tahet ja virkust, kuid mulle näis, et hakkam tegeva tööd hästi ja vahvalt, mind ümbritsevate inimeste eeskujul.

Olin näinud töötamas mu koduküla talupoegi, kuid mul polnud aimugi Pariisi ümbruskonna aednikkude töö virkusest, hoolsusest ja pingsusest, kes olid üleval juba enne päikesetõusu ja läksid voodisse hilja pärast loojakut, pannes rakkesse selle pika päeva jooksul kogu oma jõu. Olin samuti näinud maaharimist, kuid mul polnud aimugi, kui palju võib teda sundida tootma tööga. Olin isa Acquin'i juures heas koolis.

Vaatamata vaevadele, mis tõi erinevusega kaasa see uus elu, harjusin õige ruttu selle tööka ololusega, mis samanes nii vähe mu endise hulkuri- ja mustlaseeluga. Selle asemel et joosta vabaduses, nagu varemini, tundmata rohkem vaeva, kui minna maanteil otse edasi, pidin nüüd jääma aia nelja seina vahele ja hommikust õhtuni töötama kõvasti, särk seljas märgunud higist, kastmiskannud käes ja paljad jalad teeradade poris. Kuid igaüks mu ümber töötas sama tugevasti. Isa kastmiskannud olid raskemad kui minu omad ja ta särk higist märjem kui meil. Haskes töös on ühetaolisus suureks kergenduseks ja nüüd leidsin selle, mis uskusin kaotanud olevat igaveseks: perekonnaelu. Ma polnud enam üks, polnud enam mahajäetud laps. Mul oli oma

231

voodi ja koht laua ääres, mille ümber ühinesime kõik. Kui päeva jooksul mõnikord Alexis või Benjamin mulle andsid mõne müksu, ei mõelnud ma sellele varsti enam, samuti nagu unustasid nemad ka minult saadud müksud. Ja õhtul, süües kõik koos suppi, olime jälle sõbrad ja vennad.

Et olla õiglane, pean ütlema, et meie elu ei seisnud ükski töös ja vaevas, vaid meil olid ka oma puhke- ja lõbutunnid, küll lühikesed, kuid just seetõttu seda meeldivamad.

Pühapäeva õhtupoolikuil ühineti viinapuuväätidest aiamajakeses. Võtsin oma kandle naela otsast, kus ta oli rippunud kogu nädala, ja vaimustasin tantsule vennad ja õed. Ei ühed ega teised polnud õppinud tantsima, kuid Alexis ja Benjamin olid kord olnud pulmapeol „Tuhandes Kolonnis” ja nad olid säilitanud teatava mälestuse kontratantsust. Ja uued mälestised juhtisid neid tantsul. Kui nad väsisid tantsust, lasksid nad mul laulda mu repertuaari ja Napoli lauluke avaldas alati. Lise'ile oma vääramatut mõju.

Tenesta vascia e patrona crudele.

Alati olid ta silmad viimase salmi juures niisked.

Siis mängisin talle Capiga mõne veidra jandi. Ka koeral olid need pühapäevad pidupäevadeks. Nad meenutasid talle minevikku ja kui ta oli lõpetanud oma osa, tahtis ta meelsasti alata uuesti.

Nii möödusid kaks aastat ja kuna isa võttis mu tihti enesega kaasa turule või lillekauplejate juurde, kuhu viisime oma taimi, õppisin vähehaaval tundma Pariisi ja nägin, et kui ta ka polnud marmorist ja kullast, nagu olin enesele kujutelnud,

232

polnud ta siiski ka mitte porist, nagu mu tulek Charenton'i ja Mouffetard'i linnaosa kaudu oli pannud mind uskuma pisut liiga vara.

Nägin suuri ehitisi, astusin mõnda sisse, jalutasin kaidel, bulvaritel, Luxembourg'i ja Tuileries' aias ja Champs-Élysées'l. Nägin mälestussambaid ja imetlesin suurt rahvaliikumist. Sain teatava kujutluse ühe suure pealinna elust.

Õnneks ei toimunud mu kasvatus üksi silmade ja juhuslike jalutuskäikude kaudu. Enne ise-seisvaks aednikuks saamist oli „isa” töötanud Botaanikaai puukoolides ja suhtlemine teadusmeeste ja üliõpilastega oli temas äratanud huvi lugemise ja õppimise vastu. Hulga aastate kestel oli ta kasutanud oma kokkuhoide raamatute ostmiseks ja oma väheseid vabu tunde nende lugemiseks. Ent kui ta oli abiellunud ja olid tulnud lapsed, muutusid vabad tunnid harvadeks. Esimesel kohal seisis igapäevne leivateenistus. Raamatud olid jäetud kõrvale, kuid nad polnud ei kadunud ega ära müüdnud, vaid nad hoiti alal ühes kapis. Esimene talv, mille veetsin Acquin'i perekonnas, oli väga pikk, ja olgugi et aiatööd ei katkestatud, oli siiski tööd mitme kuu jooksul vähem harilikust. Nüüd, et millegagi täita õhtuid, toodi vanad raamatud kapist välja ja jagati meie vahel. Need olid enamikus tööd botaanika ja taimede ajaloo üle mõningate reisukirjeldistega. Alexis ja Benjamin polnud pärinud oma isa huvi õppimise vastu ja avades oma raamatu, nad uinusid iga õhtu järjekindlalt magama kolmanda või neljanda lehekülje juures. Mina aga, olin ma siis vähem kalduv unele või uudishimulik, lugesin magamamineku hetkeni. Esimesed Vitalise õpetused polnud läinud kaotsi ja magama heites mõtlesin temale liigutusega.

233

Mu õpihimu meenutas isale aega, kus ta oli iga lõunasöögi rahast kõrvale pannud kaks sou'd ja ta lisandas kapisolevaile veel mõned, mis ta tõi mulle kaasa Pariisist. Valik oli tingitud juhusest või paljutõotavast pealkirjast, kuid nad olid ikkagi raamatud ja kuigi nad sünnitasid pisut korratust mu ajus, kadus see korratus hiljemini ja mis oli neis head, on jäänud alale. Nii on tõsi, et kasu toob igasugune raamat.

Lise ei osanud lugeda, kuid nähes mind süvenevat raamatuisse otsekohe, kui sain mõne vaba tunni, ärkas temas uudishimu teada saada, mis mind neis huvitab nii väga. Alul tahtis ta mult raamatut ära võtta, mis takistasid mind mängimast temaga, kuid nähes, et vaatamata kõigele pöördusin nende juurde tagasi, palus ta mind neist ette lugeda. See oli uus side meie vahel. Süvenenud iseendasse, mõistus alati luuramas, tegelemata jutuajamise tlihisuste ja rumalusega, pidi ta raamatuid leidma seda, mida leidis ka tõepoolest: meelelahutust ja toitu.

Kui palju tunde oleme veetnud nii: mina lugedes, tema istudes mu ees, pööramata mult silmi. Tihti peatusin mõne tundmatu sõna või lehekülje ees, millest ma ei saanud aru, ja vaatasin talle otsa. Nii otsisime ja mõtlesime mõnikord kaua ja kui me ei saavutanud mingit tulemust, palus ta mind jätkata, käeliigutusega, mis tähendas „edaspidi”. Õpetasin teda ka joonistama, s. o. tegema seda, mis ma nimetasin joonistamiseks. See oli raske ja võttis kaua aega, kuid viimaks jõudsimpe peaaegu sihile. Kahtlemata olin väga vilets õpetaja. Kuid me mõistsime üksteist ja kokkukõla õpetaja ja õpilase vahel. Saavutab tihti rohkem kui anne. Milline rõõm, kui ta tõmbas mõned jooned, milles võis ära tunda

seda, mida ta oli tahtnud joonistada! Isa Acquin suudles mind.

„Tegin tõesti targasti, et jätsin su oma juurde,” ütles ta. „Lise, tasub sulle selle eest tulevikus.”

„Tulevikus”, see tähendab, kui ta saab tagasi kõnelemisvõime, sest ta ei pidanud tummaks jäänul alatiseks, ainult arstid ütlesid, et praegu on võimatu midagi teha, ja tuli oodata kriisi.

„Tulevikus” tähendas ka kurb žest, mida ta tegi siis, kui laulsin talle oma laulukesi. Ta oli palunud, et õpetaksin teda mängima kannelt, ja ta sõrmed harjusid õige kiiresti jäljendama minu omi. Kuid loomulikult ta ei saanud õppida laulma ja see pahandas teda. Palju kordi nägin: ta silmis murepisaraid. Kuid ta heas ja õrnas loomuses mure ei püsinud kaua. Ta pühkis silmad ja tegi alistuva naeratusega käeliigutuse: „Tulevikus.”

Lapsendatud isa Acquin'i poolt ja laste poolt vennaks peetud, oleksin jäänud sinna alatiseks, kui poleks tulnud katastroofi, mis jällegi muutis mu elu. Nii oli mu saatust, et ma ei võinud kaua jääda õnnelikuks ja just siis, kui uskusin enese olevat kindlustatud kõige paremini, paiskusin uuesti minu tahteist mitte olenevate sündmuste tõttu oma endisse seiklejaellu.

XVIII. Laiali pillatud perekond.

Oli päevi, mil mõtiskelles üksi olles ütlesin enesele:

„Sa oled liiga õnnelik, mu poiss, see ei või kesta kaua.”

Kuidas õnnetus pidi tulema, ei võinud ma ette näha, kuid olin peaaegu kindel, et ta tuleb.

Tihti tegi see mu kurvaks, kuid teisest küljest mõjus ka hästi, sest, et vältida õnnetust, püüdsin kõike teha suurema innuga, kujutelles, et saatuse löök võib mind tabada ainult mu enese süü pärast.

Vahete-vahel külastas isa Acquin sõpru. See oli meile ja eriti Etiennette'ile halb aeg, sest ameti-vendade vahel ei möödu külastused paari-kolme liitri veini joomiseta ja kui ta oli olnud külas kahe või kolme aedniku pool, tuli ta koju tagasi punase näoga, pehme keelega ja värisevate kätega. Iialgi Etiennette ei heitnud magama enne ta tagasitulekut, isegi kui ta tuli koju õige hilja.

Kui olin ärkvel või kui mind äratas isa Acquin'i poolt sünnitatud kära, kuulsin oma tuppä nende kõnelusi.

„Mispärast pole sa heitnud magama?” küsis isa.

„Sellepärast, et tahtsin näha, kas sul on ehk midagi tarvis.”

„Nii siis preili sandarm valvab mind!”

„Kui ma poleks üleval, kellega sa räägiksid siis?”

„Sa tahad näha, kas ma kõnnin sirgelt! Hüva, vean kihla, et lähen lastetoa ukseni seda põrandalauda mööda.” Kõõgist kuuldus taaruvate sammude müra. Siis tuli vaikus.

„Kas Lise'iga on kõik hästi?” küsis ta.

„Jah, ta magab. Oleks parem, kui sa ei teeks lärmi.”

„Ma ei tee lärmi, kõnnin sirgelt. Pean kõndima sirgelt, sest tütreid süüdistavad mind. Mis ta ütles, kui ei näinud mind ühtsöögiks tagasi tulevat?”

„Midagi, ta ainult vaatas su tühja kohta.”

„Ah nii, ta vaatas mu tühja kohta!”

„Jah. “

„Mitu korda! Kas ta vaatas mitu korda?”

„Tihti. “

„Ja mis ta ütles ?”

„Ta silmad ütlesid, et ta leidis su olevat puudu.”

„Tähendab, ta küsis sinult, miks ma polnud kodus, ja sa ütlesid talle, et olen, oma sõprade juures.”

„Ei, ta ei küsinud midagi, ta teadis, kus sa oled. “

„Ta teadis, ta teadis, et... Magab ta kõvasti ?”

„Ei, ta uinus alles veerand tundi. tagasi; ta tahtis sind oodata.”

„Ja sina, mis tahtsid sina ?”

„Tahtsin, et ta ei näeks su kojutulekut.” Peale hetkelist vaikust ütles isa:

„Ettiennette, sa oled hea tütar. Homme lähen Louisot' juurde ja vannun, pane tähele, töotan, et tulen tagasi õhtusöö'giks. Ma ei taha, et sa ootad mind, ega taha ka, et Lise läheb magama kurvalt.”

Kuid lubadused ja töötused ei mõjunud alati, ning kui ta oli võtnud vastu pakutud viina, tuli

237

ta tagasi sama hilja. Kodus oli Lise kõikvõimas, kuid väljas unustatud.

„Näed sa,” ütles Aequin, „juuakse üks naps, mõtlemata millelegi, sest ei või ju tagasi lükata sõprade pakkumist. Teine klaas juuakse sellepärast, et on joodud esimene, ja otsustatakse kindlasti mitte juua kolmandat. Kuid joomine tekitab janu ja viin tõuseb pähe. Teatakse, et kui ollakse vintis, unustatakse mured; ei mõelda enam võlausaldajatele. Nähakse kõike nagu heledas päikesevalguses. Ronitakse nahast välja, jalutama teise maailma, maailma, kuhu ihaldatakse minna. Ja juuakse. Selles seisab kõik.”

Õnneks ei juhtunud seda tihti. Ta polnud mees, kes oleks kõrtsi läinud üksi või laiskusest raisanud oma aega.

Oli tarvilik, et iga taimeliik oleks hakanud õitsema kindlal, määratud päeval ja et nad oleksid müügile jõudnud samuti õigel ajal. Loomulikult nõuab see teatavat annet, kuna me ei saa olla pere-meheks päikese ja ilma üle. Isa Aequin oli meister sel alal ja mitte kunagi ta lilled ei jõudnud turule liiga vara ega liiga hilja. Ent kui palju see nõudis hoolt, kui palju tööd!

Ajal, milleni olen jõudnud oma jutustises, näis kõik ennustavat oiulist õitse- ja müügihooaega. Oli viies august ja kõik meie taimed olid valmis turule saatmiseks. Aias, vabas õhus kasvavate astrite õiekroonid olid avanemas ja kasvumajades ja klaaskastides, mille klaas oli hoolikalt valgeks võõbatud lubjapiimaga, et sellega pehmendada valgust, hakkasid õitsema fuksiad ja oleandrid. Nad moodustasid suuri üleni õienuppudega kaetud põõsaid' ja püramiide. Vaatepilt oli tore ja nägin isa vahetevahel hõõruvat heameele pärast käsi.

238

Naerdes tasa enese ette, tegi ta kokkuvõtteid, kui palju sissetulekut võis ta saada kõigi nende lillede müügist.

Olime töötanud tugevasti, pidamata ainustki puhketundi, isegi pühapäeval mitte. Nii oli ka kõik korras ja valmis ning otsustasime, vastutasuks meie vaeva eest, minna kõik pühapäeval, viiendal augustil, Arcueil'i lõunastama ühe isa sõbra juurde, kes oli aednik nagu temagi. Lubati kaasa võtta ka Capi. Pidime töötama kella kolme-neljani ja kui kõik oli korras, pidime lukustama ukse ja minema lõbusalt teele. Pidime jõudma Arcueil'i kella viie-kuue paiku ja pöörduma tagasi otsekohe peale lõunasööki, et mitte hilineda magamaheitmisega. Esmaspäeval pidime olema varakult töölvärsketena ja puhanutena.

Milline rõõm!

Tehti nii, nagu oli otsustatud, ja mõned minutid enne kella nelja lukustas isa värava.

„Teele kõik rahvas!” hüüdis ta lõbusalt.

Võttes Lise'i käe, hakkasin temaga jooksuma, saadetud meie ümber hüpleva Capi rõõmsast huumorisest. Võib-olla arvas ta meid minevat pikemale rännakule, mis talle oleks meeldinud rohkem kui kodusviibimine, kus ta tundis igavust, sest mul polnud alati võimalik temaga tegelda, mida ta ometi armastas üle kõige.

Olime kõik pühapäeva meeleolus ja toredad oma praesöömise rõivais. Mõned inimesed pöördusid meie möödumisel ümber. Ma ei tea, milline olin mina, kuid Lise oma õlgkaabu, sinise kleidi ja hallist lõuendist kingadega oli ilusaim ja elavaim väike tüdruk, keda võib üldse näha. Ta elavuses oli palju armsust, ta silmad, ta värisevad ninasõõr-

239

med, ta õlad, käsivarred ja käed, kõik temas väljendas suurt rõõmu ja heameelt.

Aeg möödus nii kiiresti, et ma teda ei märganudki. Kõik, mida mäletan, oli see, et kui olime jõudnud lõunasöögiga lõpule, keegi meist märkas, et taeva õhtupoolne külg kattus mustade pilvedega, ja kuna meie lõunalaud asetses väljas ühe suure leedripuu all, oli meil kerge näha, et oli tulemas äike.

„Lapsed, peame minema kiiresti koju.”

Selle peale kostus üldine hüüatus:

„Juba !”

Lise ei öelnud midagi, vaid tegi eitamise ja protesti liigutusi.

„Kui tuul muutub tugevamaks,” ütles isa, „võib ta ära lõhkuda kasvumajade klaasaknad. Asume tee !”

Selle peale polnud öelda midagi. Teadsime kõik, et aednikkude klaasmajad on nende kallim varandus ja et kui tuul purustab klaasid, hävib sellega kogu nende varandus.

„Ma lähen ees,” ütles isa. „Benjamin ja Alexis, tulge kaasa ning lähme kiiremini. Remi võib järele tulla Etiennette'i ja Lise'iga.”

Ja rääkimata rohkem, läksid nad minema pikil sammel, kuna meie järgnesime neile aeglasemini, seades Etiennette'iga oma samme Lise'i järele.

Meil polnud enam naerutuju, me ei joosnud ega hullanud enam.

Taevas muutus üha mustemaks ja äike lähenes kiiresti. Tõusev tuul tekitas suuri tolmutpilvi ja tuulispäid. Kui sattusime mõne niisuguse tuulispea keskele, pidime seisatuma, pöörama selja tuule poole ja kätega kinni katma silmad. Uuesti hingata võides tundsiime suus liiva maitset.

240

Müristamine kõlas kauguses ja ta kõrgatused lähenesid kiiresti.

Etiennette ja mina hoidsime Lise'i kätest, tõmmates teda eneste järele, kuid ta ei jõudnud meiega sammu pidada ja nii ei saanud me kõndida nii kiiresti kui oleksime tahtnud.

Kas jõuame enne äikest koju?

Kas isa, Benjamin ja Alexis jõuavad õigeaks ajaks koju?

Neile oli küsimus hoopis teise tähtsusega kui meile, kes kartsime ainult märjakssaamist, kuna nemad pidid hoidma lavaaknaid hävimise eest, sulgedes. nad, et tuul ei saaks neid peksta puruks.

Kõuekärgatused muutusid sagedamaks ja pilved nii tihedaks, et valitses peaaegu öö. Kindlasti pidid need pilved lõhkema iga hetk.

Imelik, kõuemürina vahel kuulsime suurt meile lähenevat kära, mille põhjust me ei teadnud. Kuuldus, nagu põgeneks rügement ratsanikke äikese eest, kuid see polnud võimalik, sest kuidas võisid ratsanikud sattuda. siia linnaossa ?

Äkki hakkas sadama rahet. Esiteks kukkusid mõned terad ja peaaegu silmapilkselt järgnes neile kogu laviin. Pidime põgenema ühe suure väravavõlvi alla.

Ja nüüd nägime kohutavatamat rahevalangut, mida üldse võib enesele kujutella. Mõne hetkega

kattus tänav valge kihiga, nagu talvel. Tuvimunasuurused raheterad tekitasid kõrvulukustavat müra, mille sekka kostus aeg-ajalt purunevate aknaklaaside klirin. Katusteltlibisevate raheteradega kukkus alla kõiksugu asju, telliskivitükke, lupja ja puruneriud katusekive.

„Mu Jumal, lavaaknad!” hüüdis Etiennette.

Ka mina olin mõelnud sellele.

241

„Võib-olla jõudis isa koju õigeks ajaks ?”

„Kui nad oleksid jõudnud koju ka enne rahetr poleks neil olnud aga siiski aega kasvumajasid katta õlgmattidega.”

„Räägitakse, et rahe sajab laiguti.”

„Oleme kodule lilga lähedal, et ta oleks võinud sealt mööduda. Kui ta sajab aia peale sama tugevasti kui siin, on vaene isa laostatud. Oh mu Jumal, kuidas ta kogu aeg mõtles müügile, ja tal oli seda raha nii hädasti tarvis!”

Mõistsin otsekohe kogu õnnetuse suurust, oletades, et rahe oli purustanud meie viis- või kuussada lavaakent, rääkimata kasvuhoonetest ja taimedest.

Tahtsin küsitella Etienette'i, kuid vaevalt kuulsime üksteise sõnu, nii suur oli raheterade tekitatud müra. Õigust öelda polnud Etiennette'il ka tuju rääkida. Ta vaatas rahesadu meeleheitliku näoga, nagu inimene, kes näeb põlevat oma maja.

See kohutav sadu ei kestnud kaua, ainult viis või kuus minutit, ja lakkas sama järsku kui oli alanud. Pilv liikus Pariisi kohale ja me võisime välja tulla väravavõlvi alt. Tänaval veeresid kõvad ja ümmargused raheterad me jalgade all ja nende kiht oli nii paks, et jalad vajusid sinna kederluini.

Võtsin Lise'i, kes ei saanud oma riidest kingadega kõndida jääkülmal rahel, kukile. Ta enne nii rõõmus nägu väljendas meeleheidet ja pisarad voolasid ta silmist.

Jõudsimme varsti koju. Suur värav oli jäänud pärani. Astusime kiiresti aeda.

Milline kohutav vaatepilt! Kõik oli purustatud, lõhutud: klaasaknad, lilled, klaasitükid ja raheterad moodustasid vormitu segu. Sellest, veel täna hommikul nii ilusast, nii rikkast aiast olid jäänud ainult nimetud varemed.

242

Kus on isa?

Me ei näinud teda kuski ja otsides jõudsimme suurde kasvumajja, mille ükski ruut polnud jäänud terveks. Ta istus maad katvate kildude keskel, ühel pingil. Alexis ja Benjamin seisis liikumatult ta kõrval.

„Oh, mu vaesed lapsed !” hüüdis ta meie lähenemisel, mida ta kuulis meie jalgade all purunevate klaasitükkide klirinast. „Oo, mu vaesed lapsed!”

Ja võttes Lise'i sülle ta hakkas nutma.

See oli suur õnnetus, kuid veel hirmsamad olid ta tagajärjed.

Varsti kuulsin Etiennette'i ja poiste käest, kuivõrt õigustatud oli isa meeleheide. Kümme aastat tagasi oli isa ostnud selle aia ja ise ehitanud maja. See, kes müüs talle maa, oli talle ka laenanud raha ta aednikukutsele tarvismineva materjali ostmiseks. Kõik tuli tagasi maksta viieteistkümne aasta jooksul. Seni oli isa korralikult suutnud tasuda oma aastamaksud. Need korrapärased maksud olid seda enam hädavarilikud, et ta võlausaldaja ootas ainult juhust, tähendab, maksutähtpäeva möödalaskmist, et tagasi võtta maa, maja, materjal, jättes loomulikult enesele ka juba kätte saadud kümne aasta maksud. Selle peale ta spekuleeriski, lootes, et viieteistkümne aasta kestel kindlasti saaabub kord päev, kus isa ei jõua maksta.

Ja rahe tõttu oli saabunudki viimaks see päev. Mis sünnib nüüd?

Me ei jäänud teadmatusse kauaks. Järgmisel päeval pärast tähtpäeva, mil isa pidi lilledemüügist saadud rahaga tasuma oma aastamaksu, nägime tulevat majja üht mustis rõivais härrat, kel polnud just väga viisakas nägu ja kes andis meile ühe tempelpaberi, mille ühe tühjaksjätud reale kirjutas mõned sõnad. See oli kohtutäitur.

243

Ja sellest ajast hakkas ta käima iga päev, nii et teadis viimaks isegi meie nimesid.

„Tere, Remi,” ütles ta, „tere Alexis. Kuidas käsi käib, preili Etiennette?”

Ja ta andis meile oma tempelpaberid, naeratades nagu sõpradele.

„Nägemiseni, lapsed !”

„Kuradile!..”

Isa ei püsinud enam kodus, vaid jooksis linna pidi. Kus ta käis ? Ma ei tea, kuna ta ei rääkinud sellest ainustki sõna. Ta käis kahtlemata ärimeeste juures ja kohtus.

244

Ja selle mõtte juures ma kohkusin. Vitalis oli samuti käinud kohtu ees ja ma teadsin, mis sündis pärast.

Isa pidi kohtuotsust ootama palju kauem ja osa talve möödus, ilma et oleks juhtunud midagi. Kuna me polnud loomulikult ära parandada saanud oma kasvuhooneid ja nende akendele panna uusi klaase, harisime juurviljaaeda ja lilli, mis polnud nii tundlikud külmale. See ei andnud meile kuigi suurt sissetulekut, kuid see oli ikkagi midagi ja meil oli tööd.

Ühel õhtul pöördus isa koju harilikust rõhutumalt.

„Mu lapsed,” ütles ta, „nüüd on lõpp.”

Ma tahtsin välja minna, sest mõistsin, et pidi sündima midagi tõsist, ja kuna ta pöördus oma laste poole, näis mulle, et ma ei tohi pealt kuulata.

Kuid ta peatas mu käeliigutusega.

„Kas ei kuulu ka sina perekonda?” ütles ta, „ja kuigi sa pole veel nii vana, et mõista seda, mis mul on sulle öelda, oled siiski küllalt tunda saanud saatuse karmust, et sellest aru saada: lapsed, ma lahkun teist.”

Kõlas üldine valuhüüatus.

Lise hüppas ta käte vahele ja suudles teda nuttes.

„Teie taipate muidugi, et ei jäeta maha vabatahtlikult nii häid lapsi kui teie ja väike Lise.”

Ja ta surus Lise'i vastu rinda.

„Mind mõisteti maksma ja kuna mul pole raha, siis müüakse siin kõik ära, ning kuna sellest veel ei jätku, pannakse mind vangi, kuhu jään viieks aastaks. Suutmata maksta rahaga, pean maksma oma keha, oma vabadusega.”

Hakkasime kõik nutma.

245

„Jah, see on väga kurb, kuid nii on seadus ja seaduse vastu ei saa. Vanasti on ta olnud veel karmim, ütles mulle advokaat, ja kui võlgnik ei suutnud maksta võlausaldajatele, neil oli õigus teda raiuda tükkideks ja jagada nii mitmeks osaks kui tahtsid. Mind pannakse lihtsalt vanglasse ja juba lähemal päevil; ning ma jään sinna viieks aastaks. Mis teete teie selle aja jooksul?”

Tekkis vaikus. Ma ei tea, mis tundsid teised lapsed, kuid mulle oli ta kohutav.

„Loomulikult olen mõelnud sellele ja et mitte teid jätta üksi ja viletsusse, olen jõudnud järgmisele otsusele.”

Minus tärkas pisut lootust.

„Remi kirjutab Dreuzy'sse mu õele Catherine Suriot'le. Ta kirjeldab temale me seisukorda ja palub teda tulla siia. Catherine ei kaota kergesti pead ja tema mõistab seela korraldada kõige paremini.“ Kirjutasin kirja esimest korda ja see algus oli kohutavalt raske. Kuigi isa sõnad olid ebamäärased, nad sisaldasid siiski lootust. Ent Catherine püü tulnud nii ruttu, kui olime seda kujutelnud, ja mehed, kes areteerivad võlgnikke, jõudsid tasta ette.

Isa tahtis parajasti minna ühe oma sõbra juurde, kui astudes tänavale, ta sattus nendega vastamisi. Mina saatsin teda ja silmapilkselt ümbritseti meid. Kuid isa ei mõelnud põgeneda. Ta kahvatus, nagu oleks tal hakanud paha, ja küsis nõrga häälega ametnikelt luba sülelda oma lapsi.

„Ei maksa heita meelt,“ ütles üks neist, „võlgnikkude vangla polegi nii väga jube ja seal leiate eest hulga tublisid poisse.“

246

Pöördusime majja tagasi, ümbritsetud valvuritest.

Läksin aeda otsima poisse.

Kui jõudsimme tagasi, hoidis isa käte vahel Lise'i, kes nultis kibedaid pisaraid.

Üks valvuritest sosistas isale midagi kõrva, kuid ma ei kuulnud, mis ta ütles temale.

„Jah,“ vastas isa, teil on õigus.“

Ja tõustes järsku püsti, pani ta Lise'i põrandale. Kuid see klammerdus ta külge ega tahtnud vabaks lasta ta kätt.

Siis suudles ta Etiennette'i, Alexist ja Benjamihi. Mina seisin ühes nurgas, silmad pisaratest tumestatud. Ta hüüdis mind:

„Ja sina, Remi, kas sa ei tule mind sülelema, kas pole ka sina minu laps?“

Olime kui meeletud.

„Jääge oma kohale,“ ütles isa käskiva häälega, „käüsin teid.“

Ja ta väljus kiiresti, pannud enne Lise'i käe Etiennette'i omasse.

Tahtsin lalle järgneda ja läksin ukse poole, kuid Etiennette peatas mu.

Ja kuhu oleksin läinud! Mis oleksin teinud?

Jäime rusutult keset kööki. Nutsime kõik ja keegi meist ei leidnud ainustki sõna.

Me teadsime, et see areteerimine võis toimuda iga minut, kuid me lootsime selleks ajaks Catherine'i olevat siin.

Kuid Catherine'i polnud.

Ta tuli tund aega peale isa äraminekut ja leidis meid kõiki köögist. Too, kes seni oli olnud meile toeks, oli murtud. Etiennette, kes oli olnud nii tugev, nii vapper, oli nüüd sama nõrk kui meiegi. Ta ei julgustanud meid enam, ja oma valu varjas ta ainult

247

siis, kui püüdis lohutada Lise'i. Tüürimees oli kukkunud merre, ja meil, lastel, polnud kedagi tüüri juures, polnud teednäitavat tulitorni. Jäime elumerele tuule tujukuse hoolde, hirm ja lootusetus südames.

Tädi Catherine oli tubli, algatusvõimeline ja tahtejõuline naine. Ta oli kümne aasta kestel Pariisis viis korda ammeks olnud. Ta tundis selle maailma raskusi ja mõistis nendega hakkama saada.

Meil oli suureks kergenduseks kuulda teda meid käsutavat. Seisime jälle jalul.

Harimatule ja vaesele talunaisele oli see suureks vastutuseks, mis võis heidulada isegi julgemaid: vaestelaste pere, kellest vanem polnud veel kuueteistkümneaastane ja kellest kõige noorem oli tumm. Mis teha nende lastega? Kuidas hoolitseda nende eest, kui omagi elu on vilets?

Ta oli olnud ühe lapse ammeks, kelle isa oli notar. Selle notari juurde läks ta nõu küsima ja temaga koos määras ta meie saatuse. Siis käis ta labi rääkimas isaga ja nädal aega peale ta Pariisi tulekut, rääkimata meile kordagi oma käikudest ja kavatsustest, teatas ta meile tehtud otsusest.

Kuna olime liiga noored, et jätkata töötamist üksi, pidid lapsed minema oma onude ja tädide juurde, kes neid olid nõus vastu võtma:

Lise tädi Catherine'i juurde Morvan'i.

Alexis ühe onu juurde, kes oli söekaevur Varses'is Cevennes'i mäestikus.

Benjamin ühe teise onu juurde, kes oli aednik Saint-Quentin'is.

Ja Etienne ühe tädi juurde, kes elas mere kaldal, Esnandes'is.

Kuulasin pealt seda kava, oodates, kuni jõutakse minuni. Kui aga tädi Catherine oli lõpetanud kõnelemise, astusin ettepoole.

248

„Ja mina?” küsisin ma.

„Sina? Kuid sina ei kuulu ju perekonda.”

„Ma töötan teile.”

„Sa ei kuulu perekonda.”

„Küsi Alexiselt või Benjamini, kas mul pole palju head tahet ja indu tööks.”

„Ja supisõõmiseks samuti, eks ole?”

„Jah, jah, ta kuulub perekonda,” ütlesid kõik. Lise läks tädi juurde, ristitades ta ees käed liigutusega, mis ütles palju rohkem kui pikad vaidlused. .

„Mu vaene väike,” ütles tädi Catherine, „ma mõistan sind; sa tahad, et ta tuleks sinuga. Kuid elus ei saa teha, mida tahetakse. Sina oled mu vennatütar ja kui jõuame koju ning mu mees ütleb mõne halva sõna ja nuriseb, tarvitseb mul ainult vastata: „Ta kuulub meie perekonda ja kui meie ei hoolitse tema eest, kes peab siis seda tegema?” Võetakse vastu sugulasi, aga mitte võõraid. Kui leiba on vähe omagi perekonnale, kuidas saab seda jagada siis veel võõrastele.”

Tundsin, et polnud parata midagi, sest mis ta ütles, oli tõsi. „Ma ei kuulu perekonda.” Ma ei saanud nõuda midagi, kui aga oleks palunud, oleks see. tähendanud kerjamist. Ja siiski, kas oleksin neid armastanud rohkem, kui oleksin kuulunud nende perekonda? Kas Alexis ja Benjamin polnud mu vennad, Etienne ja Lise mu õed? Ja kas Lise ei armasta mind sama palju kui Benjamin ja Alexist?

Tädi Catherine ei viivitanud kunagi oma otsuste täideviimisega. Ta teatas, et me lahkumine sünnib homme, ja saatis meid magama.

Vaevalt jõudsin oma tuppa, kui kõik ümbritsesid mind ja Lise viskus nuttes mu rinnale. Nüüd nägin, et vaatamata oma lahkumisvalule, mõtlesid

249

nad minule, kahetsedes mind, ja tundsin enese olevat nende venna. Nüüd välgatas mu erutatud ajus

üks mõte.

„Kuulake,” ütlesin neile, „näen, et kui teie sugulased ei taha hoolitseda minu eest, moodustate teie mulle siiski perekonna.”

„Jah,” ütlesid kõik kolm, „sa jääd alati meie vennaks.”

Lise, kes ei saanud rääkida, andis edasi oma sõnad käepigistusega, vaadates mu otsa nii sügava pilguga, et pisarad tõusid mul silmi.

„Jah, selleks ma jään. Tõendan teile seda.”

„Kuhu tahad võtta enesele koha?” küsis Benjamin.

„Pernuit' juures on koht vaba. Kui soovid, lähen homme hommikul ja palun selle koha sulle,” ütles Etiennette.

„Ma ei taha kohta, sest siis ma peaksin jääma Pariisi ja ei näeks teid enam. Võtan oma lamba-naha, naela otsast kandle ja lähen Saint-Quentin'ist Varses'i, Varses'ist Esnandes'i, Esnandes'ist Dreuzy'sse ja näen teid kõiki üksteise järel. Nii olete, vähemalt minule, alati koos. Ma pole unustanud oma laulukesi ja tantsuliiguseid. Teenin nendega omale leiba.”

Heast meelest, mis väljendus kõigi nägudel, nägin, et ka nemad olid mõelnud sellele, ja vaatamata mu murele see tegi mind õnnelikuks. Kaua rääkisime sellest meie plaanist, meie uuest ühinemisest, minevikust ja tulevikust. Siis soovitas Etiennette minna magama, kuid keegi ei maganud sel ööl hästi ja mina veel võib-olla kõige halvemini.

Järgmisel päeval, juba koidu ajal, viis Lise mu aeda ja ma mõistsin, et ta tahtis mulle midagi öelda.

250

„Sa tahad minuga rääkida?”

Ta tegi jaatava märgi.

„Meie lahkumine valmistab sulle muret. Sa ei tarvitse mulle seda öelda, sest näen seda juba su silmist.”

Ta andis märku, et mitte selles ei seisnud küsimus.

„Paari nädala pärast olen Dreuzy's.”

Ta raputas pead.

„Sa ei taha, et ma tulen Dreuzy'sse?” Rääkisime üksteisega peajasjalikult nii, et asetasin temale küsimusi, millele ta vastas eitava või jaatava märgiga.

Ta ütles mulle, et soovib väga, et tuleksin Dreuzy'sse, kuid sirutades kätt kolmes eri suunas, andis ta mulle mõista, et pidin enne minema vaatama ta vendasid ja õde.

„Sa tahad, et ma läheksin enne Varses'i, Esnandes' i ja Saint-Quentin'i?”

Ta naeratas õnnelikuna, et teda mõistsin.

„Mispärast? Sooviksin sind näha estranesena.”

Siis andis ta mulle mõista kätega, huultega ja eriti oma rääkivate silmadega, miks ta palus seda.

Tõlgin teile ta seletuse:

„Pead hakkama nendest peale sellepärast, et saaksin teateid Etiennette'ist, Alexisest ja Benjaminist. Siis tuled sa Dreuzy'sse ja ütled mulle, mis oled näinud ja mis nad sulle rääkisid.”

Kallis Lise!

Nad pidid teele asuma hommikul kell kaheksa.

Tädi Catherine oli tellinud suure troska, et neid viia kõige pealt vanglasse jumalaga jätma isaga ja siis otsekohe raudteejaama.

Kella seitsme ajal kutsus mind Etiennette omakorda aeda.

251

„Me läheme lahku,” ütles ta, „ja ma tahtsinjätta sulle väikese mälestise. Siin on väike kotike, kust sa leiad niiti, nõela ja ka mu käärid, mis mulle kinkis ristiisa. Teel läheb sul kõike seda tarvis,

sest siis pole sul enam mind, kes paneks su riieele paiga või õmbleks ette nõõbi. Tarvitades mu kääre, mõtled sa meile.”

Sellal, kui Etiennette rääkis minuga, lonkis Alexis meie ümber. Kui Etiennette oli pöördunud majja tagasi, jättes mu sügavasti liigutatuna aeda, astus ta mu juurde.

„Mul on kaks sajasou'list raha. Sa valmistaksid mulle rõõmu, kui võtaksid ühe omale.”

Meist viiest oli Alexis ainuke, kel oli taipu raha väärtusest ja me pilkasime teda' alati ta ihnsuse pärast. Ta kogus raha sou sou järele ja talle valmistas suurt rõõmu, omada uusi kümne- ja kahekümnesou'lisi rahatükke, mida ta luges vahetpidamatult peos, lastes neid särada päikeses ja kuulates nende kõlinal.

Ta pakkumus liigutas mind. Tahtsin ta kingituse lükata tagasi, kuid ta käis peale ja libistas mulle pihku ilusa, särava rahatüki. Sellest nägin, et ta sõprus minu vastu pidl olema õige tugev, kuna ta suutis ära anda oma väikese varanduse.

Ka Benjamin ei unustanud mind, ka tema tahtis teha mulle kingituse. Ta kinkis mulle oma noa.

Aeg ruttas. Veel veerand tundi, veel viis minutit ja me peame lahkuma. Kas Lise ei mõtlegi minu peale?

Silmapilgul, kui hakkas kostuma kohalesõitva sõiduki mürin, tuli ta tädi Catherine'i kambrist ja tegi mulle märgi, et järgneksin talle.

„Lise !” hüüdis tädi Catherine.

Kuid Lise, vastamata tädile; ruttas aia poole.

252

Meie aias oli terveks jäänud üks bengali roosipõõsas, mis oli jäänud rahest puutumata, sest ta asetses ühes va-rjatud nurgas.

Lise läks ja murdis põõsa küljest ühe oksa, siis, pöördudes minu poole, jagas ta selle oksa, mille küljes oli kaks õiepunga, kaheks osaks ja andis ühe mulle.

Ah, kui väeti on huulte keel, võrreldes silmade keelega! Kui külmad on sõnad, võrreldes pilkudega.

„Lise! Lise !” kisendas tädi.

Pakid olid juba asetatud troskasse.

Võtsin oma kandle ja hüüdsin Capit, kes, nähes muusikariista ja mu vana kostüümi, hüppas rõõmust, saades kahtlemata aru, et asume teele ja et ta võis hüpata ja joosta vabaduses, mis talle meeldis palju enam kui viibimine kinnises ruumis.

Oli saabunud hüvastijätku moment. Tädi Catherine tegi selle õige lühikeseks. Ta käskis Etienne'te'i, Alexist ja Benjamini minna troskasse ja mul ulatada Lise nende põlyedele.

Siis, kuna ma jäin tardunult seisma, lükkas ta mu tasa tagasi ja sulges ukse.

„Teele,” ütles ta.

Ja sõiduk hakkas liikuma.

Nägin läbi pisarate Lise'i kummarduvat aknale ja saatvat mulle üht käesuudlust. Siis pöördus troska kiiresti ümber tänavanurga ja ma ei näinud enam muud kui tolmukeerist.

Sellega oli lõpp.

Toetudes kandlele, Capi istudes minu jalgade ees, vahtisin tükk aega masnlikult aegamööda maha langevat tolmu.

Ühe naabri hooleks oli jäetud maja sulgemine ja võtmete hoidmine. Selle kõnetlus tõi mu tagasi tõelikkusse

253

„Kas jääd siia !” küsis ta.

„Ei, lähen minema.”

„Kuhu ?”

„Otse edasi.”

Kahtlemata tundis ta mulle kaasa, sest ta ütles, sirutades käe:

254

„Kui tahad jääda, võin võtta su enda juurde: kuid ilma palgata, sest sa pole küllalt tugev. Edaspidi saad loomulikult ka palka.”

Täna sin teda.

„Kuidas arvad, tahtsin sulle head teha. Head reisu !”

Ja ta läks minema.

Troska oli sõitnud minema, maja suletud.

Heitsin kandlerihma üle õla. See, vanasti nii tihti korratud liigutus köitis Capi tähelepanu. Ta tõusis püsti, pöörates minule oma läikivad silmad.

„Lähme, Capi!”

Ta sai aru ja hüples haukudes mu ees. Pöörasin silmad sellelt majalt, kus olin elanud kaks aastat ja kus oleksin tahtnud elada alati.

Päike oli kõrgel, taevas oli selge ja ilm soe. See ei sarnanenud põrmugi külma õõga, mil ma olin väsimusest ja nõrkusest langenud selle müüri jalale.

Kuid see puhkus oli mulle mõjunud hästi. Ta oli mulle andnud jõudu.

Need kaks aastat olid olnud ainult puhkuseks.

Nüüd pidin asuma uuesti teele.

Ja veel enam kui jõudu, mida tundsin oma liikmeis, pidin hindama sõprust, mida tundsin südames.

Ma polnud enam üksi maailmas.

Mu eluloli siht: olla kasulik ja teha head neile, keda armastasin ja kes armastasid mind.

Uus elu avanes mu ees.

Edasi!

Esimese osa lõpp.

255

PEREKONNATA

TEINE OSA

/i .-10 ~ i

KV t. 0 0 D U S E KV

KULDRAAMAT

1. Edasi!

Edasi!

Maailm oli lahti minu ees ja ma võisin suunata oma sammud põhja või lõunasse, läände või itta, nii kuidas juhtus olema tuju.

Olgugi veel laps, oEn iseenda peremees.

Ja see tegigi kurvaks mu seisukorra.

On palju lapsi, kes mõtlevad: „Ah, kui võiksin teha seda, mis mulle meeldib, kui oleksin iseenese peremees!” ja kes ootavad kannatamatult õnnelikku päeva, mil nad saavad selle vabaduse... et teha rumalusi.

Mina aga mõtlesin: „Ah, kui omaksin kedagi, kes mind lohutaks ja juhiks.” Sest minu ja nende laste vahel oli päratu vahe.

Kui need lapsed teevad rumalusi, evivad nad ometi kedagi, kes nende kukkudes neile sirutab käre või tõstab neid maast üles. Kuid mul polnud kedagi. Kukkunud, pidin langema põhjani ja enese sealt üles korjama ise, kui polnud murdunud mu luud.

Ja olin kogenud küllalt teadmiseks, et võisin enese purustada kergesti, mis, pean tunnustama, valmistas mulle hirmu.

Vaatamata mu noorusele, olin küllalt tunda saanud saatuse karmust, et olla ettevaatlikum ja

261

ettenägelikum, kui seda on harilikult minuvanused lapsed. Olin kallilt maksnud selle üleoleku eest.

Enne mulle lahti olevale teeale asumist tahtsin minna külastama seda, kes viimaseil aastail oli mulle olnud isaks. Kui tädi Catherine polnud mind lastega kaasa võtnud temaga jätkma jumalaga, pidin minema üksi.

Kuigi ma polnud kunagi käinud võlgnikkude vangla juures, olin viimasel ajal temast kuulnud räägitavat nii palju, et võisin kindlasti ta leida üles. Kui tädi Catherine ja lapsed olid võinud kokku saada isaga, lubatakse seda kahtlemata ka mulle. Ka mina olin, või õigemini olin olnud, ta laps. Ta oli mind armastanud.

Ma ei julgenud läbida kogu Pariisi, Capi mu kannul. Mis oleksin vastanud linnavahtidele, kui nad oleksid peatanud mu? Kõigist kogetud hirmudest oli mul suurim politsei eest. Ma polnud unustanud Toulouse'i. Sidusin Capile kaela nööri, mis näis sügavasti solvavat ta haritud ja hästikasvatatud koera enesearmastust. Nii, hoides teda nööri otsas, asusime kahekesi teeale Clichy vangla poole.

Siin maailmas on kurbi asju, mille nägemine viib süngetele mõtetele. Ma ei tea midagi inetumat ja kurvemat kui vangla uks. See on jubedam kui haua suu. Surnud hauakivi all ei tunne enam, aga vangid on maetud elavalt.

Peatusin. hetke Clichy vangla ees, julgemata astuda sisse, nagu mul oleks olnud hirm, et mind jäetaksegi sinna ja et minu taga suletud uks, see hirmus uks, ei avane enam.

Kujutlesin, et on raske välja pääseda vanglast, kuid ma ei teadnud, et oli ka raske pääseda sisse. Sain seda tunda omal nahal.

Viimaks, kuna ma ei lasknud ennast heidutada

262

ega saata tagasi, sain lõpuks sellega kokku, kellega lahtsin.

Mind juhiti ühte vastuvõtmistuppa, kus polnud ei trelle ega raudvarbu, ja varsti tuli isa, kandmata ahelaid.

„Ootasid sind, mu väike Remi,” ütles ta, „ja tõrelesin Catherine'iga, et ta ei võtnud sind lastega ühes.”

Hommikust saadik olin olnud kurb ja rõhutatud, kuid need sõnad tõid mulle kergendust.

„Emand Catherine ei tahtnud mind võtta kaasa.”

„See, mu vaene poiss, polnud võimalik. Siin maailmas pole võimalik teha seda, mida lahetakse. Olen kindel, et sa oleksid töötanud suure innuga, kuid Surio'l, mu õemehel, poleks sulle olnud tööd anda. Ta on lüüsiseadja Nivernais' kanalil ja lüüsiseadjad ei saa kasutada aiatöölisi. Lapsed rääkisid mulle,

et sa tahad uuesti hakata tänavalauljaks. Kas oled siis juba unustanud, et pidid surema külmast ja näljast meie ukse ette?”

„Ei, ma pole unustanud.”

„Ja siis sa polnud üksi, sul oli peremees abiks ja juhiks. See on väga raske, mis tahad ette võtta, mu poiss, sinu yanuses ja üksi.”

„Mul on Capi.”

Nagu alati, Imuldes oma nime, Capi vastas haukumisega, mis näis tähendavat: „Siin! Kui tarvitate mind, olen siin.”

„Jah, Capi on hea koer; kuid ta on ikkagi ainult koer. Kuidas tahad enesele teenida leiba?”

„Lauldes ja lastes Capil mängida komöödiat.”

„Capi ei saa mängida komöödiat üksi.”

„Õpetan talle kunstlücke. Eks ole, Capi, sa õpid kõik, mida soovin?”

Capi surus käpa oma rinnale.

263

„Sa oleksid tark, mu poiss, kui asuksid kohale. Sa oled juba hea tööline ja see on palju enam kui maanteel jooksmine, mis on laiskade amet.”

„Teie teate väga hästi, et ma pole laisk ja te pole mind kuulnud kaebavat kunagi, et mul tööd oleks olnud liialt. Teie juures oleksin töötanud nii palju kui oleksin suutnud, ja jäänud teie juurde alatiseks; kuid ma ei taha teenida teisi.”

Ütlesin kahtlemata need viimased sõnad kuidagi erilise rthuga, sest isa vaatles mind mõne hetke vaikides.

„Sa oled meile jutustanud, et Vitalis siis, kui sa ei teadnud, kes ta oli, hämmastas sind tihti oma inimeste kohtlemisviisiga ja oma härraliku ilmega, mis näis osutavat sellele, et ta oligi tõeliselt härra. Tead sa, et ka sinu käitumine ja su välimus näivad osutavat sellele, et sa pole lihtsate vanemate laps. Sa ei taha teenida teisi? Võib-olla on sul õigus, mu poiss, kuid mulle näis; et pidin sinuga rääkima nii, nagu seda tegin. Ent sa oled iseenese peremees, kuna sul pole vanemaid ja ma ei saa sulle enam olla isaks. Vaesel õnnetul, nagu minul, pole õigust rääkida valjusti.”

Kõik see, mis mulle ütles isa, erutas mind väga ja seda enam, et olin ise mõelnud peaaegu samuti.

Jah, see oli raske minna üksi tundmatuile teile. Tundsin, nägin seda ette ja kui on kogetud rändelu, nagu qlin teinud seda mina, kui on veedetud öid nagu see, mil hundid mürdsid meie koerad, või see, mil otsisime Gentilly kivimurdu, kui on kannatatud külma ja nälga nagu mina, kui sind oli ära aetud külast külla, leidmata võimalust teenida ainustki sou'd, nagu siis, kui Vitalis viibis vanglas, siis olin teadlik selle hulkurielu hädaohtudest ja viletsustest, kus mitte ainult järgmine päev pole

264

kindlustatud kunagi, vaid ka käesolev tund on muutlik ja ebakindel.

Ent kui loobuksin sellest oletusest, jääks mulle ainus võimalus, millele osutas isa, - otsida enesele koht; ja ma ei tahtnud kohta. See tuli võib-olla mingist minu seisukorraga sobimajmst uhkusest, kuid olin evinud peremeest, kellele olin müüdud, ja kuigi ta oli olnud hea mn vastu, ei soovinud ma enam teist..

Ja veel oli mu otsuses määrava tähtsusega see, et loobudes, sellest vabast rändelust, pidin murdma ka lubaduse Etiennette'i, Alexise, Benjamini ja Lise'i vastu. Etiennette, Alexis ja Benjamin võisid läbi saada ka minuta, sest nad võisid kirjutada. Ent Lise! Lise ei osanud kirjutada ja tädi Catherine veel vähem. Lise jääks mulle kadunuks, kui lõpetaksin suhtlemise temaga. Mis mõtleks ta minust? Kahtlemata ainult üht: et ma teda ei armasta enam, teda, kelle läbi olin olnua nii õnnelik ja kes minu vastu oli osutanud nii palju sõprust. See polnud võimalik.

„Teie siis ei soovi, et tooksin teile teateid teie lastest?” küsisin ma.

„Nad rääkisid mulle sellest, kuid sulle soovitades loobuda tänavamoosekandi elust, et mõtle ma meile. Ei pea kunagi mõtlema enesele, mõtlemata enne teistele.”

„Täiesti õige, isa. Te näete, et osutate ise sellele, mis pean tegema. Kui loobuksin oma otsusest, kartusest hädaohtude eest, millest te rääkisite, mõtleksin ma enesele, ja mitte teile ja Lise'ile.”

Ta vaatlus mind pika pilguga. Siis äkki haaras ta mu käed:
Armas poiss, pean sind suudlema selle sõna

265

eest. Sul on hea süda ja kindlasti ei olene see ainult su noorusest.”

Olime vastuvõtmistoas üksi, istudes kõrvuti ühel pingil. Viskusin ta sülelusse, liigutatult ja ka uhkelt selle üle, et mul on hea süda.

„Ütlen sulle veel ainult üht,” ütles isa, “Issand kaitsku sind, mu kallis poiss!”

Vaikisime mõlemad mõne viivu; ent oli möödunud hulk aega ja oli saabunud lahkumise silmapilk.

Äkki hakkas isa otsima oma kuuetaskus ja tõmbas sealt välja suure hõbeuuri, mis oli kinnitatud ühe nõõpaugu külge väikese nahkrihmaga.

„Ärgu öeldagu, et oleme lahkunud, ilma et sa poleks mult kaasa võtnud mingit mälestist. Annan sulle oma uuri. Tal pole suurt väärtust, sest sa mõistad, kui taloleks seda, oleksin ta müünud ära. Ta ei käi enam kuigi hästi ja aeg-ajalt tuleb teda tõugata pöidlaga; kuid see on praegu kogu mu varandus ja sellepärast annangi ta sulle.”

Seda öeldes pani ta uuri, mulle pihku ja kui tahtsin vastu rääkida ja keelduda vastu võtmast nii ilusat kinki, lisandas ta kurvalt:

„Sa mõistad, et mul pole siin tarvis teada saada kellaaega. Aeg on siin niikuinii liiga pikk, sureksin teda jälgides. Jumalaga, mu väike Remi; suudle mind veel kord! Sa oled tubli poiss ja pea meeles, et peab seda olema alati.”

Usun, et ta võttis mu käe, et mind viia ukse juurde, kuid mis sündis siis, mis me ütlesime üksteisele, ma enam ei mäleta. Olin liiga liigutatud ja segaduses .

Kui mõtlen tagasi sellele lahkumisele, on säili- . nud mu mällu mingi tuimus- ja masendustunne, mis valdas mu tänavale astudes.

266

Arvan, et jäin kauaks, väga kauaks vangla ukse ette tänavale, suutmata jõuda otsusele, kas pöörata oma sammud paremale või vasakule, ja oleksin sinna võib-olla jäänud öö tulekuni, kui mitte mu käsi poleks juhuslikult puudutanud taskus üht ümmarikku ja kõva eset.

Katsusin teda masinlikult, hajameelselt. Mu uur!

Silmapilkselt ununesid mured, rahutused, kartused, mõtlesin ainult oma uurile. Mul oli uur, mu oma uur taskus, millelt võisin vaadata aega! Ma tõmbasin ta taskust, et vaadata, palju on kell. Oli keskpäev. Mulle polnud põrmugi tähtis, kas kell oli kaksteist või kümme või kaks, kuid olin siiski väga õnnelik, et oli keskpäev. Mispärast? Ma poleks suutnud sellele vastata, kuid see oli nii. Ah kaksteist, juba kaksteist? Ieadsin, et on keskpäev, sest mu uur näitas mulle seda. Ja uur näis mulle mingi usaldusmehena, kellelt küsitakse nõu ja kellega võib keskustella.

„Palju on kell, mu sõber uur?” - „Kaksteist, mu kallis Remi.” - „Ah keskpäev? Siis peame tegema seda ja seda, eks ole?” - „Ja muidugi.” - „Tegid hästi, et tuletasid seda mulle meelde, muidu oleksin unustanud.” - „Olen just selleks, et sa ei unustaks mitte.” Nüüd võisin kõnelda Capi ja oma uuriga. .

Mu uur! Kaks mõnusat sõna. Mul oli olnud suur iha omada üht uuri ja ometi olin alati kindlasti veendunud, et ei saa teda kunagi! Ja siiski tiksus ta nüüd mul taskus. Ta ei käi kuigi hästi, oli öelnud isa, kuid see polnud tähtis. Aitas sellest, et ta käis. Vahete-vahel tuli teda tõugata pöidlaga. Tõukan

teda, ja tugevasti; ning kui see ei aita, võtan ta koost lahti. See oleks huvitav. Näeksin, mis on seal sees ja mis ajab ta käima.

267

Olin nii süvenenud oma rõõmu, et ei märganud, et Capi oli peaaegu sama rõõmus kui minagi. Ta lõmbas mind püksisäärest ja haugatas aeg-ajalt. Viimaks need haugatused, muutudes aeg-ajalt kõvemaiks, hajutasid mu unelma.

„Mis sa tahad, Capi?”

Ta vaatas mulle otsa ja kuna olin liiga segane ta mõistmiseks, ta ajas enese püsti minu najale, surudes käpa vastu taskut, kus asus mu uur.

Ta tahtis teada saada kellaaega, „et seda öelda lugupeetud seltskonnale”, nagu ajal, mil ta töötas Vilalisega. .

Näitasin talle uuri. Ta vaatas seda kaua aega, nagu püüdes meenutada, ja siis, hakates liputama saba, haukus ta kaksteist korda. Ta polnud unustanud. Oo, kui palju raha teenime oma uuriga! See oli üks kunsttükk rohkem, mida ma polnud arvestanud varem.

Kuna kõik see sündis vangla ees tänaval, vaatlesid inimesed meid uudishimulikult, ja mõned isegi peatusid. Kui oleksin julgenud, oleksin andnud otsekohe etenduse, kuid kartsin linnavahte. Pealegi oli keskpäev, paras aeg teele asumiseks. „Edasi!”

Heitsin vanglale, mille seinte vahele jäi vaene isa, viimse pilgu, ja me läksime.

Minu ametile oli kõige kasulikum ese Prantsusmaa kaart. Teadsin, et neid müüakse kaidel, ja otsustasin enesele sealt osta ühe.

Jõudes Carrousel'i platsile, vaatasin masinlikult Tuileries' lossi tornikella ja ma tahtsin vaadata, kas nad käivad ühte, nagu see pidi olema. Minu uur näitas pool üks ja tornikell üks. Kumb neist. käis valesti? Tahtsin anda uurile pöidlatõuke, kuid peatusin. Miski ei tõend: mud mulle, et uur käis

268

valesti, mu ilus, kallis uur, ja võis väga hästi valesti käia kuningate lossi tornikell. Seepeale pistsin uuri taskusse, mõeldes, et selle jaoks, milleks teda vajan, on ta hea.

Kaua otsisin kaarti, millist vajasin. Ta pidi olema kleebitud lõuendile, pidi olema kokkumurtav ja ta ei tohtinud maksta üle kahekümne sou, mis mulle oli juba suur raha. Viimaks leidsin ühe nii koltunud, et kaupmees ei nõudnud tast rohkem kui seitsekümmend viis senti. Nüüd võisin lahutada Pariisist, mida ka tahtsin teha võimalikult kiiremini.

Kui sammusin üles mööda Mouffetard'i tänaval, mille nimi, mida lugesin ühelt siniselt sildilt, meenutas mulle hulga mälestisi: Garofoli, Mattia, Riccardo, tabalukuga suletud paja, kaheharulise piitsa ja viimaks mu vaese ja hea peremehe Vitalise, kes oli surnud seetõttu, et polnud mind üürinud Garofolile, uskusin Püha Medardus'e kiriku juures ühes kirikumüüri najale toetavas lapses ära tundvat Mattia. See oli sama jäme pea, samad niisked silmad, samad rääkivad huuled, sama õrn ja alistuv ilme, sama koomiline kogu; kuid imelik, kui see oli tema, ta polnud sirgunud suuremaks.

Lähenesin, et teda näha paremini. Polnud kahtlust: see oli tema. Ka tema tundis mu ära, sest ta kahvatu nägu valgustus naeratusest.

„Olete see teie,” küsis ta, „kes tulite valge habemega vanamehega Garofoli juurde, enne seda kui läksin haiglasse?” „Ah, kuidas valutab sel päeval mu pea!”

„Kas Garofoli oh ikka veel teie peremees?”

Enne vastamist vaatas ta enese ümber. Siis vastas ta, tasandades häält:

269

„Garofoli on vanglas. Ta vangistati, sest Orlando suri liiga paljust peksust.”

Et Garofoli oli vanglas, valmistas mulle head meelt ja esimene kord ma mõtlesin, et vanglad, mis tekitasid mus hirmu, võisid olla ka kasulikud. „Ja lapsed?” küsisin ma.

„Ma ei tea, ma polnud seal, kui vangistati

270

Garofoli. Kui lahkusin haiglast, Garofoli, kes nägi, et ta ei saanud mind peksta ilma et ma poleks jäänud haigeks, tahtis minust lahti saada ja üüris mu kaheks aastaks Gassot' tsirkusse. Teate Gassot' tsirkust? Ei? See tsirkus pole kuigi suur, kuid siiski tsirkus. Neil oli tarvis üht asetäitjat last ja Garofoli üüris mu isa Gassot'le. Olin tema juures mineva esmaspäevani, kuid siis saatis ta mu ära, kuna muloli liiga suur pea kasti ronimiseks ja samuti liiga õrn. Siis tulin Gisors'ist, kus asetseb tsirkus, tagasi, kuid ei leidnud kedagi. Maja oli suletud ja üks naaber jutustas mulle, mis oli juhtunud. Ja et Garofoli on vanglas. Nii olin siin, teadmata, kuhu minna või mis teha.”

„Miks ei läinud te Gisors'i tagasi?” ..

„Sellepärast, et samal päeval, mil lahkusin

Gisors'ist, et tulla jala Pariisi, tsirkus läks edasi Rouen'i. Ja kuidas peaksin minema Rouen'i? See on liiga kaugel ja mul pole raha; ma pole söönud eile lõunast saadik.”

Ma polnud rikas, kuid olin seda küllaldaselt, et mitte lasta nälga surra seda vaest last. Kuid,as oleksin õnnistanud seda, kes oleks mulle andnud tüki leiba, kui ekslesin Toulouse'i ümbruses, nälginult nagu praegu Mattia!

„Oodake siin,” ütlesin talle.

Ja ma jooksin tänavanurgal asetsevasse pagariärr. Varsti olin tagasi pätsi leivaga, mille andsin temale. Ta hakkas aplalt sööma.

„Ja mis tahate peale hakata nüüd?” küsisin.

„Ma ei tea.”

„Peab ometi tegema midagi.”

„Tahtsin katsuda ära müüa oma viiulit ja oleksin juba müünud, kui oleksin suutnud temast lahkuda. Viiul on mulle rõõmuks ja lohutuseks. Kui

271

olen väga kurb, otsin enesele koha, kus saan olla üksi, ja mängin iseenesele. Siis näen ma taevas kõiksugu ilusaid asju ja see on palju ilusam kui unenägudes.”

„Miks ei mängi te viiulit tänavail?”

„Olen mänginud, kuid keegi pole andnud mulle midagi.”

Ma teadsin, mis tähendab, mängida, ilma et keegi annaks midagi.

„Ja teie,” küsis Mattia, „mis teete nüüd teie?”

Vastasin lapsikult hoobeldes:

„Olen ju trupi peremees.”

See oli ka tõsi, kuna mul oli Capist kopsnev trupp.

„Oo, kui te ainult tahaksite!” ütles Mattia. „Mida ?”

„Mind võtta oma truppi.”

„Kuid siin on kogu mu trupp,” ütlesin, näidates Capile.

„Mis sellest, oleme kahekesi. Ah, palun teid, ärge jätke mind maha! Mis peab minust saama?

Mul ei jää midagi üle kui surra nälga.”

Surra nälga! Kõik need, kes kuulevad seda hüüet, ei mõista teda samal viisil, kuid minule tungis ta otse südamesse: ma teadsin, mis tähendab surra nälga.

„Ma oskan tööd teha,” jätkas Mattia. „Esiteks mängin viiulit, siis tantsin köiel, ronin läbi rõngaste ja laulan. Küll näete, teen kõik, mida soovite. Olen teie teener, kuulan teie sõna ega palu teilt

raha, vaid ainult toitu. Kui teen halvasti, siis lööge mind, ainult palun teid mind mitte lüüa pähe, sest ta on liiga tundlik sellest ajast, kui Garofoli virutas mulle pähe nii kõvasti.”

Kuuldes vaest Mattiat nii rääkivat, oleksin taht-

272

nud nutta. Kuidas öelda talle, et ma ei saa teda võtta enda truppi? Surra nälga! Kuid kas polnud tal koos minuga, sama palju võimalusi nälga surra kui ükski?

Rääkisin talle seda, kuid ta ei võtnud mind kuulda.

„Ei,” ütles ta, „kahekesi ei surda nälga; aidatakse teineteist ja ollakse toeks. See, kellel on, annab sellele, kel pole.”

Need sõnad hajutasid mu kõhkkluse, sest kuna mul oli, pidin ka aitama.

„Olgu siis nii,” ütlesin.

Ta haaras mu käe ja suudles. See liigutas mind nii sügavasti, et pisarad tõusid silmi.

„Tulge minuga,” ütlesin, „kuid mitte kui teener, vaid kui seltsimees.”

Ja heites kandlerihma üle õla, ütlesin:

„Edasi !”

Veerand tunniga olime Pariisist väljas.

Märtsikuu päike oli kuivatanud tee ja kõvastunud pinnasel oli kerge kõndida.'

Õhk oli soe. Aprillipäike säras sinises, pilvedeta taevas.

Milline vahe, kui mõelda talvepäevale, mil saabusin Pariisi, mille järele olin õhanud nii kaua, nagu töötatud maa järele!

Kraavikallastel hakkas tärkama rohi ja siin- seal pöörasid karikakrad ja maasikataimed päikese poole oma õiekroone.

Möödudes aedadest nägime sirelite õiekobaraid punavat lehestiku õrnas roheluses ja tasane tuul kandis meient üle vanade müüride näälikeste õiehelbeid..

Aedades, teeäärsetes põõsastes, suurtel puudel, igal pool oli kuulda rõõmsat lindude laulu ja meist

273

lendasid mööda nähtamatute putukate jahil olevad pääsukesed. .

Meie reis algas hästi ja julgesti pikendasin samme kõlaval teel.

Capi jooksis meie ümber, haukudes vankreid, haukudes kivi- ja kühikuid, haukudes kõike ja mitte millekski, nagu haukumise lõbu pärast, mis. näib koertel olevat ühine inimeste laulmislõbuga.

Mattia sammus vaikides mu kõrval, olles süvenenud mõttesse, ja ka mina ei kõnelnud, et mitte tülitada teda ja et ka ise pidin mõtlema järele. Kuhu läheme siis nii kindlal sammul?

Õigust öelda ei teadnud ma seda põrmugi. Otse edasi.

Aga pärast?

Olin lubanud Lise'ile, vaatama minna ta vendi ja Etiennette'i enne teda, kuid polnud kokku lepitud selles, keda pidin külastama esimesena, Benjamini, Alexist või Etiennette'i? Võisin alata ühest või teisest, omal valikul, tähendab Cevennes'idest, Charaute'ist või Pikardiast.

Kuna olin lahkunud Pariisist, tulles lõuna poole, ei saanud ma oma esimest külaskäiku teha Benjaminile, vaid pidin valima Alexise ja Etiennette'i vahel.

Mul oli seks oma põhjus, et pöördusin. esiteks lõunasse, aga mitte põhja. Tahtsin nimelt näha ema Barberini.

Sellest, et ma pole rääkinud temast, ei tule järeldada, et olin ta unustanud, nagu tänamatu.

Samuti ei maksa järeldada minu tänamatust sellest, et ei olnud talle kirjutanud kogu aja jooksul, mil olin temast lahus.

Kui palju kordi olin tahtnud talle kirjutada, et talle öelda:

„Mõtlen sinule ja armastan ikka kõigest südamest,” kuid ma polnud seda teinud suurest hirmust Barberini ees. Kui Barberin leiab mu üles mu kirja abil? Kui ta müüb mu uuesti mõnele teisele Vitalisele, kes polnud aga Vitalis? Kahtlemata oli tal õigus seda teha. Ja selle mõtte juures uskusin olevat mõistlikuma lasta ennast ema Barberinist süüdistada tänamatuses, kui sattuda hädaohtu uuesti kukkuda Barberini kätte, kes siis võiks mind ära müüa või panna tööle oma juhatuse all. Oleksin parema meelega surnud, surnud nälga, kui seista vastakuti sellise hädaohuga, millele mõeldes juba muutusin araks.

Kuna ma polnud julgenud kirjutada ema Barberinile, näis mulle, et omades vabadust minna igale poole, kuhu tahtsin, võisin püüda näha teda isiklikult. Ja ajast, mil Mattia astus “mu truppi”, mõtlesin, et see on õige kerge: Saadan Mattia ette, kuna ise jään ettevaatlikult tahapoole. Mattia läheb ema Barberini juurde ja hakkab temaga rääkima mingisugusel ettekäändel. Kui ema Barberin on üksi, jutustab ta temale tõtt, teatab minule ja ma lähen tagasi majja, kus olen veetnud oma lapsepõlve, et viskuda oma võõrasema sülelusse. Kui aga Barberin on kodus, palub ta ema Barberini tulla teatavasse kindlaksmääratud kohta ja siis võin teda tervitada seal.

Tegin sammudes seda plaani ja vaikisin. Ma ei mõelnud ainult sellele; kuidas võiks kohata ema Barberini, vaid pidin meie teel otsima ka linna ja külasid, kus võiksime pisut teenida.

Selleks oli kõige parem vaadata kaarti.

„Kui soovite,” ütlesin Matliale, „siis puhkame pisut.”

„Kui teil pole midagi selle vastu, siis ajame pisut juttu.”

„On teil mulle midagi öelda?”

„Tahtsin teid paluda mulle öelda sina.”

„Hea meelega, me ütleme teineteisele sina.”

„Teie küll, aga mitte mina.”

„Sina samuti kui minagi. Käsind ja kui sa ei kuula sõna, lõõn sind.”

„Hea, lõõ, aga mitte pähe.”

Ja ta hakkas naerma pehmelt ja avameelselt, näidates hambaid, mille valge värv säras ta päevitunud näos.

Istusime. Võtsin oma kotist kaardi ja panin rohule. Orienteerusin hea tüki aega ja viimaks seadsin kokku oma reisukava: Corbeil, Fontainebleau, Montargis, Gieu, Bourges, Saint-Amand, Montlucon. Nii oli võimajik minna Chavannon'i ja kui meil oli pisut õnne, ei pruukinud me teel surra nälga.

„Mis asi see on?” küsis Mattia, näidates kaardile. Seletasin talle, mis asi on maakaart ja milleks teda kasutatakse, tarvitades peaaegu samu sõnu, mis Vitaliski, kui andis mulle esimese maateadusetunni. Ta kuulas tähelepanelikult, silmad pööratud minu omile.

„Kuid peab oskama lugeda,” ütles ta.

„Kahtlemata. Kas sa ei oska lugeda?”

„Ei.”

„Tahad õppida?”

„Oo jaa, hea meelega.”

„Hüva, õpetan sulle.”

„Kas sel kaardil on võimalik leida teed Gisors'ist Pariisi?”

„Loomulikult, see on väga kerge.”

Ja ma näitasin talle seda teed.

Kuid alul ta ei tahtnud uskuda seda, mis rääkisin, jõudes ühe sõrmeliigutusega Gisors'ist Pariisi. „Käisin selle maa läbi jalgsi,” ütles ta, „ta on hulga kaugemal.”

Siis seletasin talle nii hästi kui suutsin, kuidas märgitakse maakaartidele kaugusi. Ta kuulas pealt, kuid nähtavasti ma ei suutnud teda veenda oma teadmiste eksimatuses.

Kuna olin lahti nõõrinud oma seljakoti, tahtsin üle vaadata ta sisu, tahtes sellega ühtlasi ka näidata oma rikkusi Mattiale, ja laotasin kõik rohule.

Mul oli kolm lõuendist särki, kolm paari sukki, viis taskurätikul, mis kõik olid heas korras. Peale selle omasin veel paari ainult vähe tarvitatud kingi.

Mattia oli pimestatud.

„Ja mis omad sina?” küsisin temalt.

„Mul on viiul ja see, mida kannan seljas.”

„Hüva, meie jagame nii nagu see peab olema seltsimeeste vahel. Sa saad kaks särki, kaks paari sukki ja kolm taskurätikut; et aga õiglaselt jagada kõik, peame kandma seljakotti vaheldumisi: sina tunni, mina teise.”

Mattia tahtis tagasi lükata mu kingituse, kuid olin juba harjunud käskimisega, mis, pean ütleva, meeldis mulle väga, ja ma keelasin temale vastupuiklemise. .

Olin laotanud oma särkide peale Etiennette'i käsitöökotikese ja ka ühe väikse karbikese, milles peitus Lise'i kingitud roos. Mattia tahtis avada seda karbikest, kuid ma ei lubanud, ja panin ta kotti tagasi, avamata teda ka ise.

„Kui tahad mulle teha head meelt,” ütlesin

277

talle, „ei puuduta sa seda karbikest kunagi, sest see on üks kingitus.” .

„Hea,” ütles ta, „luban, et ei puuduta teda iialgi.” .

Sest ajast, mil tõmbasin uuesti selga oma lambanaha ja heitsin õlale kandle, häiris mind üks asi, nimelt mu püksid. Mulle näis, et kunstnikule ei sobi pikad püksid ja et ta peab ilmuma publiku ette põlvpükstes ja sukkades, mille ümber on seotud värvilised lindid. Pikad püksid võisid küll head olla aednikule, kuid olin nüüd ju ometi kunstnik! . . .

Kui omatakse üht ideed ja ollakse oma tahte isand, ei viivitata selleteostamisega. Avasin Etienne'i käsitöökotikese ja võtsin käärid.

„Seni kui sean korda oma püksid,” ütlesin Mattiale, „pead mulle näitama, kuidas sa mängid viiulit.”

„Oo, hea meelega!”

Ja võttes oma viiuli, ta hakkas mängima.

Sellal torkasin vahvalt käärlotsa püksisäärde, pisut ülespoole põlve, ja hakkasin lõikama rõivast.

Need olid ilusad hallist kalevist püksid, mis mulle olid valmistanud suurt rõõmu, kui sain nad isalt.

Alul kuulasin MaLtiat, lõigates püksisääri, kuid peatusin varsti, ajades kõrvad kikki: Mattia mängis peaaegu sama hästi kui Vitalis.

„Kes õpetas sulle viiulimängu?” küsisin, plaksutades käsi.

„Mitte keegi. Olen töötanud ja õppinud ise.”

„Ja kes õpetas sulle muusikat?”

„Ma ei tea. Mängin seda, mida olen kuulnud mängitavat.”

278

„Mina õpetan sulle.”

„Oskad sina ka kõike!”

„Pean oskama, kuna olen ju trupi direktor.”

Ei olda lmnstnik, omamata pisut enesearmastust, ja ma tahtsin näidata Mattiale, et ka mina olin muusikamees.

Võtsin kandle ja et otsekohe lõigata suurt menu, laulsin talle oma oiivalise laulukese: Fenesta vascia e patrona crudele...

Ja nagu see peabki olema kunstnikkude vahel, tasus Mattia temale öeldud meelitused kiiduavaldustega. Tema oli suur anne, mina olin suur anne, olime teineteiseväärseid.

Kuid me ei võinud jääda niiviisi teineteist õnnitlema. Mänginud enestele, eneste lõbuks, pidime veel mängima, et teenida omale toitu ja õomaja.

Nõõrisin kinni oma koti ja nüüd võttis ta omakorda selga Mattia.

Edasi tolmusel teel! Pidime peatuma esimeses teel leiduvas külas ja andma ühe etenduse.

„Õpeta mulle oma lauluke,” ütles Mattia. „Laulame teda koos ja usun, et võin teda varsti saata viiulil. See oleks väga ilus.”

Kindlasti oleks see väga ilus ja “lugupeetud seltskond” peaks olema kivist südametega, kui ei külvaks meid üle ilusate sou'dega.

Kuid see õnnetus jäi tulemata. Kui jõudsimme ühte külla, mis asetseb teisel pool Villejuifi, ja valmistusime otsima sobivat kohta oma etenduseks, möödusime ühe talu väravast, mille õu oli täis pühapäevavarõivais ihimesi, kes kandsid kõik pikkade lintidega lillekimpe, mehed nõõpaugus, naised pihiku küljes. Polnud aimata raske, et seal peeti pulmi.

279

Mõitlesin kohe, et need inimesed võib-olla vajavad tantsumuusikat, ja astusin õue, Mattia ja Capi mu kannul, võtsin kübara peast ja sügava kummardusega (Vitalise noobli kummardusega) tegin oma ettepaneku esimesele vastutulevale isikule.

See oli pikk poiss, kelle telliskivipunane nägu oli raamitud kõrvuniulatuva kraega. Tal oli rahulik ja heasüdamlik ilme.

Ta ei vastanud mulle, vaid pöördudes pulmaliste poole kogu kehaga, kuna ta ilusast läikivast kalevist kuub arvatavasti pigistas teda kaenla alt, pistis kaks sõrme suhu ja vilistas läbilõikavalt, nii et Capi kohkus.

„Ohee!” kisendas ta. „Mis arvate väikesest tantsuloost? Meile tulid kunstnikud.”

„Ojaa, muusikat, muusikat!” hüüdsid meeste ja naiste hääled.

„Asuge kohale kadrillilik!”

Ja mõne minutiga moodustusid õuele tantsijate grupid. Kodulinnud põgenesid hirmunult.

„Oled sa mänginud kadrilli?” küsisin Mattialt tasa itaalia keeles, sest olin õige rahutu.

„Jah.”

Ja ta mängis mulle ühe ette. Juhuslikult teadsin seda ka mina. Olime päästetud.

Ühest varjualusest toodi kaarik ja paluti meid ronida sinna sisse.

Olgugi et me kunagi polnud mänginud koos, läks meie kadrill päris hästi. Loomulikult mängisime kõrvadele, mis õnneks polnud ei tundlikud ega nõudlikud.

„Kas mõni teist oskab mängida kornetit?” küsis pikk pupanägu.

„Jah, ma oskan,” ütles Mattia, „kuid mul pole teda.”

280

„Lähen otsin teile ühe, sest viiul on küll ilus, kuid liiga tasane.”

„Sa mängid siis ka kornetit?” küsisin Mattialt, rääkides ikka itaalia keeles.

„Mängin ka trompeeti ja flööti ja üldse kõike, mida saab mängida.”

Tõesti, oli väärtuslik see väike Mattia.

Varsti oli kornet kohal ja hakkasime uuesti mängima kadrille, polkasid, valsse, eriti aga kadrille. Mängisime niimoodi öö tulekuni, ilma et tantsijad oleksid meil lasknud hinge tõmmata. See polnud just raske minule, kuid oli väga väsitav Mattiale, kellel oli täita raskem osa ja kes juba ennem kurnatud reisust ja puudustest. Nägin teda aegajalt kahvatuvat, nagu hakkaks tal paha, kuid ta mängis siiski edasi, puhudes kõigest jõust oma pasunat.

Õnneks märkas ta kahvatust ka pruut. „Küllalt,” ütles ta, „väike ei suuda enam. Nüüd avage kukrud ja tasuge moosekantidele nende vaeva eest.”

„Kui lubate,” ütlesin, vankrilt maha hüpates, „lasen toime panna korjanduse oma kassameistril.” Ja ma viskasin kübara Capile.

Capi algas ringkäiku ja talle anti palju. Järgides temale nägin hõberahasid kukkuvat kübarasse. Peigmees pani viimase ja see oli viiefrangine rahatükk.

Milline varandus! See polnud veel kõik. Meid kutsuti kööki sööma ja lubati küüni öömajale. Järgmisel päeval lahkudes sellest külalislahkest majast, olime kahekümnekaheksa frangise kapitali omanikud.

„Seda võlgneme sinule, mu väike Mattia,”

281

ütlesin oma seltsimehele, „sest üksi ma poleks saanud moodustada orkestrit.”

Ja siis meenusid mulle isa Acquini sõnad, mis ta oli mulle öelnud siis, kui hakkasin Lise'ile tunde andma, ja nägin, et tasutakse alati tehtud heategude eest. Ma ütlesin:

„Tegin targasti, et võtsin su oma truppi.”

Oma kahekümne kaheksa frangiga olime suured härrad ja jõudes Corbeil'sse, võisin teha mõned ostud, mida pidasin hädatarvilikeks. Otsin ühe vanarauakaupmehe käest korneti, millest niaksin kolm franki. Ta polnud ei uus ega ilus, kuid puhastatult ja haljastatult täitis ta oma ülesannet. Siis otsin meie sukkade jaoks punased paelad ja viimaks Mattiale vana sõduriseljakoti, sest oli vähem väsitav kanda alati kergelt kotti, kui aeg-ajalt rasket. Jagasime ühtlaselt oma varanduse ja meie samm muutus nobedamaks.

Lahkudes Corbeil'st, olime varustatud tõesti hästi. Meil oli kukrus kolmkümmend franki, sest meie etendused olid olnud tulutoovad; meie mängukava oli korraldatud nii, et võisime jääda ühte kohta mitmeks päevaks, ilma et oleksime üht ja sama korranud liiga palju. Javiimaks saime Mattiaga läbi nii hästi, nagu oleksime olnud vennad.

„Tead sa,” ütles ta mõnikord naerdes, „niisugune trupijuht nagu sina, kes ei peksa, on liiga kena.”

„Tähendab, sa oled rahul?”

“Kas ma olen rahul? Esimest korda elus, sest ajast kui lahkusin kodumaalt, ei himusta ma minna haiglasse.”

See edukas olukord sisendas mulle auahneid mõtteid.

282

Lahkunud Carbeil'st, suundusime Montargis' poole, kavatsedes külastada ema Barberini.

Minna ema Barberini juurde, et teda sülelda, tähendas tasuda talle oma tänuvõlga, kuid see tasu oli liiga väike ja odav.

Kui viiksin talle midagi kaasa?

Nüüd, kus olin rikas, pidin talle tegema kingituse.

Kuid millise kingituse?

Ma ei mõelnud kaua.

Oli midagi, mis võis tedateha õnnelikumaks kui kõik muu, mitte ainult ajutiseks, vaid kogu ta vanaks eaks. See oli lehm, mis asendaks Punikut.

Milline rõõm ema Barberinile, kui võiksin talle kinkida lehma, ja milline rõõm ka mulle enesele!

Enne jõudmist Chavaimoni ostan ühe lehma ja Mattia, juhtides teda ohelikkupidi, viib ta ema Barberini õue. Loomulikult ei tohtinud olla Barberini seal. - „Proua Barberin,” ütleb Mattia, „toon teile ühe lehma.” - „ühe lehma! Te eksite, mu poiss” - ja ta õhkab. - „Ei, proua, te olete ju ometi proua Barberin Chavannonist ? Nii? Prints (nagu muinasjuttudes) käskis mind tuua selle lehma proua Barberinile.” - „Milline prints?” - Siis ilmun mina, torman ema Barberini käte vahele ja kui oleme teineteist suudelnud juba küllalt, teeme. krääpleid ja pannkooke, mida sööme meie kolmekesi ja mitte Barberin, nagu sel vastlapäeval, mil ta oli tulnud koju tagasi ja pannud meie või oma sibulasupisse.

Milline ilus unelm! Ainult selle teostamiseks oli tarvilik osta lehm.

Palju võis maksta üks lehm? Mul polnud sest aimugi. Igatahes võis ta olla kallis, väga kallis.

Ma ei tahtnud mitte liiga suurt ega mitte liiga

283

paksu lehma, sest mida paksemad on lehmad, seda kõrgem on nende hind, ja mida suuremad nad on, seda enam vajavad nad toitu, ning ma ei tahtnud, et mu kingitus muutuks ema Barberinile kimbatuseks.

Praegusel silmapilguloli kõige tähtsam teada saada lehmade hindu või õigemini niisuguse lehma hinda, millist soovisin mina.

Õnneks polnud see mul raske, sest maanteel, õhtul võõrastemajas, kohtasime tihti loomaajajaid ja lehmakaupmehi.

Nii võisime neilt küsida igal ajal lehmade hindu.

Kuid esimene kord, kui pöördusin küsimusega ühe härjakarjase poole, kelle aus nägu äratas usaldust, vastas ta mulle näkku naerdes.

Härjakarjane laskus ägedas naeruhoo oma tooli seljatoele, virutades aeg-ajalt lauale kohutavaid rusikahoope. Viimaks kutsus ta võõrastemaja peremehe.

„Teate, mis küsib mult see väike moosekant? Kui palju maksab üks lehm, mis pole liiga suur ega liiga paks ja on ikkagi hea lehm. Kas peab ta olema ka õpetatud?”

Ja naermine algas uuesti. Ent ma ei lasknud end teha kohmetuks.

„Ta peab andma head piima ega tohi süüa liiga palju.”

„Kas peab ta laskma ennast juhtida maanteil, nõõri otsas, nagu teie koer?”

Kui ta oli teinud kõik oma naljad ja küllalt näidanud oma vaimukust, oli ta viimaks nõus mulle vastama tõsiselt ja astuma minuga isegi vaidlusse.

Tal olevat just niisugune lehm, millist vajan,

284

kes andvat palju piima, nii head piima, et see olevat peaaegu koor; ka ei söövat ta peaaegu sugugi. Kui ma tahtvat lauale laduda viisteistkümmend pistolit, teisiti öeldult viiskümmend eküüd, olevat lehm minu.

Sama palju tegemist, kui mul oli temaga varemini, et teda saada rääkima, oli mul nüüd, et teda sundida vaikima.

Viimaks võisime minna magama ja ma mõtlesin kaua sellele, mida olin kuulnud.

Viisteist pistolit ehk viiskümmend eküüd, see tegi välja sada viiskümmend franki, ja olin kaugel sellest, et omada nii suurt summat.

Oli siis võimatu seda teenida? Mulle näis, et see oli võimalik, ja kui meile truuks jääb meie esimeste päevade õnn, võin sou sou'lt koguda nee:ct sada viiskümmend franki. Selleks kulus ainult

aega.

Nüüd tärkas mu peas uus mõte: kuis oleks, kui selle asemel, et otsekohe minna Chavannoni, lähed-
sime alul Varses'i? See annaks meile aega, mille muidu kaotaksime, minnes otseteed.

Nii pidime kõige pealt minema Varses'i ja ema Barberini juurde alles tagasiteel. Kindlasti
oleksid mul siis need sada viiskümmend franki ja me võiksime mängida mu võluvast etendust:
„Printsi lehm”.

Hommikul teatasin oma kavatsuse Mattiale, ja see ei avaldanud mingit vastuseisu.

„Lähme Varses'i,” ütles ta, “kaevandused on võib-olla huvitavad ja ma vaataksin mõnda neist
hea meelega.”

285

II. Must linn.

Tee Montargis'st Varses'i, mis asetseb Cevennes'i mäestiku keskel, Vahemerepoolisel kallakul,
on pikk: viis-kuussada kilomeetrit sirges joones ja meile, meie eluviisist tingitud käänakute tõttu, üle
tuhande. Pidime otsima linna ja suuri alevikke, kus võisime teenida rohkem.

Käisime seda tuhandet kilomeetrit peaaegu kolm kuud, kuid jõudes Varses'i lähedusse, oli mul
raha lugedes rõõm näha, et olime kasutanud oma aja hästi. Mu nahkkukrus oli sada kaksikümmend
kaheksa franki, nii et puudus ema Barberinile lehma ostu rahast veel ainult kaksikümmend kaks
franki..

Mattia oli peaaegu sama rahul kui minagi ja ta polnud mitte vähe uhke, et oli aidanud teenida
säärase summa. On tõsi, et ta osa selles oli suur ja et ilma temata, eriti aga ilma ta kometita meie
Capiga poleks kunagi suutnud koguda sada kahtkümmet kaheksat franki.

Teel Varses'ist Chavannoni teenime kindlasti puuduvad kaksikümmend kaks franki.

Varses oli sada aastat tagasi armetu, üksildane mäestikuküla. 1750. aasta paiku üks vana
aadlimees avastas Varses'is kivisöölademed ja sellest ajast Varses on muutunud kivisöökaevanduste

286

alaks, mis koos Alais', Saint-Gervais' ja Besseges'iga varustab Lõuna-Prantsusmaad ja võistleb
kõvasti Vahemere turul inglise sõega. Kui ta algas oma otsinguid, pilkasid teda kõik, ja kui ta oli
jõudnud saja viiekümne meetri sügavusele, leidmata midagi, taheti teda tunnistada hulluks, kuna ta
meeletud kaevamised ähvardasid neelata kogu ta varanduse. Varses'is olid rauamullakaevandused ja
seal - polnud leida, polnud lootustki leida kunagi kivisütt. Vastamata kellelegi ja et pääseda igavesest
kisast, seadis vana aadlimees enese sisse oma kaevandusse ega tulnud sealt enam välja. Ta sõi seal ja
magas, ning tal tuli kannatada ainult tema käwtada olevate tööliste kahtluse all. Jga kirvespiki hoobi
juures kehtitasid nad õlgu, kuid ergutatud oma peremehe heast usust, kaebasid nad edasi ja kaevandus
aina sügavnes. Kahesaja meetri sügavusel satuti kivisöökihile; vana aadlik ei olnud enam hull, vaid
geenius. Üle õõ oli sündinud metamorfoos.

Tänapäev oli Varses kaheteistkümmend tuhande elanikuga linn, millel on ees suur töönduslik tulevik ja
mis koos Alais' ja Besseges'iga on Lõuna-Prantsusmaa lootus.

Ta asetseb kahel pool Divonne'i-nimelist jõge. Ta pole põrmugi ilus linn, ei puhas ega
korrapäraselt ehitatud. Rauamullaga või kivisööga täidetud vagonetid, mis liiguvad hommikust
õhtuni rööbastel keset tänavaid, külvavad vahetpidamatult maha punast või musta tolmu, mis
vihmaseil päevil moodustab vedela ja sügava pori. Päikesepaistelisil ja tuulsel ilmul keerlevad aga
tänaval ja tõusevad linna kohale suured, pimestavad tolmupilved, Majad on üleni mustad, mustad
porist ja tolmust, mis tõuseb tänavailt nende katusteni; nad on mustad kõrg-

287

ahjude suitsust, mis vajub nende katuseilt maha tänavaile. Kõik on must, maa, taevast ja isegi Divonne'i vesi. Ja siiski on tänavail liikuvad inimesed veel mustemad kui nende ümbrus. Oleks nagu terve päeva sadanud tahma linna peale või mäepigi uputus ta katnud katuseharjadeni. Tänavad pole tehtud ei vankritele ega jalakäijatele, vaid raudteedele ja kaevandusvagonettidele. Igal pool maas on rööpad ja pöorsillad; pea kohal ripuvad sillad, rihmad ja transmissioonvõllid, mis pöörlevad kõrvulukustava undamisega. Suured ehitised värisevad alusmüürideni ja läbi uste või akende paistavad vedela raua hulgad, mis voolavad nagu hiiglasuured tulised auruvasarad, pildudes enese ümber sädemete vihma, ja igal pool tõusevad ja vajuvad korrapäraselt aurumasinade kolvid. Pole kuski mälestussambaid, a'ed, ei kujusid platsideL Kõik näib oleva! ehitatud sama mudeli - kuubi -, järgi: kirikud, kohtumajad ja koolid.

Jõudsin Varses'i lähedusse kella kahe või kolme paiku peale lõunat ja kiirgav päike sätendas puhtast taevast, Kuid mida enam lähenesime, seda pimedamaks muutus ilm. Maa ja taeva vahele oli tekkinud tihe suitsupilv, mis liikus aeglaselt, rebenedes kõrgete korstnate juures. Juba rohkem kui tunni kuulsime võimast undamist, merekohinaga sarnanevat müra, mille sekka kostusid tumedad löögidL undamist tekitasid ventilaatorid ja tumedaid mütsusid auruvasarad ja tambitsad.

Teadsin, et Alexise onu on mäetööline Varses'is ja et ta töötab Truyere'i kaevanduses. Kuid see oli ka kõik. Elas ta Varses'is eneses või ümbruskonnas? Ma ei teadnud seda.

Jõudes Varses'i küsisin, kus asetseb Truyere'i kaevandus, ja mind juhatati Divonne'i vasakule

288

kaldale ühte väikesesse orgu, mida läbiv kaljulõhe oli andnud nime ka kaevandusele.

Kui linna välimus oli vähemeeldiv, siis seda mornim oli veel org. Oru sissekäigu juures asetsesid mitmesugused kaevandusehitised, küünid, tallid, bürood, magasinid ja aurumasinade korstnad.

Meie lähenedes neile ehitistele peatas mind üks noor naine. Ta pilk oli eksiv, juuksed lahtised ning käe otsas hoidis ta üht väikest last.

„Kas võite mulle juhatada jahedat teed ?” küsis ta.

Vaatlesin teda jahmunult.

„Teed puudega, varjuga, mille kõrval jookseb väike oja ja teeb klak-klak~klak kividel ja kus linnud laulavad lehestikus?”

Ja ta hakkas vilistama üht lõbusat viisi.

„Te pole näinud seda teed, sellest on kahju,” jätkas ta, nähes, et ma ei vasta, kuid märkamata mu hämmastust. „Ta on siis veel kaugel. On ta paremal või vasakul? Ütle mulle; seda, mu poiss, Ma otsin, kuid ei leia teda.”

Ta rääkis ebaharilikult kiiresti, veheldes ühe käega, kuna teisega silistas õrnalt oma lapse pead.

„Küsin sult seda teed, sest olen kindel, et kohtan seal Mariust. Kas tundsid Mariust? Ei? See on mu lapse isa. Kui ta ära põles kaevandusgaasis, läks ta jahedale teele. Nüüd jalutab ta ainult jahedail teil ja see on hea ta põletushaavadele. Tema oskab leida neid teid, kuid mina ei oska. Sellepärast ma polegi kohanud teda enam kuus kuud. Kuus kuud on pikk aeg, kui armastatakse teineteist. Kuus kuud, kuus kuud!”

Ta pöördus kaevandusehitiste poole ja osutas metsiku energiaga korstnatele, mis purskasid taeva poole suitsu.

289

„Töö maa all,” kisendas ta, „kuradi töö! Anna mulle tagasi mu isa, mu vend Jean, anna mulle tagasi Marius! Neetud, neetud!”

Siis pöördus ta uuesti minu poole:

„Sa pole pärit siit, eks ole? Sinu lambanahk ja su kübar näitavad, et oled kaugelt. Mine kalmistule ja loe üks, kaks, kolm, üks, kaks, kolm, kõik on surnud kaevanduses.”

Siis haaras ta lapse ja surus oma käte vahele. „Sa ei saa kunagi mu väikest Pierre'i, mitte ialgi! ... Vesi on mäge, vesi on jahe. ... kus on tee? Et sa seda ei tea, oled sama rumal kui teised, kes naeravad mulle näkku. Mispärast pead sa mind siis kinni? Marius ootab mind...”

Ta pööras mulle selja ja sammus minema pikil sammel, vilistades oma lõbusat viisi.

Ma taipasin, et see oli üks huJlumeelne, kelle abikaasa oli saanud surma kaevandusgaasi plahvatusel, ja selle vaese, valust hullunud naise kohtamine selle kaevanduse sissekäigul, selles trööstitus maastikus, selle musta laeva all, muutis meid üpris kurbadeks.

Meile näidati onu Gaspardi elukohta. Ta elas kaevanduse lähedal kõveras ja järsus tänavas, mis laskus künkalt jõe äärde.

Küsidest ühelt naiselt, kes nõjatus uksele, vesteldes ühe naabernaisega, vastas see, et ta ei tule tagasi enne kui kell kuus, peale töö lõppu.

„Mis soovite temast?” küsis naine.

„Tahan näha Alexist.”

Siis vaatles la mind pealaest jalatallani ja samuti ka Capit.

„Kas olete Remi?” küsis ta. „Alexis on teist meile rääkinud ja ta ootab teid. Kes. on aga see?”

Ta näitas Mattiale.

290

„See on mu seltsimees.”

Nii oli siis see Alexise tädi. Arvasin, et ta palub meid astuda sisse ja puhata, sest meie tolmused jalad ja päikesest pruunistunud näod osutasid pikale, väsitavale teekonnale. Ent ta ei teinud midagi sellist, vaid kordas lihtsalt, et kui tulen tagasi kell kuus, kohtan Alexist, kes praegu on kaevanduses.

Mul polnud südant paluda seda, mida mulle ei pakutud ise. Täna sin teda ja me läksime linna otsima mõnd pagarit, sest meiloli kibe nälg, kuna me polnud söönud varahommikust saadik ja ka siis ainult eelmisest päevast jäänud kuivanud koorukesi. Mul oli häbi sellise vastuvõtu pärast, sest tundsin, et Mattia tahtis teada, mis see tähendab. Milleks oli tarvis näha käia nii palju miile?

Mulle näis, et Mattia saab mu sõpradest halva mulje, ja kui talle jutustasin Lise'ist, ei kuulunud ta enam sama osavõtu ja sümpaatiaga. Ja ma tahtsin väga, et ta tunneks juba varem sümpaatiat ja sõprust Lise'i vastu.

Viis, kuidas meid vastu võeti, ei tekitanud just suurt tuju Alexist oodata kodus ja me läksime teda ootama pisut enne kella kuut kaevanduse sissekäigu juurde.

Truyere'i kaevanduse kasutamine toimub kolme kaevami kaudu, mille nimed on Saint-Julien, Sainte-Alphonsine ja Saint-Pancrace. Kuid mitte läbi nende kolme avause ei lasku ega tõuse töölised kaevanduses. See sünnib ühe koridori kaudu, mis algab lampideruumi kõrvalt ja ulatub kaevanduse esimese korrani, mis omakorda on ühenduses kaevanduse kõigi osadega.

Teades, et selle koridori kaudu pidid väljuma töölised, hakkasin ootama Mattia ja Capiga selle

291

avause ees, ja mõni minut peale kella kuut hakkasid paistma käigu pimedais sügavusis väikesed vabisevad tulukesed, mis suurenesid kiiresti. Need olid kaevurid, kes tulid peale töö lõppu, lamp käes, päevavalgele.

Nad liikusid aeglaselt raskel kõnnakul, nagu oleksid neil põlved haiged, ja millele leidsin seletuse hiljemini, kui olin ise läbi roninud trepid ja redelid kaevanduse alumise korrani. Nende näod olid mustad nagu korstnapühkijail, nende rõivad ja kübarad kaetud söetolmu ja poripritsmetega. Möödudes lampideruumist astus igaüks sisse, riputades oma lambi naela otsa.

Olgugi et olin tähelepanelik, ei näinud ma väljuvat Alexist ja kui ta mulle poleks hüpanud kaela, oleksin lasknud ta mööduda, teda ära tundmata. Nii vähe sarnanes ta nüüd, mustana pealaest jala-

taldadeni, vanasti meie aia jalgradadel jooksva seltsimehega, kelle särgivarrukad olid käärituud üles küünarnukkideni ja kelle särgi avatud kaelusest paistis valge nahk.

„See on Remi,” ütles ta, pöördudes ühe umbes neljakümneaastase mehe poole, kes sammus ta kõrval ja keloli sama lahke ja avameelne nägu kui isa Acquinil. See oli ka loomulik, sest nad olid ju vennad.

Taipasin, et see on onu Gaspard.

„Ootasime sind juba kaua,” ütles ta heasüdamlikult.

„Tee Pariisist Varses'i on pikk.”

„Ja jalad lühikesed,” ütles ta naerdes.

Capi avaldas Alexist nähes oma rõõmu, kiskudes kõigest jõust hammastega ta varrukast

Vahepeal seletasin ma Gaspardile, et Mattia on mu seltsimees ja kaaslane, hea poiss, keda tund-

292

sin juba vanasti, ja kes mängib kometit nagu ei keegi teine.

„Ja'see on siis härra Capi,” ütles onu Gaspard. „Homme on” pühapäev ja kui olete endid välja puhanud, annate meile ühe etenduse. Alexis rääkis, et see koer on targem kui mõni õpetaja või näitleja.”

293

Sama palju kui olin kohmetu tädi Gaspardi ees, sama vabalt tundsin ennast onuga. Kindlasti oli ta vääriline vend isale.

„Puhuge juttu, poisid, teil on teineteisele öelda palju: mina aga vestlen pisut selle noormehega, kes mängib nii hästi kometit.”

Juttu oli meil kas või nädalaks. Alexis tahtis - teada saada, kuidas läks mu reis, ja mina, kuidas talle meeldis uus elu, nii et olles ametis küsilusega, polnud meil aega vastata kummalgi.

Sammusime aeglaselt ja koju minevad töölised möödusid meist. Nad läksid pikas reas, kogu tänava ulatusel, kõik mustad samast tolmust, mis kattis maad paksu kihina.

Kui olime jõudnud juba peaaegu koju, lähenes meile onu Gaspard.

„Poisid,” ütles ta, „te sööte õhtust meiega.”

Kunagi polnud mulle valmistanud säärane kutse rohkem rõõmu, sest sammudes mõtlesin, et jõudes koduukseni, pidime lahkuma, sest tädi Gaspardi vastuvõtt polnud meile andnud niisugust lootust.

„Siin on Remi,” ütles onu sisse astudes, „ja ta sõber.”

„Ma nägin neid juba.”

„Seda parem, siis olete juba tuttavad. Nad söövad meiega õhtust.”

Olin õnnelik, et võisin õhtust süüa Alexisega, tähendab, õhtu veeta temaga, kuid öeldes avalikult, olin rõõmus ka õhtusöögi üle. Pariisist lahkumisest saadik olime söönud juhuslikult, iva siin, pala seal, kuid harva olime pidanud korralikku söömaega, istudes toolil, taldrikutäis suppiees. Tõsi küll, teenitud rahaga olime küllalt rikkad, et jõuda osta toitu headest võõrastemajadest, kuid

294

pidime kokku hoidma printsi lehma pärast ja Mattia oli nii hea poiss, et oli lehmaostmise üle peaaegu sama õnnelik kui minagi.

Kuid korralikust õhtusöögist jäime sel õhtul ilma. Istusin laua äärde toolile, kuid meile ei tõs-
tetud suppi. Enamik kaevandusühinguid on asutanud magasinid, millest töölised saavad omahinnaga kõik tarviliku. Nende magasinide kasu on silmanähtav. Tööline leiab sealt kõrgeväärtuslikke kaupu odava hinnaga, mille eest maksab palgaga, millest vastav osa arvatakse maha, ja nii hoitakse ära

krediidid väikekaupmeeste juures, nii et tööline et pruugi teha võlga. Kuid nii nagu kõigil häil asjul, on ka sellel oma halvad küljed. Varses'is pole töölisnaisel kombeks töötada sel ajal, kui mehed on kaevanduses. Ja nad nokitsevad niisama kodus, käivad üksteise juures magasinist võetud kohvi või šokolaadi joomas, ajavad juttu, lobisevad, ja õhtul, ajaks, mil mees tuleb kaevandusest õhtust sööma, pole neil aega olnud seda valmistada. Nüüd jooksevad nad magasinini ja toovad suitsutatud sealiha. Loomulikult pole see üldiselt nii, kuid seda juhtub tihti. Ja sellepärast me ei saanudki suppi: tädi Gaspard oli käinud lobisemas. Tal oli juba säärane harjumus ja hiljemini nägin, et ta arve magasinis koosnes peaaesjalikult kohvist, šokolaadist ja suitsutatud sealihast. Onu oli järeleandlik inimene, kes armastas üle kõige rahu. Ta sõi oma soolast liha nurisemata ja kui ta ka mõnikord tegi märkuse, siis õige ettevaatliku.

„Ma ei muutu joodikuks ainult oma kindla iseloomu tõttu,” ütles ta klaasi ulatades. “Püüa meile suppi valmistada homme.”

„Kust võtan selleks aja?”

„On ta siis maa peal lühem kui maa all?”

295

„Kes peab siis parandama teie rõivaid? Te lõhute ju kõik ära.”

Onu Gaspard vaatas oma sõestmäärdund ja siit-sealt katkirebitud rõivaid ja ütles:

„Tõesti, oleme rõivastatud nagu printsid.” Meie õhtusöök ei kestnud kaua.

„Sina, poiss,” ütles mulle onu, „heidad magama koos Alexisega.” Ja pöördudes Mattia poole:

„Sina tule kööki, teeme sulle hea aseme õlgedest ja heintest.”

Õhtu ja tubli osa ööst kadus keskustelus.

Onu Gaspard oli kaevur, tähendab, murdis kirvespikiga kaevanduses sütt. Alexis oli ta kärutaja.

Tema ülesandeks oli kärutada vaganetiga süsi tõstukini. Vaganett liikus rööbastel.. Jõudnud kaevamini, kinnitati vagoneti külge köis ja masin tõstis ta üles.

Olgugi ta olnud kaevur nii vähe aega, armastas Alexis oma kaevandust, uhkustades temaga. See pidi olema ilusam ja huvitavam kogu ümbruskonnas. Ta jutustas tähtsalt nagu reisija, kes tulnud tundmatult maalt ja leidnud oma jutustisele tähelepanelikud kõrvad.

Esiteks tuli minna piki kaljusseraiutud tunnelit ja kümneminutilise sammumise järel jõuti järsu trepini. Selle trepi alumise otsa juures asetses puuredel, siis tuli teine trepp ja uus redel ja nii jõuti kaevanduse esimesel, e korrale viiekümne meetri sügavusse. Teise korrani, mis asetses üheksakümne meetri sügavusel, ja kolmanda, kahesaja kümne meetri sügavuses asetseva kaevanduskorrani viis samasugune redelite ja treppide süsteem. Alexis töötas kolmandal korral ja oma. töökohale jõudmiseks pidi ta käima kolm korda pikema tee kui need, kes ronivad Pariisi Jumalaema kiriku torni.

296

„Ent kui tõus ja laskumine Jumalaema kiriku tornides on kerge korrapäraste ja valgustatud treppide tõttu, pole kaevanduses lugu samasugune, kus trepiastmed, olenedes kalju iseloomust, on raiutud kord kõrged, kord madalad, kord laiad, kord kitsad. Polnud muud valgust kui käes kantav lamp, ja maapinda kattis vedel pori, mida niisutab alalõpmata vesi, mis niriseb tilkhaaval ja langeb teile vahete-vahel külmalt näkku.

Kakssada meetrit laskumist on pikk tee, kuid see polnud veel kõik, sest tuli veel käikude rägastikus otsida üles oma töökoht; ja Truysere'i kaevanduse käikude kogupikkus oli kolmkümmend kuni nelikümmend kilomeetrit. Loomulikult polnud tarvis maha käia neljakümmet kilomeetrit, kuid käimine oli siiski mõnikord väga väsitav, kuna tuli sammuda vees, mis kaljupragudest nirisedes tekitas tee keskeloja, mis voolas kollektorisse, kust ammutamismasinad pumpasid' välja kogunenud vee.

Kui need käigud läbisid kõva kaljut, moodustasid nad lihtsalt tunnelid, kui aga nad tungisid läbi

koheda maakihi, olid nad ülalt ja külgedelt vooderdatud kirvega tehtud kuusepuuga, sest saetud puu läheb kiiresti mädanema. Kuigi need puutüved olid asetatud nii, et pidid takistama maakihi nihkumist, olid need nihked tihti nii tugevad, et tugipuud paindusid ning käigud kitsenesid ja madalusid, nii et neist võis läbi pääseda ainult roomates. Neil puudel kasvasid limased seemned, mille valge värv torkas silma mulla mustal taustal. Puu levitas vaigulõhna ja seentel, tundmatuilm taimedel ja valgel samblal võis näha kärkseid, ämblikke, liblikaid, mis ei sarnanenud maapinnal nähtavate olen

297

ditega. Igal pool jooksid rotid ja puuvooderdise küljes rippusid, pea allpool, nahkhiired.

Need käigud ristlesid, moodustades siin-seal, nagu Pariisiski, platse ja risttänavaid. Tänavaid oli ilusaid ja laiuid, nagu bulvarid, ning kitsaid ja madalaid, nagu Saint-Marcel'i linnaosa tänavad. Ainult see maa-alune linn oli valgustatud palju halvemini kui linnad öösi, sest seal polnud laternaid ega gaasisarvi, vaid lihtsalt kaevurite käes kantavad lambid. Kui puudus valgus, mis juhtus tihti, näitas müra ometi, et poldud surnute riigis. Söemurdmise kohtadel kõlasid püssirohu plahvatused, mille suitsu ja lõhna õhuvool kandis käikudesse, kostus vagonettide veeremine, kaevameis kolisesid tõstukid ja üle kõige kostus teisele kaevanduskorrale asetatud aurumasina undamine.

Nii nägi kaevandus välja tööpäevil, kuid oli ka õnnetuspäevi. Kaks nädalat peale Varses'i jõudmist oli Alexis olnud õnnetuse tunnistajaks, mille ohvriks oleks ta langenud peaaegu isegi. Oli plahvatanud kaevandusgaas. Kaevandusgaas tekib loomulikult teel kaevandusis ja kokku puutudes leegiga plahvatab kohe. Pole midagi hirmsamat sellest plahvatusest, mis hävitab ja põletab kõik oma teel. Sellega võiks võrrelda ainult täidetud püssirohukeldri plahvatust. Nii pea kui lambi või tikutule leek puutub kokku gaasiga, süütub gaas silmapilkselt kõigis käikudes, purustades kaevanduses kõik. Temperatuur tõuseb mõnikord nii kõrgele, et muudab söe koksiks.

Üks niisugune plahvatus oli kuus nädalat tagasi surmanud kümnekond töölisi, ja ühe tööliste lesk oli läinud hulluks. Mõistsin, et see oli sama, keda kohtasin lapsega ja kes otsis "jahedat teed". Nende plahvatuste vastu oli võetud tarvitusele

298

igasugu ettevaatusvahendid. Oli keelatud suitsetada ja tihti valveinsenerid omal ringkäikudel lasksid töölisi puhuda omale näkku, et näha, kas nad pole mitte üle astunud keelust. Nende hirmsate õnnetuste ärahoidmiseks tarvitati ka Davy lampe, mis on leiutanud kuulus inglise teadlane. Need lambid on ümbritsetud tiheda metallvõrguga, mille silmadest leek ei pääse läbi, nii et plahvatuskardetavas õhus gaas põleb küll võrgu sees, kuid süütumine ei kandu väljapoole.

Alexise jutustus erutas väga mu uudishimu ja soovi laskuda kaevandusse, ent kui ma sellest rääkisin järgmisel päevalonu Gaspardile, vastas ta, et see on võimatu, kuna kaevandusse lastakse ainult neid, kes seal töötavad.

„Kui sa tahad hakata kaevuriks,” lisanelas la naerdes, „on see kerge, ja siis võid sa rahuldada oma uudishimu. Pealegi pole see amet halvem kui mõni teine ning kui sa kardad vihma ja äikest, on see koht sulle väga sobiv. Igatahes on see ette kui laulmine tähavil ja maanteil. Ja siis jääd sa ka Alexisega alatiseks ühte. Oled nõus, poiss? Küll leiame koha ka Mattiale, loomulikult aga mitte korneti mängimiseks!”

Ma polnud Varses'i tulnud selleks, et siia jääda. Mul oli teine siht, teine ülesanne, kui tõugata kogu väev vagonetti Truycree'i kaevanduse teisel või kolmandal korral.

Pidin siis loobuma oma uudishimu rahuldamisest ja uskusin, et lähen minema, saamata teada rohkem, kui olin kuulnud Alexiseit ja onu Gaspardilt, kuid juhuslike asjaolude kuhjumisel õppisin ise tundma hädadohtude kohutavust ja koledust, mis varitsevad kaevureid.

III. Kärutaja.

Kaevuri elukutse pole kuigi ebaterve ja välja arvatud mõned õhu- ja valgusepuudusest tingitud haigused, mis pikapeale tekitavad verevaesust, tunneb kaevur ennast sama hästi kui hea kliimaga maakohas elav talupoeg. Tal on veel see eelis, et on varjul halbade aastaaegade, vihma, külma ja liigkuumuse eest.

Teda varitsevad hädaohud käikude kokkuvarisemiste, plahvatuste ja uputuste näol; samuti võib juhtuda õnnetusi ta enese ettevaatamatusest ja oskamatusest.

Meie kindlaksmääratud äramineku päeva eelõhtul Alexis tuli tagasi tugevasti muljutud parema käega, mis oli kogemata jäänud suure sötüki alla. Üks sõrm oli muljutud puruks ja käsi oli kriimustatud üleni.

Kaevanduse arst käis teda vaatamas ja sidumas. Ta seisukord polnud tõsine, käsi sai terveks, sõrm samuti. Ent oli tarvilik puhkus.

Onu Gaspard võttis elu nagu see oli, muretsemata ja vihastumata. Ainult üks asi võis kõigutada ta heasüdamlikkust: takistus töös.

Kui ta kuulis, et Alexis pidi puhkama mitu. päeva, tõstis ta kisa. Kes veeretab sellal ta vagonetti? Tal polnud kellegagi asendada Alexist. Kui

300

oleks teda tulnud asendada alaliseks, oleks la kindlasti leidnud kellegi; kuid leida inimest mõneks päevaks oli täiesti lootusetu. Oli puudus meestest kui ka lastest.

Siiski hakkas ta ümber jooksma, lootes leida mõnd kärutajat, kuid la ei leidnud ühtki.

Siis hakkas ta jälle hädaidama. Ta oli tõesti lohutamatu, sest ka tema oli sunnitud puhkama ja seda ei lubanud nähtavasti ta rahakott.

Nähes seda ja taibates ta mure põhjusi, küsisin temalt, kas kiirutaja amet on raske.

„Midagi pole kergemat. Tuleb ainult lükata vagonetti, mis veereb rööbastel.”

„On see vagun raske?”

„Ta pole kuigi raske, sest Alexis saab ju temaga hakkama väga hästi.”

„Nii! Kui temaga saab hakkama Alexis, siis saan mina samuti.”

„Sina, poiss?”

Ja ta hakkas naerma laginal. Kuid varsti muutus ta jälle tõsiseks.

„Kindlasti saad sellega hakkama, kui ainult tahad.. “

„Ma tahan, sest nii võin teid aidata.”

„Sa oled hea poiss ja olgu nii. Homme tuled sa minuga ühes kaevandusse; sa oled mulle tõesti abiks. Kuid see võib kasulik olla ka sulle enesele. Sulle võib-olla hakkab meeldima see amet, mis oleks kindlasti parem kui jooksmine mööda maad, ka pole kaevanduses karta hunte.”

Kuid mis teeb Mattia minu kaevanduses viibimise ajal? Ma ei võinud teda jätta koormaks onu Gaspardile.

Küsisin temalt, kas ta ei taha Capiga üksi

301

minna ümbruskonda etendusi andma. Ta oli nõus otsekohe.

„Olen õnnelik, teenides päris üksi lehmaraha,” ütles ta naerdes.

Sest ajast, mil olime koos vabas õhus, Mattia ei sarnanenud enam selle haiglase, nälgasureva lapsega, kelle olin leidnud Püha Medarduse kiriku seina äärest. Veel vähem sarnanes ta vördjaga, keda olin näinud esimest korda Garofoli põõningul suppi keetmas ja kes võttis aeg-ajalt käte vahele

oma valutava pea.

Mattia pea ei valutanud enam. Ta polnud enam tusahe ega haiglane. Lourcine'i tänava pööningukamber oli ta muutnud kurvaks, kuid päike ja õhk, andes talle tagasi tervise, olid teinud ta ka rõõmsaks.

Kogu meie reisu kestel oli ta olnud heatujuline ja naerev, võttes kõike heast küljest, tundes lõbu kõigest, rõõmustudes piasjust, pöörates heaks kõik halva. Mis oleks minust saanud temata? Kui mitu korda väsimus ja kurvameelsus oleks võtnud võimust!

See erinevus meie vahel ei olenenud üksi meie iseloomust, vaid ka meie päritolust ja tõust.

Ta oli itaallane. Ta oli muretu, armastusväärne, paindus kergesti kõigi raskuste all, pahandumata ja hakkamata vastu. Niisugused pole aga minu kodumaalased, kes on rohkem kalduvad vastuhakule ja võitlusele.

„Milline on su kodumaa?” küsite võib-olla.

„Sul on siis kodumaa?”

Sellele saagu vastatud hiljemini. Praegu tahtsin ainult öelda, et meie Mattiaga ei sarnanenud üksteisega sugugi, mistõttu arvatavasti sobisimegi nii hästi; isegi siis, kui lasksin teda töötada, õpetada

302

des talle noote ja lugemist. Muusikatund läks alati kergesti, kuid lugemisega polnud lugu samasugune. Meie vahel oleksid võinud väga hästi targata arusaamatused, sest mul polnud õpetamisega harjunud inimeste kannatlikkust ja leebivust. Kuid neid arusaamatusi ei tekkinud kunagi ja isegi, kui olin ebaõiglane, mis juhtus rohkem kui üks kord, ei pahandunud Mattia.

Nii sai otsustatud, et järgmisel päeval mina lähen kaevandusse ja Mattia hakkab andma muusikalisi ja dramaatilisi etendusi, et suurendada meie varandust; Capi, kellele selgitasin seda korraldust, näis mind mõistvat.

Järgmisel hommikul sain Alexise tööriided. Viimne kord manitsenud Mattiat ja Capit mõistlikkusele nende ettevõttes, järgnesin onu Gaspardile.

„Tähelepanu,” ütles ta, ulatades mulle lambi, „sammu mu jälgedes ja alla minnes trepist ära tõsta kunagi jalga enne astmelt, kui teine jalg pole kindlasti asetatud uuele astmele.”

Astusime käiku. Tema ees, mina ta kannul. „Kui sa libisecl trepil,” jätkas ta, „hoia kõvasti kinni, sest põhi on kaugel ja kõva.”

Olin erutatud, sest ei vahdata milte teatava ärevuseta valgust pimeduse vastu ja maapinda ta sügavustega. Pöördusin vaistlikult ümber, kuid juba olime läinud käigus küllalt kaugele, ja päeva-valgus selle pika toru otsas näis veel valge kerana, nagu kuu pimedas ja tähtsus taevas. Mul oli häbi sellest masinlikust liigutusest, mis ei väldanud küll rohkem kui hetke, ja ma sammusin onu Gaspardile kiiresti järele.

„Treppe,” ütles too varsti.

Olime musta augu ees ja ta minu silmadele mõõtmatus sügavuses nägin liikuvat tulukesi, mis

303

olid avause lähedal suuremad, muutudes väiksemaiks, valgusetäpikesteni, mida kaugemale nad liikusid. Need olid tööliste lambid, kes olid tulnud kaevandusse enne meid. Nende jutuajamise summin kostus tumeda üminana, mida kandis meieni soe, meile näkku puhuv tuul.

Trepile järgnesid redelid, redelitele teine trepp.

„Oleme esimesel korral,” ütles onu Gaspard.

Olime sirgete seintega võlvitud käigus. Võlvi kõrgus oli inimeste pikkusest pisut suurem. Siiski oli kohti, kus pidi kummarduma, oli siis võlv madalam või põrand kõrgem.

„See tuleb maa nihetest,” ütles onu. „Kuna mägi on läbi uuristatud igapidi, tahab maa vajuda tühjadesse kohtadesse ja rasked massid purustavad käigud.”

Maas olid raudrööpad, mille kõrval jooksis väike ojake.

„See oja ühineb teistega, mis nagu temagi on tekkinud läbiimbunud veest; ja nad voolavad kõik kollektorisse. Kui ammutamismasin seisatub, tuleb kaevanduses uputus. Oleme muu seas Divonne'i põhja all.”

Ja kui ma tegin tahtmatu liigutuse, hakkas ta laginal naerma.

„Viiekümne meetri sügavuses pole karta, et ta sulle kukuks kaela.”

„Aga kui tekib auk?”

„Jah, seda küll. Käigud läbistavad jõealust kümneid kordi. Mõnedes kaevandustes võib karta uputust, kuid mitte siin. Siin tuleb karta aga kaevandusgaasi, maanihkeid ja püssirohuplahvatusi.”

Kui olime jõudnud oma töökohale, näitas onu Gaspard, mis pidin tegema, ja kui vagoneii täitis sõega, lükkas ta seda koos minuga, õpetades mind

304

teda juhtima tõstukini ja tagavararööbastele, mis oli tarvilik siis, kui teised kärutajad juhtusid tulema vastu.

Ta oli öelnud õieti, et see polnud kuigi raske töö ja mõne tunni pärast olin oma töös kui mitte just osav, siis vähemalt rahuldav. Mul puudusid osavus ja vilumus, milleta ei lähe hästi ükski töö, ja ma olin sunnitud neid asendama suurema jõupingutusega, mis lõpptulemusena andis vähem kasulikku tööd ja väsis rohkem.

Õnneks olin karastatud väsimuse vastu mitme viimase aasta eluga ja eriti oma kolmekuise reisisuga. Ma ei kurtnud ja onu Gaspard ütles, et olen tubli poiss, kellest võib saada ühel päeval hea kaevur.

Kuid olgugi et mul oli olnud suur himu tulla kaevandusse, polnud mul siiski mingit tahet siia jääda.

Maa-aluseks eluks olid tarvilikud erilised omadused, mida mul polnud: pidi armastama vaikust, üksildust ja rahu. Tuli jääda pikki tunde, pikki päevi, süvenenuna iseenesesse, vahetamata kellegagi sõna, omamata ühtki meelelahutust. Selleks oli mul väga vähe kalduvust, kuna olin elanud hulkurielu, alati lauldes ja kõndides. Mulle näisid kurbadena ja melanhoolsetena tunnid, mille kestel lükkasin pimedais käikudes oma vagonetti, omamata muud valgust kui mu lamp, kuulmata muud müra kui kauget rataste veeremist, vee pladinat ojades ja ajuti püssirohu plahvatusi, mis raksatades surmavaikuses muutsid selle veel rõhuvamaks ja jubedamaks.

Kuna laskumine kaevandusse ja sealt väljaronimine annab juba isegi tööd, peab sinna jääma veel kaheteistkümneks tunniks ja ka sööma seal.

305

Onu Gaspardi töökoha kõrval oli mu naabriks kärutaja, kes polnud laps, nagu mina ja teised kärutajad, vaid valge habemega vanamees. Kui ma räägin valgest habemest, siis tuleb tähendada, et ta oli seda ainult pühapäevil, kuna nädala jooksul muutis ta esmaspäevast alates kuni laupäevani oma värvi hallist mustaks. Vanamees oli ligi kuuekümnepäevane. Varemini, noores eas, ta oli olnud puusepp, kelle ülesandeks oli käikudele puuvooderdise asetamine ja selle korrashoidmine; ent üks maalibisemine purustas ta kolm sõrme ja ta oli sunnitud loobuma oma ametist. Kaevandusühing, mille teenistuses ta oli, määras talle väikese paiuki, sest õnnetus oli juhtunud, kui ta oli päästnud oma kolme seltsimeest. Sellest paiukist oli ta elanud mõned aastad. Kuid siis oli ühing jäänud pankrotti ja ta oli jäänud toetuseta ja peavarjuta. Nii astus ta Truyere'i kaevandusse kärutajaks. Teda hüüti magistriks, kuna ta teadis enam kui kaevurid ja rääkis hea meelega, olles uhke oma teadmiste üle. Söögiaegadel tegime temaga tutvust ja varsti saime sõpradeks. Mina olin innukas küsitaja, tema vestleja. Muutusime lahutamatuiks. Kaevanduses, kus üldiselt räägitakse vähe, hakati meid hüüdma lobisejaks.

306

IV. Uputus.

Järgmisel hommikul kutsus onu Gaspard mind ühte nurka, et aitaksin teda lahti kongutada üht söetükki, mille ta oli alt uuristanud lahti.

Kui tulin kolmandat korda vagonetiga tõstuki juurest, kuulsin äkki sealtpoolt kohutavat müra, millist ma polnud veel kuulnud oma kaevanduses töötamise ajal. Oli see kokkulangemine, üldine kokkuvarisemine? Kuulatasin. Müra kestis edasi, kajades vastu igast küljest. Mis pidi see tähendama? Tundsin hirmu ja tahtsin põgeneda redelite poole, kuid mind oli juba tihti pilgatud mu kartuste pärast ja ma peatusin häbenedes. See oli võib-olla kaevandusplahvatus, mõni allakukkuv vagonett või lihtsalt mõnd kallakut käiku mööda alla veerev praht.

Äkki tungis mu jalgade vahelt läbi kari rotte, joostes, nagu põgenev ratsaväe eskadron. Siis kuulsin mingit imelikku hõõrdumist vastu põrandat ja koridori seinu; ka kuuldus vee loksumist. Kuna koht, kus seisin, oli täiesti kuiv, oli vee pladin seletamatu. “

Võtsin lambi, et järele vaadata, ja valgustasin põrandal.

Seal oli tõesti vesi. Ta voolas tõstuki avause

307

poolt. Nii tekitas seda kohutavat müra siiski kaevandusse langev vesi.

Jättes vaganeti rööbastele, jooksin kaevamiskoha poole.

„Onu Gaspard, kaevanduses on vesi!”

„Ara räägi rumalusi!”

„Divonl)e'i põhja on tekkinud auk, põgeneme!”

„Jäta mind rahule!”

„Kuulake ometi.”

Olin niivõrt ärritatud, et onu Gaspard peatus kuulatades. Sama müra jätkus ikka kõvemini ja õudsemini. Polnud võimalik eksida, see oli sissevüülav vesi.

„Jookse ruttu,” hüüdis ta mulle, „kaevanduses on vesi.”

Hüüdes kügu aeg: „Kaevanduses ün vesi,” ünu Gaspard haaras oma lambi ja libistas enese koridori.

Ma polnud astunud kümmet sammu, kui silmasin magistrit, kes samuti oli laskunud koridori, et kindlaks teha lärmi põhjust.

„Kaevanduses on vesi !” kisendas onu Gaspard.

„Divonne'i põhja on tekkinud auk,” ütlesin mina.

„Oled sa aga rumal!”

„Põgene!” hüüdis magister.

Vesi koridoris oli tõusnud kiiresti. Ta ulatus meile juba põlvini, takistades sellega meie jooksu.

Magister jooksis ühes meiega ja murdmiskohtadest möödudes kisendasime kõik kolm:

„Päästke endid, kaevanduses on vesi!”

Veepind tõusis kohutava kiirusega. Õnneks polnud me redelitest kuigi kaugel. Magister jõudis nendeni esimesena, kuid peatus.

308

„Minge teie esimestena,” ütles ta, „mina olen kõige vanem ja mul ün rahulik südametunnistus.”

Me püüdnud olukorras, mis oleks lubanud vastastikuseid viisakusj, ja nii läks onu Gaspard esimesena, kuna mina järgnesin talle, Magister tuli meie järele ja tema taga, tükk maad all pool, mõned töölised, kes olid ühinenud meiega. Veel kunagi pülnud nelikümmend meetrit, mis lahutavad teist korda esimesest, läbi ronitud nii suure kiirusega. Kuid me pülnud veel jõudnud viimase redelipul-

gani, kui meile langes kaela veejuga, kustutades lambid.

„Hoidke kõvasti. kinnii” hüüdis onu Gaspard.

Tema, magister ja mina klammerdusime kõvasti redelipulkade külge ja jäime pidama, kuid alumised uheti minema.

Jõudnud esimesele korrale, polnud me veel päästetud, sest meid lahutas maapinnast veel viiskümmend meetrit ja vesi oli ka selles käigus. Meil polnud valgust, kuna lambid olid kustunud.

„Oleme kadunud,” ütles magister peaaegu rahuliku häälega, „palveta, Remi.”

Kuid samal hetkel ilmusid käiku seitse või kaheksa lampi, liikudes kiiresti meie poole. Vesi tõusis meile juba põlvini, nii et võisime teda puudutada kummardumata. See polnud rahulik vesi, vaid mägioja, veekeeris, mis kiskus kõik kaasa enese tee, pannes keerlema puutükid nagu udusuled.

Meie juurde jõudnud mehed tahtsid minna edasi redelite ja treppideni, mis olid seal lähedal. Kuid niisuguse vooluga oli see võimatu.

Sama sõna, mille oli öelnud magister, libises ka nende sunst: „Oleme kadunud.”

Nad olid jõudnud meieni.

„Meie ainus pääsetee on vana kaevandus!” hüüdis magister, kes ainukesena meie seast näis olevat säilitanud pisut mõistust.

Vana kaevandus oli osa kaevandusest, mis oli jäetud ammu maha ja kus ei käinud ükski hing. „Pöörduge ümber!” hüüdis ta, „ja andke mulle üks lamp, et võiksin teid juhtida.”

Harilikult kui ta rääkis, naerdi talle näkku või pöörati õlgu kehitades selg, kuid ka tugevamad olid kaotanud oma jõu, millele nad olid nii uhked, ja kõik alistusid sellele vanamehele, keda nad olid

310

pilganud veel viis minutit tagasi. Vaistlikult sirutusid tema poole kõik lambid.

Kiiresti haaras ta ühe käega ühe lambi ja tõmmates teisega mind, asus ta salga etteotsa. Kuna liikusime päri voolu, jõudsime edasi kiiresti.

Ma ei teadnud, kuhu läksime, kuid lootus oli tulnud tagasi.

Läinud mööda käiku pisut aega, ta seisatus.

„Meil pole enam aega!” hüüdis ta. „Vesi tõuseb liiga kiiresti.”

Tõesti ta oli mulle. põlvist jõudnud puusadeni ja puusadest rinnuni.

„Peame põgenema mõnda kaldkäiku,” ütles magister.

„Ja pärast?”

„Kaldkäik ei vii kuhugi.”

Tõesti tähendas kaldkäiku minek sattumist umbtänavasse, kuid meie seisukord ei lubanud oodata ja valida.

Magistriga eesotsas ronisime ühte kaldkäiku. Kaks meie seltsimeest tahtsid jõuda redeliteni ja neid ei näinud me enam iialgi.

Nüüd eraldasime kogu põgenemise ajal meie kõrvu lukustanud käras kokkuvarisemisi, vee langemist ja keerlemist, puuvooderdise raksatusi, kokkusurutud õhu plahvatusi. Kogu kaevanduses valitses hirmuäratav müra.

„See on veeuputus !”

„Maaailma lõpp!”

„Issand halasta me peale!”

Kogu aja, mil olime viibinud kaldkäigus, polnud magister rääkinud sõnagi, sest ta hing oli kõrgemal asjatuist hädaldusist.

„Lapsed,” ütles ta, „ei maksa ennast väsitada. Kui me jääme nii, klammerdudes käte ja jalgadega

kallaku pinna külge, vāsime varsti. Peame uuristama tugipunkte kivisse.”

Nõu oli hea, kuid raskesti teostatav, sest keegi polnud kaasa toonud raiumispikka. Kõigil meil olid lambid, kuid ei ühelgi tööriista.

„Uuristame oma lambikonksudega,” jätkas magister.

Ja kõik hakkasid uuristama maapinda lambikonksuga. Töö oli raske, sest kõik oli õige kallak ja libe. Ent teadmine, et libisemine toob surma, andis jõudu ja osavust. Mõne minutiga olime igaüks uuristanud augu, kuhu võisime toetada jala.

See tehtud, puhkasime pisut ja algasime uuesti. Meid oli seitse: magister, mina, onu Gaspard, kolm kaevurit, kelle nimed olid Pages, Compayron ja Bergounhous, ning üks kärutaja Carrory. Teised töölisel olid kadunud koridori.

Müra kaevanduses jätkus sama ägedusega. Puuduvad sõnad, et kirjeldada seda hirmsat lärmi. Kahurimürtsud, segunedes äikese raksatustega, ei võiks olla kohutavamad.

Kohutatud, juhmistunud hirmust, vaatasime üksteisele otsa, otsides naabri silmist seletust sellele, mida mõistus ei andnud.

„See on veeuputus,” ütles üks.

„Maailma lõpp,” ütles teine.

„Maavärisemine.”

„Kaevanduse haldjas, kes on pahane ja tahab kätte maksta.”

„Vanasse kaevandusse kogunenud veest tekkinud uputus.”

„Divonne'i põhja on tekkinud auk.”

See viimane oletus tuli minult. Jäin oma augu juurde.

Magister ei öelnud midagi. Ta vaatas. meid üks-

teise järel, kehitades õlgu, nagu oleks ta osa võtnud vaidlusest päevavalgusel, istudes mõne mooruspuu varjus ja süües sibulat.

„Kindlasti on see uputus,” ütles ta lõpuks ja viimasena, kui igaüks oli juba avaldanud oma arvamuse.

„Põhjustatud maavärisemisest.”

„Selle saatis kaevanduse haldjas.”

„Ta tuleb vanast kaevandusest.”

„August Divonne'i põhjas.”

Kõik kordasid seda, mis nad olid juba öelnud.

„See on üleujutus,” jätkas magister.

„Ja kust tuleb ta?” küsisid mitu häält korraga.

„Ma ei tea midagi, kuid mis puutub kaevanduse haldjasse, siis on see rumalus. Vanast kaevandusest ta ei saa tulla, sest siis oleks pidanud üle ujutatud olema ainult kolmas kord, kuid teine ja esimene on seda samuti. Te teate ju, et vesi ei tõuse alt üles, vaid voolab ikka ülalt alla.”

„Aga auk?”

„Niisuguseid' auke ei teki loomulikult mitte.”

„Siis maavärisemine?”

„Ma ei tea.”

„Mis te siis räägite, kui te ei tea.”

„Tean, et see on üleujutus, mis tuleb ülevalt, ja see on ka juba midagi.”

„Seda oli näha, sest vesi järgis meile.”

Kuna olime pääsenud teataval määral hädaohust ja vesi ei tõusnud enam, ei tahetud enam kuulata magisrit.

„Ära mängi tarka, kuna sa ometi ei tea rohkem kui meie.”

Võim, mille talle oli andnud ta kindlus hädaohus, oli kadunud. Ta vaikis.

313

Et kuulda üksteist, lmrjusime kõvasti, kuid siiski me hääled olid tumedad.

„Räägi natuke,” ütles mulle magister.

„Mis pean ütlema?”

„Ükskõik, mis pähe tuleb, räägi ainult.”

Ütlesin mõned sõnad.

„Hea, nüüd tasemini. Nii.”

„Magistrihärra kaotab pea,” ütles Pages.

„Kas lähed hirmu pärast hulluks?”

„Arvad, et oled surnud?”

„Arvad, et vesi ei tõuse meieni ja et kui sureme, siis vähemalt mitte uppumissurma.”

„Kust sa lead seda ?I’

„Vaata lampi.”

„Lamp on lamp, ta põleb.”

„Kas nagu harilikult?”

„Ei, leek on heledam, kuid lühem.”

„Tuleb see kaevandusgaasist?”

„Ei,” ütles magister, „seda pole enam karta. Ei tarvitse enam karta ei kaevandusgaasi ega vett, mis ei tõuse enam ühtegi jalga.”

„Ära hakka nõiduma.”

„Ma ei nõiu, oleme nagu õhukellas ja kokkusurutud õhk takistab veetõusu.”

Kuuldes magistrit seletavat meile, et olime nagu mingis tuukri kellas, kus vesi ei võinud tõusta meieni, kuna õhk takistas teda, kuuldusid uskumatuse hüüded.

„See on ju rumalus! Eks ole ju vesi tugevam kui kõik muu?”

„Väljas jah, vabalt, aga kui sa paned klaasi suuga allapoole veega täidetud ämbrisse, kas tõuseb siis vesi, klaasi põhjani? Ei, eks ole, ta jääb tühjaks. Ja selles tühjas ruumis asetseb õhk. Siin on

314

lugu samasugune. Oleme klaasi põhjas ja vesi ei tõuse meieni.”

„Sellest saan ma aru,” ütles onu Gaspard, „ja ma mõtlen, et olete teinud magistrile ülekohut, teda pilgates nii tihti. Ta teab rohkem kui meie.”

„Nii oleme siis päästetud!” ütles Carrory.

„Päästetud? Ma pole seda üelnud. Meie ei upu, ainult seda võin teile lubada.”

„Kui vesi alaneb...”

„Kas ta alaneb, seda ma ei tea. Et seda teada, peab teadma, kuidas ta on tulnud ja kes võib meile seda öelda?”

„Sa ometi ütlesid, et see on üleujutus.”

„See on kindlasti üleujutus, ent kust ta tuleb? Kas on Divonne tõusnud üle kallaste, on seda teinud äikesehoog, on lõhkenud mõni veesoon, või on see maavärisemine? Et seda öelda, peab olema väljas, ja kahjuks oleme praegu siin.”

„Võib-olla on hävitatud kogu linn?”

„Võib-olla..“

Oli hetk vaikust ja kohkumust. Vee kohin oli vaikinud ja ainult aeg-ajalt kuuldus läbi maapinna tumedaid raksatusi ja tundus nagu tõukeid.

„Kaevandus peab olema täis,” ütles magister.

„Ja Marius!” kisendas Pages meeleheitel.

Marius oli ta poeg, samasugune kaevur nagu temagi, kes töötas kaevanduse kolmandal korral. Selle hetkeni enesealalhoiu tung oli teda takistanud mõtlemast pojale.

„Marius! Marius!” kisendas ta läbilõikavalt, “Marius !”

Miski ei vastanud, isegi mitte vastukaja. Hää ei suutnud välja tungida meie õhukellast.

„Ta on kindlasti leidnud mõne kaldkäigu,” ütles

315

magister, „sada viiskümmend uppunut oleks liiga kole, liiga hirmus. Armas Jumal ei lubaks seda.”

Mulle näis, et la ei öelnud seda veendumusega. Vähemalt sada viiskümmend meest olid hommikul laskunud kaevandusse. Palju neist oli suutnud põgeneda väljakäikude kaudu või leidnud varjupaiga nagu meie! Kõik meie seltsimehed olid kadunud, uppunud, surnud. Keegi ei julgenud enam lausuda sõnagi.

Kuid meie seisukorras ei valitsenud südameis sümpaatia ja kaastunne.

„Ja meie,” ütles vähe aja pärast Bergounhoux, „mis teeme meie ?”

„Mis tahad sa siis teha ?”

„Tuleb ainult oodata,” ütles magister.

„Oodata, mida?”

„Oodata. Või tahad sa oma lambikonksuga läbi uuiristada meid päevavalgusest lahutavat neljakümnet või viitkümmet meetrit?”

„Kuid me sureme ju nälga.”

„Mitte selles ei seisa suurim hädaoht.”

„Räägi, magister, sa leed meile hirmu. Milles seisab suur hädaoht?”

„Näljale võib vastu panna. Olen lugenud, et töölised, nagu meie, on olnud söömata kakskümmend neli” päeva. Ei, nälg ei valmista mulle hirmu.”

„Mis sind siis vaevab, kui, nagu sa ütled, vesi enam ei saa tõusta?”

„Kas tunnete peas raskust ja kuminat? Kas saate hingata kergesti? Mina küll mitte.”

„Mul valutab pea.”

„Mul pöörstab süda.”

„Mul peksab meelekohtades.”

„Mina olen jäänud päris rumalaks.”

„Selles ongi hädaoht. Kui kaua võime elada

316

selles õhus? Ma ei tea. Oleksin õpetlane, siis ütleksin seda. Kuid nüüd ma seda ei tea. Kuidas saab elada selles kokkusurutud õhus? Seda tuleb teada ja seda saame ka varsti näha eneste juures.”

Mul polnud aimugi kokkusurutud õhust ja arvatavasti just sellepärast ehmusin väga magistri sõnadest. Mu kaaslased näisid samuti kuulavat aukartlikult ta sõnu. Nemad ei teadnud rohkem kui minagi ja nii neile kui mulle avaldas tundmatus oma rõhuv at mõju.

Ainult magister jäi rahulikuks ja kuigi ta nägi selgesti kogu meie seisukorra koledust, mõtles ta ainult vahendeile meie kaitseks.

„Nüüd peame kõrvaldama vettekukkumise hädaohtu,” ütles ta.

„Meil on ju augud.”

„Kas arvate, et te” ei väsi ära, olles kogil aeg samas seisangus?”

„Arvad siis, et peame siia jääma kauaks ?”
 „Kust ma seda tean !”
 „Meile tullakse ju appi.”
 „Kindlasti, kuid et tulla meile appi, peab seda suutma. Kui palju aega möödub, enne kui alatakse meie päästmist? Ainult need, kes on maa peal, võivad seda öelda. Meie, kes oleme maa all, peame endid sisse seadma võimalikult paremini, sest kui üks meist libiseb, on ta kadunud.”
 „Peame endid siduma ühte.”
 „Kust võtame nõõrid?”
 „Peame hoidma kätest.”
 „Minu nõu on see, et on kõige parem uuristada omale astmed, nagu trepil. Meid oli seitse; kahele astmele mahume kõik, neli esimesele, kolm teisele.”
 „Kuid millega kaevata ?”
 „Meil pole raiumispikke.”

317

„Peame uuristama oma lambikonksudega ja kõvemais kohtades nugadega.”
 „Meie ei saa sellega valmis iialgi.”
 „Ära räägi nii, Pages. Meie seisukorras suudetakse kõik, et päästa elu. Kui mõni meist jääb magama, on ta kadunud.”

Oma külmaveresuse ja otsustusvõimega oli ta meie üle saavutanud mõju, mis hetk-hetkelt muutus võimsamaks. Selles peitubki julguse ilu ja suurus, ta äratas aukartust. Vaistlikult tundsi ta moraalse jõu võitJust katastroofi vastu ja me ootasime sellelt jõult endale abi.

Asuti tööle, kuna oli selge, et esiteks tuli kaevata need kaks astet. Tuli ennast sisse seada kui mitte mugavalt, siis vähemalt nii, et mitte kukkuda meie jalgade ees haigutavasse sügavikku. Põlesid, neli lampi ja andsid meile valgust küllalt.

„Valime kohad, kus on kergem kaevata,” ütles magister.
 „Kuulge,” ütles onu Gaspard, „teen ühe ettepaneku. Kui kellelgi on alles jäänud ta pea, siis ainult magistril. Kui me kaotasime aru, säilitas ta oma. Ta on mees ja tal on ka südant. Ta on olnud kaevur nagu meigi ja teab paljudes asjades rohkem kui meie. Teen ettepaneku teda valida pealikuks ja tööjuhiks.”

„Magister !” katkestas Carrory, juhm veoloom, kel polnud taipu rohkem, kui seda kulus vagoneti veeretamiseks. „Miks magister, aga mitte mina?”

„Kui valitakse selleks kärutaja, siis olen mina ju samasugune kärutaja kui temagi.”
 „Ei valita mitte kärutajat, sa tõbras, vaid meest; ja meist kõigist on tema mees kõige rohkem.”
 „Kuid eile ei rääkinud te nii.”
 „Eile olin sama loll kui sina ja pilkasin magist-

318

rit, nagu teisedki, et mitte tunnustada, et ta teab rohkem kui meie. Täna aga palun teda meid juhatada. Magister, mida pean tegema? Sa tead, mul on tugevad käsivarred. Ja teie, teised?”

„Kuna te seda soovite, hakkame teie juhiks hea meelega,” ütles magister. „Ainult sel tingimusel, et tehakse kõik, mida käsin. Me võime siia jääda kauaks, paljudeks päevadeks. Ma ei tea, kuidas läheb edasi. Oleme nagu merehädalised parvel, õieti veel hirmsamas olukorras, sest parvel vähemalt on õhku ja valgust; seal saab hingata ja näha. Olen nõus asuma teie juhiks ainult siis, kui kuulate mu sõna.”

„Kuulame sõna,” ütlesid kõik hääled.

„Kui te leiate selle, mida käsin, olevat õige, siis kuulage loomulikult. Ent kui olete teissugusel arvamisel ?”

„Meil pole teissugust arvamust.”

„Teame, et oled õiglane inimene.”

„Ja julge mees.”

„Ei maksa meelde tuletada varemaid pilkamisi.”

„Kas töotate?” küsis magister.

„Töötame!” vastasime kõik koos.

Asusime tööle. Meil kõigil olid taskus noad, head noad, tugeva käepideme ja vastupidava teraga.

„Kolm meist uuristavad kivi,” ütles magister, „kolm kõige tugevamat. Ja nõrgemad: Remi, Carrory, Pages ja mina, seame kohale lahtiuuristatud prahti.”

„Ei, mitte sina,” katkestas hiigtane Compayrou, „sina ei pruugi töötada, magister, sa pole küllalt tugev. Sa oled insener ja insenerid ei tööta kätega.”

Kõik toetasid Compayrou arvamust, öeldes,

319

et kui magister on meie insener, ei pruugi ta töötada.

See töö oleks olnud Üks kõige lihtsamaist, kui oleksime omanud tööriistu, kuid nugaodega oli see pikalelane ja raske. Astmed pidi kaevama küllalt laiad, et mahutada niipalju inimesi.

Kaks meest kaebasid maad ja kolmas ajas eemale kivistühka. Magister, lamp käes, käis ühest töökohast teise.

Peale kolmetunnist vahetpidamatut tööd olime jõudnud kaevata lava, millele võisime istuda.

„Praeguseks on küllalt,” ütles magister, „edaspidi teeme lava laiemaks, nii et võime seal lamada. Ei maksa asjatult kulutada oma jõudu, seda tuleb meil veel tarvis.”

Magister, onu Gaspard, Carrory ja mina asetusime ühele astmele, ning kolm teist kaevurit teisele.

„Peame lampidega olema kokkuhoidlikud,” ütles magister. „Kustutage nad ja jätkake põlema ainult üks.”

Kohe asuti käsu täitmisele. Hakati kustutama kasutult põlevaid lampe, kuid magister peatas.

„Üks minut,” ütles ta, „mõni õhuvool võib kustutada nieie lambi. See pole küll võimalik, kuid tuleb arvestada ka võimatust. Kas on kellelgi tikke?”

Olgugi et oli valjusti keelatud kaevanduses tuld tõmmata, olid siiski peaaegu kõigil töölistel tikud taskus. Ja nii, kuna polnud karta määrusest ülestumist nägevat inseneri, vastasid küsimusele:

„Kel on tikke?” neli häält: „Minul.”

„Mul on ka,” jätkas magister, „kuid nad on märjad.”

Nii oli lugu ka teistega, sest tikud olid kõigil

320

püksitaskus ja me olime olnud vees rinnust ja õlust saadik.

Carrory, kelle arusaamine oli pikaldane ja kes rääkis veel aeglasemalt, vastas vähemaks:

„Mul on tikke.”

„Märgi?”

„Ma ei tea, nad on mu mütsis.”

„Ulatate mütsiia.”

Selle asemel et ulatada oma mütsi, nagu kästud, kõva kübarat, mis oli nii suur kui laadatürklase turban, Carrory ulatas meile tikutoosi. Tänu nende asukohale nad olid pääsenud suplust.

„Nüüd puhuge lambid ära,” käskis magister.

Üks ainus lamp jäi põlema, valgustades vietsalt meie puuri.

321

V. Kaldkäigus.

Kaevandusse olisaabunud vaikus. Meieni ei tunginud vähimatki müra. Vesi meie jalgade ees oli liikumatu, ühegi laine või virvenduseta. Kaevandus oli täis, nagu oli öelnud magister, ja vesi, täitnud kõik käigud põrandast laeni, sulges meid meie vanglasse tugevamini, õhukindlamini kui kivisein. Raske, läbitungimatu surmavaikus oli kohutavam, masendavam kui vee sissetungimisel kuulnud hirmus müra. Olime hauas elavalt maetud ja kolmkümmend või nelikümmend meetrit mulda lasus meie südameil.

Töö nõuab tähelepanu ja toob vaheldust. Kuid puhkus tegi elavaks meie olukorra teadvuse ja meil kõigiloli hingelise purustatuse momente, isegi magistril.

Äkki tundsin langevat oma kaele sooje piisku.

Carrory nuttis vaikselt.

Samal ajal kostusid ülemiselt astmelt ohked ja üks häälmises mitu korda:

„Marius, Marius!”

Pages mõtles oma pojale...

Õhk oli raske hingata. Olin rõhutatud ja mu kõrvus kohises.

Kas tundis magister seda rusutist vähem kui meie, või tahtis ta sellele panna vastu ja meid

322

takistada langemast ta mõju alla, ta katkestas vaikuse:

„Nüüd peame vaatama, palju meil on toidumoona,” ütles ta.

„Arvad, et peame siia jääma kauaks?” küsis onu Gaspard.

„Ei, kuid peame olema ettevaatlikud. Kel on leiba?”

Keegi ei vastanud.

„Mul on tükike taskus,” ütlesin mina.

„Kus taskus?”

„Püksitaskus. “

„Siis on ta muutunud pudruks. Kuid näita siiski.”

Tuhnisin taskus, kuhu hommikul olin pannud ilusa, krõbeda leivakannika, kuid tõmbasin välja midagi leivasupi taojisti. Tahtsin ta pettunult minema visata, kuid magister peatas mu käe.

„Hoi oma supp alalt ütles ta. „Nii halb kui ta ka on, võib ta veel maitseda hea.”

See polnud kuigi rahustav ennustus, kuid me ei pööranud sellele tähelepanu. Ainult hiljemini meenusid mulle need sõnad, osutades, et sel hetkel oli magister täiesti teadlik meie seisukorras ja kui kuid. ka ei näinud ette üksikasjalikult kohutavaid kannatusi, mis pidime taluma, polnud tal vähemalt pettekujutlusi meie päästmise kergusest.

„Kas kellelgi enam pole leiba?” küsis ta.

Ei vastatud.

„See on paha,” jätkas ta.

„Oled sa näljane?” küsis Compayrou.

„Ma ei räägi enese, vaid Remi ja Carrory pärast. Leib oleks kulunud nende.”

„Ja mis pärast mitte jagada meie kõigi vahel ?“

323

ütles Bergounhoux. „See pole õiglane, oleme nälja ees kõik ühetaolised.”

„Nüüd tuleb veel leiva pärast tüli. Te ometi lubasite kuulata mu sõna, kuid näen, et te kuuldate ainult pikkade vaidluste ja arutluste järel.”

„Nii siis,” ütles Carrory peale pikka mõtlemist, „leib oleks saanud minule, kui mul teda oleks olnud.”

„Sinule ja Remile.”
 „Aga kui ma poleks talle andnud?”
 „Siis oleks ta sult võetud vägisi. Sa ju ometi lubasid kuulata sõna.”
 Ta vaikis kaua. Siis võttis ta aga järsku mütsist tüki leiba:
 „Siin on üks tükk.”
 „On siis Carrory kübar ammutamatu?”
 „Ulatage kübar siia,” ütles magister.
 Carrory tahtis kaitseda oma mütsi, kuid see võeti talt vägisi ja ulatati magistrile.
 Too vaatas lambi valgusel, mis ta sisaldas. Ja olgugi et me polnud põrmugi lõbusas olukorras, tundsi siiski nagu seisukorra kergendust.
 Kübaras oli piip, tubakat, üks võti, tükk vorsti, persikuseemnest tehtud vile, lambaluust täringud, kolm värsket pähklit ja üks sibul. Nii olid seal koos sahver ja mööblikuur.
 „Leib ja vorst jagatakse täna õhtul sinu ja Remi vahel.”
 „Kuid mul on nälg,” kurtis Carrory hädise häälega, „ma tahan süüa juba praegu.”
 „Kuid su nälg on veel suurem täna õhtul.”
 „Kui kahju, et sel poisil pole oma sahvris uuri! Saaksime teada kellaaega, kuna minu oma jäi seisma.”
 „Minu oma samuti, kuna sai märjaks.”

324

Meil polnud tuju rääkida. Kõik näisid olevat süvenenud mõtiskellu.
 Millised võisid küll olla mu seltsimeeste mõtted? Ma ei tea, kuid otsustades minu omade järele, ei võinud nad olla lõbusad.
 Vaatamata magistri otsustusvõimele, polnud ma kuigi kindel meie pääsemises. Mul oli hirm vee ees, varju ees, surma ees. Vaikus rõhus mind. Käigu ebamääraselt nähtavad seinad näisid tahtvat mind puruks pigistada, nagu oleksid nad kogu oma raskusega lasunud mu kehal. Me ei näe siis kunagi enam Lise'i, Etiennette'i, Alexist ja Benjamini? Kes peab nende vahel sidet, kui pole mind? Kas ei näe ma siis kunagi enam Arturit, ei proua Milligani, ei Mattiat? Kas suudetakse kunagi teatada Lise'ile, et olin surnud tema eest? Ja ema Barberin, vaene ema Barberin! Vaatlesin vahelduseks oma seltsimehi ja nähes neid sama rõhututena ja masendatutena, muutusid mu mõtted veel kurvemaiks ja süngemaiks. Nemad vähemalt olid harjunud kaevanduse eluga ega kannatanud õhu, päikese ja vabaduse puuduse all. Maa ei rõhunud neid.
 Äkki kostus vaikusel onu Gaspardi hääle:
 „Arvan, et ei töötata meie päästmiseks.”
 „Miks mõtled sa nii?”
 „Me ei kuule midagi.”
 „See oli maavärisemine ja kogu linn on hävitatud.”
 „Või vähemalt arvatakse linnas, et oleme kõik kadunud ja et ei suudeta teha midagi meie heaks.”
 „Tähendab, meid on jäetud maha?”
 „Mispärast mõtlete nii oma seltsimeestest?” katkestas magister. „Pole ilus neid süüdistada. Te teate väga hästi, et õnnetuste puhul kaevurid ei jäta üksteist maha ja et kakskümmend või ka sada

325

meest lasevad endid ennem surmata, kui jätavad oma seltsimehe abita. Te ometi teate seda?”
 „See on tõsi.”
 „Kui see on tõsi, miks arvate siis, et meid jäetakse maha?”
 „Me ei kuule midagi.”

„On tõsi, et me midagi ei kuule. Kuid kas võime siin midagi kuulda? Kes teab seda? Mina küll mitte. Ja kui me võiksimegi kuulda ja selgub, et ei töötata, kas tähendab see siis, et oleme maha jäetud? Kas me teame, kuidas õnnetus juhtus? Kui see oli maavärisemine, on eluga pääsenuil tööd linnas. Kui see on ainult üleujutus, nagu arvan mina, peab teadma, millises seisukorras on väljakäigud. Võib-olla on nad kokku varisenud. Päästetööde organiseerimine võtab aega. Ma ei ütle, et saame päästetud, kuid olen kindel, meie päästmiseks nähakse vaeva.”

Ta rääkis seda energilise tooniga, mis pidi veenma ka kõige uskmatumaid ja hirmunumaid. Siiski tähendas Bergounhoux:

„Ja kui meid arvatakse olevat surnud?”

„Töötatakse ikkagi; kui sul on aga selle eest hirm, näitame, et oleme elus. Koputame vastu seinale nii kõvasti kui jõuame, te teate, kuidas heli kandub läbi maakihi. Ja kui meid kuuldakse, teatakse rutata ja meie koputamine juhib neid otsimisel.”

Ootamata kauem hakkas Bergounhoux kõigest jõust taguma vastu seinale oma suurte saabastega ja see müra äratas meid tuimastusest. Kas kuuldakse meid? Kas vastatakse meile?

„Kui meid kuuldakse,” ütles onu Gaspard, „mis hakatakse siis tegema meie päästmiseks?”

„On ainult kaks vahendit ja olen kindel, et insenerid tarvitavad mõlemaid: hakatakse meile

326

kaevama vastu ja välja pumpama vett. Oleme neljakümne meetri sügavusel, üks ole? Kaevates kuus või kaheksa meetrit päevas, jõutakse meieni seitsme või kaheksa päevaga.”

„Ei suudeta kaevata kuut meetrit päevas.”

„Harilikul tööil küll mitte, kuid seltsimeeste päästmiseks suudetakse nii mõndagi.”

„Iialgi ma ei suudaks elada kaheksat päeva. Mõelge ometi, magister, kaheksa päeva !”

„Ja kuidas on veega? Kuidas seda välja pumbata ?”

„Ma ei tea, kuid see võib toimuda kaunis ruttu.”

Algas vaidlus, milliseid vahendeid tarvitada selleks oleks kõige kasulik. Kuid mulle paistis sest vaidlusest ainult see, et eeldades kõigi soodsate asjaolude ebaharilikku ühinemist, peame jääma siiski vähemalt kaheksaks päevaks oma hauda.

Kaheksa päeva! Magister oli meile rääkinud töölistest, kes olid viibinud maa all kakskümmend neli päeva. Kuid see oli ainult jutustus, kuna meie olime tõelikkuses. Selle mõtte vallutades mu pea, ei kuulnud ma nende keskustelust enam ainustki sõna. Kaheksa päeva!

Ma ei tea, kaua aega olin selle mõtte mõju all, kui äkki vaidlus katkes.

„Kuulake ometi,” ütles Carrory, kelle loomulikud võimed olid paremini arenenud kui meil.

„Mida ?”

„On midagi kuulda vees.”

„Sa tõukasid alla ühe kivi.”

„Ei, see on tume müra.”

Kuulatasime.

Muloli terav kõrv, kuid maapealseile häätele. Minu seltsimehed, kes olid harjunud kaevanduse käradele, olid minust õnnelikumad.

327

„Jah,” ütles magister, „vees toimub midagi.”

„Mis, magister?”

„Ma ei tea.”

„See on langev vesi.”

„Ei, müra pole pidev, vaid korrapäraste tõugetena.”

„Korrapäraste tõugetena! Me oleme päästetud” lapsed! See on pumbamasinate müra.”

„Pumbamasinate müra...”

Kõik ühel ajal kordasime neid sõnu ja nagu oleks meid tabanud elektrilöök, tõusime püsti.

Me polnud enam nelikümmend meetrit maa all, õhk polnud enam kokku surutud, käigu seinad ei rõhunud meid enam, kohin kõrvus oli lakanud, hingasime vabalt, südamed tuksusid me rinnus.

Carrory haaras mu käe ja pigistas tugevasti. „Sa oled hea poiss,” ütles ta.

„Ei, sina oled hea poiss.”

„Ei, sina.”

„Kuid sa kuulsid esimesena pumpade müra.”

Kuid ta tahtis kõigest jõust, et oleksin hea poiss. Ta oli kui joobnud. Ja kas polnud me tõesti kui joobnud lootusest.

Kahjuks ei täitunud see lootus nii pea ja kõigile.

Enne kui võisime näha päikese sooja valgust, enne kui võisime kuulda tuule kahinat lehtedes, pidime sinna jääma pikiks, õudseiks päeviks, kannatades kõiki kannatusi, küsides eneselt ahastusega, kas üldse veel näeme kunagi seda valgust ja kas kuuleme iialgi seda magusat muusikat.

Et teile jutustada Truyere'i kaevanduse kohutavast katastroofist nii nagu ta oli, pean teile kirjeldama nüüd, kuidas ta tekkis ja milliseid vahendeid insenerid tarvitasid meie päästmiseks.

328

Laskudes esmaspäeva hommikul kaevandusse, oli taevas must ja kõik ennustas äikest. Kella seitsme paiku on see alanud tõelise veeuputusega. Madalal liikuvad pilved olid tulnud Divonne'i lookleva oru kohale ja jäädes küngaste ringi vahele, polnud neid suutnud ületada. Nii lasksid nad sadada kogu neis sisalduva vihma orgu. See polnud enam vihmavalang, see oli katarakt, veeuputus. Mõne minutiga tõusid Divonne ja Saint-Audeol'i ning Truyere'i mäestiku ojad üle kallaste. Vesi voolas kaevanduse maa-alale. See oli sündinud peaaegu silmapilkselt, kuid töölised, kes olid väljas ametis maagi pesemisega, olid põgenenud varju, sattumata üldse hädaohtu. Truyere'i kaevandust ei tabanud uputus mitte esimest korda ja kuna kaevanduse kolme avause suud olid nii kõrgel, et vesi ei saanud tõusta nii kaugele, polnud muud muret, kui valvata käikude puuvooderdiseks valmisolevate puuriitade järele.

Kaevanduse insener oli parajasti ametis puuriitade kindlustamisega, kui nägi äkki vett hakkavat keerlema ja voolama enesele uuristatud avausse.

Ta ei tarvitsenud mõelda kaua, et taibata, mis sunnib. Vesi on tunginud kaevandusse, täidab selle ning uputab töölised.

Ta jookseb kaevanduse ühe avause juurde ja annab käsu, et ta lastaks alla. Kuid valmistudes astuma tõstukisse, ta peatub. Kaevanduse sisemuses on kuulda kohutavat müra: seal voolavad kosed.

„Ärge laskuge alla,” ütlevad teda ümbritsevad mehed, püüdes teda, tagasi hoida.

Kuid ta rabeleb enese lahti ja võttes taskust uuri, annab selle ühe mehe kätte.

„Sa annad selle mu tütrele, kui ma ei pöördu tagasi.”

329

Siis pöördub ta masinisti poole:

„Laske alla,” ütleb ta.

Tõstuk vajub. Ta pöörab veel pea mehe poole, kelle kätte andis uuri:

„Ütle talle, et isa suudleb teda.”

Tõstuk on all. Insener hüüab. Tulevad viis kaevurit. Ta käsib neid astuda tõstukisse. Sellal kui tõstuk sõidab üles, hüüab ta uuesti, kuid asjata. Tema hüüded lämmatab vee kohin ja kokkuvarisemiste müra.

Nüüd tungib vesi käiku ja sel momendil märkab insener lampe. Ta jookseb neile vastu, ise põlvini vees, ja päästab veel kolm meest. Tõstuk on jõudnud alla, ta käsutab nad sisse ja tahab pöörduda uuesti tagasi tulede poole, mida näeb kaugelt. Kuid päästetud mehed kisuvad ta vägisi tõstukisse ja annavad ülessõidu signaali. On ka viimane aeg, sest vesi on matnud kõik.

Niisugusel teel päästmine on võimatu. Peab otsima teist vahendit. Kuid missugust. Ta läheduses pole peaaegu kedagi. Kaevandusse on laskunud sada viiskümmend meest, sest sada viiskümmend lampi on jagatud välja hommikul; ainult kolmkümmend lampi on toodud tagasi lampide ruumi, nii et kaevandusse on jäänud veel sada kaksikümmend meest. On nad surnud või elus, on nad suutnud leida varjupaika? Need küsimused keerlevad hirmsa ahastusega ta ajus.

Hetkel, mil insener nendib, et sada kaksikümmend meest on suletud kaevandusse, kõlavad mitmel pool väljas plahvatused. Muld ja kivid paiskuvad kõrgele. Majad värisevad, nagu raputaks neid maavärise mine. Seda haruldast nähtust seletab insener enesele järgmiselt: gaas ja õhk on kokkusurutud väljapääsuteedeta kaldkäikudesse ja koh-

330

tadel; kus maakiht on liiga õhuke, puruneb ta nagu katlaseinad. Kaevandus on täidetud veega, — - katastroof on täielik.

Uudis on levinud Varses'is kulutulena. Igalt poolt tõttab inimsalku Truyere'i poole, töölisi, uudishimulikke, maetud kaevurite naisi ja lapsi. Nad küsivad, otsivad, paluvad, ja kuna neile pole võimalik vastata midagi, seguneb valusse viha. Varjatakse tõde! See on inseneri süü! Surma insenerile, surma! Ja valmistatakse tungima büroosse, kus insener on kummardunud plaani kohale, kurt hädaldamistele, otsides koliti, kuhu töölised võisid põgeneda varju ja kust võiks alata päästetöoga:

Õnneks on kohale rutanud naaberkaevanduste insenerid ühes töölistega ja ka töölised linnast.

Nüüd suudetakse tagasi tõrjuda rahvahulka, räägitakse temaga. Kuid mis võidakse talle öelda? Sada kaksikümmend meest puuduvad, kus nad on?

„Minu isa?”

„Kus on minll abikaasa?”

„Andke mulle tagasi mu poeg!”

Hääled murduvad, küsimusi lämmatavad nuuksed. 'Mis vastata neile lastele, neile naistele, neile emadele?

Ainult üht, mis on otsustanud inseneride nõukogu: „Hakkame otsima ja teeme kõik, mis võimalik.”

Ja päästetöö algab. Kas leitakse ainustki ellujäänut saja kahekümne inimese seast? Kahtlus on võimas, lootus nõrk. Pumbad on asetatud kõigile kolmele avausele ja nad ei peatu enam ei päeval ega ööl, kuni vilmane tilk vett pole juhitud Divonne'i.

Samal ajal hakatakse kaevama avausi käiku-

331

desse. Kaevanduse insener loodab, et mehed on leidnud varjupaiga vanas kaevanduses, kuhu vesi ei jõua neile järele, ja ta käsib otsekohe alata kaevamist vana kaevanduse kohal.

See kõik kaevatalise võimalikult kitsas, et kaotada vähem aega, ja töötab korraga üks ainus kaevur. Lahtimurtud süsi tõstetakse aeg-ajalt välja korviga, mis käib käest kätte. Otsekohe kui kaevur väsis, asendatakse ta uuega.

Nii jätkub puhkuseta ja peatuseta, nii päeval kui ööl, kahekordne töö: tühjendamine veest ja kaevamine.

Kui aeg on pikk neile, kes töötavad väljas meie päästmiseks, kui pikk on ta siis veel meile, võimetuile vangidele, kel pole teha muud, kui oodata, teadmata, kas meieni jõutakse õigel ajal!

Pumpade müra ei tekita meis enam rõõmu palavikku nagu alul. Me polnud unustatud. Töötati

meie päästmisel ja see andis lootust. Kuid kas kaevanduse tühjendamine toimub küllalt kiiresti, see valmistas muret.

Pealegi seltsisid nüüd hingepiinadega kehalised piinad. Asend, milles pidime olema oma laval, oli äärmiselt väsitav. Me ei saanud enam teha liigutusi, et vabaneda kongestusest, ja peavalu oli muutunud lõikavalt talumatuks.

Meist kõigist kõige vähem suutis ennast talitseda Carrory.

„Mul on nälg,” ütles ta aeg-ajalt, „magister, ma tahan leiba.”

Lõpuks otsustas magister meile kummalegi anda tükikese.

„Seda on vähe,” ütles Carrory.

„Temast peab jätkuma kauaks.”

Teised oleksid hea meelega jaganud meie

332

söömaaega, kuid nad olid töötanud kuulata sõna ja nad pidasid oma lubadust.

„Kui meil on keelatud süüa, siis ometi on lubatud juua,” ütles Compayrou.

„Seda niipalju kui tahad, meil on vett küllalt.”

„Joo kõik tühjaks!”

Pages tahtis alla laskuda, kuid magister ei lubanud.

„Remi on kergem ja osavam, tema laskub ja ulatab meile vett.”

„Millega?”

„Minu saapaga.”

Mulle anti üks saabas ja ma valmistusin libistuma veeni.

„Oota pisut,” ütles magister, „ma ulatan sulle käe.”

„Ärge kartke, kui ma kukun, ei tee see midagi, sest oskan ujuda.”

„Kuid ma tahan sulle anda käe.”

Momendil, mil magister kummardus, kaldus ta ettepoole ja oli ta siis valesti kaalutelnud oma liigutuse või oli ta keha tegevusetusest kongestunud või libises mõni süsi ta raskuse all, ta libises käigu kallakule ja kukkus, pea ees, tumedasse vette. Lamp, millega ta tahtis näidata mulle valgust, veeres järele ja kadus samuti. Silmapilkselt saabus must öö ja kõigi rinnust korraga kostus karjatus.

Õnneks olin juba laskumise seisangus ja ma lasksin ennast libiseda seljal ja jõudsin velle vaevalt sekund peale magistrit.

Oma reisudel Vitalisega olin õppinud küllaldaselt ujuma ja sukelduma ja tundsin ennast vees sama hästi kui kindlal maal. Kuid kuhu suunduda selles pimedas augus?

Alla libisedes polnud ma mõelnud sellele. Olin

333

mõelnud ainult magistrile, kes ähvardas uppuda, ja njuufaundlendi koera vaistuga olin hüpanud vette.

Kust otsida? Kuhu poole sirutada käed? Kuhu sukelduda?”

Asetasin parajasti enesele neid küsimusi, kui äkki tundsin haaravat oma õlast üht kramplikku kätt ja ma vajusin vee alla. ühe jalalöögiga olin jälle pinnal. Käsi hoidis minust ikka kinni.

334

„Hoidke kõvasti, magister! Toetuge minule ja hoidke pea kõrgel, siis olete päästetud,”

Päästetud? Me polnud seda kumbki, sest ma ei teadnud, kuhu poole ujuda. Äkki tuli mulle päästev mõte.

„Rääkige ometi, teie seal!” hüüdsin ma. „Kus sa oled, Remi?”

See oli onu Gaspardi hää!; ta juhatas mulle suunda. Pidin pöörduma vasakule.

„Süüdate lamp!”

Otsekohe välgatas tuluke ja ma tarvitsesin ainult sirutada käed, et puudutada äärt. Ma klammerdusin ühe söetüki külge, tõmmates enesega kaasa magistrit.

Tollele oli see viimane aeg; sest ta oli neelanud tublisti vett ja lämbumine oli juba alanud.

Hoidsin ta pead veepinnast kõrgemal ja ta toibus kiiresti.

Onu Gaspard ja Carrory, kes kummardusid ettepoole, sirutasid meie poote käed, kuna Pages, laskudes oma asbnelt meie omale, näitas meile valgust. Onu Gaspard ja Carrory tõmbasid magistrit kätest astmeni ja mina lükkasin tagant. Siis ronisin üles ka mina.

Ta oli juba täiesti tagasi saanud meelemärguse.

„Tule siia,” ütles ta, “et saaksin sind suudelda.

Sa päästsid mu elu.”

„Teie olete juba päästnud meid.”

„Kõige selle jamelemisega,” ütles Carrory, kelle erutus ei küündinud kaugemale ta väikeste asjade unustamisest, “on kadunud mu saabas ja ma ei saanud juua.”

„Lähen otsin su saapa üles.” Kuid mind ei lubatud.

„Ma keelan seda,” ütles magister.

335

„Hüva, andke mulle teine, toon vähemalt juua.”

„Mul pole enam janu,” ütles Compayrou.

„Joome magistri terviseks.”

Libistasin enese alla teist korda, kuid aeglasemalt ja ettevaatlikumalt.

Pääsesime küll magistriga uppumissurmast, kuid olime väga ebamõnusalt märjad pealaest jala-tallani. Alul me ei mõelnud sellele pahandavale asjaolule, kuid meie märgade riiete külmus andis seda tunda varsti.

„Peab andma Remile ühe kuue,” ütles magister. Kuid keegi ei vastanud sellele üleskutsele, mis, pööratuna kõigi poole korraga, ei kohustanud kedagi üksikult.

„Kas keegi ei vasta?”

„Mul on külm,” ütles Carrory.

„Ja meil, kes oleme märjad, peab olema soe!”

„Ei ole tarvis kukkuda vette.”

„Kui asjalugu on nii, peame heitma liisku, et näha, kes peab andma ära osa oma rõivaist,” ütles magister. „Võiksin ise sellest loobuda, kuid nüüd nõuan ühetaolisust.”

Kuna olime juba kõik olnud märjad, mina kaelani, suuremad puusadeni, polnud riiete vahetamisest suurt kasu, kuid magister ei taganenud ja saatuse lemmikuna sain Compayrou kuue. Kuna Compayrou jalad üksi olid nii pikad, kui kogu mu keha, oli ta kuub jäänud kuivaks. Mähkides enese sellesse, sain varsti sooja.

Peale seda ebamugavat vahejuhtumust valdasid meid jälle tuimastus ja surmamõtted.

Kahtlemata lasusid need mõtted mu seltsimeestel raskemini kui mul, sest kuna nad jäid ärkvel e tuima masendusse, jäin ma magama.

Kuid magamispaik oli halb ja ma võisin

336

veereda vette. Magister, nähes mind ähvardavat hädaohtu, pani oma käe ümber mu kaela. Ta ei hoidnud kuigi tugevasti, kuid küllaldaselt, et takistada mind kukkumast, ja ma lamasin nagu laps ema põlvedel. Kui ärkasin üles, vahetas ta ainult oma kangestunud käe asendit ja jäi siis kohe liiku-

matuks, öeldes mulle tasa:

„Maga, poiss, ja ära karda; hoian sind kinni.

„Maga, väike.”

Ja ma uinusin uuesti, sest tundsin, et ta ei jase mind kukkuda.

Aeg veeres ja kogu aeg kuulsime pumpade korrapärasest müra.

337

VI. Päästmine.

Meie asend liiga kitsail astmeil oli muutunud talumatuks. Otsustasime neid laiendada ja asusime kõik tööle.

Kuna meil nüüd oli kindel tugi jalge all, oli töö hulga kergem ja me saime tublisti suurendada oma vanglat.

Meile oli suureks kergenduseks ennast sirutada võida kogu oma pikkuses, selle asemel et istuda rippuvate jalgadega.

Olgugi et Carrory leivatükk jagati meile õige väikeste osakestena, sai ta siiski viimaks otsa. Viimased tükid jaotati meile õigel ajal, mil nad veel võisid jõuda meieni. Sest viimase jagamise aja! paistis kaevurite pilkudest selgesti, et nad ei taluks uut jaotamist küsimata ja et kui neile ei antaks, võtaksid nad ise.

Me ei rääkinud peaaegu üldse ja nii kõnekad kui olime olnud oma vangistuse alul, sama vaikivad olime tema üha jätkudes.

Meie kõneaine keerles alalõpmata, kahe küsimuse ümber milliseid vahendeid tarvitatakse meie juurde jõudmiseks ja kui kaua oleme juba olnud maa all.

Kuid meie kõnelusis polnud enam esimeste

338

silmapilkude innukust ja kui keegi ütles sõna, vastati sellele lühidalt:

„Hea küll, 'näeme.'”

Olime maetud kaks päeva, või kuus? Seda saame teada vabanemise hetkel. Kuid millal saabub see silmapilk? Hakkasin selles juba kõvasti kahtlema.

Lõpuks polnud ma üksi ja aeg-ajalt libises mu seltsimeeste suust märkusi, mis osutasid sellele, et kahtlesid ka nemad.

„Kui ma jään siia, lohutab mind ainult see,” ütles Bergounhoux, „et ühing maksab mu naisele ja lastele paiuklt. Nii vähemalt nad ei tarvitse minna kerjama.”

Magister, astudes meie juhiks, polnud võtnud oma peale meie kaitset ainult õnnetuste eest, vaid ta oli valvel ka meie hingelise seisukorra suhtes, ja kui mõni ähvardas kaotada julgust, leidis ta kohe mõne julgustava sõna.

„Sina ei jää siia kauemaks kut meie. Pumbad töötavad kogu aeg ja vesi alaneb.”

„Kus ta alaneb?”

„Küll ta alaneb, tuleb ainult oodata.”

„Hei, Bergounhoux,” ütles Carrory, „kui kaevandusühing jääb pankrotti, ei näe teie naine punast krossigi.”

„Vaiki, sa tobu, ühing on rikas.”

„Ta oli rikas, kui omas kaevandust, kuid nüüd on see vee all. Küll oleksin hea meelega praegu väljas, selle asemel, et kõngeda siin.”

„Ja siis?”

„Mispärast olid nad uhked, need direktorid ja insenerid? See olgu neile õpetuseks. Kui insener oleks laskunud kaevandusse, oleks saanud alles

nalja. "Härra insener. kas pean kandma teie kompassi?"

„Kui insener oleks laskunud kaevandusse, jääksidki sa siia ja meie samuti; sa suur loll!”

„Tei! pole midagi, kuid kes kuivatab vahepeal mu kastaneid?”

Välja arvatud magister, kes varjas oma tundeid, ja Carrory, kel neid polnudki, me ei rääkinud enam vabanemisest, vaid ainult mahajäetusest ja surmast.

„Võid rääkida, mis tahad, magister, pumbad ei ammuta iialgi küllaldaselt vett.”

„Olen ju teile teinud arvutluse rohkem kui kakskümmend korda. Pisut kannatlikkust !”

„Mitte arvutlused ei päästa meid.”

Seda ütles Pages.

„Kes siis?”

„Armas Jumal.”

„Võimalik. Kuna ta meid on siia sulgenud,” ütles magister, „võib ta meid ka vabastada.”

„Tema ja Püha Neitsi. Loodan neile ja mitte inseneridele. Vähe aega tagasi, paludes Püha Neitsit, tundsin ma hingust oma kõrva juures ja üks hää ütles mulle: „Kui tahad elada tulevikus hea kristlasena, siis päästetakse sind.” Ja ma lubasin.”

„Oled sina ka loll oma Püha Neitsiga!” hüüdis Bergounhoux püsti tõustes:

Pages oli katoliiklane, Bergounhoux aga kalvinist. Kuna Püha Neitsi on kõikvõimas katoliiklastele, pole ta kalvinistidele, kes teda ei tunnusta, midagi, samuti kui nad ei tunnusta teisi vahemehi Jumala ja inimese vahel: paavsti, pühakuid ja ingleid.

Kuski mujal poleks Pages'i märkus tekitanud vaidlust, kuid Cevennes'i mäestikus, linnas, kus usu-

tülid on sama ägedad kui seitsmeteistkümnendal sajandil, mil üks osa elanikke lõi lahinguid teise osaga, ei saanud see märkus, samuti kui ka Bergounhoux' vastus, mööduda tülitsemiseta.

Mõlemad olid tõusnud püsti oma kitsal laval, põrnitsedes üksteisele otsa, valmistudes käsitsi kokku minema.

Magister läks vahele.

„Kui te tahate kakelda,” ütles ta, „siis oodake nii kaua kui saate välja.”

„Ja kui me ei saagi välja?” ütles Bergounhoux.

„Siis on sellega tõestatud, et sul on õigus, ja mitte Pages'il, sest ta palve peale vastati, et ta pääseb välja.”

See vastus rahuldas vastaseid.

„Ma pääsen välja,” ütles Pages.

„Sa ei pääse,” ütles Bergounhoux.

„Te tülitsete asjata, sest saate ju seda näha varsti. “

„Ma pääsen välja.”

„Ei pääse.”

Õnneks soikus tüli, magistri osavuse läbi vaigistatud, kuid meie mõtted olid muutunud tumedaiks, mida ei võinud valgustada miski.

„Usun, et pääsen välja,” ütles Pages peale mõneajalist vaikimist. „Kui me oleme aga siin, siis sellepärast, et meie seas on halbu inimesi, keda Jumal tahab karistada.”

Seda öeldes heitis ta tähendusrikka pilgu Bergounhoux'le, kuid too vihastumise asemel kinnitas vastase sõnu.

„Kindlasti,” ütles ta, „tahab Jumal ühele meist anda võimaluse heaks teha ja lunastada oma pattu. On see Pages või olen mina see? Ma ei tea. Enese kohta võin öelda, et ilmuksin Jumala ette rahuli-

341

kuma südametunnistusega, kui oleksin käitunud parema kristlasena viimasel ajal. Ma palun temalt andestust oma süütegudele kõigest südamest.”

Ja laskudes põlvili pörutas ta omale rusikaga vastu rindu.

„Ka mina ei või enese kohta öelda, et mul poleks pattusid südametunnistusel ja ma pihin teie kõigi ees,” hüüdis Pages. „Kuid minu kaitseingel ja Püha .Johannes teavad väga hästi, et ma pole patustanud tahtlikult ja et ma pole halba teinud kellelegi.”

Ma ei tea, oli see selle pimedada vangla mõjustus, surmahirm, nälgimisest: tingitud nõrkus või seda veidrat stseeni viletsalt valgustava lambi saladuslik valgus, kuid ma tundsin seda avalikku pihtimust kuulates sügavat erutust ja, nagu Pages ja Bergounhous, olin valmis langema põlvili ja pihtima ühes nendega.

Äkki kostus mu selja tagant nuuksumist ja pöördudes ümber, nägin hiiglast Compayrou'd lamavat põlvili.

„Süüdlane,” hüüdis ta, „pole ei Pages ega Bergounhous, vaid mina! Mind karistab armas Jumal, kuid ma kahetsen, ma kahetsen. Kuulake: kui pääsen siit välja, töotan heaks teha kurja, kui ma aga ei pääse eluga, teete seda teie. Aasta tagasi mõisteti Rougruette viieks aastaks vangi selle eest, et olevat varastanud ema Vidal'i toast uuri. kuid ta on süütu, mina varastasin selle. Uur on peidetud voodi alla ja tõstes üles kolmanda kiviplaadi vasakult, leiata ta.”

„Vette! Vette!” kisendasid korraga Pages ja Bergounhous.

Kui nad oleksid asunud meie astmel, oleksid nad Compayrou kindlasti tõuganud sügavusse. Kuid..

342

enne kui nad jõudsid laskuda oma lavalt, jõudis magister uuesti vahele.

„Kas tahate siis, et te lähete Jumala ette selle kuriteoga hingel ?” hüüdis ta. „Laske teda kahet-seda oma pattu.”

„Ma kahetsen, ma kahetsen,” kordas Compayrou; kes, vaatamata oma hiiglajõule, oli nüüd nõrgem kui laps.

„Vette !” kisendasid Bergounhous ja Pages.

„Ei!” hüüdis magister.

Ja ta hakkas nendega rääkima, vaigistades neid ja kõneldes seadusest. Kuid nood ei tahtnud kuulda midagi ja ähvardasid kogu aeg alla tulla.

„Anna mulle käsi,” ütles magister Compayrou'le.

„Ära kaitse teda, magister.”

„Ma kaitsen ja kui tahate teda visata vette, viskate minu ühes temaga.”

„Hüva, jäägu siis,” ütlesid nad viimaks, „me ei lükka teda vette, kuid ainult ühel tingimusel: sina jätad ta m l rka ja keegi ei räägi temaga ega pööra temale mingit tähelepanu.”

„Nii on õige,” ütles magister, „muud ta ei väärigi. “

Peale neid magistri sõnu, mis olid niiõelda hukkamõistvaks otsuseks Compayrou'le, surusime endid üksteise vastu, jättes tühja koha meie ja Compayrou' vahel.

Hulga tunde, arvan ma, konutas ta seal liigatamata, korrates ainult aeg-ajalt:

„Ma kahetsen.. .”

Ja siis kisendasid Pages ja Bergounhous:

„On liiga hilja! Sa kahetsed ainult sellepärast, et sul on hirm, sina argpüks. Sa oleksid pidanud kahetsema kuus kuud või aasta tagasi.”

343

Compayrou hingeldas vaevaliselt ja neile otseselt vastamata kordas ta:

„Ma kahetsen, ma kahetsen...”

Teda oli vallanud palavik, sest kogu ta keha värises ja oli kuulda ta hammaste plaginat.

„Mul on janu,” ütles ta, „andke mulle saabas.”

Kuid saapas polnud enam vett. Tõusin püsti, et minna tooma, kuid Pages kisendas, et peatuksin, ja samal hetkel haaras onu Gaspard mind käsivarrest.

„On töötatud temaga mitte tegemist teha.” Mõne aja kordas ta veel, et tal on janu, kuid nähes, et me ei taha talle juua anda, tõusis ta, et minna ise vett tooma.

Ta oli näinud mind end libistavat seljal ja tahtis teha samuti. Kuid mina olen kerge ja painduv, kuna tema aga raske ja kohmakas. Vaevalt ta oli laskunud seljale, kui süsi tema all andis järele ja ilma et ta oleks ennast suutnud tagasi

hoida laialisirutatud jalgadega ja tühjuses vehklevate kätega, ta libises musta auku. Vesi pritsis meieni, lõi tema üle kokku ega avanenud enam.

Ma kummardusin ettepoole, kuid onu Gaspard ja magister hoidsid mind kätest.

„Oleme päästetud !” kisendasid Bergounhoux ja Pages, „meie pääseme siit välja!”

Värisedes koledusest ma tõmbusin tagasi. Olin kongestunud hirmust ja poolsumnud.

„Too polnud aus inimene,” ütles onu Gaspard. Magister ei rääkinud, kuid urises omaette: „Pealegi vähendas ta meie hapnikuhulka.” Kuulsin sõna “hapnik” esimest korda ja peale hetkelist mõtiskelu küsisin magistrilt, mis ta oli tahtnud öelda.

344

„Midagi ebaõiglast ja egoistlikku, mida ma kahetsen.”

„Kuid, mida?”

„Me elame leivast ja õhust. Leiba meil pole ja ka õhu poolest pole me rikkad, sest äratarvitatud õhk ei saa uueneda. ütlesin, nähes teda kaduvat, et ta ei tarvita enam osa meie hingatavast õhust. Jaseda sõna heidan ma enesele ette kogu eluaeg.”

“Nüüd läheb kõik hästi,” ütles Pages, tagudes jalgadega vastu käiguseina.

Et kõik ei läinud hästi ja ruttu, nagu lootis Pages, polnud meie päästmisel töötavate inseneride ja tööliste süü.

Käigu kaevamine jätkus vähemagi puhkuseta, kuid töö oli raske.

Süsi, millest tuli raiuda läbi, oli väga kõva, ja käigu kitsuse tõttu võis korraga töötada ainult üks tööline.

Ka õhupuhastus käigus toimus halvasti. Olgugi et võimas ventilaator saatis plekkitorude kaudu käiku õhku, põlesid lambid ainult torude avauste juures.

Kõik see aeglustas kaevamist ja seitsmendal päeval peale meie mattumist oli jõutud ainult kahekümne meetri sügavusele. Harilikus olukorras oleks see võtnud aega rohkem kui kuu, kuid abiks olid suur innukus ja kõik võimalikud vahendid.

Töö jätkus ainult inseneri ülla põikpeasuse tõttu, sest kõik uskusid selle olevat kasutu. Kõik kaevurid pidid olema hukkunud. Tarvitses jätkata ainult pumpamist ja ühel päeval pidid päevavalgele tulema kõik laibad. Milline tähtsus oli siis sellel, kas jõuti kaevandusse mõni tund varem või hiljem?

345

See oli nii kompetentsete isikute kui ka publiku arvamus. Hukkunute vanemad, naised ja emad olid selga pannud leinariided, sest ei loodetud kaevandusest leida enam ainustki elavat.

Katkestamata vee ammutamist, mis jätkus vahetpidamatult, peatudes ainult masina rikete tõttu, laskis insener kaevata ikka edasi, avaliku arvamuse, oma ametivendade ja sõprade märkuste kiuste.

Teotsedes niisuguse kongekaelsusega, leidis Kolumbus uue maailma.

„Veel päev, mu sõbrad,” ütles ta töölistele, „ja kui me homme ei leia midagi uut, siis lõpetame.

Ma palun teid teha oma seltsimeeste heaks seda, mida paluksin neilt, kui oleksite nende asemel.”

Ta usk ergutas ka töölisi ja töölt lahkudes jagasid nad tema veendumust.

Seitsmendal päeval, töö vahetusel, kuulis kohalejõudnud tööline kerget kära. Näis, nagu kostuksid nõrgad löögid. Kaevur surus kõrva vastu sütt. Uskudes ennast eksivat, kutsus ta ühe oma seltsimeestest. Mõlemad ootasid vaikselt ja varsti kuulsid nad nõrku, korrapäraste vaheaegadega lööke.

Kohe jooksis uudis suust suhu, leides rohkem uskumatust kui usku ja jõudis insenerini, kes kohe ruttas käiku.

Viimaks! Tal oli olnud õigus. Kaevanduses on elusaid inimesi, keda päästab ta usk.

Mitmed järgnesid talle. Ta lükkas töölised kõrvale ja kuulatas. Kuid ta värises erutusest ega kuulnud midagi.

„Ma ei kuule midagi,” ütles ta meeleheitlikult.

„See on kaevanduse haldjas,” ütles üks töö-

346

line. „Ta tahab meile mängida vingerpussi ja koputab, et meid petta.”

Kuid kaevurid, kes olid kuulnud esimestena, jäid selle juurde, et nad polnud eksinud ja et nende löökidele oli vastatud koputamiseга. Need olid kogenud mehed, kes olid veetnud kaevanduses kogu oma elu, ja nende sõnadel oli kaalu.

Insener käskis kõigil lahkuda, jättes käiku ainult kaks kaevurit. Nad löid tugevasti, korrapäraste vaheaegadega vastu seina ja surusid hinge kinni hoides kõrva vastu sütt.

Hetkelise ootamise järel vabisesid nad erutusest: nõrgad, korrapärased löögid vastasid neile.

„Koputage veel korrapäraste löökidega, et jõuaksime kindlusele, kas see polnud mitte meie löökide vastukaja.”

Kaevurid koputasid ja otsekohe kuulsid nad sama korrapärast koputamist nagu ennegi.

Eksimine polnud võimalik. Mehed olid elusad ja oli võimalik neid päästa.

Uudis levis li'nnas kulutulena ja Truyere'i jooksis kokku rahvahulk, mis oli võib-olla veel suurem ja erutatum kui katastroofipäeval. Ohvrite naised, lapsed, emad ja vanemad tulid leinarõivais, värisedes lootusest.

Kui palju oli elavaid? Palju võib-olla. Taheti sülelda inseneri.

Kuid too jäi ükskõikseks rõõmu vastu, nagu ta oli jäänud ükskõikseks ja kurdiks kahtlusele ja pilkamisele. Ta mõtles ainult päästmisele. Et tagasi tõrjuda uudishimulikke, kutsus ta garnisonist sõdurid, kes pidid kaitsema juurdepääsu kaevatavale käigule ja kindlustama takistamatu töö.

Kuuldud koputus oli olnud nii nõrk, et polnud võimalik kindlaks määrata kohta, kust ta tuli, kuid

347

suunast võis järeldada kindlasti, et uputusest pääsenud töölised asetsesid ühes vana kaevanduse kolmest kaldkäigust. Nüüd ei kaevata enam ühest, vaid kolmest kohast. Jõudes kaugemale, kuuldakse paremini ja loobutakse tööst kohtadel, kus see on asjatu.

Töö algab uuesti, hoogsamalt kui kunagi varem ja selleks saadavad naaberkaevandused Truyere'i oma paremad kaevurid.

Kui me omas kaldkäigus kuulsime inseneri koputust, avaldas see samasugust mõju, kui siis, kui olime kuulnud pumpade müra.

„Päästetud !”

See rõõmuhüüe kõlas kõikide suust ja pikemalt mõtlemata uskusime, et meile sirutatakse kätt.

Siis aga, nagu varemgi, tuli lootuse tõusu järel meeleheide.

Kaevamise kopsimine osutas, et töölised olid veel õige kaugel. Kaksikümmend meetrit, kolmkümmend meetrit võib-olla. Kui kaua võis kesta selle läbiraumimine? Meie arutlused olid muutlikud:

üks kuu, üks nädal, kuus päeva, Kuidas oodata: veel kuu või nädal või kuus päeva? Kes meist elab veel kuue päeva pärast ? Kui palju päevi oleme juba olnud söömata?

Ainult magister veel rääkis julgesti, kuid pikapeale hakkas ka teda mõjustama meie lootusetus ja pikapeale hakkas murduma ka tema kindlus.

Kuigi võisime juua küllaldaselt, polnud meil süüa ja nälg oli muutunud nii piinavaks, et olime katsunud süüa vee sisse puistatud mädanenud puupuru.

Carrory, kes oli näljasem meist kõigist, oli katki lõiganud oma saapa ja mäletses vahetpidamatult nahatükke.

Nähes, kui kaugele võis ajada nälg mu seltsi-

348

mehi, pean tunnustama, et tundsin teatavat hirmu. Vitalis oli mulle tihti jutustanud lugusid laeva-õnnetustest, sest ta oli palju reisinud merel, vähemalt sama palju kui maalgi, ja tema jutustuste seast meenus mulle kogu aja üks. Selles loos olid merimehed paisatud ühele väikesele liivasaarele, kus polnud leida toitu, ja nad olid tapnud laevapoisi ning söönud ta ära. Kuuldes oma kaaslast kurtvat nälja pärast, mõtlesin endamisi, et võib-olla ootab mind sama saatus ja mind tapetakse sellel söesaarekesel teistele söögiks. Magistris ja onu Gaspardis lootsin kindlasti leidvat kaitsejaid, kuid Pages, Bergounhous ja Carrory, eriti Carrory oma suurte, valgete hammastega, mida ta teritas kogu aeg oma saapa tükkidel, ei äratanud minus mingit usaldust.

Kahtlemata olid need kartused pöörsed, kuid olukorras, milles viibisime, ei võinud kellelgi olla kaint ja külma mõistust.

Meie seisukorra jubedust suurendas valguse puudus. Aegapidi oli lõppenud meie lampidest õli. Ja kui õli oli jäänud veel ainult kahte lampi, lubas magister meid süüdata ainult siis, kui valgus oli hädatarvilik. Nüüd pidime olema kogu aeg pimeduses.

See polnud üksnes õudne, vaid ka kardetav, sest tehes mõne ettevaatamatu liigutuse, võisime kukkuda vette.

Compayrou surmast saadik oli meid kummalgi astmel kolm ja nii oli meil ruumi pisut rohkem. Onu Gaspard oli ühes nurgas, magister teises ja mina nende vahel.

Kord, kui viibisin parajasti mmgis pooluinakus, üllatusin äkki, kuuldes rääkivat magistrit tasase häälega, nagu kõneleks ta unes.

Ärkasin üles ja kuulatasin.

349

„Pilved,” ütles ta, „pilved on ilusad asjad. On inimesi, kes neid ei armasta, kuid mina armastan väga. Ah, hakkab puhuma tuul? Seda parem, ma armastan ka tuult.”

Rääkis ta unes? Raputasin teda käsivarrest, kuid ta jätkas:

„Valmistage mulle omlett kuuest munast, ei, parem kaheksast. Pange juba kaksteist, süüa ta tagasi tulles.”

„Kas te kuulete, onu Gaspard?”

„Jah, ta näeb und.”

„Kuid ta on juba ärkvel.”

„Ta räägib rumalusi.”

„Kinnitan teile, et ta on ärkvel.”

„Hei, magister!”

„Sa tahad minuga õhtust süüa koos ? Tule, ainult varsti tõuseb suur tuul.”

„Ta on peast segane,” ütles onu Gaspard, „seda teeb nälg ja palavik.”

„Ei, ta on surnud,” ütles Bergounhous, „ja räägib tema hing. Kust puhub tuul, magister, on see

mistraal ?”

„Põrgus pole mistraali!” kisendas Pages, „ja magister on põrgus. Sa ei tahtnud mind uskuda, kui ütlesin, et sa lähed sinna.”

Mis nendega ometi oli, olid nad kõik kaotanud mõistuse ? Lähevad nad hulluks? Kuid siis hakkavad nad kislidema ja tapma. Mis teha?

„Kas soovite juua, magister?”

„Ei, tänan, ma joon omletti süües.”

Kaua aega rääkisid nad kolmekesi korraga ja nende sidemeta sõnade seas kordusid kõige tihedamini sõnad „süüa, välja minna, taevas, tuul”.

Äkki tuli mul pähe süüdata lamp. See seisis ühes tikkudega magistri kõrval.

350

Vaevalt oli süttinud leek, kui nad vaikisid.

Mõneajalise vaikimise järel küsisid nad, mis on siis õieti lahti, nagu ärkaksid nad unest.

„Teie sonisite,” ütles onu Gaspard.

„Kes ?”

„Sina magister, Pages ja Bergounhoux. Te ütlesite, et olete väljas ja et puhub tuul.”

Aeg-ajalt koputasime vastu käigu seina, andes sellega märku, et oleme elus, ja kuulsime nende pikke vahetpidamatult uuristavat sões. Kuid raiumise kõla suurenes õige aeglaselt, mis tähendas, et nad olid veel kaugel.

Kui lamp oli süüdatud, laskusin, et tuua saa.paga vett, ja mulle näis, et vesi augus oli alanenud mõned sentimeetrid.

„Vesi alaneb!”

„Mu Jumal!”

Ja jällegi kord liibis meid lootusepuhang. Taheti jätta lamp põlema, et jälgida vee alanemist, kuid magister oli selle vastu.

Nüüd arvasin, et puhkeb mäss. Kuid magister ei nõudnud neilt kunagi midagi ilma arukate põhjendusteta.

„Meil on lampe pärastpoole tarvis. Kui me nüüd kulutame õli ära asjata, mis teeme siis, kui meil on hädasti valgust tarvis? Ja kas arvate surevat kannatamatusest, kui ei näe, kuidas vesi alaneb märgatamatult? Ei maksa loota, et ta alaneks ühe korraga. Meid päästetakse, võtke ometi julgust. Meil on veel kolmteistkümmend tikku. ka neid peame hoidma.”

Lamp kustutati. Olime joonud küllaldaselt, keegi ei soninml enam. Pikki tunde, võib-olla isegi päevi jäime liikumatuiks, kuuldes ainult kaevamise koksimit ja pumpade müra.

351

Märgatamatult oli see müra muutunud tugevamaks. Vesi alanes ja meile läheneti ülalt. Kuid kas jõutakse õigeks ajaks? Kuna meie päästjate tööind suurenes alatasa, suurenes ka meie nõrkus ja muutus valusamaks. Kangide hoobid ja pumpade müra olid absoluutselt korrapärased, nagu kella tikats, ja igakordne töt'katkemine tööliste vahetusel erutas meid palavikuliselt. Kas lõpetatakse töö, kas satuti ületamatuile raskusile? Ühel töövaheajal tõusis hirmus müra, suur nohin ja puhumine.

„Vesi jookseb kaevandusse!” hüüdis Carrory.

„See pole vesi,” ütles magister.

„Mis asi see on?”

„Ma ei tea, igatahes pole see vesi.”

Olgugi et magister oli meile andnud arukaid tõendisi oma teravmeelsusest ja mõistuse kindlusest, ei ustud teda muidu, kui ta pidi oma sõnu, põhjendama käegaltatsutavuseni. Tunnustades, et ta ei tea

müra põhjust, (mis, nagu saime teada hiljemini, tekkis ventilaatorist, millega saadeti töölistele õhku), pöörduti jälle koleda hirmuga uputuse mõttele.

„Süüta lamp!”

„See on asjatu.”

„Süüta, süüta!”

Ta pidi järele andma, sest kõik hääled olid ühinenud selleks käsuks.

Lambi valgus näitas meile, et vesi polnud tõusnud, vaid oli ennemini alanenud.

„Näete nüüd,” ütles magister.

„Küll ta hakkab tõusma; seekord peame surema.”

„Tuleks lõpetada kohe, ma ei suuda enam.”

„Anna lamp, magister; tahan kirjutada kirja oma naisele ja lastele.”

„Kirjuta minu eest!”

352

„Minu eest kah.”

Bergounhous oli küsinud lampi, et kirjutada enne surma oma naisele ja lastele. Taloli taskus tükk paberit ja pliatsijupp. Ta valmistus kirjutamiseks.

„Tahan öelda järgmist:

„Meie, Gaspar, Pages. magister, Carrory ja Remi, oleme suletud käiku ja sureme.

Mina, Bergounhous, palun Jumalat, et ta oleks abikaasaks lesele ja lastele isaks. Annan neile oma õnnistuse.”

„Jasina Gaspard?”

„Gaspard annab kõik, mis tal on, oma vennapojale Alexisele.”

„Pages jätab oma naise ja lapsed” Jumala, Püha Neitsi ja kaevandusühingu hooleks.”

„Sina, magister?”

„Mul pole kedagi,” ütles magister kurvalt, „keegi ei nuta mu järele.”

„Sina, Carrory?”

„Mina,” hüüdis Carrory, „soovin, et mu kastanid müüdaks ara küpsetamata.”

„Meie paber pole lolluste jaoks.”

„See pole lollus.”

„Kas pole sul kedagi jumalaga jätta? Ema?”

„Ema pärib minult.”

„Ja sina, Remi?”

„Remi annab Capi ja kandle Mattiale. Ta süleleb Alexist ja palub teda üles otsida Lise'i ja suudeldes teda talle tagasi anda kuivanud roos, mis peitub ta kuuetaskus.”

353

„Kirjutame kõik alla.”

„Mina teen risti,” ütles Pages.

„Nüüd,” ütles Bergounhous, kui paberile olid alla kirjutatud kõik, „palun mind lasta surra rahu-likult, minuga rääkimata. Jumalaga, seltsimehed !”

„Ta tlni meie astmele, suudles meid kõiki kolme, astus tagasi, süleles Pages'i ja Carrory'd ja korja-nud hunniku sõepuru, pani ta pea sellele, sirutus välja kõiges pikkuses ega liigutanud end enam.

Erutus kirjakiirjutamisel ja jumalagajätt Bergounhous'ga loomulikult ei suurendanud meie loo tust.

Siiski olid muutunud pikihoobid selgemaks ja kindlasti oldi meile lähenetud niikaugele, et võidi meid vabastada võib-olla juba varsti.

Seda ütles meile magister, et julgustada meid pisut.

„Kui nad, oleksid nii lähedal, nagu sa arvad, oleks kuulda nende hüüdeid, kuid ometi pole neid kuulda, samuti kui nad ei kuule meid.”

„Nad võiksid olla ainult mõne meetri kaugusel ja mitte kuulda meie hääli. See oleneb läbiraiutava kihi iseloomust.”

„Või kaugusest...”

Vesi alanes alatasa ja varsti saime tõenduse, et ta ei ulatunud enam käikude laeni.

Kuulsime mingit kratsimist kaldkäigu kivil ja vees kõlasid sulpsatused, nagu oleks sinna kukkunud väikesi söetükke.

Süütasime lambi ja nägime allpool käigus jooksvat rotte. Nad olid, nagu meiegi, leidnud varjupaiga ühes õhukellas ja kui vesi oli alanenud, olid nad lahkunud oma peidupaigast, et otsida toitu. Kui nad olid saanud tulla meieni, siis tähendab, vesi ei ulatunud enam käikude laeni.

354

Need rotid olid meile sama, mis tuvike noalaevale: nad ennustasid veeuputuse lõppu.

„Bergounhoux,” ütles magister, „ole vapper !”

Ja ta seletas temale, kuidas rotid ennustasid meie peatset vabanemist.

Kuid Bergounhoux ei lasknud ennast segada.

„Kui ma pean veel kord laskuma lootusest meeleheitesses, siis parem ma ei taha loota üldse. Ootan surma ja kiidetud olgu Issand.”

Tahtsin laskuda allapoole, et näha, kui kaugele on alanenud vesi. Ta oli alanenud silmanähtavalt ja nüüd oli käigu lae ja vee vahel suur vahe.

„Püüa meile rotte,” hüüdis Carrory, “et saaksime süüa.

Ent rottide tabamiseks pidi olema kiirem kui mina.

Lootus oli mind elustanud ja vahe lae ja vee vahel sisendas mulle ühe mõtte. Ronisin tagasi meie lavale.

„Magister, mul on üks idee: kui rotid liiguvad käikudes, siis tähendab, et neist on võimalik minna läbi. Ma lähen ujudes redeliteni ja hüüan. Meid tullakse otsima ja see sünnib kiiremini kui kae-vamise kaudu.”

„Ma ei luba.”

„Kuid, magister, ma unun sama hästi kui teie kõnnite ja tunnen end vees nagu angerjas.”

„Ja halb õhk?”

„Kui rotid võivad seal viibida, ei tee ta ka mulle midagi.”

„Mine, Remi,” ütles Pages, „ma kingin sulle oma uuri.”

„Gaspard, mis arvate teie?” küsis magister.

„Midagi. Kui ta arvab, et suudab minna redeliteni, las läheb. Mul pole õigust teda takistada.”

355

„Ja kui ta upub?”

„Aga kui ta päästab enese, selle asemel, et surra siin oodates?”

Magister mõtiskles hetke ja võttis siis mu käe:

„Sa oled julge, mu väike. Tee, nagu tahad. Usun, et sa proovid võimatust, kuid mõnikord võib korda saata ka seda. Suudle meid.”

Sülelesin teda ja onu Gaspardi, rõivastusin lahti ja laskusin vette.

„Hüüdke vahete-vahel,” ütlesin enne ujuma hakkamist, „teie hääli juhivad mind.”

Kui suur on vahe vee ja käigu lae vahel? On ta küllalt suur, et võin liikuda vabalt? Selles seisis küsimus,

Mõne käetõmbe järel leidsin, et võin ujuda aeglaselt, et mitte ära lüüa pead. Nii oli mu ettevõtte võimalik, tõi see siis vabanemist või surma.

Pöördusin ümber ja nägin lambituld, mis peegeldus mustal veel: seal oli mul tulitorn.
„Läheb hästi?” hüüdis magister.

„Jah.”

Ja ma liikusin ettevaatlikult edasi.

Raskus meie kaldkäigust redeliteni jõudmiseks seisis suuna leidmises, sest teadsin, et mitte kaugel käigud ristlesid. Ei tohtinud eksida pimeduses. Õige suuna leidmiseks polnud küllalt koridori laest ja seintest, kuid mul oli põrandal kindlam juht ja nimelt rööpad. Liikudes nende suunas pidin kindlasti leidma redelid.

Aeg-ajalt lasksin alla vajuda jalad ja puudutanud rööpaid tõusin uuesti ettevaatlikult vee peale. Rööpad mu jalgade all, seltsimeeste hääled mu taga, nii polnud karta äraeksimist.

Seltsimeeste hääle nõrgenemine ja pumpade hääle kõvenemine tõendasid, et liikusin edasi. Vii
356

maks ometi saan ma näha päevavalgust ja mu kaaslased päästetakse minu läbi! See andis mulle jõudu.

Liikudes edasi otse, keset käiku, tarvitsesin ennast ainult ajada sirgu, et kohata rööpaid, ja tegin seda õige tihti. Kuid järsku enam ma ei leidnud neid jalgadega. Sukeldusin, et otsida kätega, kuid asjata. Läksin ühest koridori seinast teise, kuid ei leidnud midagi.

Olin eksinud.

Jäin liikumatuks, et mõtiskella. Mu seltsimeeste hääled jõudsid minuni veel ainult väga nõrga ja vaevalt tajutava üminana. Tõmbasin kopsud õhku täis ja sukeldusin uuesti, kuid tagajärg oli sama, mis esimenegi kord. Rööpaid polnud.

Olin ujunud tähelepanematult valesse käiku.

Pidin pöörduma tagasi.

Ent kuidas? Minu seltsimehed ei hüüdnud enam, või, mis tähendas sama, ma ei kuulnud neid.

Tarretusin ahastuslikust hirmust, teadmata, kuhu poole suunduuda. Olin kadunud selles mustas öös.

Pidin surema jääkülmas vees selle raske võlvi all.

Kuid äkki kuulsin uuesti hääli ja teadsin, kuhu poole pidin pöörduda.

Ujudes tosina käetõmbe võrra tagasi, sukeldusin ja leidsin rööpad uuesti. Seal pidi hargnema tee. Otsisin pöörangut, kuid ei leidnud. Ka ei leidnud ma avausi, mis pidid olema koridoris. Nii vasakut kui paremaloli ainult sein. Kuhu läksid rööpad? Järgisin neid lõpuni. Nad katkesid järsku. Nüüd taipasin, et veevool oli lõhkunud ja paigalt kiskunud raudtee, nii et mul enam polnud juhti.

Niisuguses olukorras muutus mu kavatsus võimatuks ja mul. ei jäänud üle muud kui pöörduda ümber.

357

Teadsin, et tee on hädaohutu ja ujusin kiiresti tagasi kaldkäigu poole. Hääled juhtisid mind.

Mida lähemale jõudsin, seda kindlamini kõlasid mu seltsimeeste hääled ja näis, nagu nad oleksid saanud uut jõudu.

Olin varsti käigu avauses ja hüüdsin omakorda. „Tule ruttu,” hüüdis magister.

„Ma ei leidnud teed.”

„See ei tähenda midagi. Kaevamine edeneb ja nad kuulevad juba meie hüüdeid ja meie nende omi samuti. Varsti võime nendega rääkida.”

Kiiresti ronisin üles ja kuulatasin. Tõesti olid raiumise hoobid muutunud palju kõvemaks ja meie päästmiseks töötavate kaevurite hüüded kostusid küll veel nõrgalt, kuid siiski juba küllalt selgesti.

358

Peale esimest rõõmupuhangut tundsin, et olen kangelastunud külmast ja kuna polnud sooje rõivaid, millega oleksin võinud end kuivatada, kaevati mind lahtise sõepuru sisse, mis säilitab alati teatava soojuse, ning onu Gaspard ja magister surusid end minu vastu. Nüüd jutustasin neile oma uurimisretkest ja sellest, kuidas kaotasid rõõpad.

„Sa julgesid sukelduda ?”

„Miks mitte, kuid ma ei leidnud midagi.”

Kuid, nagu oli öelnud magister, sellel polnud nüüd tähtsust, sest niikuinii päästetakse meid varsti kaevatud käigu kaudu.

Hüüded muutusid juba nii kuuldavaiks, et võis loota, et saadakse aru ka sõnadest.

Ja tõesti kuulsime varsti kolm aeglaselt hääldatud sõna:

„Palju teid on ?”

Meie seast oli onu Gaspardil kõige tugevam ja selgem hää. Temale tehti ülesandeks vastata.

„Kuus !”

Saabus hetk vaikust. Kahtlemata oli väljas loodetud kuulda suuremat arvu.

„Kiirustage,” hüüdis onu Gaspard, „me oleme lõpul.”

„Teie nimed ?”

Ta hüüdis meie nimed:

„Bergounhoux, Pages, magister, Carrory, Remi, Gaspard.”

See oli väljasolijaile kõige pinevam silmapilk. Saades teada, et varsti astutakse meiega ühendusse, jooksid kohale kõik maetud kaevurite sugulased ja sõbrad ja sõdurilelt nõudis suurt vaeva nende eemaletõrjumine käigu avausest.

Kui insener teatas, et meid on kuus, valdas kõiki valus pettumus, kuid siiski jäi igaühele pisut

359

lootust, sest nende kuue seas võis olla ka see, keda oodati.

Insener teatas meie nimed.

Ja saja kahekümne ema või abikaasa seas leidsid ainult neli, kelle lootused täitusid. Milline valu, kui palju pisaraid!

Ka meie mõtlesime neile, kes oleksid pidanud päästetama.

„Kui palju on päästetuid?” küsis onu Gaspard.

Ei vastatud.

„Küsi, kus on Marius,” ütles Pages.

Gaspard küsis, kuid nagu esimenegi kord, ei tulnud vastust.

„Nad ei kuulnud.”

„Ütle parem, et nad ei taha \rastata.”

Üks küsimus vaevab mind..

„Küsi ometi, kui kaua oleme viibinud siin.”

„Nelisteistkümme päeva.”

Nelisteistkümme päeva! Ja meie kõige suurem hinnang oli olnud viis või kuus päeva.

„Teie ei jää sinna enam kauaks. Koguge julgust. Ärgem rääkigem enam, see takistab tööd. Veel mõned. tunnid.”

Need olid, usun ma, kõige pikemad meie vangistuse ajal, vähemalt palju piinakamad. Iga kangihoop näis olevat viimane, kuid sellele järgnes teine ja peale teist kolmas.

Aeg-ajalt asetati meile küsimusi.

„On teil nälgi!”

„Jah, oleme' väga näljased.”

„Võite veel oodata? Kui olete liiga nõrgad, teeme peelinguga augu ja saadame teile rammuleent,

kuid see aeglustab teie vabanemist. Kui suudate oodata, saate kiiremini vabadusse.”
„Me ootame, rutake!”

360

Pumpade tegevus polnud lakanud minutikski ja vesi alanes järjekindlalt.

„Teata, et vesi alanes,” ütles magister.

„Teame. Kas pääseme teie juurde läbi käigu või kaevandusest, kuid jõuame teie juurde varsti.”

Hoobid muutusid nõrgemaks. Nähtavasti arvati iga silmapilk tekkivat avaust ja kuna olime neile teatanud oma seisukorra, kardeti sisselangemist, mis võiks meid haavata, surmata või paisata vette.

Löökide põrutusest kukkus kaldkäigu laest väikesi söetükke, mis veeresid kallakul ja kukkusid vette.

Veider lugu, mida lähemale jõudis pääsemine, seda nõrgemaks muutusime. Lamades sõepurus, ei suutnud ma enam end ajada istukile. Värisegin ja ometi mul polnud külm

Viimaks eraldusid laest mõned suuremad tükid ja kukkusid meie keskele. Oli tekkinud avaus. Meid pimestas lampide valgus.

Kuid otsekohe saabus uuesti pimedus. Kohutav õhuvool, tuulekeeris, mis kiskus enesega kaasa söetükke ja kõiksugu rämps, oli kustutanud lambid.

„Ärge kartke, see tuli õhuvoolust. Süütame nad kohe uuesti. Oodake pisut.”
Oodata! Veel oodata!

Kuid samal hetkel hakkas kostuma kaevandusest suur kära ja pöördudes ümber nägin tugevat valgust, mis liikus loksuval veel.

„Julgust! .T ulgust!” hüüti meile.

Ja sellal, kui kaevatud käigust ulatati käed ülemisel ashnel asuvaile meestele, jõuti meieni koridori kaudu.

Insener oli eesotsas. Ta ronis esimesena üles mööda kaldkäiku ja olin ta käte vahel enne kui jõudsin lausuda ainustki sõna.

361

Oli viimane aeg, olin nõrkemas.

Siiski tajusin, et mind kanti ja et peakoridoris mind mähiti tekkidesse.”

Sulgesin silmad, kuid varsti tundsin mingit pimestust, mis sundis mind silmi avama.

See oli päevavalgus, olime vabas õhus.

Samal ajal hüppas minu peale üks valge kogu. See oli Capi, kes ühe hüppega oli sööstnud inseneri kätele ja lakkus mu nägu. Samal ajal tundsin, et mind haarati paremast käest ja suudeldi. „Remi!” ütles nõrk hää (see oli Mattia hää). Vaatasin enese umher ja nägin tohutut rahvahulka, mis oli kogunenud kahele poole, jättes keskele vaba tee. Kogu see hulk vaikis, sest oli keelatud meid erutada hüüetega. Kuid ta käitumine ja pilgud kõnelesid huulte eest.

Esimeses reas näisin silmavat vlgeid kirikurüüsid ja päikeses säravaid kuldilustisi. See oli Varses'i preesterkond, kes oli tulnud paluma meie pääsemise eest.

Meie ilmudes langesid nad põlvili tolmu, sest neljateistkümne päeva jooksul oli uputusest niiskunud maa ära kuivanud.

Kakskümmend kätt sirutusid minu poole, kuid insener ei loovutanud mind ja võidurõõmsalt, õnnelikult ning uhkelt kandis ta mu bürooni, kus olid valmis seatud meie jaoks voodid.

Kaks päeva hiljem jalutasin Varses'i tänavail koos Mattia, Alexise ja Capiga ja kõik mu teel peatusid, et mind vaadelda.

Mõned astusid mu juurde ja surusid pisarsilmil mu kätt. Olid ka neid, kes pöörasid pead kõrvale.

Need olid leinarõivais ja mõtlesid kibedalt, miks pääses see orb, kuna perekonnaisa või poeg oli veel kaevanduses laibana.

362

Kuid nende seas, kes meid peatasid, oli ka päris tüütavaid. Nad kutsusid mind õhtust sööma või restorani.

„Sa jutusta meile oma elamusist,” ütlesid nad.

Kuid tänasin, võtmata vastu kutset, sest mulle ei meeldinud põrmugi jutustada oma lugu ükskõiksetele, kes tahtsid mulle selle eest maksta õhtusöögi või klaasi õllega.

Pealegi armastasin rohkem kuulata kui jutustada ja lasksin Alexist ja Mattiat rääkida, mis oli vahepeal sündinud ülal, sellal kui viibisime maa all.

„Kui mõtlesin sellele, et surid minu eest,” ütles Alexis, „olin meelega, sest uskusin su tõesti olevat surnud.”

„Mina ei uskunud aga kunagi, et oled surnud,” ütles Mattia. „Ma ei teadnud, kas sa pääsed kaevandusest eluga ja kas jõutakse su juurde õigel ajal, kuid ma ei uskunud, et sa oled uppunud, ja et kui kaevamine vanas kaevanduses toimub küllalt kiiresti, leitakse sind kuskilt siiski. Ja kui Alexis nuttis ja oli meelega, olin ma kui palavikus, mõeldes endamisi: „Ta pole surnud, kuid ta võibolla sureb veel.” Ma küsisin igahelt: „Kui kaua aega võib elada söömata? Kui ruttu jõutakse kaevandus tühjendada veest? Kui kaua võtab aega käigu kaevamine?” Kuid keegi ei vastanud mulle nii, nagu oleksin soovinud. Kui teilt küsiti teie nimesid ja kui insener peale Carrory'd hüüdis „Remi”, laskusin nuttes maha ja inimesed sammusid üle minu. Kuid ma ei tundnud midagi, sest olin nii õnnelik.”

Olin väga uhke sellele, et Mattial oli minu vastu nii suur usaldus, et ta ei tahtnud uskuda, et võiksin surra.

363

VII. Muusikatund.

Olin võitnud enesele kaevanduses sõpru. Säärased koos läbi elatud hädahud ühendavad südameid. Kannatatakse, loodetakse koos, ollakse kui üks.

Onu Gaspard ja eriti magister osutasid mu vastu suurt sõprust; ja olgugi et insener polnud jaganud meie vangipõlve oli ta kiinjunud minusse, nagu lapsesse, keda on ära kistud surma käest. Ta kutsus mu enese juurde külla ja ma pidin jutustama ta tütrele kõigest, mis olime läbi elanud kaevanduses.

Kõik palusid mind jääda Varses'i.

„Otsin sulle ühe kaevuri,” ütles Onu Gaspard, „ja me ei lahku üksteisest enam.”

„Kui soovid kohta büroos, siis võimaldan sulle selle,” ütles insener.

Onu Gaspard leidis olevat täiesti loomuliku, kui pöördusin tagasi kaevandusse, kuhu ta varsti tahtis tagasi minna ise, muretusega, mis on omane neile, kes vaatavad hädahule silma iga päev. Kuid minul polnud ta muretust ja julgust ja mulle ei meeldinud põrmugi uuesti asuda kärutajaks. See oli väga ilus kaevandus, väga huvitav, olin õnnelik, et olin teda näinud, kuid ma olin näinud küllalt

364

ja mul polnud kõige väiksemalgi määral isu tagasi pöörduda mõnda kaldkäiku.

Juba selle mõtte juures ähvardasin lämbuda. Ma polnud loodud maa-alusteks töödeks. Elu vabas õhus, taevas pea kohal, kust võis tulla kas või lund, meeldis mulle palju enam. Rääkisin seda onu Gaspardile ja magistrile, Gaspard oli üllatatud ja magistrile tegid muret minu ebameeldivad vaated kaevandustöö üle. Carrory, keda kohtasin, ütles, ma olevat argpüks.

Insenerile ma ei võinud vastata, et ma ei tahtnud enam töötada maa all, kuna ta pakkus mulle kohta büroos ja lubas mind õpetada, kui töotaksin tähelepanelik olla ta näpunäidetele. Tahtsin talle avaldada kogu tõe, mida ka tegin.

„Kui sa armastad elu vabas õhus, seiklusi ja vabadust, pole mul õigust takistada sind, mu poiss,” ütles ta. „Sammu edasi enesele valitud teel.”

Sellal, kui mind katsuti mõjustada Varses'i jääma, Mattia käis ringi süngelt ja murelikult.

Küsisin talt tema mure põhjust, kuid ta vastas alati, et temaga on kõik korras. Ja ainult siis, kui teatasin talle, et asume jälle teele kolme päeva pärast, tunnistas ta üles oma kurbuse põhjuse, langedes mulle kaela.

„Sa siis ei jäta mind maha?” hüüdis ta. . Andsin talle selle eest tubli vopsu, näidates talle, mis tähendab kahelda minus ja osalt ka selleks, et varjata oma liigutust, mida, tundsin, kuuldes seda sõpruse hüüatust.

Ainult sõprus oli välja kutsunud selle hüüatuse ja mitte muud huvid. Ma polnud Mattiale põrmugi tarvilik leivateenimise mõttes, kuna ta sai sellega hakkama üksi väga hästi.

Õieti öeldes olid tal selleks külgesündinud oma-

365

dused, mida mul oli palju vähem. Esiteks oli ta palju osavam mängima kõiki muusikariistu kui mina, ta võis laulda, tantsida, täita kõiki osasid. Peale selle oskas ta palju paremini kui mina meelitada „lugupeetud seltskonda” avama oma kukrut. Juba oma naeratuse, õrnade silmade, valgete hammaste ja avameelse näoga puudutas ta isegi vähemtundlikkude ja vähem-suurmeelsete südameid. Ja küsimata midagi, sisendas ta inimestele soovi talle annetada. Nendele meeldis valmistada talle head meelt. Ja nii oli la omal lühikesel retkel Capiga, sellal kui mina töötasin kärutajana kaevanduses, kogunud kaheksateistkümmend franki, mis oli meie kohta suur summa.

Sada kakskümmend kaheksa franki meie kassas ja Mattia teenitud kaheksateist franki tegid kokku sada nelikümmend kuus franki. Nii puudus meil printsi lehma osfuhinnast ainult neli franki.

Olgugi et ma ei tahtnud töötada kaevanduses, ei lahkunud ma Varses'ist rõõmsalt, sest pidin lahkuma Alexisest, onu Gaspardist ja magistrist. Kuid nii oli juba mu saatus, et pidin lahkuma nendest, kes mind armastasid ja kes osutasid mu vastu

sõprust.

Edasi!

Kott seljas ja kannel õlal, olime jälle maanteel rõõmsa Capiga, kes püherdas tolmus.

Pean tunnustama, et tundsin suurt rahulolu, kui väljudes Varses'ist, astusin kõlaval maanteel, mis kajas vastu hoopis teisiti kui kaevanduse porine pind. Kaunis päike! Ilusad puud!

Olime otsustanud selle asemel, et minna otse Ussell'i ja sealt Chavannon'i, siirduda Clermont'i. See ei pikendanud palju meie teed ja oli palju kasulikum selles mõttes, et viis läbi kuurortidest, nagu

366

Sainl- Nectaire, Mont- Dore, Royat ja Bourboule, mis praegusel aastaajal kubisesid haigetest. Sellal, kui olin olnud kärutajana kaevanduses, oli Mattia oma rännakuil kohanud üht kanllantsitajat ja temalt kuulnud, et neis linnades on võimalik hästi teenida. Ja Mattia tahtiski teenida, leides, et saja viiekümnest frangist pole lehma ostmiseks küllalt. Mida rohkem meil on raha, seda ilusama lehma võime osta, seda enam on rahul ema Barberin ja mida suurem on ema Barberini heameel, seda õnnelikumad oleme meie.

Nii seadsime sammud Clermont'i poole.

Tulles Pariisist Varses'i olin hakanud Mattiale andma: õpetust lugemises, tutvustades teda ühtlasi

muusika algõpetusega. Ja teel Varses'ist Clermont'i jätkasin õpetust. Oli siis, et ma polnud kuigi hea õpetaja – mis oli väga võimalik –, või polnud Mattia hea õpilane – mis on ka võimalik –, igatahes oli edasijõudmine lugemises aeglane ja raske. Mattia võis nina pista raamatusse nii sügavale kui tahtis, kuid ta luges sealt nii fantastilisi asju, mis tegid rohkem au ta kujutlusvõimele kui tähelepanule. Kaotasin mõnikord kannatuseja põrutades raamatule – hüüdsin vihaselt, et tal on liiga kõva pea. Pahandumata vaatas ta mulle otsa oma suurte õrnade silmadega, öeldes naeratades: „See on tõsi, ta on mul hell ainult siis, kui tema vastu lüüakse. Garofoli, kes polnud rumal, märkas sedakohe.” Kuidas saab jääda vihaseks niisuguse vastuse juures? Ma naersin ja me asusime uuesti tööle. Kuid muusikas neid raskusi polnud ja algusest

367

saadik oli Mattia teinud imetlemisväärseid edusamme ja nii tähelepandavaid, et varsti ta hakkas mind hämmastama oma küsimustega. Varsti viis ta mu juba kimbatusse ja viimaks segadusse, nii et ma ei mõistnud enam vastata midagi.

Pean tunnistama, et see haavas mind ja pahandas. Võtsin oma õpetajaosa tõsiselt ja leidsin enesele olevat alandava, et mu õpilane esitas mulle küsimusi, millele ma ei osanud vastata. Mulle näis, et see on teatava määranäi häbematus.

Ja mu õpilane polnud küsimustega kitsi:

„Mispärast ei kirjutata noote alati ühes võtmes?”

„Mispärast tarvitatakse ülespoole minnes dieese ja tulles allapoole bemoile?”

„Mispärast häälestatakse viiuleid teatavil kindlail nootide! Ja mitte teistel?”

Sellele viimasele küsimusele vastasin väarikalt, et viiul pole minu riistapuu, et mind pole kunagi huvitanud, kuidas teda peab või ei pea häälestama, ja Mattial polnud selle peale öelda midagi.

Kuid säärasel viisil ei pääsenud ma teistest küsimustest, nagu näiteks, mis käisid võtmete ja bemollide kohta: muusikas tarvitati neid lihtsalt nii, tähendab muusikateoorias. Olin muusikaõpetaja, õpetasin solfeggio't ja pidin vastama, sest muidu võisin kaotada oma autoriteedi ja prestiiži; ja mu autoriteet ja prestiiž olid mulle väga tähtsad.

Kui ma ei osanud vastata, tegin, et pääseda kimbatuses, nii nagu onu Gaspard, kes minu küsimusele, mis on kivistüsi, vastas suure enesekindlusega: kivistüsi on süsi, mida leitakse maa seest.

Mitte vähem enesekindlalt vastasin Mattiale, kui olin kimbatuses:

368

„See on nii sellepärast, et ta peab olema nii; see on seadus.”

Mattial polnud niisugune iseloom, mis oleks mässu tõstnud seaduse vastu, kuid tal oli imelik viis mulle otsa vahtida pärani suu ja silmadega, millele ma ei saanud olla põrmugi uhke.

Kolm päeva pärast lahkumist Varses'ist esitas ta mulle jälle ühe seda liiki küsimuse ja selle asemel, et vastata: „Ma ei tea,” ütlesin nooblilt: „Sellepärast, et see nii on.”

Ta näis muutuvat murelikuks ja kogu päeval ei kuulnud ma ta suust ainustki sõna; mis oli tema juures õige ebaharilik, kuna ta oli valmis alati lobisema ja naerma.

Käisin talle peale nii kaua kui ta hakkas rääkima.

„Kindlasti,” ütles ta, „oled sa hea õpetaja ja ma usun, et keegi poleks seda mulle õpetanud paremini, mida olen õppinud sinu käest. Kuid siiski.”

Ta peatus.

„Siiski mis?”

„Siiski on võib-olla asju, mida sa ei tea. See võib juhtuda ka kõige targematega, eks ole? Niisiis, kui

sa mulle vastad: „Sellepärast, et see nii on,” võib sellele anda siiski võib-olla teisi seletusi, mida sa aga ei tee, kuna sul puuduvad nad enesel, ja ma usun, kui oled nõus, me võiksime ehk osta ühe raamatu, kust leiaksime muusika põhialused.”

„See oleks õige.”

„Eks ole? Mõtlesin seda kohe, sest lõpuks ei või sa ometi kõike teada, mis on raamatuis, kuna sa pole õppinud raamatuist.”

„Hea õpetaja kaalub enam kui kõige parem raamat. “

„See, mida ütlesid nüüd, tuletas mulle veel

369

midagi meelde. Kui oled nõus, võtaksin ühe tunni tõeliselt õpetajalt, ühe ainsa, ja kindlasti ütleb ta mulle kõik, mida ma ei tea.”

„Mispärast ei võtnud sa seda tundi tõeliselt õpetajalt, kui olid üksi?”

„Sest et tõelised õpetajad nõuavad tasu ja ma ei tahtnud seda võtta sinu rahast.”

Haavusin, kui Mattia rääkis niiviisi tõelisest õpetajast, kuid mu rumal edevus haihtus ta viimaste sõnade juures. .

„Sa oled liiga hea poiss. Minu raha on samuti ka sinu raha, kuna sa teenid teda samuti nagn mina, tihti veel paremini kui mina. Sa võid võtta niipalju tunde kui tahad jä. mina võtan neid koos sinuga.”

Ja ma lisandasin vahvalt sellele oma teadmatuse ülestunnistuse:

„Nii võin ka mina õppida seda, mida ma veel ei tea.”

Õpetaja, tõeline õpetaja, keda vajasime, ei tohtinud olla mõni külaköster, vaid kunstnik, suur kunstnik, milliseid võib leiduda ainult tähtsamais linnades. Maakaardilt nägime, et enne Clermonti meie teel asetsevaist linnadest tähtsaim oli Mende. Kas Mende oli tõesti tähtis linn, ma ei teadnud, kuid tähed, millega ta nimi oli trükitud kaardile, andsid talle selle tähtsuse, nii et pidin uskuma kaarti.

Otsustasime siis .Mende'is teha suure väljamineku ja võtta ühe muusikatunni, sest olgugi et meie sissetulekud olid väiksemad kui keskpärased neis Lozere'i kurbades mägedes, kus külad on halvavad ja vaesed, ei tahtnud ma siiski viivitada Mattiale rõõmu valmistamisega.

Läbides kogu oma laiuses Mejean'i, mis on

370

kindlasti kõige trööstitum ja armetum maakoht maailmas, puudeta, veeta, põldudeta, küladeta, elanikkudeta, üldse ilma ühegi eluta, — jõudsime viimaks Mende'i.

Kuna oli juba öö, ei saanud me sel päeval enam võtta oma tundi; pealegi olime ka väsimusest poolsurnud.

Siiski tahtis Mattia kiiresti teada, kas Mende'is, mis talle ei paistnud põrmugi tähtsa linnana, oli mõni muusikaõpetaja, ja õhtust süües küsis ta võõrastemaja perenaiselt, kas linnas leidub mõni hea muusikamees, kes annab ka tunde.

Too vastas, et on üllatatud meie küsimusest.

Kas me ei tunne siis härra Espinassous'd?

„Me tuleme' kaugelt,” ütlesin ma.

„Kui kaugelt?”

„Me tuleme Itaaliast,” vastas Mattia.

Nüüd kadus perenaise hämmastus ja ta näis uskuvat, et tulnud nii kaugelt, me ei võinud tunda härra Espinassous'd; kui oleksime aga tulnud ainult Lyon'ist või Marseille'st, poleks ta kindlasti rohkem vastanud nii halvastikasvatatud inimestele, kes polnud kuulnud räägitavat härra Espinassous'st.

„Loodan, et oleme sattunud õigesse kohta,” ütlesin Mattiale itaalia keeles.
Ja mu kaaslaste silmad hakkasid särama. Kindlasti vastab härra Espinassous kõigile küsimusile.
Mind valdas kartus. Kas nii kuulus kunstnik on nõus andma ühe tunni meietalistele viletsakestele ?
„On härra Espinassous'! palju tööd?” küsisin ma.
„Oo jaa, usun, et tal on tööd küllalt. Ja miks ei peaks tal seda olema?”

371

„Kuidas arvate, kas võtab ta meid vastu homme hommikul?”
„Kindlasti. Ta võtab vastu kõiki, loomulikult peab olema taskus raha.”
“Kui see oli nii, siis võisime olla rahulikud, ja enne magamaheitmist, vaatamata väsimusele, vaidlesime kaua kõigi küsimuste üle, mis tahtsime järgmisel päeval esitada sellele kuulsale professorile.
Teinud tualeti ja seda puhtuse mõttes, kuna see oli ainuke, mida võisime omale lubada, sest meil polnud teisi rõivaid kui ainult need, mida kandsime seljas, võtsime oma mänguriistad, Mattia viiuli, mina kandle, ja asusime teele härra Espinassous' juurde.”
Capi tahtis, nagu harilikult, tulla meiega kaasa kuid me sidusime ta talli kinni, uskudes olevat sobimatu iroonia koeraga Mende'i kuulsale muusiku juurde.
Kui olime jõudnud maja ette, kus pidi elama professor, arvasime, et oleme eksinud, sest maja küljes kõikusid kaks väikest habemeajaja vaskliuda, mis polnud veel kunagi olnud muusikaõpetaja sildiks.
Kõik näis osutavat sellele, et siin elas habemeajaja.
Peatasime ühe naise ja küsisime, kus elab härra Espinassous.
„Seal,” ütles ta, näidates habemeajaja uksele.
Miks ei võiks siis lõpuks muusikaõpetaja elada ka habemeajaja juures.”
Astusime sisse. Töötuba oli jaotatud kaheks ühesuuruseks osaks. Paremal olid riulitel harjad, kammid, pumatipotid, seebid jne., vasakul aga ühel laual ja samuti seina najal või rippudes seina

372

küljes asusid igasugu muusikariistad, nagu viiulid, kornetid ja trompeedid.
„Härra Espinassous'!” küsis Mattia.
Üks väike, elav ja linnuna hüplev mehike, kes ajas parajasti ühel tugitoolil istuval talupojal habet, vastas jämeda häälega:
„See olen mina.”
Heitsin Mattiale pilgu, et talle mõista anda, et see habemeajajast-muusikamees polnud mitte see, kelle käest oleksime võinud võtta oma tunni ja et tema poole pöördumine oleks tähendanud raha aknast välja viskamist. Kuid Mattia selle asemel, et mind mõista ja kuulata mu sõna, istus hooletult ühele toolile.
„Kas oleksite nii hea ja lõikaksite mu juukseid, kui olete lõpetanud habemeajamise ?” ütles ta.
„Muidugi, noormees, ajaksin hea meelega ära ka teie habeme.”
„Täna,” ütles Mattia, “mitte täna. Teinekord, kui juhtun mööda minema.”
Olin hämmastatud Mattia enesekindlusest. Ta heitis mulle vargsi pilgu, paludes mind oodata mõne hetke enne pahandumist.
Varsti jõudis Espinassous lõpule talupoja habemega ja astus Mattia juurde, et hakata lõikama ta juukseid.
„Härra,” ütles Mattia, sellal kui too sidus talle rätikut kaela, „meil seltsimehega oli lahkarvamusi ja kuna me teame, et olete kuulus muusik, siis võib olla olete nii lahke ja päästate meid kimbatuses.”
„Rääkige, milles seisab asi, noormehed.”

Nüüd taipasin, mida tahtis saavutada Mattia. Esiteks lahtis ta näha, kas see parukategijast muusikamees on võimeline vastama ta küsimusile, ja siis, juhul, kui vastused on rahuldavad, tahtis

373

ta temal lasta anda oma muusikatunni juukselõikamise hinna eest. Tõesti, kaval oli see Mattia!

„Mispärast,” küsis ta, „häälestatakse viiulit teatavatel kindlatel nootidel ja mitte teistel?”

Arvasin, et parukategija, kes valmistus parajasti sukelduma kammiga Mattia juuksevärvõssa, vastab umbes nii nagu mina ja ma naersin juba tasakesi, kui ta algas:

„Teine muusikariista keel vasakult annab normaalses hääleulatuses la, teised keeled peavad olema häälestatud nii, et annavad üksteisest kvindi võrra kõrgemaid toone, tähendab neljas keel peab andma Sol'i, kolmas keel re, teine la ja esimene mi.”

Nüüd ei naernud enam mina, vaid Mattia. Kas naeris ta mu üllatatud näo üle või oli ta lihtsalt rõõmus selle üle, mis sai teada, igatahes naeris ta laginal.

Jäin ammuli suuga vahtima habemeajajat, kes keerles kääre lõgistades Mattia ümber.

„Noh,” ütles ta, peatudes järsku minu ees, „arvan, et mu väikesel kliendil oli õigus.”

Kogu juukselõikuse aja polnud Mattia kokkuhoidlik küsimustega ja kõigele, mis ta küsis, vastas habemeajaja sama kindluse ja kergusega, nagu viiuligi kohta.

Kuid kogu aeg niimoodi vastanud, ta hakkas viimaks küsitlema ise ja sai teada varsti, millise kavatsusega olime tulnud tema juurde.

Ta pahvatas valjusti naerma:

„Vaata kusväikesed jõngermannid, on nad aga naljamehed.”

Siis tahtis ta, et Mattia, kes oli nähtavasti suurem naljamees kui mina, mängiks talle ühe loo,

374

ja Mattia haaras vahvalt viiuli ning hakkas mängima üht valssi.

„Ja sa ei tunne ainustki nooti!” hüüdis parukategija käsi plaksulades ja sinatades Mattiat, nagu oleks ta temaga tuttav juba amusest ajast.

Ütlesin juba, et ühel laual ja seintel asetsesid muusikariistad. Lõpetanud oma viiulipala, võttis ta ühe klarneti.

„Ma mängin ka klarnetit ja kornetit.”

„Mängi, mängi!” hüüdis Espinassous.

Ja Mattia mängis kummaldi mänguriistal loo. „See poiss on imelaps!” hüüdis Espinassous. „Kui tahad jääda minu juurde, teen sinust suure muusiku, sa kuuled, suure muusikamehe! Hommi-

375

kul ajad sa minuga koos habet ja kogu ülejäänud päeva lasen sind õppida muusikat. Ara arva, et ma pole sulle küllalt hea muusikaõpetaja, kuna olen habemeajaja. On tarvis elada, süüa, juua, magada ja seda võimaldab habemenuga.”

Kuulates pealt selle jutujamamise lõppu, vaatasin Mattiale. Mis vastab ta? Kas kaotan oma sõbra, oma seltsimehe, oma venna, nagu olin kaotanud üksteise järel kõik, keda olin armastanud? Mu süda tõmbus kokku. Siiski ei alistunud ma sellele tunde.

„Mõtle ainult enesele,” ütlesin Mattiale väriseva häälega, kuid ta tuli kiiresti mu juurde, haarates mu kae.

„Lahkuda oma sõbrast! Seda ei suudaks ma iialgi. Täna teid, härra.”

Espinassous käis ikka peale öeldes, et kui Mattia on saanud oma esimese hariduse, leitakse võimalusi teda saata Toulouse'i ja pärast Pariisi konservatooriumi. Kuid Mattia vastas kogu aeg:

„Lahkuda Remist! Ei iialgi!”
„Hüva, poisu, tahan siiski teha midagi sinu heaks,” ütles Espinassous. „Annan sulle ühe raamatu, kust võid õppida seda, mida sa veel ei tea.”

Jata hakkas tuhnima kappides. Kulus hulk aega enne kui ta leidis selle raamatu, mille pealkiri oli: Muusika-teooria. See oli küll vana, kulunud ja räbaldunud, kuid mis sellest.

Siis võttis ta sule ja kirjutas esimesele leheküljele: „Kingitud lapsele, kes kunstnikuks saades pidagu meeles Mend'e'i parukategijat,”

Ma ei tea, kas tookord oli Mende'is ka teisi muusikaõpetajaid peale juuksur Espinassous', kuid sellega sain tuttavaks ja ei Mattia ega mina pole teda unustanud iialgi.

376

VIII. Printsilehm.

Enne Mende'i jõudmist armastasin Mattiat väga, ent kui lahkusime sellest linnast, armastasin teda veel rohkem. Ja millist veel suuremat tõendit võis Mattia anda oma sõprusest, kui lükates tagasi Espinassous' ettepaneku ja sellega ühes rahu, julgeoleku, heaolu, hariduse saamise nüüd ja tulevikus ja seda kõik selleks, et jagada mu seiklusrikast ja ebakindlat elu, millel polnud mingit kindlat tulevikku.

Läbi Lozere'i ja Auvergne'i, mis pole kuigi külalislahked lauljatele ja moosekantidele, jõudsim viimaks Saint-Flour'i ja Issoire'i kaudu kuurortideni, mis olid meie teekonna sihiks. Karutantsitaja teated olid õiged: Bourboule'is, eriti aga Mont-Dore'is teenisime hästi. Et olla õiglane, pean tähendama, et seda võlgnesime kõigepealt Mattiale, tema osavusele ja taktile. Meie sõjakäigu tulemus oli tõesti imeväärne. Kõik kulud maha arvatud, olime lühikese ajaga teeninud kuuskümmend kaheksa franki.

Kuuskümmend kaheksa ja kassas olevad sada nelikümmend kuus franki tegid kokku kakssada neliteist franki. Oli saabunud aeg seada oma sammud Chavannoni poole, minnes läbi Ussel'i, kus, nagu olime lmulnud räägitavat, pidi algama suur loomalaat.

377

Viimaks ometi võisime osta selle oivalise lehma, kellest olime rääkinud nii palju ja kelle jaoks olime hoidnud nii piinlikult kokku. Meie lehm pidi olema valge, nii soovis Mattia; ta pidi olema punane, nii oleksin tahtnud mina; ta pidi olema vagune ja tal pidi olema hulk nisasid. Nüüd tuli aga teostama hakata meie unelmat ja sellega ühes algasid ka kimbatused.

Kuidas leida lehma, kellel oleksid tõeliselt kõik need omadused, nagu soovisime? See oli raske.

Milline vastutavus! Ma ei teadnud, millised on hea lehma tunnused, ja Mattia teadis sama palju kui mina.

Meie rahutust suurendasid veel hämmastavad lood, mida olime kuulnud võõrastemajades ajast saadik, kui käisime ringi lehma ostmise mõtetega. Hobuseparisnikud ja lehmakauplejad pidid olema meistrid igasugu kavalustele ja pettustele. Meile tuli meelde palju hirmuäratavaid lugusid. Näiteks: üks talupoeg ostab laadalt lehma, kel on nii ilus saba, millist pole veel kandnud ükski lehm. Saba on nii pikk, millega ta võib enesel kärbseid ära ajada isegi nina otsa pealt ja see on, nagu teab igaüks, väga kasulik. Talupoeg läheb võidurõõmsalt koju, sest ta pole selle ebahariliku lehma eest maksnud kallilt. Järgmisel hommikul, minnes lehma vaatama, pole sellel enam üldse saba. See, mis oli tal rippunud taga nii nooblilt, oli kinnitatud olnud ainult tüüka külge. See oli võlts saba. Teine talupoeg ostab omale lehma, kel on vale sarved. Kolmas, hakates lehma lüpsma, märkab, et selle udar on täis puhutud ja et ta ei anna ööpäeva jooksul rohkem piima kui kaks klaasi. Meiega ei tohi juhtuda selliseid äpardusi.

Vale saba pärast Mattia ei kartnud. Ta kavat-

ses enese riputada kogu oma raskusega kõigi lehmade sabade otsa, kes meile meeldivad, ja kiskuda nii kõvasti, et kui sabad on külge kleebitud, peavad nad tulema ära. Täispuhutud udara vastu on tal ka kindel vahend pika ja jämeda nõela näol.

Kahtlemata oli see kavatsetud hästi, eriti kui saba oli võlts ja udar täis puhutud, ent kui ta saba ei olnud võlts, kas polnud karta, et ta virutab tubli hoobi sabasttõmbajale kõhtu või pähe ja kas ei lähe ta päris marru, kui teda torgatakse nõelaga?

Jalahoobi saamise võimalus rahustab Mattia kujutlusvõimet ja meie oleme uuesti oma kõhkluste ja kahtluste küüsis. Oleks tõesti hirmus kinkida ema Barberinile lehm, kes ei anna piima või kel pole sarvi.

Meile jutustatud lugude seas oli üks, milles loomaarst mängis kohutavat osa, vähemalt lehma kaupleja silmis. Kui võtaksime omale abiks õige mõne loomaarsti? Loomulikult oleks see seotud kuludega, kuid ometi see rahustaks meid.

Jäimegi peatuma sellele, kuna see paistis olevat kõige targem, ja nüüd jätkasime rõõmsalt teekonda.

Maa Mont-Dore'ist Ussel'i pole pikk. Käisime seda teed kaks päeva ja jõudsimme Ussel'i veel küllalt varakult.

Jätnud oma kotid ja mänguriistad võõrastemajja, kus olin vareniini ööbinud Vitalisega, hakkasime otsima loomaarsti.

See, kuuldes meie soovi, naeris meile näkku.

„Kuid siin ei müüda ju õpetatud lehmi,” ütles ta.

„Meie ei vaja lehma, kes oskab teha kunsttükke, vaid niisugust, kes annab head piima.”

„Ja kellel pole võlts saba,” lisandas Mattia, kellele saba küsimus ei andnud sugugi hingerahu.

„Lõpuks, härra loomaarst, tulime teid paluma meid aidata oma teadmistega, et lehmakaupmehed ei saaks meid petta.”

Ütlesin seda, püüdes jäljendada Vitalise noobleid liigutusi, mida too oli tarvitanud, soovides rahva kogunemist.

„Ja milleks kuradiks on teile vaja lehma?” küsis loomaarst.

Selelasin mõne sõnaga, mis tahtsime teha selle lehmaga.

„Te olete tublid poisid,” ütles loomaarst, „tulen teiega homme hommikul laadaplatsile kaasa ja töotan teile, et lehm, kelle teile valin, pole võlts saba.”

„Ja ka mitte võltsid sarved,” ütles Mattia, „ja täispuhutud udar?”

„See on ilus ja hea lehni. Kuid ostes peab suutma ka maksta.”

Sõlmisin lahti taskurätiku, milles oli meie varandus.

„Sellest jätkub. Tulge homme hommikul kell seitse siia.”

„Ja palju võlgname teile, härra loomaarst?”

„Mitte midagi. Kuidas võiksin võtta raha nii headelt lastelt kui teie!”

Ma ei teadnud, kuidas tänada seda tublit meest, kuid Mattiale tuli üks mõte.

„Härra, kas te armastate muusikat?” küsis ta.

„Väga, mu poiss.”

„Kas heidate magama varakult?”

See küsimus oli küll ebasobiv, kuid loomaarst vastas siiski:

„Kell üheksa.”

„Täna, härra. Tuleme homme hommikul kell seitse,“

Olin taibanud Mattia mõtteid.

„Sa tahad loomaarstile anda kontserdi?” küsisin.

„Just nii. Mängime talle serenaadi, kui ta läheb magama; seda tehakse neile, keda armastatakse.”

„Sa oled tulnud heale mõttele, Lähme tagasi võõrastemajja ja töötame läbi kontserditükid.”

Kaks või kolm minutit enne üheksat olime veterinäari maja ees, Mattia viiuliga, mina kandlega. Tänav oli pime, sest kuna kuu pidi tõusma kella üheksa paiku, polnud süüdatud tänavalaternaid. Poed olid juba kinni ja möödaminejad harvad.

Kui kell lõi esimese paugu, hakkasime mängima, ja ses kitsas, vaiksuses tänavas kajasid meie mänguriistade hääled nagu kõige kõlavamas saalis. Aknad avanesid ja nägime neile ilmuvat öömütsidega, taskurättidega ja kaelarättidega kaetud päid. Meie sõber loomaarst elas majas, mille ühel nurgaloli ilus väike torn. Üks selle torni aknaist avanes ja veterinäär kummardus, et näha, kes seal mängivad.

Kahtlemata tundis ta meid ära ja taipas me kavatsust, sest ta tegi käega märgi, et vaikiksime. „Lähem avan ukse,” ütles ta, „mängige aias.” Ja varsti avanes värav.

„Te olete” tublid poisid,” ütles ta, pigistades me mõlema kätt, „kuid te olete ka mõtlematud. Te pole mõelnud kordnikule, kes oleks võinud teid vangistada' öörahu rikkumise pärast avalikus kohas. “

Meie kontsert algas uuesti aiakeses, mis polnud kuigi suur, kuid väga kena, väätkasvudega kaetud lehthoonega.

Kuna loomaarst oli abielus ja tal oli mitu last, oli meie ümber varsti publikut. Lehthoonesse süü-

381

dati lambid ja me mängisime kauem kui kella kümneni. Kui olime ühe pala lõpetanud, plaksutati ja paluti uut. .

Kui loomaarst poleks meid saatnud ära, oleksime vist laste palve peale mänginud hea osa ööst.

„Laske nad minna magama;” ütles ta, „nad peavad homme hommikul kell seitse tagasi olema.”

Kuid enne lahkumist andis ta meile väikese maitseva õhtusöögi. Oli juba peaaegu kesköö, kui me lahkusime.

Ussel, mis oli olnud nii vaikne õhtul, oli järgmisel hommikul täis kära ja liikumist. Juba enne päikese tõusu olime kuulnud oma tuppa sillutisel veerevate vankrite lakkamatut müra, mis segunes hobuste hirnumise, lehmade ammutamise, lammasre määgimise ja laadale jõudnud talupoegade hüüetega.

Kui tulime alla, oli võõrasteinaja õu juba täidetud igasuguste sõidukitega ja päralejõudnud vankritest väljusid pühaävarõivais talupojad, sirutades naistele kätt, et neid aidata maha. Kõik puhastasid ennast tolmust ja naised silusid oma seelikuid.

Olgugi et kell oli alles kuus, tahtsime vaatama minna juba kohale jõudnud lehmi.

Ah, need ilusad lehmad! Seal oli neid kõiki värve ja kõiksuguses suuruses, ühed lihavad, teised kõhnad, ühed vasikatega, teiste piimaga täidetud udarad puudutamas maad. Laadaplatsil oli ka hirnuvaid hobuseid, sigu, kes tuhnisid auke maasse, pörsaid, kes kisendasid, nagu oleks neid nülitud. elusalt, lambaid, kanu, hanesid, kuid mis puutusid nad meisse! Meil olid silmad ainult lehmade jaoks, kes, liigutades aeglaselt lõualuid, mäletsesid oma õist söömaaega.

382

Peale pooletunnist jalutuskäiku olime leidnud seitseteist lehma, mis sobisid meile, üks ühe, teine teise omaduse tõttu. Kolm meeldisid meile sellepärast, et olid punased, kaks sellepärast; et olid valged, ja loomulikult tõusis minu ja Mattia vahel vaidlus.

Kell seitse olime loomaarsti juures, kes ootas meid, ja tulime temaga koos laadaplatsile tagasi, seletades talle uuesti, millised omadused pidid olema lehmäl, mida soovisime osta, ja see oli

kokkuvõttes järgmine: ta pidi andma palju piima ja sööma vähe.

„Vaata see peaks olema hea lehm,” ütles Mattia, osutades ühele valkjale lehmale.

„Usun, et see on kõige parem,” ütlesin mina, näidates punasele.

Kuid veterinaär ei peatunud ei ühe ega teise juures, vaid läks ühe kolmanda juurde. See oli väike saledaloe jalgadega lehm, punase karvaga, pruunide kõrvade ja põskedega.

„Vaata kus hn lehm, mis sobib teile,” ütles ta. Üks armetu välimusega talupoeg hoidis teda oheliku otsas. Tema poole pöördus loomaarst, küsides, palju ta tahab oma lehmasi.

See väike, sale ja erk, kavala näoga lehm oli juba võitnud me südamed, kuid kolmsada franki! See polnud põrmugi meie kaup ja ma andsin veterinaärile märku, et peame minema vaatama mõnd teist. Kuid ta vastas, et võime siiski proovida.

Ta hakkas talupojaga tingima, pakkudes sadaviiskümmend franki. Talupoeg jättis kümme franki maha. Loomaarst suurendas hinda saja seitsmekümne peale; talupoeg alandas kahesaja kaheksakümneni.

Kuid jõudnud selle punktini, ei edenenud asjad

383

enam nii, et oleksid andnud meile lootust. Veterinaär, selle asemel et pakkuda edasi, hakkas uurima lehma üksikasjaliselt. Tal olevat nõrgad jalad, liiga lühike kael, sarved liiga pikad; kopse polevat ollagi ja udar olevat halvasti vormitud.

Talupoeg vastas, et kui me tunneme asjani hästi, annab ta lehma kahesaja viiekümne frangiga.

Ainult et ta satuks headesse kätte. „Lähme vaatama teisi,” ütlesin ma.

Selle peale talupoeg, tehes pingutuse, jättis maha veel kümme franki.

Viimaks oli ta alandanud hinda kahesaja kümne frangini, kuid selle juurde ka jäi.

Küünarnuki tõukega andis loomaarst mõista, et see, mis ta rääkis, polnud mõeldud tõsiselt ja et lehm oli suurepärase. Kuid kakssada kümme franki oli meie kohta suur summa.

Vahepeal oli Mattia kiskunud lehma sabast peotäie karvu ja see oli talle andnud jalahoobi.

Nüüd oli mu otsus kindel.

„Las käia kahesaja kümne frangi eest,” ütlesin ma, arvates, et nüüd on kõik korras.

Ja ma sirulasin käe, et võtta ohelikku, kuid talupoeg ei andnud mulle seda.

„Kas olete kaasa toonud päitsed?” ütles ta.

„Ma müüsin teile küll lehma, kuid mitte päitseid.”

Siiski oli ta nõus neid ära müüma kolmekümne sou eest, mis polnud kallid.

Meil oli päitseid tarvis, et juhtida lehma, ja ma andsin kolmkümmend sou'd, mõeldes, et meile jääb veel kakskümmend.

Lugesin välja kakssada kolmteist franki ja sirutasin teist korda käe.

„Kus on teie ohelik?” küsis talupoeg. „Müüsin teile päitsed, aga mitte ühes ohelikuga.”

384

Ohelik maksis kakskümmend sou'd, meie viimased kakskümmend sou'd.

Ja kui maksin nad ära, sain viimaks oma kätte lehma ühes päitsete ja ohelikuga.

Meil oli lehm, kuid ühtegi sou'd, üht ainustki sou'd, et toita teda ja meid endid.

„Asume tööle,” ütles Mattia, „restoranid on rahvast täis ja käies lahus, jõuame mängida kõigis, ning õhtuks oleme teeninud tublisti.”

Ja viinud meie lehma võõrastemaja talli, kus sidusime ta kõvasti kinni, hakkasime tööle, kumbki omaette, ja kui õhtul lugesime üle oma teenistuse, leidsin, et Mattial üli neli franki viiskümmend santiimi ja minul külm franki.

Seitsme frangi viiekümne santiimiga olime jälle rikkad.

Kuid rõõm teenitud raha üle oli õige väike, võrreldes sellega, mida tundsi siis, kui andsi välja kakssada neliteist franki.

Lasksi kõõgitudrukul lüpsa oma lehma ja õhtusöögiks oli meil ta piim. Veel kunagi polnud me joonud nii head piima. Mattia ütles, et ta on suhkrustatud ja lõhnab apelsini järele, nagu see, mida ta oli joonud haiglas.

Ja omas vaimuistuses läksime ja suudlesime lehma ta mustale ninale. Kahtlemata oli ta tundlik nende õrnuste vastu, sest ta lakkus oma kareda keelega meie nägu.

„Ta suudleb meid,” hüüdis Matlia rõõmsalt.

Järgmisel hommikul tõusime ühes päikesega ja asusime otsekohe teele Chavannoni poole.

Kui tänulik olin Mattiale tema abi eest, sest temata poleks ma kunagi jõudnud koguda seda suurt, kahesajaneljateistkümnefrangist, summat!

Tahtsin talle valmistada rõõmu ja lubasin teda juh-

385

tida ohelikust, mille üle ta oli väga õnnelik, tõmmates teda ohelikust, kuna mina sammusin lehma järel. Ainult linnast välja jõudes hakkasin sammuma ta kõrval, et vestelda nagu harilikult ja vaadelda oma lehma.

Ta näis tõesti välja õige tore, sammudes aeglaselt kõikudes, uhkelt, nagu loom, kes tunneb oma väärtust.

Nüüd polnud mul enam tarvis vaadata iga hetk oma maakaarti, nagu olin seda teinud meie lahkumisest saadik Pariisist. Teadsin, kuhu läksin, ja olgugi et sellest ajast, mil käisime Vitalisega seda teed, oli möödunud hulk aastaid, tundsin ära iga koha.

Kavatsesin, et mitte väsitada lehma ja et ka mitte jõuda Chavannoni liiga hilja, ööbida külas, kus olin veetnud oma esimese reisiöö Vitalisega. Sealt kavatsesime järgmisel hommikul asuda varakult teele ema Barberini poole.

Kuid saatus, mis seni oli olnud meile armulik, oli meie vastu ja muutis meie plaane.

Olime otsustanud oma päevase teekonna jagada kaheks, võttes vahepeal kehakinnitust ja andes võimalise süüa lehmale tee-äärseil kraavikaldail.

Kella kümne paiku, leidnud koha, kus rohi oli roheline ja tihe, võtsime kotid seljast ja ajasime lehma kraavi.

Alul hoidsin teda oheliku otsas, kuid ta oli nii rahulik ja nii ametis söömisega, et varsti sidusin talle oheliku ümber sarvede ja istudes ta kõrvale, hakkasime pidama söömaega.

Loomulikult saime sellega valmis kaua enne teda ja imestelnud teda tüki aega ning teadmata, mis teha, hakkasime Mattiaga kivikestega mängima, sest ei maksa põrmugi arvata, nagu oleksime olnud kaks väga tõsist ja väärikat väikest mehikest.

386

Lõpetasime ka mängu, kuid lehm sõi ikka edasi. Kui ta meid nägi tulevat enese poole, hakkas ta sööma kiiremini, nagu tahtes näidata, et tal on veel nälg.

„Ootame veel pisut,” ütles Mattia.

„Kas sa ei tea siis, et lehm sööb kogu päeva?”

„Ainult väheke veel!”

Oodates heitsime kotid selga ja võtsime oma mänguriistad.

„Kui mängiksin talle kornetil väikese loo?” ütles Mattia, kel raske oli olla tegevuseta, „meil oli Gassot' tsirkuses lehm, kes armastas muusikat.”

Ja viivitamata kauem, hakkas ta mängima üht paraadimarssi.

Esimeste toonide juures tõstis lehm pead; siis aga järsku, enne kui jõudsin joosta ta juurde ja haarata

oheliku, pistis ta tuhatnelja jooksmas.

Hüüdsin Capile, et ta peaks lehma kinni, kuid ühelolendil ei saa olla kõiki häid omadusi. Karjakraants oleks hüpanud lehmale ninna, Capi aga, kes oli õpetatud koer, hüppas talle jalgu. Loomulikult ei peatanud see lehma ja nii jätkasime jooksu, tema ees, meie tagantjärele.

Kogu aeg joostes, hüüdsin Mattiale:

„Sa juhm poiss,” ja tema, peatumata samuti, hüüdis katkendilise häälega:

„Sa võid mind lüüa, olen selle ära teeninud.”

Olime peatunud umbes kahe kilomeetri kaugusel ühest suurest külast ja selle küla poole tormaski lehm. Ta jõudis külla loomulikult enne meid ja kuna tee oli sirge, võisime näha kaugusele vaatamata, et inimesed sulgesid tal tee ja võtsid ta kinni.

Nüüd tasandasime pisut oma jooksu. Oli kindel, et lehm ei lähe kaduma. Pidime ainult küsima tublideid inimestelt, kes ta olid pidanud kinni.

387

Mida lähemale jõudsimme, seda suuremaks kasvas inimeste hulk meie lehma ümber, ja kui jõudsimme pärale, oli seal koos ligi kaksikümmend meest, naist ja last, kes vaidlesid omavahel, oodates me tulekut.

Olin kujulelnud, et mul tarvitseb ainult tagasi nõuda oma lehma, kuid selle asemel et teda anda

388

meile tagasi, ümbrilseti meid ja esitati küsimus küsimuse peale: „Kust tuleme ja kust saime selle lehma?”

Meie vaslused olid sama lihtsad kui kerged, kuid nad ei suutnud veenda neid inimesi, ja tõusis kaks või kolm häält, öeldes, et oleme varastanud selle lehma, ja et meid peab panema vanglasse niikauaks, kui asi selgub.

Kohutav hirm sõna „vangla” juures viis mind segadusse. Ma kahvatusin, kogelesin, ja kuna olin jooksust jäänud hingetuks, olin võimetu ennast kaitsema.

Vahepeal jõudis kohale üks sandarm. Mõne sõnaga jutustati talle meie lugu ja kuna talle asi ei näinud olevat korras, teatas, et paneb lehma talli ja meid vanglasse: küll asi selgub pärast.

Tahtsin protestida, Mattia tahtis rääkida, kuid sandarm käskis meid karmilt vaikida. Mulle meenus kokkupõrge Vitalise ja poliitseikordniku vahel Toulouse'is ja ma käskisin Mattiat vaikida ning järgneda härra sandarmile.

Kogu küla saatis meid vallamajani, kus asetses vangla. Tungeldi meie ümber, lükati, jagati mükse, sõimati, ja usun, et kui meid poleks kaitsenud sandarm, oleks meid visatud kividega surnuks, nagu suuri süüdlasi, mõrtsukaid või tulesüütajaid. Ja ometi polnud me toime pannud mingit kuritegu. Kuid rahvamass on tihti niisugune. Talle valmistas metsikut rõõmu söösta õnnetute kallale, teadmata, mis nad on teinud, on nad süüdlased või süütud.

Jõudes vangla juurde, tärkas minus pisut lootust: vallamaja teenija, kes oli ühtlasi ka vangivalvur ja põlluvaht, ei tahtnud meid vastu võtta. Mõtlesin eneses, et see on üks tubli mees. Kuid san-

389

darm käis peale ja vangivaht andis järele. Minnes meie ees, avas ta ühe ukse, mis oli suletud väljastpoolt suure luku ja kahe riiviga. Nägin nüüd, miks meie vastuvõtmine tekitas raskusi: ta oli kogu oma sibulate tagavara pannud vangikongi kuivama, laotades neid põrandale. Meid otsiti läbi ja võeti ära meie raha, meie noad, meie tikud ja vahepeal kuhjas vangivaht kiiresti oma sibulad ühte nurka. Nüüd jäeti meid üksi ja uks sulgus raske rauakolinaga.

Olime vangis. Ent kui kauaks?

Mattia tuli mu juurde, langetades pea.

„Löö,” ütles ta, „pekse mulle pähe ja sa ei jõua lüüa küllalt kõvasti mu rumaluse eest.”

„Sa oled teinud rumaluse ja mina lasksin seda sündida, olen sellega sama loll, kui sinagi.”

„Oleks parem, kui sa lööksid,” sest siis oleks mul vähem muret. Meie vaene lehm, vaene printsi lehm!”

Ja ta hakkas nutma.

Hakkasin teda lohutama, seletades, et meie seisukord pole kuigi tõstne. Me pole teinud midagi paha ja meil pole raske tõendada, et oleme ostnud selle lehma. Hea loomaarst Ussel'ist on meile tunnistajaks.

„Ja kui meid süüdistatakse, et oleme varastanud raha, millega maksime lehma eest, kuidas tõendame siis, et oleme teeninud selle raha? Sa näed, et kui ollakse õnnetu, ollakse süüdi kõiges.”

Mattial oli õigus. Ma ei teadnud veel seda varemini, et ollakse karm õnnetute vastu. Kuid kas meid vanglani saatvad vihahüüded ei tõendanud seda?

„Ja kui me pääseme vanglast,” jätkas Mattia nuttes, „ja kui saame tagasi lehma, kas võib olla kindel, et leiame ema Barberini?”

390

„Miks ei peaks me teda leidma?”

„Selle aja jooksul, mil oled temast lahus, võib ta olla surnud.”

Hirm ängistas mu südant. Oli tõsi, et ema Barberin võis olla surnud, sest olgugi et ta polnud niisuguses vanaduses, kus surm tuleb kergesti, kuid teadsin oma kogemustest, et võib kaotada neid, keda armastatakse. Kas polnud ma kaotanud Vilalist? Kuidas polnud ometi mulle see mõte tulnud juba varemini?

„Mispärast ei rääkinud sa sellest juba varemini?” küsisin ma.

„Sellepärast, et kui olen õnnelik, on mu rumalas peas ainult lõbusad mõtted, ja kui olen õnnetu, siis ainult kurvad. Jakui olin õnnelik sinu mõttest ema Barberinile kinkida lehm, oli mul silmade ees ainult ema Barberini ja ka meie eneste heameel. Olin rõõmus, plin nagu joobnud..”

„Sinu pea pole rumalam minu omast, mu vaene Mattia, sest ka minul olid samad mõtted; nagu sinagi, olin vaimustusest joobunud.”

„Ah, printsi lehm!” hüüdis Mattia nuttes. Äkki tõusis ta ja vehkles kätega:

„Kui ema Barberin on surnud ja tema hirmus mees elus.? Kui ta võtab ära meie lehma ja sinu enesegi?”

Kindlasti tekkisid need kurvad mõtted vangla mõjustusel ja sellest, et olime hirmunud rahva kisast, sandarmist ja vangikambri luku ja riivide raginast.

Kuid Mattia ei mõelnud mitte ainult meile, vaid ka lehmale.

„Kes annab talle süüa? Kes lüpsab teda?”

Mitu tundi möödus neis kurbades mõtetes ja

391

mida rohkem kulus aega, seda kurvemaks muutus tuju.

Puüdsin siiski julgustada Mattiat, öeldes, et meid kuulatakse ju üle.

„Kuid mis ütleme?”

„Tõtt.”

„Siis antakse sind Barberini kätte, või kui siiski ema Barberin on kodus üksi, kuulatakse üle ka tema, et näha, kas me mitte ei valeta, ja siis me ei saa enam valmistada talle oma üllatust.”

Viimaks avanes üks suure kolinaga ja sisse astus valgete juustega vanahärra, kelle avameelne ja heasüdamlik nägu äratas me lootust.

„Tõuske iiles, te kelmid,” ütles vangivaht, „ja vastake härra rahukohtunikule.”
 „Hea küll, hea küll,” ütles kohtunik, andes valvurile märku, et see jätaks meid üksi. “Ma kuulan üle tolle,” - ta näitas näpuga minule, - „ja viige seniks teine ära. Küsitlen teda pärast.”
 Arvasin, et pean Mattiale andma märku, mis ta peab vastama.
 „Nagu minagi, härra rahukohtunik,” ütlesin ma, „räägib' ta teile tõtt, täielikku tõtt.”
 „Hea küll, hea küll,” katkestas kiiresti kohtunik, nagu tahtes takistada mind rääkimast.
 Mattia läks välja, kuid enne heitis ta mulle kiire pilgu, andes seega märku, et ta oli mind mõistnud.
 „Teid süüdistatakse lehmavarguses,” ütles rahukohtunik, vaadates mulle tungivalt otsa.
 Vastasin, et ostsin lehma Ussel'i laadalt ja nimetasin loomaarsti nime, kes oli meid aidanud sel ostul.
 „See saab järele kuulatud”
 „Loodan, et see järelekuulamine tõestab meie süütust.”

392

„Ja millise kavatsusega ostsite lehma?”
 „Et ta tuua Chavannoni ja kinkida naisele, kes on olnud mu võõrasema, tänuks tema hoolitsuse eest ja mälestuseks minu armastusest ta vastu.”
 „Kuidas on selle naise nimi?”
 „Ema Barberin.”
 „On see sama naine, kelle müüritöölisest mees sai mõned aastad tagasi vigastada Pariisis?”
 „Jah, härra rahukohtunik.”
 „See saab kah järele kuulatud.”
 Kuid sellele ei vastanud ma niimoodi, kui olin seda teinud Ussel'i loomaarsti nimetamisel.
 Nähes mu kimbatust, küsitles kohtunik mind tungivalt, ja ma pidin vastama, et kui ta üle kuulab ema Barberini, läheb meie kavatsus luhta: poleks enam üllatust. Siiski tundsin oma kimbatuses head meelt: kuna kohtunik tundis ema Barberini ja tahtis teda küsitella, et kontrollida mu jutustuse tõsidust, oli ta järelikult veel elus.
 Varsti tundsin veel suuremat rõõmu, sest oma küsitlemisel ütles kohtunik, et Barberin on mõni aeg tagasi uuesti läinud Pariisi.
 See tegi mu nii rõõmsaks, et leidsin uskumapanevaid sõnu tema veenmiseks, et jätkub juba veterinäari tunnistusest kindlakstegemiseks, et me pole lehma varastanud.
 „Kust saite lehma ostmiseks tarviliku raha?” See oligi küsimus, mis oli nii väga hirmutauud Mattiat.
 „Teenisime.”
 „Kus? Kuidas?”
 Rääkisin, kuidas teel Pariisist Varses'i ja Varses'ist Mont-Dore'ini olime selle summa teeninud ja kogunud sou-haaval.
 „Ja milleks läksite Varses'i?”

393

See küsimus sundis mind uuele jutustusele. Kui rahukohtunik kuulis, et olin olnud maetud Truyere'i kaevandusse, peatas ta mind pehmema, peaaegu sõbraliku häälega:
 „Kumb teist on Remi?” küsis ta.
 „Mina, härra kohtunik.”
 „Kes seda tõestab? Sandarm ütles, et sul pole pabereid.”
 „Ei, härra rahukohtunik.”
 „Jutusta mulle, kuidas juhtus katastroof Varses'is. Olen seda lugenud ajalehtedest ja kui sa pole Remi, ei saa sa mind petta. Räägi, ma kuulan.”
 Rahukohtuniku sinatamine andis mulle julgust.

Nägin, et ta polnud meile vaenlik.

Kui olin lõpetanud oma jutustise, vaatas rahukohtunik mulle kaua otsa pehmete ja hellunud silmadega. Arvasin, et ta ütleb nüüd, et oleme vabad, kuid seda ei juhtunud. Lausumata sõnagi, jättis ta mu üksi. Kahtlemata läks ta üle kuulama Mattiat, et näha, kas me jutustused sobivad.

Jäin tükiks ajaks ük.s'i oma mõtetega, kuid viimaks tuli rahukohtunik tagasi ühes Mattiaga.

„Muretsen teateid Ussel'ist,” ütles ta, „ja kui, nagu ma loodan, nad kinnitavad teie jutustusi, saate homme vabaks.”

„Ja meie lehm?” küsis Mattia.

„Antakse teile tagasi.”

„Ma ei tahtnud öelda seda,” ütles Mattia, „vaid kes annab talle süüa ja lüpsab teda?”

„Ole rahulik, poisu.”

„Kui meie lehma lüpstakse,” ütles ta naeratades, „kas ei võiks siis piima tuua meile?”

Otsekohe, kui kohtunik oli lahkunud, teatasin Mattiale kaht suurt uudist, mis sundisid mind unus-

394

tama, et olime vanglas: ema Barberin elas ja tema mees oli Pariisis.

„Printsi lehm marsib pidulikult sisse,” ütles Mattia.

Ja oma rõõmus hakkas ta tantsima ja laulma.

Kaasa kistud ta lõbususest, haarasin ta käed, ja Capi, kes seni oli kükitanud ühes nurgas kurvalt ja rahutult, asus meie keskele, tõustes püsti tagumistele jalgadele, ja nüüd lõime lahti niisuguse tantsu, et valvur jooksis kohale suures hirmus arvatavasti oma sibulate pärast -, et vaadata, kas me mitte pole tõstnud mässu.

Ta käskis meid wait olla, kuid mitte enam nii jämedate sõnadega, nagu siis, kui laskis sisse kohtuniku. Sellest järeldasime, et meie asjad pole halvad, ja pea saime tõendi, et me polnud eksinud, sest varsti tuli vangivaht tagasi, tuues meile suure tirinatäie piima - meie lehma piima -, kuid see polnud veel kõik. Ta andis meile veel suure pätsi saia ja tüki külma lambaliha, mille, nagu ta ütles, meile oli saatnud härra rahukohtunik.

Veel kunagi polnud vange koheldud nii hästi. Süües lambaliha ja juues piima, meenusid mulle mu endised mõtted vanglatest. Kindlasti väärised nad rohkem, kui olin enesele kujutelnud.

Sama arvas ka Mattia.

„Süüa ja öömajal olla, maksmata, vaat mis on suurepärase asi!” ütles ta naerdes.

Tahtsin talle teha pisut hirmu.

„Aga kui loomaarst on äkki surnud, kes tunnistau siis meie kasuks?”

„Niisugused mõtted tulevad ainult siis, kui ollakse õnnetu,” ütles Mattia pahandumata, ja praegu pole me seda kindlasti mitte.”

395

IX. Ema Barberin.

Õo ei möödunud just halvasti; olime veetnud palju ebamugavamaid öid lageda taeval all.

Kell kaheksa hommikul avanes uks ja sisse astus rahukohtunik ühes meie sõbra loomaarstiga, kes oli tahtnud meile isiklikult muretseda vabaduse.

Kohtuniku hool oma kahe vangi eest ei piirdunud ainult eelmisel õhtul antud söömaajaga. Ta andis mulle ilusa, tembeldatud paberi.

„Te olete hullud,” ütles ta mulle sõbralikult, „et käite niimoodi maailmas ringi. Siin on pass, mille muretsesin teile külavanema kaudu.. Ta on teile tulevikus kaitseks. Head reisu, lapsed!”

Ta pigistas meie kummagi kätt ja veterinaar suudles meid.

Meie saabumine sellesse külla oli armetu, kuid lahkusime võidurõõmsalt, juhtides püsti päi ohe-liku otsas oma lehma, vaadates üle õla ustel vahtivatele talupoegadele.

„Kahetsen ainult üht,” ütles Mattia, „et sandarm, kes arvas heaks meid areteerida, ei näe meie minekut.”

Olime saanud liiga hea õppetunni selleks, et veel julgeda lahti lasta ohelikku. Meie lehm oli tõsi küll, vagune, kuid kartlik.

Varsti jõudsim külla, kus kord olime ööbinud

396

Vitalisega. Seal lahkudes tuli veel läbida ainult suur nõmm, et jõuda mäenõlvakule, mis laskub Chavannoni poole.

Mul välgatas läbi pea üks mõte ja ma ütlesin Mattiale:

„Lubasin sulle ema Barberini juures krääpleid, kuid selleks on tarvis võid, jahu ja mune.”

„See peaks maitsema pagana hästi!”

„Muidugi hästi, küll sa näed. Nad rullitakse kokku ja pistetakse tervena suhu. Kuid võib-olla pole ema Barberinil võid ega jahu, sest ta pole rikas. Mis sa arvad, kui viiksime seda talle kaasa?”

„See on oiuline mõte.”

„Hoia niikaua ohelikku, lähen poodi ja ostan jahu ja võid. Mune ei maksa võtta, sest need võivad tee peal katki minna. Kui ema Barberinil neid ei juhtu olema kodus, läheb ta ja laenab.”

Astusin poodi ja ostsin naela võid ja kaks naela jahti. Siis sammusime edasi.

Ma ei tahtnud väsitada lehma, kuid mul oli päralejõudmisega nii suur rutt, et pikendasin tahtmatult samme.

Veel kümme kilomeetrit, veel kaheksa kilomeetrit, veel kuus. Imelik asi, tee näis ema Barberinile lähenedes olevat hulga pikem kui siis, mil lahkusin temast, ja siiski sel päeval, nagu mäletan, sadas külma vihma.

Olin ärevusest palavikus ja vaatasin iga hetk kella.

„Kas pole ilus maakoht?” ütlesin Mattiale. „Pole puid, mis takistavad väljavaadet.”

„Kui läheme Chavannoni poolt mäest alla, tulevad ilusad puud, tammed ja kastanid.”

„Kastanimunadega?”

„Muidugi! Ja ema Barberini õues on üks kõver

397

pirnipuu, millel võib mängida hobust ja mis kannab suuri pime. Küll näed, kui head nad maitsevad.”

Ja iga asja refrääniks, mida kirjeldasin, oli: küll näed! Uskusin viivat Mattia mingisse imemaailma. Kuid kas polnudki ta minule niisugune? Seal olid mu silmad avanenud valgusele. Mulle näis, et mu kodukoha õhul o!i mingi joobnustav lõhn: nägin kõike kaunina.

Kõndides edasi pikil sammel, jõudsim mäeharjale, mille nõlvakut mööda tee laskub loogeldes, möödudes ema Barberini majast.

Veel mõned sammud ja me jõudsim kohale, kus olin palunud Vitaliseit luba istuda, et vaadelda ema Barberini maja, mida ma ei lootnud näha enam kunagi.

„Mis sul on?” küsis Mattia.

„Hoia ohelikku.”

Ja ühe hüppega olin üle kraavi. Midagi polnud muutunud meie orus. Kahe metsasalga vahel nägin ema Barberini maja katust.

Mattia astus mu kõrvale.

„Vaata mu kae suunas,” ütlesin talle. „Näe, seal on. ema Barberini maja, seal mu pirnipun, seal mu aed.”

Mattia, kel polnud sest kohast samasuguseid mälestisi, ei näinud suuremat midagi, kuid ei lausunud sõnagi.

Sel silmapilgul tõusis korstnast väike, kollane suitsupilv ja kuna polnud tuult, tõusis ta otse üles.

„Ema Barberin on kodus,” ütlesin ma.

„Tasane tuulehoog puhus läbi puude ja kandis suitsu meieni. Sel suitsul oli tammelehtede lõhn.

Äkki tundsin silmi täituvat pisarast ja hüpates üle kraavi, suudlesin Mattiat. Capi hüppas minu juurde ja haarates ta süle, suudlesin ka teda.

398

„Sammume ruttu alla,” ütlesin ma.

„Kui ema Barberin on kodus, kuidas korraldame siis oma üllatuse?” küsis Mattia.

„Sa astud sisse üksi ja ütled, et tõid talle printsi poolt kingitusena lehma, ja kui ta küsib, milliselt printsilt, ilmun äkki mina.”

„Kui kahju, et me ei või sisse marssida muusikaga, see oleks ilus!”

„Mattia, mitte rumalusi!”

„Ole rahulik. Mul pole tahet alata uuesti.”

Jõudnud ühele teekäänakule, mis oli just ema Barberini maja kohal, nägime õue ilmuvat valget tanu: see oli ema Barberin. Ta avas värava ja jõudes leele, suundus küla poole.

Peatusime ja näitasin teda Mattiale.

„Ta läheb ära,” ütles Mattia, „ja mis saab meie üllatusest?”

„Peame leiutama teise.”

„Millise?”

„Ma ei tea.”

„Kui sa hüüaksid teda.”

Kiusatus oli suur, kuid jõudsin siiski jääda kindlaks. Olin mitu kuud hellitanud oma unelmat ja ma ei suutnud temast loobuda nii äkki.

Varsti jõudsime minu vana kodu värava ette ja astusime sisse nagu vanasti.

Tundes hästi ema Barberini harjumusi, teadsin, et uks pole lukus ja et võime vabalt astuda majja. Kuid kõige pealt tuli lehm panna talli. Läksin vaatama, millises seisukorras see oli, ja leidsin ta olevat samasuguse kui vanasti, ainult täidetud haokubudega. Kutsusin Mattia ja sidunud lehma küna ette, tassisime haokubud kiiresti ühte nurka, mis läks kähku, sest ema Barberini puutagavara polnud kuigi suur.

399

„Nüüd,” ütlesin Mattiale, „lähme majja ja ma istun kolde ette, et ema Barberin leiaks mu sealt. Kui ta tagasi tulles tõukab väravat ja see krääksub, on sul parajasti aega ennast peita Capiga voodi taha ja ta näeb ainult mind. Milline üllatus talle!”

Asjad läksid nii. Astusime majja ja ma istusin kolde ette, kohale, kus olin veetnud nii palju talveõhtuid. Kuna ma ei saanud ära lõigata oma pikki juukseid, peitsin nad oma kuue kaeluse alla ja tõmbudes kõssi, tegin enese väikeseks, et sarnaneda nii palju kui võimalik Remiga, ema Barberini väikese Remiga.

Oma kohalt nägin ma väravat ja polnud karta, et ema Barberin üllataks meid ootamatult.

Asetunud nii, võisin vaadata enese ümber: Mulle näis, nagu oleksin lahkunud siit alles eile. Midagi polnud muutunud, kõik oli samal kohal ja isegi paber, milJega oli parandatud üks minu lõhutud aknaruut, polnud asendatud uuega, kuigi ta oli väga suitsunud ja koltunud.

Kui oleksin julgenud lahkuda oma kohalt, oleksin hea meelega vaadanud igat asja lähedalt, kuna aga ema Barberin võis tagasi tulla iga hetk, pidin jääma valvele.

Äkki silmasin üht valget tanu ja samal ajal kriiksus värav.

„Peida ennast ruttu,” ütlesin Mattiale.

Ja ma tegin enese nii väikeseks kui võimalik. Uks avanes. Ema Barberin silmas mind lävelt. „Kes seal on?” küsis ta.

Vaatasin vastamata tema poole ja tema vahtis mind samuti.

Äkki hakkasid värisema ta käed.

„Mu Jumal,” ümises ta, „mu Jumal, on see võimalik, Remi!”

400

Jooksin ta juurde ja haarasin sülelusse.

„Ema !”

„Mu poiss, see on mu poiss!”

Kulus mitu minutit, enne kui suutsime rahuneda ja pühkida silmi. .

„Kindlasti,” ütles ta, „kui ma poleks alati mõelnud sinule, ei oleks ma sind ära tundnud. Oled sa aga muutunud, kasvanud suureks ja tugevaks.”

Summutatud niuksumine meenutas mulle, et Mattia oli peidus voodi taga. Hüüdsin teda ja ta tõusis püsti.

„See on Mattia,” ütlesin ma, „mu vend.”

„Oo, sa oled leidnud oma vanemad!” hüüdis ema Barberin.

„Ei, tahan öelda, et see on mu seltsimees, mu sõber ja see seal Capi, ka mu sõber ja seltsimees. Tervita oma peremehe ema, Capi !”

Capi ajas enese tagumistele jalgadele ja surudes ühe käpa, oma südamele, ta kummardus tõsiselt, mis tegi ema Barberinile palju nalja ja kuivatas ta pisarad.

Mattia, kel polnud niisuguseid põhjusi enese unustamiseks nagu minul, andis märku, et meenu-tada meie üllatust.

„Kui soovid,” ütlesin ema Barberinile, „lähme vähekeseks õue. Vaatame kõverat pirnipuud, millest olen rääkinud Mattiale nii tihti.”

„Võime vaatama minna ka sinu aeda. Hoidsin ta samasuguses korras nagu sinu ajal, sest uskusin alati, et tuled kord tagasi.”

„Kas maapirnid, mis istutasin, on head?” „Sina siis valmistasid mulle selle üllatuse! Ma juba arvasin, sest sa oled alati armastanud teha üllatusi. “

„Ja lehmalaud, on see samasugune, kui vaese

401

Puniku lahkumisel, kes tõrkus samuti minemast, kui minagi?”

„Muidugi, hoian nüüd seal hagu.”

Kuna olime just parajasti lauda ees, lükkas ema Barberin ukse lahti ja otsekohe hakkas lehm, kes oli näljane ja kes kahtlemata, arvas, et talle tuuakse süüa, ammuma.

„Üks lehm! Laudas on üks lehm!” hüüdis ema Barberin.

Suutmata end pidada, hakkasime Mattiaga laginal naerma.

Ema Barberin vaatas meid imestunult, kuid see lehma tallisolu oli nii ebatõenäoline, et vaatamata me naerule, ta ei saanud aru midagi.

„Valmistasime sulle selle üllatuse,” ütlesin ma, „ja see on juba suurem üllatus kui maapirnid, eks ole?”

„Üllatus,” kordas ta, „üllatus!”

„Ma ei tahtnud tühjade kätega tagasi pöörduda ema Barberini juurde, kes on olnud nii hea mahajäetud lapse, oma väikese Remi vastu. Mõeldes järele, - mis võiks talle ona kõige kasulikum, jõudsin otsusele, et see on lehm, mis asendaks Punikut, ja Ussel'i laadalt ostsin selle minu ja Mattia teenitud rahaga. “

“Oo, hea laps, kallid poisid!” hüüdis ema Barberin mind suudeldes.
Siis astusime lauta, et ema Barberin võiks vaadelda meie lehma, kes nüüd kuulus temale.
Iga avastise juures tõi ema Barberin kuuldavale heameele ja imestuse hüüatusi:
„Milline ilus lehm!”
Äkki seisatus ta, vaadates mulle otsa:
„Nii, sa oled siis saanud rikkaks?”

402

„Seda ma usun,” ütles Mattia naerdes. „Meil on veel viiskümmend kaheksa sou' d.”
Ja ema Barberin kordas ikka oma hüüatust, kuid teisendatult:
„Head poisid!”
Mulle valmistas magusat rõõmu nähes, et ta mõtleb ka Mattiale ja ühendab meid omas südames.
Lehm jätkas ammumist.
„Ta tahab, et teda lüpstaks,” ütles Mattia.
Jooksin tuppa ämbrit tooma. Tagasi tulles täitsin ta veega, et võiks ära pesta lehma udara, mis oli õige tolmune.

403

Kuidas rõõmustus ema Barberin, nähes ämbrit täidetud kolmveerandini ilusa, vahutava piimaga:
„Arvan, et ta annab rohkem piima kui Punik,” ütles ta.
„Ja kui head veel,” ütles Mattia.
Lehm lüpstud, lasksime ta õue lahti rohtu sööma ja pöördusime majja tagasi, kus olin valmis seadnud lauale nähtavale kohale meie või ja jahu.
Kui ema Barberin silmas seda uut üllatust, hüüatas ta jälle rõõmsalt, kuid ma katkestasin ta:
„See on meie jaoks samuti kui sinulegi. Oleme suremas nälga ja tahaksime süüa pannkooke.
Kas mäletad veel, kuidas meid segati viimasel vastlapäeval, mille veetsin siin, ja kuidas või, mille sa laenasid krääplite valmistamiseks, tarvitati ära sibulasupi keetmiseks; kuid nüüd ei saa meid segada keegi.”
„Sa tead siis, et Barberin on Pariisis?” küsis ema Barberin.
„Jah. “
„Ja tead sa ka seda, milleks ta läks Pariisi?”
„Ei. “
„See puudutab sind.”
„Mind?” ütlesin ehmunult.
Kuid ema Barberin ei vastanud, vaadates Mattiale, nagu ei julgeks ta rääkida tema kuuldes.
„Sa võid rääkida Mattia juuresolekul,” ütlesin ma. „ütlesin ju sulle, et ta on mulle vennaks ja kõik, mis huvitab mind, huvitab ka teda.”
„See võtab palju aega,” ütles ema Barberin.
Nägin, et ta ei tahtnud rääkida praegu, ja otsustasin oodata, et teada saada, mis oli Barberini ajanud Pariisi.
„Kas Barberin tuleb tagasi varsti?” küsisin ma.
„Oh ei, kindlasti mitte.”

404

„Siis pole kiiret. Hakkame küpsetama kooke ja sa võid mulle hiljemini rääkida, mis on minusse

puutuvat Barberini Pariisi sõidul. Kuna pole karta, et ta tuleb praadima oma sibulaid meie pannil on meil aega küllalt. Kas sul mune on?”

„Ei, mul pole enam kana.”

„Me ei võtnud mune kaasa, sest kartsime neid tee peal katki teha. Kas sa ei saaks neid kuskilt laenata?”

Ta näis olevat kimbatuses ja ma mõistsin, et ta oli laenanud võib-olla juba liiga tihti, et võida laenata veel.

„On parem, kui tähen ostan ise,” ütlesin ma. „Vahepeal teed sa taigna piimaga valmis. Mune saan Soquet' juurest, eks ole? Jooksen sinna. Lase Mattiat raiuda hagu.”

Otsin Soquet' juurest mitte ainult tosina mune, vaid ka väikese tüki pekki.

Kui jõudsin tagasi, oli jahu segatud piimaga ja tarvitses veel ainult munad segada taignasse. Tõsi küll, tal polnud aega kerkida, kuid meil oli selleks liiga suur nälg, et võida oodata.

„Sa oled nii hea poiss,” ütles ema Barberin, kloppides kõvasti taignat, „kuid miks pole sa andnud mulle enesest teateid? Uskusin tihti, et oled surnud, sest mõtlesin, et kui Remi oleks veel siin maailmas, kirjutaks ta kindlasti oma ema Barberinile.”

„Kuid ema Barberin polnud üksi. Temaga elas koos isa Barberin, kes oli maja peremees ja kes andis mulle seda tunda, müües mu ühel päeval neljakümne frangi eest ühele vanale moosekandile.”

„Ei maksa sellest rääkida, mu väike Remi.”

„Ma ei kurda selle pärast, vaid räägin seda ainult seletuseks, miks ma ei julgenud kirjutada.

405

Ma kartsin, et kui mind leitakse üles, müüakse mind uuesti, ja ma ei tahtnud, et mind müüdaks. Sellepärast ma ei kirjutanudki sulle peale seda, kui kaotasin oma vana peremehe.”

„Ah, kas see vana muusikamees on surnud?”

„Jah, ja ma nutsin teda taga, sest kui ma oskan midagi ja suudan teenida omale leiba, võlgnen seda temale.”

Sellal, kui ema Barberin kloppis taignat ja Mattia raius hagu, asetasin lauale taldrikud, kahvlid, klaasid ja tõin kruusiga kaevult vett.

Varsti hakkas valmima pannil esimene kook. Tarvitsesin ainult sinitada taldriku ning kook libises sellele.

See on Mattiale, kes põletab, ära oma sõrmed; huuled, keele ja kurgu. Kuid see ei tee midagi, ta ei pane seda tähelegi.

„Ah, kuismaitseb ta hästi,” ütleb ta täie suuga.

Nüüd on minu kord sirutada taldrikut ja end kõrvetada, kuid nagu Mattiagi, ei pööra ma sellele tähelepanu.

Pannil on pruuniks küpsenud kolmas kook ja Mattia sirutab käe, kuid, Capi hakkab kõvasti haukuma. Ta nõuab oma osa ja Mattia annab koogi, ema Barberini suureks pahameeleks, Capile. Ta on loomade vastu maainimeslikult ükskõikne ega mõista, kuidas võib anda koerale „ristiinimese sööki”. Et teda rahustada, seletan talle, et Capi on õpetatud koer ja et pealegi ta on teeninud osa lemmarahast. Ta on meie seltsimees ja peab sööma, nagu meiegi, ühes meiega. Kestis kaua, enne kui sai rahuldatud meie nälg ja eriti meie maius. Siiski jõudis viimaks silmapilk, kus teatasime ühiselt, et me ei söö enam üht

406

ainustki pannkooki enne kui ka ema Barberin pole maitsenud paari tükki.

Kui tirin viimaks oli tühi, ütles Mattia, kes oli märganud väga hästi, et ema Barberin ei tahtnud rääkida tema kuuldes, et läheb õue lehma vaatama, ja jättis meid ema Barberiniga kahekesi.

Olin oodanud kannatamatult ja ainult pannkoogid suutsid panna mind väheks ajaks end unustama.

Kui Barberin oli Pariisis, siis selleks, näis mulle, et üles otsida Vitalist ja temalt nõuda minu eest saadaolevat üüriraha. Ja see ei puutunud minusse põrmugi. Vitalis oli surnud, ta ei saanud sellepärast maksta ja minult ometi ei võidud nõuda midagi. Ent kui Barberin ei saanud nõuda raha, võis ta nõuda mind ja saades mu kätte, anda teenistusse ükskõik kuhu või kelle juurde, tingimusega, et talle makstaks teatav summa. See huvitas mind juba ja isegi väga, sest olin otsustanud teha kõik, et pääseda hirmuäratava Barberini käest. Kui tarvis, tahtsin isegi lahkuda Prantsusmaalt. Oleksin läinud Mattiaga Itaaliasse, Ameerikasse, maailma lõppu.

Nii arutades mõtlesin ema Barberiniga olla ettevaatlik. Kuid mitte sellepärast, et oleksin umbsaldanud teda, kallist naist. Teadsin, kuidas ta mind armastas, kuivõrt ta oli kiindunud minusse. Kuid ta värises oma mehe ees, olin seda näinud, ja kui räägiksin liiga palju, võiks ta tahtmatult seda rääkida. edasi, hankides nii Barberinile vahendi mind üles leida ja tabada.

Kui Mattia oli väljunud, hakkasin küsitlema ema Barberini.

„Nüüd, kui oleme üksi, ütle mulle, mis on Barberini Pariisi sõidul ühist minuga.”

407

„Hea meelega, mu laps.”

Hea meelega! Jahmusin.

Enne jätkamist vaatas ema Barberin ukse poole.

Ta rahustus ja ütles tasase häälega, naeratus näol: .

„Näib, et su perekond otsib sind.”

„Mu perekond!”

„Jah, su perekond, mu Remi.”

„Mul on perekond? Mul on perekond, ema Barberin, mul, mahajäetud lapsel!”

„Peab uskuma, et nad pole sind maha jätnud vabatahtlikult, kuna nad sind nüüd ju otsivad.”

„Kes mind otsib? Oo, ema Barberin, räägi, räägi ruttu, palun sind.”

Äkki näis mulle, et olen, läinud hulluks, ja hüüdsin:

„Kuid ei, see on võimatu, Barberin otsib mind.”

„Muidugi, kuid sinu perekonnale.”

„Ei, enese jaoks, et mind tabada ja uuesti müüa; kuid ta ei taba mind!” .

„Oo, Remi, kuidas võid sa arvata, et oleksin abiks selle juures?”

„Ta tahab sind petta, ema Barberin.”

„Ole mõistlik, mu laps, kuula, mis räägin sulle, ja ära tunne asjatut hirmu. Kuula, mis ma olen kuulnud ise. Seda sa ometi usud, eks ole? Umbes kuu aega tagasi olin parajasti tööl köögis, kui üks mees, või õigemini. öeldud, üks härra astus tuppa, kus parajasti viibis Barberin. „Olete teie Barberin?” küsis härra, rääkides võõra aktsendiga. „Jah,” vastas Jerome, „see olen mina.” - „Teie leidsite Pariisis Breteuil' avenüül ühe lapse, kelle võtsite omale kasvatada?” - „Jah.” - „Kus on see laps praegu?” - „Mis puutub see teisse,” vastas Jerome.

408

Kui oleksin kahelnud ema Barberini jutu tõelikkuses, oleksin ära tundnud sellest Barberini armastusväärsest vastusest, et ta jutustas mulle tõesti seda, mida oli kuulnud.

„Sa tead,” jätkas ta, „et köögist on kõik kuulda, mis räägitakse siin, ja kuna jutt oli sinust, kuulatasin hoolega. Kui ma lähenesin, et kuulda paremini, murdus mu jala all üks oks. „Me pole üksi?” ütles härra. „See on mu naine,” vastas Jerome. „Siin on liiga soe,” ütles härra, „kas me ei ajaks juttu väljas?” Nad läksid välja ja alles kolme või nelja tunni pärast tuli Jerome üksi tagasi. Võid enesele kujutella, kuis põlesin ma uudishimust teada saada kõnelust Jerome'i ja selle härra

vahel, kes võib-olla oli su isa, kuid Jerame ei vastanud kõigele, mis talt küsisin. Ta ütles ainult, et see härra polnud su isa, kuid et talle on iilesandeks tehtud perekonna poolt, sind üles otsida.”

„Ja kus on mu perekond? Milline ta on? On mul isa ja ema?”

„Küsisin samuti, nagu sina, kuid ta vastas, et ta ei tea midagi. Siis lisandas ta, et läheb Pariisi otsima moosekanti, kellele oli su üürinud ja kelle aadress oli Pariisis Lourcine'i tänaval ühe teise muusikamehe, Garofoli, korter. Olen hästi meeles pidanud kõik nimed, pea sa nad meeles samuti.”

„Tean neid, ole rahulik, Kas Barberin oma äraminekust saadik pole sulle teatanud midagi?”

„Ei, kahtlemata otsib ta ikka veel. Härra oli talle andnud sada franki ja on andnud lmhtlemata pärast veel juurde. Kõik see ja ka ilusad mähkmed, millesse olid mähitud, kui sind leiti, tõendavad, et su vanemad on rikkad. Kui nägin sind istuvat kolde ees, arvasin, et oled nad leidnud üles ja et sinu seltsimees on su tõeline vend.”

409

Sel silmapilgul möödus uksest Mattia. Huüdsin talle: .

„Mattia, mu vanemad otsivad mind. Mul on perekond, tõeline perekond !”

Kuid imelik, Mattia ei paistnud jagavat mu rõõmu ja vaimustust.

Jutustasin talle seda, mida olin kuulnud ema Barberini käest.

410

X. Vana ja uus perekond.

Sel ööl magasin vähe. Ja siiski, kui palju kordi olin unistanud viimasel ajal magamisest mu lapsevoodis, kus olin veetnud nii palju ilusaid öid, kägardudes oma nurgas, tekk tõmmatud lõuani. Kui palju kordi olin mõelnud sellele heale tekile, magades lageda taeva all, värisedes öökülmusest, läbitud üdini hommikukastest.

Heitnud magama, uinusin otsekohe, sest olin väsinud päevasest teekonnast ja vanglas veedetud ööst, kuid varsti ärkasin võpatudes ega leidnud enam und: olin liiga erutatud, liiga rahutu.

Mu perekond!

Uinudes olin mõelnud sellele perekonnale ja lühikese aja kestel, mis olin maganud, olin und näinud perekonnast. Isast, emast, vendadest ja õdedest. Mõne minuti olin elanud nendega, keda ma veel ei tundnud ja keda olin näinud nüüd esimest korda. Huvitav oli see, et Mattia, Lise, ema Barberin, proua Milligan ja Artur olid mu perekond ning mu isa oli Vitalis. Ta oli üles tõusnud surnuist ja oli väga rikas. Sellal, kui olime olnud lahus, oli ta üles otsinud Zerbino ja Dolce, keda polnud murdnud hundid, nagu olime arvanud.

Ärgates nägin uuesti kõiki neid, kellest olin näinud und, nagu oleksin õhtu veetnud nendega,

411

ja loomulikult oli mul võimatu uuesti jääda magama.

Vähehaaval hajusid unenäod ja tõelisus tungis mu teadvusse, ajades mu veel rohkem ärkvele.

Mu perekond otsis mind, kuid ta ülesleidmiseks pidin pöörduma Barberini poole.

Sellest mõttest üksi jätkus, et tumestada mu rõõmu. Oleksin tahtnud, et Barberin poleks olnud segatud mu õnne. Ma polnud unustanud neid sõnu, mis ta oli öelnud Vitalisele, müües mind temale, ja tuletasin neid tihli meelde: „Neile, kes kasvatavad lapse üles, on sest tulu. Kui ma poleks arvestanud seda, poleks ma võtnud teda kunagi oma juurde.” Ja see oli kogu aeg minus tekitanud vastikust Barberini vastu.

Ta polnud kaastunde pärast mind tõstnud tänavalt ja mitte kaastunde pärast ei võtnud ta mind

omale kasvatada, vaid sellepärast: et olin mähitud ilusaisse mähkmeisse, sellepärast, et ta lootis mind ühel päeval tagasi anda mu vanematele hea tasu eest. See päev polnud aga tulnud nii ruttu, kui ta soovis ja ta oli mu müünud Vitalisele. Nüüd tahtis ta mind müüa mu isale.

Milline vahe mehe ja naise vahel. Mitte raha pärast polnud mind armastanud ema Barberin. Ah, kuid tahtsin leida vahendit, et saaks kasu sellest tema, aga mitte Barberin.

Võisin pead murda nii palju kui tahtsin, käänata voodis üht ja teisl külge, kuid ei leidnud midagi ja jõudsin alati selle meeletehetele viiva mõtte juurde, et see on Barberin, kes viib mu vanemaile tagasi ja et tema saab tänu ja tasu osaliseks.

Praegusel silmapilgul pidin tegelema ainult Barberiniga, tähendab, pidin ta otsima üles, sest ta polnud niisugune abikaasa, kes ei tee midagi, ütle-

412

mata naisele, kuhu ta läheb ja kuhu võib pöörduda, kui teda on tarvis. Kõik see, mis ema Barberin teadis, oli see, et ta mees oli Pariisis. Ta polnud kirjutanud kogu oma äraoleku ajal ja polnud ka saatnud teateid mõne kodukohta tagasi pöörduva müürsepa. Niisugused sõbralikud tähelepanu-avaldused polnud tema harjumuseks.

Kus elas ta? Kus oli korteris? Ema Barberin ei teadnud seda kindlasti, nii et poleks talle võinud saata kirja, vaid tuli otsida kahe või kolme Mouffetardi linnaosa tubadeüürija juurest, kelle nimesid ta teadis, ja teda võis kindlasti leida ühe või teise juurest.

Nii pidin minema Pariisi ja otsima ise seda, kes otsis mind.

Muidugi oli mulle suureks ootamatuks rõõmuks omada perekonda, kuid siiski polnud see rõõm olukordadel, millistel ta saabus, vaba vastikusest ja isegi murest.

Olin lootnud, et võime ema Barberini juures veeta hulga rahulikke ja õnnelikke päevi, mängida Mattiaga minu vanu mängu ja nüüd pidime juba järgmisel päeval uuesti asuma tee.

Lahkudes ema Barberini juurest pidin minema mere äärde Esnandes'i, külastama Etiennette'i, kuid nüüd pidin loobuma sellest reisust ega saanud sülelda vaest Etiennette'i, kes oli olnud nii hea ja sõbralik mu vastu.

Külastanud Etiennette'i, pidin minema Dreuzy'sse ja viima Lise'ile teateid ta vennast ja õest, kuid nüüd pidin loobuma ka külaskäigust Lise'i juurde.

Peaaegu kogu öö vaevlesin nende mõtetega, otsustades kord, et ma ei tohi vaatamata jätta Etiennette'i ega Lise'i, kord jälle vastupidi, et pean.

413

jooksma Pariisi nii ruttu kui võimalik, et üles leida oma perekonda.

Viimaks uinusin, peatumata ühelgi otsusel, ja see öö, millest lootsin, et ta on kõigist parem, oli kõige ärevam ja halvem, mida mäletan üldse.

Hommikul, olles kõik kolmekesi koos kolde ees, kus heledai tulel soojenes meie lehma piim, pidasime nõu.

Mis pidin tegema?

Jutustasin oma muredest ja õistest kõhklustest.

„Peab minema otsekohe Pariisi,” ütles ema Barberin.

„Sinu vanemad otsivad sind, ära viivita neile rõõmu valmistamisega.”

Ja ta arendas seda mõtet, tuues igasuguseid põhjendusi, mis näisid mulle olevat üksteisest veenvamad.

„Siis lähme Pariisi,” ütlesin ma.

Kuid Mattia ei väljendanud sellele otsusele mingit heakskiitu.

„Sa leiad, et me ei pea minema Pariisi,” ütlesin ma. „Miks ei põhjenda sa seda samuti millegagi nagu ema Barberin?”

Ta raputas pead.

„Ma leian,” ütles ta viimaks, „et uute pärast ei tohi unustada vanu. Seni koosnes su perekond Lise'ist, Etiennette'ist, Alexisest ja Benjaminist, kes olid olnud sulle õdedeks ja vendadeks ja kes olid sind armastanud. Kuid nüüd ilmub silmapiirile uus perekond, keda sa ei tunne, kes heitis su tänavale, ja äkki jätad sa maha need, kes on su vastu olnud head, nende pärast, kes on olnud halvad su vastu.”

„Ei saa öelda, et Remi vanemad on ta maha jätnud meelega,” katkestas ema Barberin. „Neilt võib-olla võeti nende laps, keda nad nutavad taga, keda nad ootavad ja otsivad sellest päevast saadik.”

414

„Ma ei tea seda, kuid tean, et isa Acquin tõstis Remi surevana oma ukse eest ja et Alexis, Benjamin, Etiennette ja Lise on teda armastanud nagu venda, ja ma ütlen, et need, kes on ta vastu võtnud, omavad ka vähemalt niisama palju õigust ta sõprusele kui need, kes vabatahtlikult või tahtmata on ta kaotanud. Isa Acquini ja tema laste sõprus on olnud vabatahtlik ja nad ei võlgne Remile midagi.”

Mattia ütles need sõnad, nagu oleks ta olnud vihane mulle, vaatamata mulle otsa. See valmistas mulle muret, kuid siiski taipasin kogu ta arutluse tõsidust. Pealegi olin nende kõhklevate inimeste olukorras, kes tihti talitavad nende inimeste nõu järgi, kes on kõnelnud viimastena.

„Mattial on õigus,” ütlesin ma, „ja ma ei otsustanud kerge südamega minna Pariisi, nägemata Etiennette'i ja Lise'i.”

„Kuid sinu vanemad!” ütles ema Barberin. Pidin katsuma leida keskteed.

„Meie ei lähe vaatama Etiennette'i, kuna peaksime siis tegema liiga pika ringi. Pealegi oskab Etiennette lugeda ja kirjutada ja me võime temaga ühendusse astuda kirja teel. Kuid enne Pariisi minekut läheme Dreuzysse külastama Lise'i. Sellega ei hiline me palju. Lise ei oska kirjutada ega lugeda ja sellepärast peangi tema juurde minema isiklikult. Jutustan lalle Alexisest ja paludes Etiennette'i mulle kirjutada Dreuzysse, loen talle ette selle kirja.”

„Hea,” ütles Mattia naeratades.

Otsustasime teele asuda järgmisel päeval. Suur osa päevast kulus pika kirja kirjutamisega Etiennette'ile, milles ütlesin talle, miks ma ei lähe teda vaatama, nagu olin kavatsenud.

Järgmisel päeval sain jällegi kord tunda hüvasti

415

jätu kurbust, kuid nüüd vähemalt ma ei lahkunud Chavannonist nii, nagu olin lahkunud Vitalisega. Võisin suudelda ema Barberini ja talle lubada varsti tagasi tulla koos oma vanematega. Kogu lahkumise päeva eelõhtu kulus vaidlusteks, mis pidin kinkima ema Barberinile. Midagi ei olnud liiga ilus tema jaoks. Eks saanud nüüd ma ju rikkaks?

„Midagi pole mulle kallim kui su lehm, mu' väike Remi, ja kõigi oma rikkustega ei saa sa mind teha õnnelikumaks, kui seda oled teinud oma vaesusega.”

Pidime lahkuma ka oma väikesest vaesest lehmast. Mattia suudles rohkem kui kümme korda ta nina, mis näis sellele meeldivat väga, sest iga suudluse järel sirutas ta pikalt välja oma keele.

Olime jälle maanteel, kott seljas, Capi joostes meie ees. Astusime pikil sammel või õigemini pikendasin aeg-ajalt tahtmatultsammu, et rutemini jõuda Pariisi.

Kuid Mattia, pidanud minuga sammu tüki aega, ütles, et kui lähen nii kiiresti, väsimine varsti. Siis tasandasin käiku, kuid kiirendasin varsti uuesti.

„Kuis on sul rutt!” ütles Mattia murelikult.

„See on tõsi ja mulle näib, et ruttama peaksid ka sina, sest minu perekond saab ka sinu perekonnaks.”

Ta raputas pead.

Olin tusane ja mures, nähes seda liigutust, mida olin märganud ta juures juba mitu korda, kui jutt oli mu perekonnast.

„Kas pole me siis vennad?”

„Jah, omavahel küll, ja ma ei kahtle ka sinus. Olen sinu vend täna ja ka homme. Usun seda ja tunnen. “

„Ja siiski?”

416

„Miks tahad sa, et peaksin olema sinu vendade vend, kui sul neid on, sinu isa ja ema poeg?”

„Kui oleksime Luccas, kas poleks ma siis su õe Cristina vend?”

„Oo, muidugi.”

„Ja mispärast ei saa sa olla minu vendade ja õdede vend, kui mul neid on?”

„Sest see pole põrmugi sama asi.”

„Ja milles seisab vahe?”

„Ma pole olnud mäpitud ilusaisse mähkmeisse,” ütles Mattia.

„Mis tähendab siis see?”

„See tähendab palju, see tähendab kõik, tead seda sama hästi kui minagi. Mul oleks hea meel, kui su vanemad oleksid vaesed.”

„Oled sa aga rumal!”

„Võib-olla. “

Kõnelemata rohkem, Mattia hüüdis Capit. Oli saabunud hommikueine tund. Ta võttis koera sülle ja rääkis temaga nagu kellegagi, kes võib teda mõista ja talle vastata:

„Eks ole, vana Capi, et ka sulle meeldiks rohkem, kui Remi vanemad oleksid vaesed?”

Kuuldes oma nime, haugatas Capi nagu alati, ja surus oma parema käpa rinnale.

„Vaeste vanematega võime jätkata kõik kolmekesi oma vaba elu. Läheme, kuhu tahame, ja meil pole muud muret, kui rahuldada „lugupeetud seltskonda”.”

„Auh, auh!”

„Rikaste vanemate puhul vastupidi Capi pannakse õue ühte kuuti ja võimalik, et ka ketti, ilusa terasketi otsa, kuid mis siiski on kett, sest koerad ei tohi ringi joosta rikastes majades.”

Olin teatava määrani pahane Mattiale, et ta

417

soovis mulle vaeseid vanemaid, selle asemel et jagada mu ema Barberini poolt sisendatud unelmat, mille olin nii kiiresti ja täielikult võtnud omaks; kuid teisest küljest olin õnnelik, nähes ja mõistes tunnet, mis põhjustas ta kurbuse: see oli sõprus, hirm lahkumise eest; ainult see.

Ja ma ei võinud olla seije vastu karm, mis tõeliselt oli kiindumuse ja õrnuse tunnistus. Mattia armastas mind ega tahtnud minust lahkuda.

Kui meil poleks olnud leivamuret, oleksin, vaatamata MatLia vastuseismisele, jätkanud oma kiirmarssi, kuid pidime mängima suuremates teel leiduvates külades ja oodates silmapilku, mil mu rikkad vanemad jagavad meiega oma varandusi, pidime rahulduma viletsate sou'dega, mida teenisime siit sealt juhuslikult ja vaevaga.

Nii kulus meil rohkem aega Chavannonist Dreuzysse minekuga, kui see mulle meeldis.

Peale igapäevse leiva pidime veel teisel põhjusel püüdma teenida võimalikult rohkem. Ma polnud unustanud ema Barberini sõnu, et kogu oma rikkustega ei suudaks ma teda teha õnnelikumaks, kui olia. seda teinud oma vaesusega, ja ma tahtsin, et mu väike Lise peab saama sama õnnelikuks kui ema Barberin. Loomulikult jagan ma oma rikkusi temaga, see seisis väljaspool kahtlust, kuid oodates, kuni saabub rikkus, tahtsin viia Lise'le oma teenitud raha eest ostetud kingituse.

Ostsiime Decize'ist nuku, mis õnneks ei maksnud niipalju kui lehm.

Decize'ist Dreuzysse läksime kiirsammul, sest, välja arvatud Chatillon-en-Bazois, meie teel leidsid ainult vaesed külad, kus talupojad polnud põrmugi külalislahked rändmoosekantide vastu. Lahkudes Châtillon'is läksime piki kanali äärt

418

ja need puudega ääristatud kaldad, see vaikne vesi ja aeglaselt liikuvad veolaevad, mida vedasid hobused, meenutasid mulle õnnelikke aegu, mil sõitsin niiviisi kanalil proua Milligani ja Arturiga. Kus oli praegu „Luik”? Kui palju kordi olin ma, sattudes mõne kanali juurde, küsinud, kas pole nähtud mööduvat üht lõbusõidulaeva, mida oma veranda ja uhke sisseseadu tõttu ei võidud ära vahetada ühegi teisega. Kahtlemata oli proua Milligan tagasi pöördunud Inglismaale oma tervistunud Arturiga. See oli tõenäoline, peaaegu kaheldamatu, kuid siiski mõtlesin tihti, endamisi sammudes Nivernais' kanali äärt mööda ja nähes kaugel mõnd hobustega veetavat laeva, et see on viimaks „Luik”, mis sõidab meile vastu.

Kuna oli sügis, olid meie päevateekonnad lühemad kui suvel ja me püüdsime alati enne öö tulekut jõuda küladesse, kus kavatsesime ööbida. Siiski, vaatamata pingutusile, jõudsiime Dreuzysse alles öösi.

Lise'i tädi juurde jõudmiseks tarvitsesime ainult sammuda kanali äärt mööda, kuna tädi Catherine'i mees, kes oli lüüsiseadja, elas majas, mis asetses selle lüüsi juures, mille järele ta pidi valvama. Sellega hoidsime kokku aega ja leidsime varsti selle maja, mis asetses küla ääres aasal, kõrgete puude vahel, mis kaugelt vaadatuna näisid hõljuvat udus.

Mu süda peksis kõvasti, kui lähenesin sellele majale. Kaminas põleva suure tule kuma valgustas ta akent.

Kui olime jõudnud maja juurde, nägin, et uks ja aken olid suletud, kuid läbi akna, millel polnud luuke ega kardinaid, nägin Lise'i laua ääres oma tädi kõrval ja üht meest, kahtlemata ta onu, kes seisis seljaga meie poole.

419

„Süuakse õhtust,” ütles Mattia, „oleme saabunud parajal silmapilgul.”

Kuid ma peatasin ta käega ja teisega tegin märgi Capile, et ta oleks vagusi.

Siis, võttes õlalt kandle, valmistusin mängima.

„Ah jaa,” ütles tasakesi Mattia, „sa tahad mängida serenaadi. See on hea mõte.”

„Jah, kuid ma mängin üksi.”

Mängisin oma naapoli laulukese esimesed taktid, kuid ma ei laulnud, et ennast mitte reeta häälega.

Mängides vaatlesin Lise'i. Ta tõstis kiiresti pea ja ta silmad hakkasid särama.

420

Laulsin.

Nüüd hüppas ta toolilt ja jooksis ukse poole.

Sain vaevalt veel ulatada kandle Mattia kätte, kui Lise oli mu käte vahel.

Meid paluti astuda majja ja tädi Catherine, suudelnud mind, pani lauale kaks taldrikut.

Kuid ma palusin juurde veel kolmanda.

„Olge nii lahke,” ütlesin ma, „meil on kaasas väike sõbratar.”

Ja ma võtsin kotist meie nuku, pannes ta istuma Lise'i kõrvale toolile.

Pilku, mille mulle heitis Lise, pole ma unustanud iialgi.

XI. Barberin.

Kui mul poleks olnud Pariisi jõudmisega ruttu, oleksin jäänud Lise'i juurde kauaks, väga kauaks. Meil oli öelda teineteisele nii palju, kuid ometi võisime öelda nii vähe selle keele abil, mida tarvitasime.

Lise jutustas mulle, kuidas oli jõudnud Dreuzysse ja kui väga armastavad teda ta onu ja tädi, kellele polnud jäänud nende viiest lapsest ühtegi ellu, mis on peaaegu üldine õnnetus Nievre'i perekondades, kus naised jätavad hooletusse oma lapsed, minnes ammedeks Pariisi. Ta jutustas, kuidas elas nende majas, millega viitis aega, millised olid ta mängud ja lõbud: kalapüük, lõbusõidud laevadel, käigud metsa; ja kuna tal polnud võimalik minna kooli, veetis ta nii kogu oma aja.

Mina omalt poolt jutustasin talle kõigest, mis minuga oli juhtunud meie lahkumisest saadik, kuidas pidin hukkuma kaevanduses, milles töötas Alexis, ja kuidas, jõudnud oma võõrasema juurde, sain teada, et mu perekond otsib mind, mis takistas mind külastamast Etiennette'i.

Loomulikult oli mu jutustuses esikohal mu perekond; mu rikas perekond, ja ma kordasin Lise'ile kõike seda, mis olin juba rääkinud Mattiale, rõhutades eriti mu rikkuselootusi, mis teos-

tudes teevad meid õnnelikuks kõiki: ta isa, ta vendi, teda ennast.

Lise, kel polnud Mattia varaseid kogemusi ja kel õnneks polnud aimu Garofoli õpilaste koolist, oli valmis uskuma, et rikkus teeb õnnelikuks ja et varandus on talismaniks, mis annab, nagu muinasjuttudes, silmapilkselt kõik, mida osatakse soovida. Eks pandud ju isa vangi sellepärast, et oli vaene!

Veetsime oma aega mitte üksi vesteldes kanali ääres, mille vesi jooksis vulisedes läbi lüüsi väravate, vaid käisime ka kolmekesi jalutamas või õigemini viiekesi, sest meid saatsid igal pool ka Capi ja nukk.

Õhtuti, kui polnud liiga niiske, istusime maja ees, ja kui valitses tihe udu, toas kaminaees, kus mängisin Lise'ile kannelt. Mattia mängis viiulit ja kornetit, kuid Lise eelistas kannelt, mis ei kõditanud vähe mu uhkustunnet. Enne magamaminekut laulsin Lise'ile ta palve peale oma naapoli laulukest.

Siiski vaatamata kõigele pidin lahkuma Lise'ist ja asuma uuesti teele.

Kuid ma ei kurvastunud selle üle kuigi palju, olin nii tihti hellitanud oma rikkuse unelmaid, et olin hakanud uskuma, et ma mitte üksnes ei saa ühel heal päeval rikkaks, vaid et olingi juba seda ja et mul tarvitses ainult soovida ja see teostub väga lähedases tulevikus, peaaegu otsekohe.

Mu viimane sõna Lise'ile näitab paremini kui pikad seletused, kui kindlasti ma uskusin sellesse:

„Tulen sulle järele neljahobusetõllas.”

Ta uskus mind, tehes käega piitsaplaksutamise liigutuse. Kahtlemata nägi ta oma vaimusilma ees tõlda, nagu nägin seda ise.

Siiski, enne kui sõita tõllas Pariisist Dreuzysse,

tuli jalgsi minna Pariisi, ja kui poleks olnud Mattiat, poleks mul olnud muud muret, kui pikendada päevaseid teekondi, tarvitsemata teenida rohkem, kui hädasti tarvis, sest milleks nüüd veel vaevata ennast, kui meil polnud enam tarvis osta ei lehma ega nukku ja ma ei pidanud ju ometi vanemaile viima raha.

Kuid Mattia polnud põrmugi samal arvamusel.

„Teenime niipalju kui suudame, sest kes teab, kas leiame Barberini kohe.”

„Kui me ei leia teda keskpäeval, leiame ta kella kahe ajal; Mourfétardi tänav ei ole nii pikk.”

„Ja kui ta ei ela enam Mouffetardi tänaval?”

„Läheme sinna, kus ta elab.”

„Aga kui ta on pöördunud tagasi Chavannoni? Sel puhul peame talle kirjutama ja ootama vastust. Ja millest elame selle aja tühjade taskutega? On näha, et sa ei tunne Pariisi. Oled sa siis Gentilly kivimurru juba unustanud?”

„Ei.”

„Ja mina pole unustanud Püha Medarduse kiriku seina, mille vastu toetusin, et mitte kukkuda, kui olin suremas nälga. Ma ei taha Pariisis olla näljane.”

„Seda paremini lõunastame mu vanemate juures.”

„Ent kui ma pole lõunastanud, on mu tuju halb, ja mulle ei meeldi see. Töötame parem niisuguse hoolega, nagu peaksime ostma su vanematele lehma.”

See oli tark nõuanne, kuid pean tunnustama, ma ei laulnud sugugi niisuguse innuga kui siis kui oli tarvis teenida sou'sid ema Barberini lehma või Lise'i nuku ostmiseks.

424

„Küll muutud sa rikkaks saades laisaks!” ütles Mattia.

Läbides Corbeil', läksime sama teed mööda, mille kaudu olime kuus kuud tagasi lahkunud Pariisist, ja enne Villejuifi pöördusime tallu, kus olime andnud oma esimese ühise kontserdi, mängides pulmalistele tantsulugusid. Värske abielurahvas mäletas veel meid ja laskis meid mängida jälle. Meile anti ka süüa ja öömaja.

Järgmisel hommikul asusime sealt tee Pariisi poole. Olime sealt lahkunud just kuus kuud ja neliteistkümmend päeva tagasi.

Kuid tagasipöördumise päev ei sarnanenud sugugi päevaga, mil sealt lahkusime. Ilm oli udune ja külm. Ei paistnud enam päike, polnud enam lilli ega kraavi kallaste rohelust. Päike oli täide saatnud oma töö ja saabunud sügise esimesed udud.

Kuid mis puutus meisse ebameeldiv ilm ja kurb ümbrus! Olime rõõmsad seesmiselt ega vajanud välist ergutust.

Kui ütlesin “meie”, siis valetasin, sest ainult mina olin rõõmus.

Mattia aga muutus meie lähenedes Pariisile üha kurvemaks ja tihti kõndis ta tunde, lausumata ainustki sõna,

Kunagi ei rääkinud ta selle kurbuse põhjusest ja mina, arvates, et selle põhjustas ainult kartus meie lahkumineku pärast, ei tahtnud hakata enam kordama seda, mis olin talle rääkinud juba palju kordi, nimelt, et mu vanemal ei võinud olla mingit kavatsust meid lahutada.

Ainult siis, kui olime jõudnud kindlustisteni ja peatusime, et võtta pisut kehakinnitust, hakkas ta rääkima oma mure põhjustest.

„Tead sa, kellele mõtlen praegu?”

425

„Ja nimelt kellele?”

„Garofolile. Mis siis, kui Garofoli on vabanenud vanglast? Teada saades, et ta on vangis, ei tulnud mul meelde küsida, kui kauaks. Ta võib-olla on juba vabaduses ja pöördunud tagasi oma korterisse Lourcine'i tänaval. Mouffetardi tänav, kust peame otsima Barberini, on Garofoli elukoha lähedal, peaaegu ta ukse ees. Mis siis, kui ta juhuslikult kohtab meid? Ta on mu peremees ja onu. Ta võib mind sundida minema ta juurde tagasi. Sa kardad uuesti sattuda Barberini kätte ja peaksid teadma, kui suur on mu hirm Garofoli ees. Oh mu vaene pea! Kindlasti tahab Garofoli oma juurde võtta ka sind ja õpetada samuti piitsaga nagu oma teisi õpilasi. Kuid loomulikult sa ei taha tulla ja ka mina ei soovi seda. Sind ei ole kunagi pekstud ja sa ei tea, mis see tähendab!”

Pimestatud oma lootustest, polnud ma mõelnud Garofolile, kuid kõik, millest rääkis Mattia, oli

võimalik, ja ma mõistsin, milline hädaoht meid varitses.

„Mida kavatsed?” küsisin ma. „Kas sa ei taha tulla Pariisi?”

„Usun, et kui ma ei lähe Mouffetardi tänavale, jätkub sellest, et vältida kokku sattumast Garo-foliga. “

„Hüva, lähen üksi ja õhtul kell seitse kohtume kuski.”

Määrasime koha kindlaks ja asusime uuesti teele Pariisi poole.

Jõudes Itaalia platsile, läksime lahku, Mattia ja Capi Botaanikaia suunas ja mina Mouffetardi tänava poole, mis oli lähedal. .

Esimest korda kuue kuu jooksul olin üksi Mat- .

426

tiata ja Capita, ning selles suures Pariisis tekitas see minus kartustunde.

Kuid ma ei tohtinud end lasta masendada sellest mõttest, sest läksin ju otsima Barberini ja tema kaudu oma perekonda.

Olin üles kirjutanud ühele paberilehele tubade üürijate nimed ja aadressid, kelle juurest pidin leidma Barberini. Kuid see oli olnud asjatu, sest ma polnud unustanud ei nimesid ega aadresse, ning mul polnud neid tarvis vaadata paberilt. Need nimed olid: Pajot, Barrabaud ja Chopinet.

Minnes mööda Mouffetardi tänavat, kohtasin esimesena Pajot'd. Astusin päris julgesti ühte viletsasse kõrtsi, kuid Barberini küsisin väriseva häälega.

„Kes on see Barberin?”

„Barberin Chavannonist.”

Kirjeldasin Barberini, vähemalt seda Barberini, keda olin näinud tagasi pöörduvat Pariisist: valjuilmeline, karm nägu ja pea kõveras parempoolsele õlale.

„Meie juures ei ole ühtegi niisugust ega tunne me teda.”

Täna sin ja läksin pisut edasi Barrabaud' juurde. See teotses peale tubadeüürimise veel puuvilja-kaubitsemisega.

Esitasin uuesti oma küsimuse.

Alul oli mul tegemist, enne kui sain ennast teha kuuldavaks, sest mees oli ametis pinatilõikamisega ja naine vaidles ühe kaubatarvitajaga ühe vähem tagasi antud sou pärast. Korranud oma küsimust kolm korda, sain viimaks vastuse.

„Ah jaa, Barberin... Omal ajal elas ta meie juures: sest on tagasi ligi neli aastat.”

427

„Viis,” ütles naine, „ja ta võlgneb meile veel ühe nädala eest. Kus see kelm praegu on?”

Just sama tahtsin teada ka mina.

Väljusin pettunult ja teatava määrani rahutult, sest jäi veel üle ainult Chopinet; kelle poole pöörduda, kui ka see ei tea midagi? Kust otsida Barberini?”

Chopinet oli, nagu Pajot'gi, kõrtsimees ja kui astusin saali, kus ta küpsetas ja andis süüa, istusid seal mitu isikut.

Pöördusin küsimusega Chopinet' enese poole, kes, kulp käes, jagas parajasti oma külalistele snppi.

„Barberin pole enam siin,” vastas ta.

„Ja kus ta on?” küsisin värisedes.

„Ma ei tea.”

Mu pea käis ringi, kastrulid näisid tantsivat pliidil.

„Kust võiksin teda otsida?” küsisin ma.

„Ta ei jätnud meile oma aadressi.” Kahtlemata väljendas mu nägu kõnekalt ja liigutavalt mu pettumust, sest üks ahju ääres sööv mees hüüdis mind.

„Mis tahad sa Barberinist?” küsis ta.

Oli võimatu vastata avalikult ja jutustada oma lugu.

„Tulen ta kodukohast Chavamionist ja tahtsin talle tuua teateid tema naiselt. Ta naine ütles, et leian ta siit.”

„Kui te teate, kus on Barberin,” ütles kõrtsimees, pöördudes mind küsitelnud mehe poole, „võite seda öeldä sellele poisile, kes ei soovi talle halba. Eks ole nii, poiss?”

„Oo, muidugi hlitte, härra!”

Mu lootus tuli tagasi.

„Barberin peaks nüüd elama Cantali võõraste-

428

majas, Austerlitzi tee ääres. Vähemalt oli ta seal kohn nädalat tagasi.”

Täna sin ja läksin välja, kuid enne minekut Austerlitzi tänavale, mis, arvasin ma, pidi asuma Austerlitzi silla juures, tahtsin muretseda teateid Garofoli kohta.

Olin päris Lourcine'i tänava lähedal ja leidsin kohe maja, kus olin käinud Vitalisega. Nagu päeval, mil olime siin käinud esimest korda, riputas üks vanamees, sama vanamees, kaltse õue roheka nõõri külge. Näis, nagu polekski teinud ta muud kogu aja, mille jooksul ma polnud teda näinud.

„On Garofoli tagasi?” küsisin ma.

Vanamees vaatas mulle otsa ja hakkas kõhima, mulle vastamata. Mulle näis, et pidin andma mõista, et teadsin, kus asus Garofoli, ja et muidu ei saa ma sellelt vanalt kaltsukorjajalt teada midagi.

„On ta ikka seal?” küsisin ma kavala näoga.

„Võimalik, kuid aeg kulub nagu alati.”

„Kuid temal arvatavasti mitte nii kiiresti kui meil. “

Vanamees tahtis selle nalja üle hakata naerma, kuid teda tabas kohutav kõhahoog.

„Kas teate, kunas ta peab tulema tagasi ?” küsisin, kui ta oli lõpetanud kõhimise.

„Kolme kuu pärast.”

Garofoli vanglas veel kolm kuud! Mattia ei pruukinud karta, sest enne kolme kuud leiavad mu vanemad kindlasti vahendi julma padrone vastu, et see ei saaks tagasi oma juurde oma vennapoega.

Chopinet' juures olin olnud erutatud pööraselt, kuid nüüd oli mu lootus tulnud tagasi. Läksin otsima Barberini Cantali võõrastemajast.

Suundusin viivitamata Austerlitzi tänava poole, täis lootust ja rõõmu.

429

Minnes läbi Botaanikaia pole tee Lourcine'i tänavalt Austerlitzi tänavani pikk ja: varsti jõudsin Cantali võõrastemaja juurde, mis oli küll võõrastemaja ainult nime järele, kuna ta tõeliselt oli vilets möbleeritud tubade väljaüürimise asutis. Teda pidas vana tudiseva peaga poolkurt naine.

Kui esitasin talle oma hariliku küsimuse, tõstis ta kae toruna oma kõrva juurde ja palus küsimust korrata.

„Mul on pisut kõva kuulmine,” ütles ta tasase häälega.

„Tahaksin näha Barberini, Barberini Chavannonist. Ta elab teie juures, eks ole?”

Mulle vastamata tõstis ta omad käsivarred õhku nii järsu liigutusega, et ta süles magav kass hüppas hirmunult maha.

„Kui kahju! Kui kahju!” hüüdis ta.

Siis, vaadeldes mind pisut tugevama peavärinaga, küsis ta:

„Olete teie see poiss?”

„Milline poiss?”

„See, keda ta otsis.” .

Keda ta otsis! Mu süda tõmbus kokku.

„Barberin!” hüüdsin ma.

„Kadunuke, kadunud Barberin, peab ütlema.”

Toetusin oma kandlele.

„On ta surnud?” hüüdsin kõvasti, erutusest käheda häälega.

„Ta suri kaheksa päeva tagasi Sainte-Antoine'i hospidalis.”

Tarretusin. Barberin surnud! Ja kuidas leida nüüd mu perekonda, kuidas teda otsida?

„Siis teie oletegi see poiss, keda ta otsis, et teda tagasi anda ta rikkale perekonnale?” küsis naine.

430

Mu lootus tuli tagasi. Haarasin kinni sellest sõnast.

„Kas te teate?..” küsisin.

„Ma tean seda, mis ta jutustas, see vaene mees, nimelt, et ta oli leidnud ja üles kasvatanud ühe lapse, keda perekond, kes ta omal ajal oli kaotanud, tahtis saada tagasi, ja et ta oli Pariisis selleks, et otsida seda last.”

„Kuid perekond?” küsisin ma hingeldades, „mu perekond?”

„Olete siis teie see poiss? Ah, see olete teie, kindlasti olete see teie!”

Ja kogu aeg pead kõigutades vahtis ta mulle otsa.

„Palun teid, proua, öelge, mis teate.”

„Kuid ma ei tea rohkem kui seda, mis jutustasin teile, mu poiss, tähendab, tahtsin öelda, mu noorhärä.”

„Mis rääkis teile Barberin mu perekonda puutuv;Ü?” .

Vastamata mulle, tõstis ta jälle käsivarred taeva poole:

„Küll on aga lugu!”

Sel silmapilgul astus tuppa üks naine, keda pidasin teenijaks. Nüüd pöördus Cantali võõrastemaja perenaine tema poole:

„Küll on lugu! See poiss, see noorhärä, keda sa näed, on sama, kellest rääkis Barberin. Nüüd on ta siin ja Barberini pole enam. Küll on lugu! . . .”

„Kas Barberin ei rääkinud teile kunagi mu perekonnast?” küsisin ma.

„Rohkem kui kakskümmend, rohkem kui sada korda. See pidi olema rikas perekond.”

„Kus elab see perekond, kuidas on ta nimi?”

„See'p see on. Barberin ei rääkinud sellest

431

kunagi. Ta hoidis seda saladuses. Ta tahtis tasu saada üksi omale, nagu see on ka õige.”

Nii oli Barberin surses kaasa võtnud mu sündimise saladuse.

Olin jõudnud juba oma sihile nii lähedale ja nüüd oli kõigil lõpp. Oli lõpp muilusail unelmail ja lootusil.”

„Kas tunnete kedagi, kellele Barberin võib-olla rääkis rohkem?” küsisin ma vanalt naiselt.

„Barbedn polnud nii rumal. Ta oli selleks liiga umbusklik.”

„Ja kas pole te kunagi näinud kedagi minu perekonnast otsivat teda?”

„Mitte kunagi.”

„Võib-olla ta sõpru, kellele ta ehk on rääkinud mu perekonnast?”

„Tal polnud sõpru.”

Võtsin pea käte vahele. Kuid võisin mõelda nii palju kui tahtsin, ma ei leidnud midagi. Pealegi olin niivõrt erutatud ja segaduses, et ma ei suutnud mõelda loogiliselt.

„Ta sai kord ühe kirja,” ütles vana naine peale kauast mõtlemist, „ühe tähtitud kirja.”

„Kust tuli see kiri?”

„Ma ei tea. Kirjakandja andis ta otse tema kätte ja ma ei näinud marki.”

„Seda kirja on võib-olla ehk võimalik üles leida.”

“Kui ta oli surnud, otsisime ta asjad läbi. Loomulikult mitte uudishimu pärast, vaid selleks, et teatada ta naisele. Me ei leidnud midagi. Sama vähe leiti ka hospitalis. Ta taskuis ei leidunud ainustki paberit ja kui ta poleks öelnud, et on

Chavannonist, poleks saadud teatada naisele ta surmast. “

432

„Ema Barberin teab siis juba?”

„Muidugi.”

Seisin kaua, leidmata sõnu. Mis öelda? Mis küsida? Need inimesed olid öelnud, mida teadsid. Kuid nad ei teadnud midagi. Ja nähtavasti olid nad teinud kõik, et teada saada, mida varjas Barberin. Tänaasin ja astusin ukse poole.

„Kuhu te lähete?” küsis vanarnoor.

„Oma sõbra juurde.”

„Ah teil on sõber?”

„Jah.”

„Elab ta Pariisis?”

„Jõudsimme Pariisi täna hommikul.”

„Teate, kui te pole veel omale valinud võõrastemaja, võite tulla siia korterisse. Teil on siin hea ja maja on aus. Pange tähele, kui teie perekond otsib teid ega saa enam teateid Barberinilt, pöördub ta siia; aga mitte mujale. Nii olete neil käepärast. Ent kust leiavad nad teid siis, kui teid pole siin? Räägin seda teie huvides. Kui vana on teie sõber?”

„Pisut noorem kui mina.”

„Mõelda ometi, kaks noorukest Pariisi tänaval! Võib sattuda halba seltskonda hotellides, kus käivad kahtlased inimesed. Seal pole, nii nagu siin, rahulik.”

Mulle ei paistnud see võõrastemaja olevat küll kuigi vaikne ja rahulik ja pealegi oli Cantali võõrastemaja üks kõige räpasemaid ja armetumaid maju, mida võib näha üldse, ning ometi olin oma reisu- ja seiklusrikkas elus näinud õige viletsaid. Kuid selle vana naise ettepanekut võis ju veel kaaluda. Praegusel silmapilgul ei tohtinud olla nõudlik ja mul puudus mu perekond, mu rikas perekond,

433

kellega oleksin asunud korterisse mõnda bulvari ilusasse hotelli või tema kaunisse majja, kui ta elab Pariisis. Cantali võõrastemajas ei võinud me väljaminekud olla kuigi suured ja nüüd pidime mõtlema kokkuhoiule. Ah, kui õigus oli olnud Mattial, sundides mind raha teenima teel Dreuzyst Pariisi! Mis oleksime hakanud peale, kui meil pol eks taskus olnud seitsetteistkümmet franki?.

„Palju eest üürite mulle ja mu sõbrale toa?” küsisin ma.

„Kümne sou eest päevas. On see kallis ?”

„Hea, tuleme õhtul sõbraga tagasi.”

„Tulge varakult, Pariis on öösi halb.”

Kuna Mattiaga pidime kohtuma kell seitse, oli mul aega veel mitu tundi. Teadmata, mis teha, läksin Botaanikaaeda ja istusin kurvalt pingile ühte üksildasse nurka. Jalad valutasi ja tuju oli langenud nullini. .

Mu langemine oli olnud nii järsk, nii ootamatu, nii ränk. Kas pidin siis läbi elama kõik õnnetused üksteise järel? Iga kord kui sirutasin kae, et enna st seada heasse ja kindlasse asendisse, oks, millest haarasin kinni, purunes mu sõrmede vahel, lastes mind kukkuda. Ja nii oli see alati.

Kas polnud see saatuse pilge, et Barberin oli surnud silmapilgul, mil vajasin teda, ja et ta oma

ahnitsemise kires oli varjanud kõigi eest isiku - arvatavasti mu isa - aadressi ja nime, kes talle oli ülesandeks teinud mind otsida üles.

Istunud aias tüki aega, läksin jõe äärde. Kuna aeg Mattia kohtamiseks oli veel varajane, jalutasin kaidel, vaadeldes jõe voolamist.

Saabus õhtu, süüdati gaasilaternad. Pöördusin Jumalaema kiriku poole, mille kaks torni eraldusid mustana loojaku purpursel taustal. Kiriku juu-

434

res leidsin ühe pingi ja istusin. See mõjus hästi, sest mu jalad valutasid, nagu oleksin maha käinud väga pika tee. Hakkasin jälle mõlgutama oma muremõtteid. Iialgi polnud ma end tundnud nii rõhutuna ja väsinuna. Mu seesmuses, kui ka mu ümber oli kõik kurb. Selles suures Pariisis täis valgust, lärmi ja liikumist tundsin ennast üksildasemana kui keset lagedaid välju või metsi. Minust mööduvad inimesed pöördusid mõnikord ümber, vaadeldes mind. Kuid mis puutus minusse nende uudishimu või kaastunne. Mind ei suutnud aidata ükskõiksete osavõtt.

Mu ainsaks meelelahutuseks oli lugeda kellalööke, mis kõlasid igal pool mu ümber. Arvutasin, kaua pidin veel ootama, enne kui võisin ammutada jõudu ja julgust Mattia sõprusest. Mulle oli suureks lohutuseks mõelda, et varsti võisin näha ta nii õrnu ja heasüdamlikke silmi.

Vähe aega enne seitset kuulsin rõõmsat haukumist. Pääaegu otsekohe märkasin varjus minu poole liikuvat valget kogu. Enne kui olin suutnud midagi mõelda, oli Capi hüpanud mu põlvedele ja lakkus mu käsi. Surusin ta oma käte vahele ja suudlesin ta nina.

Kohe ilmus ka Mattia.

„Kuidas on?” hüüdis ta kaugelt.

„Barberin on surnud.”

Ta hakkas jooksuma, et jõuda kiiremini minu juurde. Jutustasin lühidalt, mis olin teinud ja mis saanud teada.

Ta avaldas elavat osavõttu, mis oli mulle suureks lohutuseks, ja ma tundsin, et kuigi niu perekonna leidmine oli talle ebameeldiv, soovis ta siiski tõsiselt, et leiaksin oma vanemad.

435

Sõbralikkude sõnadega püüdis ta mind lohutada ja mind veenda, et kõik pole veel kadunud.

„Kui su vanemad on üles otsinud Barberini, muutuvad nad varsti rahutuks, kui ei kuule temast enam midagi. Nad hakkavad teda otsima ja tulevad loomulikult Cantali võõrastemajja. Lähme sinna ja kõik selgub mõne päeva pärast.”

Seda oli mulle juba öelnud ka väriseva peaga vana naine, kuid Mattia suus kõlasid need sõnad veenvamalt. Milline laps olin ometi, et kurvastusin ja kaotasin lootuse nii ruttu!

Siis, muutudes rahulikumaks, jutustasin Mattiale, mis olin teada saanud Garofoli kohta.

„Veel kolm kuud!” hüüdis ta ja hakkas laulma ning tantsima keset tänavat..

Äkki seisatus ta, pöördudes minu poole:

„Kui erinevad on ometi perekonnad! Sa kurvastud, et olid kaotanud oma, ja mina laulan rõõmust, et minu perekond on kadunud.”

„Onu pole perekond, vähemalt niisugune onu nagu Garofoli. Kui oleksid kaotanud oma õe Cristina, kas tantsiksid siis?”

„Oo, ära räägi nii!”

„Näed siis.”

Läksime mööda kaid Austerlitz tänavani ja kuna mu silmad polnud enam tuhmistatud erutusest, nägin, kui ilus oli Seine õhtul, täiskuu valgel, mis heidab ta pimestavalt hiilgavale veele hõbelitrikesi nagu hiiglasuurele liikuvale peeglile.

Cantali võõrastemaja võis olla viisakas, kuid ta polnud kena, ja kui leidsime endid väikese suitseva küünla valgusel katusekambrikeses, mis oli nii kitsas, et üks meist oli sunnitud istuma voodile, kui teine seisis püsti, mõtlesin tahtmata sellele, et olin lootnud magama heita hoopis teissuguses toas.

436

Ja kui vähe sarnanesid kollakast lõuendist voodilinal ilusate mähkmetega, millest oli rääkinud ema Barberin!

Tükk leiba itaalia juustuga sarnanes veel vähem pidusöögiga, mida olin lootnud pakkuda võivat Mattiale.

Kuid lõppeks polnud ju kõik veel kadunud, tuli ainult oodata.

Ja selle mõttega ma uinusin.

437

XII. Otsingud.

Järgmisel hommikul kirjutasin ema Barberinile kõigest, mis polnud mulle just kerge töö.

Kuidas öelda talle, et ta abikaasa oli surnud? Ta oli armastanud oma Jerome'i, nad olid elanud koos pikki aastaid, ja valmistaksid talle südamevalu, kui ei võtaks osa ta murest.

Viimaks jõudsin, kogu aeg korrates oma kaastundeavaldusi, lõpule. Loomuikult kirjutasin talle oma pettumustest ja oma praegustest lootustest. Tõtt-öelda rääkisin kõige rohkem sellest. Juhul, kui mu perekond kirjutab temale, et saada teateid Barberinist, palusin teda sellest mulle teatada otsekohe ja saata temale teatud aadress mulle Pariisi Cantali võõrastemajja.

See viisakuskohus täidetud, seisis järjekorras kirja kirjutamine Lise'ile ja ka see oli raske vähemalt teatavas mõttes. Kui Dreuzys olin öelnud Lise'ile, et oma esimese käigu Pariisis teen ta isa juurde vanglasse, olin talle luhanud, et kui mu vanemad on rikkad, nagu lootsin, palun neid ära maksta isa võlad nii, et minnes vanglasse, vabastan ta kohe ja viin enesega kaasa. See kuulus mu kavatsatud rõõmuvalmistamise programmi. Esimesena pidi tulema isa Acquin, siis ema Barberin, siis Lise, siis Etiennette, Alexis ja Benjamin. Mattiale tahtsin teha sedasama, mis tehakse mulle endale,

438

ja ta oli õnnelik selle üle, mis teeb õnnelikuks mind. Milline pettumus minna vanglasse tühjade kätega, olles sama võimetu teda aitama ja talle maksma oma tänuvõlga, kui siis, kui temast lahkusin!

Õnneks oli mul viia tervitusi ja lohutavaid sõnu Lise'ilt ja Alexiselt. Mul oli ikkagi hea meel, et võis in midagi teha tema heaks.

Mattia, kel oli pöörane iha näha vanglat, saatis mind. Ka tahtsin ma, et ta saaks tuttavaks mehega, kes oli rohkem kui kaks aastat olnud mulle isaks.

Kuna teadsin nüüd, kuidas pääseda Clichy vanglasse, me ei tarvitsenud nii kaua oodata ta. suure värava ees, nagu esimene kord.

Meid lasti astuda vastuvõtmistuppa ja varsti tuli isa. Juba uksele sirutas ta mu poole käed.

„Ah, hea poiss!” ütles ta mind suudeldes, „mu tubli Remi!”

Alul jutustasin talle Lise'ist ja Alexisest ja kui tahtsin talle öelda, miks ma polnud saanud minna külastama Etiennette'i, katkestas mind:

„Ja sinu vanemad?” küsis ta.

„Teie siis teate?”

Nüüd jutustas ta, et teda oli kaks nädalat tagasi külastanud Barberin. .

„Ta on surnud,” ütlesin ma.

„Milline õnnetus!”

Ta jutustas mulle, kuidas Barberin oli pöördunud tema poole, et teada saada, mis oli saanud minust. Jõudes Pariisi, oli Barberin läinud Garofoli juurde, kuid loomulikult polnud teda leidnud. Siis oli ta teda läinud otsima õige kaugele provintsi, kus Garofoli oli vangis, ja too oli talle rääkinud, et peale Vitalise surma oli mind võtnud enese juurde üks aednik, nimega Acquin. Barberin oli

439

pöördunud tagasi Pariisi ja saanud teada, et see aednik on vangis Clichys. Ta oli tulnud vanglasse ja isa oli talle rääkinud sellest, kuidas rändasin risti ja põiki mööda Prantsusmaad, nii et ta ei võinud teada, kus viibisin sel silmapilgul. Kuid oli kindel, et kunagi külastan ma mõnda ta lastest. Siis oli ta kirjutanud ise Dreuzylise, Varses'i, Esnandes'i ja Saint-Quentini ja kui ma polnud Dreuzyst eest leidnud ta kirja, siis kahtlemata sellepärast, et olin sealt lahkunud enne ta päralejõudmist.

„Ja mis jutustas Barberin teile mu perekonnast?” küsisin ma.

„Peaaegu mitte midagi. Sinu vanemad olid saanud teada politseiilt, et Breteuil' avenüüle maha jäetud lapse oli võtnud oma hoole alla üks Chavimnoili.' müürsepp, nimega Barberin, ja nad olid läinud last otsima tema juurde. Sind mitte leides olid nad palunud, et ta aitaks neid otsinguil.”

„Kas ta ei nimetanud teile nende nime ja kas ta ei kõnelnud teile nende elukohast?”

„Kui esitasin talle need küsimused, ütles ta, et räägib sellest hiljemini. Siis ei käinud ma rohkem peale, taibates, et ta tahab su vanemate riime hoida saladuses, kartusest, et ta nendelt saadava tasu peab jagama teistega. Kuna olen sulle olnud pisut nagu isaks, arvas see sinu Barberin, et tahan lasta enesele selle eest maksta. Siis läks ta minema ja peale seda pole ma teda enam näinud. Selle peale ma küll ei tulnud, et ta võiks olla surnud. Nii siis tead sa, et sul on vanemad, kuid selle vana ihnuskoi plaanide tõttu ei tea sa, kes nad on ja kus nad on.”

Kõnelesin talle, mille peale lootsime, ja ta kiitis selle heaks.

„Kui su vanemad oskasid leida Barberini Cha-

440

vannonist ning Barberin oskas leida Garofolit ja milld, leitakse sind kindlasti Cantali võõrastemajast. Jää kindlasti sinna.”

Need sõnad rahustasid mind ja tegid mulle lõbusa tuju. Ülejäänud aja rääkisime Lise'ist, Alexisest ja õnnetusest kaevanduses.

„Milline hirmus elukutse!” ütles ta, kui olin jutustusega jõudnud lõpule, „ja seda peab kannatama ka minu vaene Alexis. Ah, kuivõrt õnnelikum oli ta kasvatades lilli.”

„See aeg tuleb tagasi,” ütlesin ma.

„Jumal võtku sind kuulda, mu väike Remi!” Mu keel kiheles, et talle öelda, et mu vanemad vabastavad ta varsti vanglast, kuid peatusin õigel ajal, mõeldes, et ei sobi uhkeldada juba ette rõõmudega, mida kavatsetakse valmistada, ja piirdusin ainult kinnitamisega, et varsti ta pääseb vabadusse oma laste juurde.

„Oodates seda ilusat silmapilku,” ütles Mattia, kui olime jõudnud tänavale, „arvan, et ei maksa kaotada aega, vaid peab teenima raha.”

„Kui oleksime Chavannonist Dreuzysse ja Dreuzyst Pariisi tulles kulutanud vähem aega raha teenimiseks, oleksime jõudnud Pariisi veel õigel ajal.”

„See on tõsi, ja ma teen enesele etteheiteid kogu aeg.”

„Ma ei heida seda sulle ette, mu väike Mattia. Sinuta ma poleks saanud kinkida Lise'ile nukku ja sinuta oleksime praegu Pariisis tühjade taskutega.”

„Hüva, kui mul oli õigus soovitada teenida raha, teeme nii, nagu oleks mul õigus ka nüüd. Pealegi polegi meil teha muud kui laulda ja mängida. Jalutame nii kaua kui jõuab pärale su tõld. Pariisis

olen ma kodüs ja tean häid kohti.”
Ta tundis neid kohti, avalikke platse, puies-

441

tikke ja restorane nii hästi, et õhtuks oli me sissetulek neliteistkümme franki.

Uinudes kordasin lauset, mida olin tihti kuulnud Vitaliselt ja nimelt, et õnn tuleb ainult nende juurde, kes teda ei vaja. Ta nii ilus sissetulek oli kindlaks märgiks, et mu vanemad võivad tulla iga hetk.

Olin nii veendunud oma aimuste täideminekus, et järgmisel päeval oleksin hea meelega kogu päevaks jäänud võõrastemajja. Kuid Mattia sundis mind välja tulema. Ta sundis mind ka mängima ja laulma, ning sel päeval teenisime veel üksteistkümme franki.

„Kui me ei saa varsti rikkaks sinu vanemate läbi,” ütles Mattia naerdes, „rikastame endid ise, mis on väga kena.”

Kolm päeva möödus, ilma et oleks juhtunud midagi uut, ja võõrastemaja perenaine vastas mu küsimustele ikka ühtviisi: „Keegi pole taga küsinud Barberini ja ma pole saanud ühtegi kirja ei teile ega Barberinile.” Kuid neljandal päeval ulatas ta mulle ühe kirja.

See oli ema Barberini vastus või õigemini vastus, mille ema Barberin oli lasknud kirjutada, sest ta ise ei osanud ei kirjutada ega lugeda.

Ta kirjutas mulle, et talle oli teatatud ta mehe surmast ja et. vähe aega enne seda ta oli saanud Barberinilt kirja, mille saadab mulle, mõeldes, et see võib mulle olla kasulik, kuna sisaldab teateid mu perekonna kohta.

„Ruttu, ruttu!” hüüdis Mattia, „loeme Barberini kirja.”

Avasin kirja põksuva südamega ja väriseva käega.

See käis järgmiselt:

442

„Mu armas naine,

olen hospitalis ja nii haige, et usun, et ma ei tõuse enam. Kui mul oleks jõudu, ütleksin sulle, kuidas tuli see haigus. Kuid see oleks kasutu ja pealegi pean ruttama. Tahtsin sulle öelda, et kui ma ei lahku siit eluga, pead kirjutama Greth and Galley'le Green-square, Lincoln's-Inn, London. Need on advokaadid, kellele on tehtud ülesandeks üles otsida Remi. Sa ütled neile, et ainult sina võid neile teateid anda lapsest ja pead enesele selle eest laskma hästi tasuda. Selle rahaga võid elada õnnelikult oma mustil päevil. Sa saad teada, mis on saanud Remist, kui kirjutad kellelegi Acquinile, endisele aednikule, keda praegu peetakse Clichy vanglas Pariisis. Lase kõik kirjad kirjutada kirikhärral, sest seda asja ei tohi usaldada kellelegi. Ära võta midagi ette enne kui saad teada, et olen surnud. Suudlen sind viimast korda

Barberin. “

Vaevalt olin lugenud selle kirja viimase sõna, kui Matfia hüppas püsti.

„Edasi, Londoni!” hüüdis ta.

Olin niivõrt üllatatud kirja sisust, et vahtisin Mattiale otsa, mõistmata ta sõnu.

„Kuna Barberini kirjas seisab, et sinu ülesotsimine on tehtud ülesandeks inglise advokaatidele, tähendab see, et su vanemad on inglased.”

„Kuid. . .”

„Kas sulle ei meeldi olla inglane?”

„Oleksin tahtnud parema meelega pärit olla sellelt maalt, kust Lise ja teised lapsed.”

„Ma oleksin soovinud, et sa oleksid itaallane.”

443

„Kui olen inglane, olen samalt maalt, kust. Artur ja proua Milligangi.”

„Kui sa oled inglane? See on ju ometi kindel. Kui su vanemad oleksid prantslased, ei laseks nad otsida inglise advokaatidel Prantsusmaalt oma kaotatud last. Kuna sa oled inglane, tuleb minna Inglismaale. See on kõige parem vahend üles leida su vanemaid. “

„Kui kirjutaksin neile advokaatidele?”

„Milleks? Asju saab ajada paremini suuliselt kui kirja teel. Pariisi jõudes oli meil seitseteist-kümmend franki. Oleme teeninud ühel päeval neliteistkümmend franki, siis üksteistkümmend ja vii-maks üheksa franki. See on kokku viiskümmend üks franki, millest oleme ära kulutanud kaheksa. Nii jääb meile järele nelikümmend kolm franki ja seda on veel rohkem, kui on tarvis Londonisse minekuks. Boulogne'is istume laevale, mis viib meid Londonisse, ja see ei maksa palju.”

„Oled sa käinud Londonis?”

„Sa tead väga hästi, et ei. Kuid Gassot' tsirkuses oli kaks inglise klouni. Nad rääkisid mulle tihti Londonist ja õpetasid mulle ka inglise keelt, nii et võisime rääkida, ilma et ema Gassot, kes oli uudishimulik nagu öökull, oleks mõistnud me juttu, ütlesime talle näkku kõiksuguseid ingliskeelseid lollusi, ilma et ta oleks teadnud vihastuda. Olen sulle Londonis juhiks.”

„Ka mina õppisin inglise keelt Vitalise käest.”

„Kuid kolme aasta jooksul oled sa selle kahtlemata unustanud, kuna mina oskan teda veel, küll näed. Ma ei taha sinuga Londonisse minna mitte ainult sellepärast, et olen sulle abiks, vaid olles avalik, on mul selleks ka veel teine põhjus.”

„Ja nimelt ?”

444

„Kui su vanemad tulevad sind otsima Pariisi, võivad nad väga hästi mind jätta maha, kuid Inglismaalt ei saa nad mind saata nii kergesti tagasi.”

Niisugune oletus minu vanemate kohta näis mulle olevat haavav, kuid lõpuks oli see võimalik ja juba sellepärast pidin otsekohe teele asuma Londoni, koos Mattiaga.

„Lähme,” ütlesin ma.

Kahe minutiga seadsime valmis oma seljakotid ja laskusime minekuvalmilt trepist.

Kui võõrastemaja perenaine nägi meid niisugustena, hakkas ta hädaldama:

„Kas noorhärä,” -. see noorhärä olin mina, - „ei ootagi oma vanemaid? See oleks ometi kõige mõistlikum ja pealegi saaksid vanemad näha, kui hästi on hoolitsetud noorhärä eest.”

Kuid see kõnekus ei suutnud mind pidada. Maksnud ära meie korteri eest, tahtsin minna täna-vale, kus ootasid mind Mattia ja Capi.

„Kuid teie aadress?” küsis vanamoor. Võib-olla oli kasulik maha jätta oma aadress ja ma kirjutasin selle ta raamatusse.

„Londonisse!” hüüdis ta. „Kaks noorukest Londonisse! Maanteid ja merd mööda!”

Enne teeasumist Boulogne'i tuli jumalaga jätta isaga.

Kuid see hüvastijätt polnud kurb. Isa oli õnnelik kuuldes, et leian varsti oma perekonna, ja mulle valmistas rõõmu talle öelda, et tulen viibimata tagasi koos oma vanematega, et teda tänada.

„Varstise nägemiseni, mu poiss, ja head õnne! Kui sa ei saa pöörduda tagasi nii ruttu, kui tahak-sid, siis kirjuta mulle.”

„Tulen kindlasti tagasi.”

Sel päeval läksime peatumata Moisselles'i, kus

ööbisime ühes talus, sest pidime hoidma oma raha ülesõidu jaoks. Mattia ütles, et see ei maksa palju, kuid kui palju oli siis õieti see „mitte palju”?

Sammudes õpetas Mattia mulle ingliskeelseid sõnu, sest mulle tegi suurt muret üks küsimus, mis takistas mind nautida oma rõõmu täiel määral: kas mu vanemad oskavad prantsuse või itaalia keelt? Kuidas teha end üksteisele mõistetavaks, kui nad räägivad ainult inglise keelt? Mis ütlen oma vendadele ja õdedele, kui mul neid on? Kas ei jää ma võõraks nende silmis, kuna ma ei saa rääkida nendega? Mõeldes oma tagasipöördumisele isamajja, olin püüdnud kujutella enesele seda pilli, kuid ma polnud teadnud aimatagi, et võin saada sääraselt halvatud oma õhinas. Võtab kahtlemata kaua aega, enne kui oskan inglise keelt, mis näis mulle olevat raske keel.

Teekond Pariisist Boulogne'i kestis kaheksa päeva, sest me peatusime teel leiduvais suuremais linnades, nagu Beauvais's, Abbeville'is ja Montreuilsur-Mer'is, andes neis mõned etendused oma kapitali täiendamiseks.

Jõudes Boulogne'i, oli meil veel kolmkümmend kaks franki, sellega palju rohkem, kui maksis ülesõit.

Kuna Mattia veel kunagi polnud näinud merd, tegime oma esimese jalutuskäigu muulidele. Ta seisis mitu minutit, pilgud suunatud vaatepiiri udustesse kaugustesse, ja ütles siis keelt laksutades, et see on inetu, kurb ja räpane.

Algas vaidlus, sest olime tihti kõnelnud merest ja olin talle öelnud, et see on ilusam kui kõik muu. Ka nüüd jäin oma arvamuse juurde.

„Sul võib-olla oleks õigus, kui meri oleks sinine, millisena sa nägid teda Cette'is,” ütles Mattia, „ent kui ta on niisugune nagu see siin, kollane ja rohe-

line, halli, suurte mustade pilvedega kaetud taeval; on ta inetu, väga inetu ja ei teki mingit tuju tema peale minna sõitma.”

Enamasti alati olime ühel arvamusel Mattiaga, kuid seekord püsisin öeldul ja ütlesin isegi, et see roheline meri oma uduste kaugustega ja suurte pilvedega on palju ilusam kui sinine meri sinise taevaga.

„Sa armastad seda inetut merd sellepärast, et oled inglane.”

Londonisse sõitev laev pidi asuma teele järgmisel päeval kell neli hommikul. Pool neli olime pardal ja püüdsime ennast sisse seada võimalikult hästi ühe kastihunniku varju, mis kaitses meid pisut niiske ja külma põhjatuule eest.

Paari suitseva laterna valgusel lastiti laeva. Kääksusid plokid, laevaruumi lastavad kastid rakkusid ja madrused vahetasid aeg-ajalt mõne kareda häälega öeldud sõna. Kuid üle kõige selle lärmi kostus auru sisin, mis tungis välja väikeste, valgete pilvedena. Helises üks kell ja ankruköied kukkusid vette. Olime teel, teel minu kodumaale.

Olin tihti öelnud Mattiale, et pole midagi mõnusamat kui sõit laeval: libisetakse tasa veel, omamata teadvust läbikäidud teest, - see on tõesti veetlev, nagu unelm.

Nii rääkides mõtlesin, „Luigele” ja meie reisule Lõunakanalil. Kuid meri ei sarnanenud kanaliga. Vaevalt olime välja jõudnud muulide vahelt, kui laev näis vajuvat merre, tõusvat siis üles ja vajuvat veel sügavamale. Ja nii neli või viis korda järgemööda, nagu hiiglasuur kiik.

„On aga kena, see sinu libisemine!” ütles Mattia. Ei teadnud sellele vastata midagi.

Äkki tõusis Mattia, kes oli vaikinud juba tüki aega; järsult püsti.

„Mis sul on?” küsisin ma.

„Laev tantsib liiga palju ja mul on süda paha.”

„See on merehaigus.”

„Jah, seda ma tunnen.”

Ja mõne minuti pärast jooksis ta ja toetus reelingule.

Ah, kui haigeks jäi vaene Mattia. Võtsin ta pea oma käte vahele ja toetasin vastu oma rinda, kuid see ei aidanud. Ta oigas ja tõustes aeg-ajalt kiiresti püsti, jooksis reelingu juurde ja alles mõne minuti pärast tuli ta mu juurde tagasi.

Ja iga kord näitas ta mulle rusikat poolvihaselt, pool naerdes, öeldes:

„Oh, need inglased, neil pole südant.”

“Õnneks küll.”

Kui saabus päev, kahvatu, aurune ja päikeseta päev, nägime silmapiiril kõrgeid, valgeid kaljusid ja siin-seal liikumatult seisvaid purjedeta laevu. Vähehaaval vähenes kiikumine ja meie laev libises vaikselt veel peaaegu sama tasa kui kanalil. Me polnud enam merel ja kummalgi pool kõrval, õige kaugel võis märgata puudega kaetud kaldaid või õigeniini võis neid aimata läbi hommikuudu. Olime jõudnud Themse'ile.

„Olemegi Inglismaal,” ütlesin Mattiale. Kuid ta võttis vastu selle hea uudise, sirutudes kogu oma pikkuses laevalaele.

„Lase mind magada,” ütles ta.

Kuna ma polnud ülesõidu ajal olnud merehaige, 'ei tundnud ma tarvet magada. Asetasin Mattia lamama võimalikult paremini ja ronides kastide otsa, istusin kõige kõrgemale ja Capi puged mu jalgade vahele.

Sealt oli mul hea väljavaade jõe. Paremal laotus suur leetseljak, mida palistas narmastunud

448

nöörina valge vaht, ja vasakul näis jõekallas ulatuvat mereni.

Kuid see oli ainult silmapete. Varsti lähenesid sinakad kaldad, muutudes aegamööda kollaseiks ja kõntsaseiks.

Keset jõge seisis anluus terve laevastik, mille keskel sõitsid aurikud, vedurlaevad, jättes enese taha pikki suitsulinte.

Kui palju laevu, palju purjesid! Mõned neist laevadest olid purjetamisvalmis ja nende nöörreleil võis siin-seal näha askeldavaid madruseid.

Meie laev jättis enda taha vahutava jälje keset kollast vett, millel õõtsus igat liiki jätiseid, laudu, puutükke, ülestursunud loomade laipu, kõrge ja rohututte. Aeg-ajalt laskus üks suurte tiibadega lind veele ja tõustes otsekohe õhku tagasi, lendas minema, kisendades läbilõikavalt, saak noka vahel.

Miks tahtis Mattia magada? Ta oleks teinud paremini, kui oleks tõusnud üles: ümberringi oli huvitav vaatepilt, mis vääris vaatamist.

Mida kaugemale ülespoole sõitis laev, seda huvitavamaks ja ilusamaks muutus pilt. Polnud ainult huvitav jälgida purje- ja aurulaevu, suuri kolmemastilisi, hiiglasuuri kaugetelt maadelt tagasi pöörduvaid aurikuid, üleni musti söelaevu, õlgedega või heintega koormatud veolaevu, mis näisid ujuvate kuhjadena, suured punased, valged ja mustad vaadid, mida pani keerlema veevool, vaid huvitavad olid ka kaldad, mida nüüd võis näha selgesti kõigis üksikasjus, kirevaks värvitud maju, rohelist aasu, puid ja siin-seal mustast porist tõusvaid sadamasildu, veetõusu tähiseid ja rohelist ning limaseid vaiu.

Vaatasin kaua pärani silmil, vaadeldes ja imestelles.

449

Themse'i mõlemal kaldal hakkavad üksteise kõrvale kuhjuma majad pikkades punastes ridades. Õhk hakkab tumenema. Suits ja udu segunevad, ilma et võiks öelda, kumb on tihedam, kas udu või suits. Siis ilmub äkki puude ja aasadel söövate loomade asemele nähtavale terve mastide mets.

Ronin maha oma vaatetornist ja lähen otsima Mattiat. Ta on ärganud üles ja merehaigus on möödunud. Ta pole enam halvas tujus ja tuleb hea meelega üles kastide otsa. Ta on üllatatud nagu minagi ja hõõrub oma silmi. Siin-seal suubuvad jõkke kanalid, mis on samuti täis laevu.

450

Kahjuks tiheneb udu ja suits veel rohkem. Enese ümbrust võib näha veel ainult pilkhaaval ja mida kaugemale liigume, seda vähem näeme.

Viimaks aeglustab laev käiku, masinad seisatuvad ja köied heidetakse maale. Oleme Londonis ja astume laevalt maha inimeste keskele, kes meid vaatlevad, kuid meiega ei räägi.

„Nüüd on saabunud silmapilk, mil võib kasutada oma inglise keelt, mu väike Mattia.”

Ja Mattia astub kõhklemata ühe paksu, punasehahemelise mehe juurde, küsides viisakalt, kübar peos, teed Green square'i.

Mulle näib, et Mattial on raskusi mehega, kes laseb tal mitu korda järgemööda korrata samu sõnu, kuid ma ei taha näidata end kahtlevana oma sõbra teadmistes.

Viimaks tuleb ta tagasi.

„See on väga lihtne,” ütleb ta, „tuleb kogu aeg minna Themse'i äärt mööda. Lähme kaid pidi.”

Kuid Londonis pole kaisid, õigemini öeldud, polnud sel ajal, majad ulatuvad jõeni. Nii oleme sunnitud minema mööda tänavaid, mis näivad minevat rööbiti jõega.

Need tänavad on pimedad, porised, täis sõidukeid, kaste, kaubapalle, igasugu pakke ja suure vaevaga poeme läbi nende takistuste. Seon Capi nööri otsa ja hoian teda enese lähedal. Kell on alles üks ja siiski põleb magasinides gaas. Sajab tahma.

Niisugusena ei avalda London meile samasugust muljet kui Themse.

Läheme edasi ja aeg-ajalt Mattia küsib, kui kaugel oleme veel Lincoln's-Inn'ist. Ta ütleb, et peame minema läbi ühe suure värava, mis suleb tänav, mida mööda liigume. See näib mulle naljakana,

451

kuid ma ei julge talle öelda, et arvan teda eksivat.

Siiski pole ta eksinud ja me jõuame viimaks võlvkäiguni, millel on kaks väikest külgväravat. See on Temple-Bar. Uuesti küsime teed ja meile vastatakse, et peame pöörduma paremale.

Nüüd pole me enam suures tänavas täis liikumist ja müra ja sammume väikeste vaiksete tänavate rägastikus ja meile näib, et käime ringi, jõudmata edasi, nagu labürindis.

Juba arvame, et oleme eksinud. Oleme jõudnud väikese kalmistu juurde, mis on täis haudu ja mille hauakivid on mustad, nagu oleksid nad üle võõbatud nõega või saapamäärdega. Siit algabki Green square.

Sellal, kui Mattia küsitleb üht möödaminejat, seisatun ma, püüdes tagasi hoida südamekloppimist. Hingan vaevaga ja värisen.

Siis järgnen Mattiale ja varsti peatume ühe vasksildi ees, millelt loeme: Greth and Galley.

Mattia tahab tõmmata kella, kuid ma peatan ta käe.

„Mis sul on?” küsib ta, „sa oled nii kahvatu.”

„Oota pisut, et saaksin koguda julgust.”

Ta helistab ja me astume sisse.

Olen niivõrt ärritatud, et ei näe kuigi selgesti enese ümbrust. Mulle näib, et oleme ühes büroos ja et kaks või kolm inimest kirjutavad, kummardudes laudade üle, mida valgustavad mitmed gaasilambid.

Mattia kõnetab üht meest, sest olin andnud temale volituse minu eest rääkida. Tema kõneluses korduvad tihti sõnad boy, family ja Barberin. Taipan, et ta seletab, et olen poiss, kelle perekond oli teinud Barberinile ülesandeks mind üles otsida. Barberini nimi avaldab mõju. Meid vaadeldakse

452

tähelepanelikult ja mees, kellega kõneles Mattia, tõuseb püsti ja avab meile ukse.

Astume tупpa, mis on täis raamatuid ja pabereid. Üks härra istub kirjutuslaua taga ja üks teine, mantlis ja parukas, hoides käes hulga väikesi, siniseid kotikesi, kõneleb temaga.

Mees, kes tuli meiega kaasa, seletab mõne sõnaga, kes oleme, ja nüüd vahivad mõlemad härrad meid pealaest jalatallani.

„Kumb teist on Barberini poolt üles kasvatatud laps?” küsib prantsuse keeles kirjutuslaua taga istuv härra.

Kuuldes räägitavat prantsuse keelt, tunnen end rahulikumana ja astun sammu ettepoole:

„Mina, härra.”

„Kus on Barberin?”

„Ta on sumud.”

Härrad vaatavad silmapilgu üksteisele otsa. Siis väljub parukaga härra ühes oma kotikestega.

„Kuidas tulite siia?” küsib härra kirjutuslaua tagant.

„Boulogne'ini jalgsi ja sealt Londonisse laeval. Jõudsimme just praegu pärale.”

„Kas Barberin andis teile raha?”

„Me pole näinud Barberini.”

„Kuidas teadsite siis siia tulla?”

Jutustasin sellest võimalikult lühidalt.

Tahtsin esitada ka omalt poolt mõned küsimused. Eriti üks põles mu huultel, kuid mulle ei antud selleks aega.

Pidin jutustama, kuidas kasvas mind Barberin, kuidas ta müüs mu Vitalisele, kuidas peale mu peremehe surma sattusin Acquini perekonda ja viimaks, kuidas isa sattus võlgnikkudevanglasse ja mina hakkasin uuesti rändmoosekandiks.

453

Kogu mu jutustuse ajal tegi härra märkmeid, vaadeldes mind rahutukstegeval viisil. Ta nägu oli vali ja ta naeratuses midagi salakavalat.

„Ja kes on see poiss?” küsis ta, osutades oma raudsule otsaga .Mattiale.

„Mu sõber, seltsimees ja vend.”

„Lihtsalt maanteel tehtud tutvus, eks ole?”

„Kõige õrnem ja vennalikum sõprus.”

„Oo, ma ei kahtle selles.”

Nüüd näis tulnud olevat kohane silmapilk esitada küsimust, mis oli pakitsenud mu südamel kogu meie vestluse aja.

„Elab mu perekond Inglismaal?”

„Jah, ta elab Londonis; vähemalt praegu.”

„Siis lähen ma teda vaatama.”

„Olete varsti seal, lasen teid juhtida.”

Ta kõlistas.

„Veel üks sõna, mu härra: kas on mul isa?”

Vaevaga suutsin öelda selle sõna.

„Mitte ainult isa, vaid ka ema, vennad ja õed.”

„Oo, mu härra!”

Kuid uks avanes, katkestades mu tunneteväljenduse. Vaatasin Mattiale otsa pisarates silmadega. Härra pöördus sisseastuja poole inglise keeles ja ma arvasin mõistvat, et ta käskis meid juhtida. Tõusin püsti.

„Ah ja, pidin unustama,” ütles härra, „teie nimi on Driscoll. Nii on teie isa nimi.”

Vaatamata ta tigidale näole usun, et oleksin langenud talle kaela, kui ta oleks mulle andnud selleks aega. Kuid ta näitas käega uksele ja me väljusime.

454

XIII. Driscolli perekond.

Kirjutaja, kes pidi meid viima mu vanemate juurde, oli kortsunud pärgamendi taolise näoga vanamees mustas, kulunud ja läikimahõõrdunud kuues. Kui olime jõudnud välja, hakkas ta ägedalt hõõruma oma käsi, ragistades sõrmede ja käerandmete jätke, raputas jalgu, nagu tahaks ta jalast ära visata oma viltutallatud saapaid, ja tõstes nina püsti, hingas tugevasti udu, nagu inimene, kes on tulnud vangist.

„Ta leiab, et see lõhnab hästi,” ütles Mattia itaalia keeles.

Vanamees vaatas meie poole ja lausumata sõnagi, vilistas ta, nagu pöördudes koerte poole, mis tähendas, et pidime kõndima ta kannul ja temast mitte maha jääma.

Varsti jõudsime ühte laia tänavasse. Ta peatas ühe mööduva voodmehe. Siis käskis ta meid astuda sõidukisse ja hakkas kõnelema voorimehega läbi ühe väikese akna. Mitu korda kuulsin nime Bethnal-Green ja ma arvasin selle olevat linnaosa nime, kus elasid mu vanemad. Teadsin, et green tähendab inglise keeles roheline, ja sellest järelelasin, et selles linnaosas pidid kasvama ilusad puud, mis loomulikult meeldis mulle väga. Mu

455

vanemad elasid arvatavasti ühes väga ilusas puudega ümbritsetud majas.

Vaidlus meie saatja ja voorimehe vahel kestis hulk aega. Kord ronis üks vaateakna juurde, et anda seletusi, kord näis teine tahtvat pukilt pugeda läbi selle väikese akna, öeldes, et ta ei saa põrmugi aru, mis temalt nõutakse.

Meie Mattiaga kükitasime ühes nurgas koos Capiga ja kuulates seda vaidlust imestusin, et voorimees ei näinud teadvat teed nii ilusasse kohta, kui pidi olema Bethnal-Green. Oli siis Londonis rohkem rohelisi linnaosaid? Peale selle, mis olime Londonist juba näinud, oli see küllalt imelik.

Veereme võrdlemisi kiiresti laiul tänavail, siis kitsail, siis teistel laiadel, kuid ei näe peaaegu sugugi oma ümbrust. Nii tihe on merd ümbritsev udu. Hakkab muutuma külmaks, kuid siiski tunneme hingamistakistust, nagu ähvardaks meid lämbumine. Kui ütlen “meie”, siis käib see ainult Mattia ja minu kohta, sest meie kaaslane näib ennast tundvat suurepäraselt. Vähemalt hingab ta tugevasti, suu lahti, nagu tahaks ta ruttu koguda oma kopsudesse suure tagavara õhku. Aeg-ajalt ragistab ta oma sõrmi ja sirutab jalgu. Kas pole ta saanud enam hulk aastaid hingata ja end liigutada?

Vaatamata palavikulisele erutusele mõttest, et mõne silmapilgu, võib-olla isegi mõne sekundi pärast sülelen oma vanemaid ja vendi-õdesid, tahaksin ma väga näha linna. Kas pole see mu kodulinn, mu kodumaa?

Kuid võisin silmad ajada nii laiail kui tahtsin, ma ei näinud siiski midagi, või peaaegu mitte midagi, välja arvatud udus põlevad punased gaasituled. Vaevalt võib näha vastutulevate sõidukite

456

laternaide ja aeg-ajalt peatume järsku, et mitte peale sõita inimestele.

Sõidame ikka edasi. On juba möödunud hulk aega sellest, kui lahkusime Greth and Galley juurest. See näib kinnitavat mu arvamust, et mu vanemad elavad linnast väljas. Kahtlemata jõuame varsti kitsaist tänavaist lagedaile väljadele.

Kuid selle asemel et jõuda maale, sõidame ikka kitsamaisse tänavaisse ja kuskilt kuuleme veduri vilesid.

Nüüd palun Mattiat küsida meie juhilt, kunas jõuame viimaks mu vanemate juurde. Mattia vastus on meeleheitele viiv. Ta väidab, et Greth and Galley kirjutaja ütleb, ta polevat veel kunagi käinud selles varaste linnaosas. Kahtlemata eksib Mattia ja on saanud vastusest valesti aru. Kuid ta väidab, et ingliskeelne sõna thieves, mida tarvitas kirjutaja, tähendab prantsuse keeles “vargad”, ja et ta on selles kindel. Olen mõne viivu jahmunud, kuid siis mõtlen eneses, et kirjutajal on hirm varaste eest, mis tähendab, et varsti jõuame maale, ja et sõna green, mis seisab sõna Bethnal'i taga, tähendab kindlasti puid ja aasu. Kõnelen sellest ka Mattiale ja kirjutaja hirm teeb meile palju nalja. Kui rumalad on ometi inimesed, kes pole kunagi saanud maale!

Kuid miski ei ennusta saabumist maale. Kas siis Inglismaal polegi muud kui kividest ja mudast linn, mida nimetatakse Londoniks? See muda tungib meie sõidukisse, pritsub meile mustade pritsmetena. Paha lõhn ümbritseb meid juba tükk aega. Kõik see näitab, et oleme viletsas linnaosas, viimases kahtlemata, nii et varsti saabume Bethnal Green'i aasadele. Mulle näib, et sõidame ringi ühel ja samal kohal ja meie voorimees tasandab aeg-

457

ajalt käiku, nagu ei tunneks ta teed. Äkki sõiduk peatub järsult ja vaateaken avaneb.

Algab kõnelus, õigemini vaidlus. Mattia ütleb, et voorimees ei taha sõita enam kaugemale, kuna ei tunne teed. Ta küsib seda Greth and Galley kirjutajalt, kuid see vastab ikka, et ta pole veel kunagi käinud selles varaste linnaosas. Kuulen sõna thieves.

Kindlasti pole see Bethnal-Green.

Mis sünnib nüüd?

Vaidlus läbi vaateakna jätkub ja nii voorimees kui kirjutaja on ühevõrra vihased. .

Viimaks, andnud nurisevale voorimehele raha, astub ta sõidukist maha ja vilistab meid uuesti. On selge, et peame maha miuema ka meie.

Nüüd oleme udus, porisel tänaval. Üks äri on säravalt valgustatud ja tänavafe paistab gaasi-valgus, peegeldudes kullatistel, kandilistel pudelitel ja peeglitel. See on üks kõrts, või, nagu nimetavad teda inglased, gin palace. Meie juht vilistab.

Me astume koos temaga sellesse gin palace'i. Kindlasti olime eksinud arvates, et oleme viletsas linnajaos, sest ma polnud näinud varemini midagi uhkemat. Igal pool on peeglid ja kuldilustised, lett on hõbedast. Siiski on inimesed, kes seisavad püsti leti ees või toetuvad õlaga vastu seina või vaate, kaltsudes. Mõnedel pole saapaid ja nende jalad on paterdamisest tänavaporis sama mustad nagu oleksid nad värskest viksitud ja pole veel jõudnud ära kuivada.

Sellele ilusale letile laseb meie saatja enesele anda klaasi hästilõhnavat likööri ja joonud ta ühe sõõmuga, aplalt, nagu mõned hetked varemini oli neelanud udu, hakkab ta vestlema leti taga seisva

458

mehega, kelle käsivarred on küünarnukkideni paljad.

Pole raske aimata, et ta küsib teed, ja ma ei tarvitse küsitella Mattiat.

Uuesti sammume oma juhi kanniul.

Nüüd on tänav nii kitsas, et vaatamata udule, näeme tema ääres seisvaid maju. Üle tänava on tõmmatud nõõrid ja siin-seal ripuvad neil pesu ja kaltsud. Kindlasti pole nad seal kuivamiseks.

Kuhu läheme? Hakkan muutuma rahutuks ja aeg-ajalt vaatab Mattia mind kõrvalt.

Tänavalt oleme pöördunud ühte väikesesse tänavakesse, siis ühte õue ja sealt jälle tänavale. Majad on armetumad kui kõige viletsamas prantsuse külas. Paljud on ehitatud laudadest nagu kuurid

või laudad. Paljapäised naised ja lapsed seisavad ustel.

Kui nõrgal valgusel võime näha selgemini oma ümber, märkan, et need naised on kahvatud ja nende linakarvalised blondjuuksed ripuvad õlgadele. Lapsed on peaaegu alasti ja mõningad seljas-olevad riidehilbud räbalais. Ühes tänavas tuhnivad haisevas ojas sead ja sealt tõuseb talumatut lehka.

Meie saatja peatub varsti. Nähtavasti on ta eksinud. Sel hetkel tuleb meie poole pika sinise ülikuuega ja lakknahaga kaunistatud mütsiga mees. Ta varrukal on mustad ja valged tressid ja ta vöö küljes ripub tupp. See on politseikordnik, policeman.

Peale lühikest kõnelust sellega, hakkame liikuma uuesti, politseinik kõige ees. Läbime väikesi tänavakesi, õuesid, looklevaid tänavaid, ja mulle näib, et majad paiguti on langenud sisse.

Viimaks peatume ühes õues, mille keskel asetseb porilomp.

459

„Red lion court,” ütleb politseinik.

Need sõnad, mida olin kuulnud öeldavat juba mitu korda, tähendavad: „Punase Lõvi õu”, nii ütles Mattia.

Mispärast peatume? On ju võimatu, et oleme Bethnal-Green'is. Kas mu vanemad elavad selles õues? Kuid siis ju ..

Mul pole aega juurelda nende küsimuste üle. Politseinik koputab mingisuguse laudadest kuuri uksele ja meie juht tänab teda. Nii oleme siis jõudnud pärle.

Mattia, kes on kogu aeg kinni hoidnud mu käest, surub mu kätt ja mina tema oma samuti. Me mõistsime teineteist: minu südant rõhuv hirm on vallanud ka tema.

Olin nii erutatud, et enam hästi ei mäleta, kuidas astusime sisse uksest, millele oli koputanud politseinik, kuid silmapilgust, mil leidsime end suures ruumis või toas, mida valgustasid lamp ja kaminas põlev kivisöetuli, on mu mälestised selgemad. “

Selle tule ees, õlgtugitoolil, istus liikumatult, nagu kuju, valge habemega rauk. ühe laua ääres teineteise vastas istusid mees ja naine. Mees oli umbes neljakümneaastane. Ta kandis hallist sametist rõivaid ja ta nägu oli intelligentne, kuid kalk. Naine oli viis-kuus aastat noorem, blondjuustega, mis rippusid musta- ja valgeruudulisele rinna ümber mähitud sallile. Ta pilgud olid tuhmid ja ta nägu, mis oleks võinud olla ilus, väljendas ükskõiksust ja tuimust. Toas oli neli last, kaks poissi ja kaks tüdrukut. Nad olid blondid, samuti kui emagi. Vanem poistest näis olevat üheteistkümne- või kaheteistkümneaastane ja õdedest noorem oli vaevalt kolmeaastane. Ta roomas põrandal.

460

Nägin seda kõike ühe pilguga, enne kui Greth and Galley kirjutaja oli lõpetanud kõneluse.

Mis ta rääkis? Kuulsin seda vaevalt ega mõistnud sugugi. Kuulsin ainult oma nime, Driscoll.

Kõikide silmad olid pööratud minule ja Mattiale, ainult väike tüdruk kinkis oma tähelepanu Capile.

„Kumb teist on Remi?” küsis mees halli ülikonnaga.

Astusin sammu ettepoole.

„Mina. “

„Siis suudle oma isa, mu poiss.”

Mõeldes varemini sellele momendile, olin kujuteinud, et jooksen liigutatult isa käte vahele, kuid ma ei tundnud midagi. Siiski läksin ja suudlesin oma isa.

„Need seal on su vanaisa, su ema, su vennad ja õed.”

Läksin esiteks oma ema juurde ja sülelesin teda. Ta laskis seda sündida, kuid ise ta mind ei suudelnud, öeldes ainult kaks-kolm sõna, millest ma ei saanud aru.

„Anna nüüd kätt oma vanaisale, aga ettevaatlikult, sest ta on halvatud.”

Andsin kätt ka oma vendadele ja vanemale õele.

Nooremat õde tahtsin sülle võtta, kuid kuna ta oli ametis Capi silitamisega, tõukas ta mu eemale.

Minnes nii ühe juurest teise juurde, olin vihane enesele: ma ei tundnud enam rõõmu, et olin leidnud oma perekonna, mul oli isa, ema, vennad ja õed, oli ka vanaisa, kuid ma jäin külmaks. Olin seda silmapilku oodanud palavikulise kannatamatusega, olin olnud rõõmust pöörane, mõeldes, et

461

ka mina saan omale perekonnna, vanemad, keda võin armastada ning kes armastavad ka mind, ja ometi jäin kohmetuks, vaadeldes kõiki uudishimulikult, leidmata neile öelda midagi, aiilustki õrna sõna. Olin ma siis mõni vördjas? Kas polnud ma siis vääriline omama perekonda ?

Kui oleksin leidnud oma vatemad kuuri asemel mõnest paleest, kas poleks ma siis tundnud nende vastu õrnust, mida olin tundnud mõned tunnid tagasi oma südames isa ja ema vastu, keda polnud veel näinud, ja mida ma aga ei võinud avaldada isale ja emale, kelle juures olin nüüd?

See mõte lämmatas mind häbist. Läksin uuesti ema juurde tagasi ja suudlesin teda veel. Kahtlemata ei taibanud ta selle põhjust, sest selle asemel et mind suudelda vastu, vahtis ta mind loiu pilguga. Siis pöördus ta oma mehe, minu isa poole, öeldes.

462

sellele õlgu kehitades mõned sõnad, millest ma ei saanud aru, kuid mis ajasid ta naerma. See ükskõiksus mõlemalt poolt ja naer rõhusid mu südant, ähvardades teda purustada, sest mulle näis, et see õrnuseavaldus vääris teissugust vastuvõttu.

Kuid mulle ei jäetud aega mõtiskluseks.

„Ja kes see on?” küsis isa, osutades Mattiale. Seletasin, millised sidemed ühendavad mind Mattiaga ja millist tänu võlgnen talle.

„Hea,” ütles mu isa, „ta tahtis näha Inglismaad ?”

Tahtsin vastata, kuid Mattia katkestas:

„Just nii,” ütles ta.

„Ja Barberin?” küsis mu isa. „Mispärast ei tulnud tema kaasa?”

Jutustasin, et Barberin on surnud, mis oli mulle olnud suureks pettumuseks Pariisi saabudes, kuna olin teada saanud Chavannonis, et mu vanemad otsisid mind tema kaudu.

Nüüd tõlkis mu isa emale, mis olin öelnud, ja usun, et too vastas, et see on väga hea. Vähemalt ütles ta mitu korda well ja good, mille tähendust teadsin. „Milleks oli see hea, et Barberin on surnud?” mõtlesin endamisi, leidmata sellele küsimusele vastust.

„Sa ei oska inglise keelt?” küsis mu isa.

„Ei, oskan ainult prantsuse ja ka itaalia keelt, mida õppisin oma peremehelt, kellele üüris mu Barberin.”

„Vitaliselt ?”

„Teie siis teate...”

„Barberin ütles mulle ta nime, kui ma mõni aeg tagasi olin Prantsusmaal sind otsimas. Kuid arvatavasti pead sa olema huvitatud sellest, miks. me pole sind otsinud kolmeteistkümne aasta jooksul

463

ja kuidas äkki teadsime sind otsida Barberini juurest.”

„Oo jaa, tah; lksin seda väga teada!”

„Istu tule juurde, jutustan sulle sellest kohe.”

Sisse astudes olin pannud oma kandle seina najale. Nüüd võtsin ka koti seljast ja istusin mulle juhatatud kohale.

Kui ma aga sirutasin oma porised ja märjad jalad tule poole, sülitas mu vanaisa minu poole

sõnalausumatult, nagu vana vihane kass. Arvasin, et segan teda, ja tõmbasin jalad tagasi.

„Ära tee väljagi,” ütles mu isa. „Vanamees ei armasta, et istutakse tema tule ette; kui sul aga on külm, soojenda ennast. Ei maksa teda panna tähele.”

Jahmusin, kuuldes räägitaviit nii sellest valgete juustega raugast. Mulle näis, et kui kellelegi pidi osutama tähehtpanu, siis just temale, ja ma jätsin jalad tooli alla.

„Sa oled meie vanem poeg,” ütles mu isa, „ja sündisid aasta peale meie abiellumist. Kui naitusin sinu emaga, hakkas üks noor tüdruk, kes lootis, et võtan ta naiseks, kaildma mu abikaasa vastu metsikut viha. Päeval, mil sa olid saanud just kuuekuiseks, varastas ta sinu ja viis Prantsusmaale, Pariisi, kus jättis sind tänavale.

Otsisime läbi kõik võimalikud kohad, kuid siiski minemata Pariisi, kuna me ei teadnud aimata, et sind on viidud nii kaugele. Me ei leidnud sind ja uskusime sinu olevat surnud ja kadunud igaveseks. Kuid kolm kuud tagasi see naine teatas oma surmavoodil tõtt. Reisisin otsekohe Prantsusmaale ja läksin selle liimaosa politseikomissari juurde, kuhu olid jäetud maha. Sealt sain teada, et su oli võtnud enesele kasvatada sama müüri-

464

tööline, kes su oli leidnud, ja sõitsin kohe Chavannoni. Barberin ütles mulle, et oli su üürinud rändmoosekandile Vitalisele ja et sa rändad temaga mööda Prantsusmaad. Kuna ma ei saanud jääda Prantsusmaale ja hakata otsima Vitalist, tegin selle ülesandeks Barberinile ja andsin talle raha Pariisi sõiduks. Käskisin teda teatada advokaatidele, kes on volitatud ajama mu asju, härradele Greth ja Galley'le, kui ta on su leidnud. Oma aadressi ei andnud ma sellepärast, et elame Londonis ainult talvel, kuna suvel sõidame ringi Inglis- ja Šotimaal rändkaupmeestena oma sõidukite ja kogu perekonnaga. Nii, mu poiss, leidsime su üles ja kolmeteistkümne aasta pärast leidsid jälle oma koha perekonnas.

Ma mõistan, et sa oled pisut arg, kuna sa meid ei tunne ja ei saa aru meie kõnest. Kuid loodan, et harjud meiega ruttu.”

Oo ja, kahtlemata harjun kiiresti. Ja kas pole ka see loomulik, kuna olin ju oma perekonnas ja hakkasin nüüd koos elama oma isa ja ema, vendade ja õdedega,

Ilusad mähkmed polnud kõnelnud tõtt. Ema Barberinile, Lise'ile, isa Acquin'ile, neile, kes olid mind aidanud, oli see õnnetuseks. Ma ei saanud nende heaks teha seda, millest olin unistanud, sest rändkaupmehed, eriti kui nad veel elasid kuuris, ei võinud olla kuigi rikkad. Kuid minusse enesesse puutus see vähe. Mul oli perekond ja õrnus kaalus rohkem kui rikkus. Ma ei vajanud raha, vaid armastust.

Sellal, kui kuulsin oma isa jutustust, omades silmi ja kõrvu ainult tema jaoks, oli kaetud laud. Lauale olid asetatud siniselillelised taldrikud ja

465

metall-liual oli suur tükk praetud härjaliha, kartulitega ümberringi.

„On teil nälg, mu poisid?” küsis isa, pöördudes Mattia ja minu poole.

Vastuse asemel näitas Mattia oma valgeid hambaid.

„Hea, asume siis lauda,” ütles mu isa.

Kuid enne istumist lükkas ta mu vanaisa tugitooli laua äärde. Siis, istudes seljaga tule poole, hakkas ta katki lõikama. rostbiifi ja tõstis meile igaühele ette ilusa lõigu ning samuti ka kartuleid.

Kuigi ma polnud kasvatatud viisakusereeglite järele või õigemini, polnud kasvatatud üldse, panin tähele, et mu vennad ja vanem õde sõid enamasti sõrmedega, pistes neid kastmesse ja lakkudes, ilma et isa ja ema oleksid paistnud seda märkavat. Mu vanaisa tähelepanu oli pööratud ainuühtlasi oma taldrikule ja ta ainus käsi, mida võis kasutada, käis vahetpidamatult taldrikult suu juurde. Kui ta laskis kukkuda oma värisevate sõrmede vahelt mõne tüki, pilkasid teda mu vennad.

Õhtusöök lõpetatud, ma arvasin, et veedame õhtu tule juures, kuid mu isa ütles, et ootab sõpru ja et peame heitma magama. Võttes küünla, viis, ta meid ühte katusealusesse, mis asus ruumi kõrval, kus olime söönud. Seal seisis, kaks suurt vankrit, milliseid kasutavad harilikult rändkaupmehed. Ta avas ühe sõiduki ukse ja me nägime selles kaht kena voodit.

„Siin on teie voodid,” ütles ta. „Magage hästi.”

Niisugune oli mu vastuvõtt mu perekonda Driscolli perekonda.

466

XIV. Isa ja ema teevad mulle au.

Isa oli ära minnes meile jätanud küünla, kuid lukustanud, väljastpoolt vankri ukse. Nii ei jäänud meil üle muud, kui heita magama, mida tegime ka kiiresti, lobisemata, mida muidu tegime igal õhtul, ja jutustamata teineteisele selle nii pika päeva muljetest.

„Head ööd, Remi,” ütles Mattia.

„Head ööd, Mattia.”

Mattial oli sama vähe isu rääkida kui minulgi ja ma olin õnnelik, et ta vaikis.

Kuid sellega pole öeldud veel, et mul oli isu magada. Küünal kustutatud, oli mul võimatu sulgeda silmi ja ma hakkasin mõtisklema kõige sündinu üle, pööreldes küljelt küljele oma kitsas voodis.

Ka Mattia, kelle voodi oli ülal minu voodi kohal, liigutas end aeg-ajalt, mis näitas, et ta ei maganud paremini kui mina.

„Sa ei maga?” küsisin tasa.

„Ei, mitte veel.”

„Tunned sa end halvasti?”

„Ei, tänan, mul on väga hea. Ainult kõik mu ümber pöörleb, nagu oleksin merel, ja vanker tõuseb ning vajub, kaldudes igale küljele.”

Oli see ainult merehaigus, mis ei lasknud Mattiat magada? Kas ei hoidnud teda ärkvel samad mõtted, mis mindki?

467

Uni ei tulnud ja aja kuludes suurenes mind rusuv ebamäärane hirm. Hirm mille eest? Ma ei teadnud, kuid mul oli hirm. Igatahes mitte sellepärast, et magasin selles vankris, selles armetus Bethnal-Green'i linnaosas. Kui palju kordi oma hulkurielus olin ma veetnud öid vähemkaitstuna kui nüüd. Tundsin enese oleval väljaspool igat hädaohtu ja olin hirmunud siiski. Mida rohkem katsusin vastu panna sellele kartusele, seda rahutumaks muutusin.

Tunnid möödusid üksteise järel, ilma et mul oleks aimu olnud kellaajast, sest ümbruskonnas polnud tomikelli.

Äkki kuulsin katusealuse ukse juures, mis ei viinud Punase Lõvi õuepoolsele tänavale, vaid teisele poole, kaunis tugevat müra. Peale mitmeid korrapärase vaheaegadega koputatpd märguandeid tungis meie sõidukisse valgust.

Üllatusin ja vaatasin kiiresti enese ümber, kuna Capi, kes magas mu voodi vastas, ärkas ning hakkas urisema. Nägin nüüd, et see valgus tungis vankrisse läbi ühe ta seinas qleva väikese akna, mida ma ei olnud varemini märganud, kuna ta oli seestpoolt kaetud kardinaga. Pool sellest aknast oli Mattia ja teine pool minu voodi kohal. Kuna Capi oleks võinud äratada kogu maja, panin talle käe koonu peale ja vaatasin välja.

Mu isa, tulles katusealusesse, avas kiiresti ja käratult tänavaleviiva ukse ja sulges ta samal viisil peale seda kui oli sisse lasknud kaks meest, kes kandsid õlul raskeid kaubapalle.

Nüüd pani ta sõrme huultele ja teise käega, milles hoidis varjatud tulega laternat, näitas ta vankrile, milles magasime. See tähendas, et ei tohtinud teha kära, kartusest meid äratada.

468

See tähelepanu liigutas mind ja tahtsin talle hüüda, et ei maksa muretseda minu pärast, sest ma ei maga, et aga sellega oleksin äratanud Mattia, kes kahtlemata magas rahulikult, siis vaikisin.

Mu isa aitas meestel vabaneda koormast. Siis kadus ta hetkeks ja tuli varsti tagasi koos mu emaga. Tema äraolekul olid mehed avanud oma kompsud. Üks oli täis riidekangaid ja teises olid igasugu kootud asjad, nagu trikood, aluspüksid, sukad ja kindad.

469

Nüüd taipasin: need inimesed olid kaupmehed, kes tulid müüma oma kaupa mu vanemaile.

Mu isa vaatles iga eset oma laterna valgusel ja ulatas nad emale, kes väikeste kääridega lõikas ära etiketid ja pani taskusse.

See näis mulle veidrana, samuti ka selleks müügiks valitud aeg.

Jätkates seda järelevaatust, ütles mu isa meestele tasa mõned sõnad.

Kui oleksin osanud inglise keelt, oleksin võib olla kuulnud neid sõnu, kuid kuuldakse halvasti seda, millest ei saada aru. Ainult sõna policeman kostus mitu korda mu kõrvu.

Kui kompsude sisu oli vaadatud hoolikalt järele, astusid mu vanemad ühes meestega majja ja meie ümber muutus jälle pimedaks. Kindlasti läksid nad korraldama oma arveid.

Ütlesin enesele, et selles, mida nägin, polnud midagi ebaloomulikku, kuid siiski ma ei suutnud end selles veenda, nii väga kui ma seda ka tahtsin. Mispärast polnud need inimesed tulnud mu vanemate juurde Punase Lõvi õue kaudu? Miks räägiti politseist tasase häälega? Miks oli mu ema ära lõiganud ostetud esemete küljes rippuvad etiketid?

Need küsimused ei soodustanud mu magamajäämist ja kuna ma ei leidnud neile vastust, püüdsin neid peast minema ajada, kuid asjata. Tüki aja pärast täitis valgus jälle mil vankrit ja uuesti vaatasin välja kardina pilu vahelt. Mõtlesin eneses, et ma ei tohiks vaadata, kuid vaatasin siiski.

Mu isa ja ema olid üksi. Sellal kui ema tegi kiiresti toodud esemetest kaks pakki, pühkis isa luuaga üht katusealuse nurka. Kõrvalepühitud kliiva liiva alt ilmus varsti nähtavale luuk. Ta tõstis selle üles ja kui ema oli kokku sidunud kompsud,

470

laskis ta nad selle luugi kaudu ühte keldrisse, mille sügavust ma ei näinud, milleks mu ema näitas laternaga tuld. Kompsud alla lastud, tõusis isa püsti, sulges luugi ja pühkis luuaga liiva tagasi. See tehtud, oli võimatu näha luuki. Liivale riputasid nad õlekõrsi, mida oli igal pool katusealuses. Nad väljusid.

Hetkel, mil nad sulgesid tasa majaukse, näis mulle, et Mattia liigutas ennast, nagu pannes pea tagasi padjale.

Kas oli ta kõike pealt näinud?

Ma ei julgenud küsida. Nüüd ei lämmatanud mind enam mingi ebamäärane kartus, ma teadsin, miks tundsin hirmu. Olin pealaest jalatallani kaetud külma higiga.

Jäin niiviisi kogu ööks. Üks naabruses laulev kukk ennustas hommiku lähenemist. Alles nüüd uinusin ma, kuid raskesse ja palavikulisse unne, täis kohutavaid viirastusi, mis ähvardasid mind lämmatada.

Luku ragin äratas mu ja me vankri uks avanes. Arvates, et see on mu isa, sulgesin silmad, teeseldes magamist.

„See oli sinu vend,” ütles Mattia. „Ta läks juba minema.”

Nüüd tõusime üles. Mattia ei küsinud minult, kas magasin hästi, ja ka mina ei esitanud talle ühtki küsimust.

Läksime kööki, kuid seal polnud ei isa ega ema. Vanaisa istus oma tugitoolis tule juures, nagu poleks ta liigatanud eilsest saadik. Mu vanem õde Annie küüris lauda ja vanem vend Allen pühkis tuba.

471

Läksin nende juurde, et neile anda kätt, kuid nad jätkasid tööd, vaatamata mulle.

Siis tahtsin minna vanaisa juurde, kuid ta ei lasknud mind läheneda, süljates nagu eelmisel õhtulgi minu poole.

„Küsi, mis kellaajal võin täna hommikul näha oma isa ja ema,” ütlesin Mattiale.

Mattia tegi seda ja mu vanaisa, kuuldes räägitavat inglise keeles, muutus lahkemaks. Ta nägu kaotas pisut oma hirmutavast liikumatusest ja ta vastas.

„Mis ta ütles?” küsisin ma.

„Et sinu isa on läinud välja kogu päevaks, et ema magab ja et me võime minna jalutama.”

„Kas ta rohkem ei öelnudki?” küsisin ma, kuna leidsin olevat selle tõlke liiga lühikese.

Mattia näis olevat kimbatuses..

„Ma ei tea,.. kas sain ülejäänust aru õieti,” ütles ta. .

„Ütle seda, millest said aru.”

„Mulle näib, et ta ütles, et kui leiame linnas hea juhuse, ei maksa seda lasta mööda minna, ja siis lisandas ta, olen selles kindel: „Pea meeles mu õpetust: peab elama lollide kulul.“

Kahtlemata aimas vanaisa, mida seletas mulle Mattia, sest nende viimaste sõnade juures tegi ta käega, mis polnud halvatud, liigutuse, nagu paneks midagi taskusse, ja pilgutas silma.

„Lähme välja,” ütlesin Mattiale

Jalutasime kaks-kolm tundi Punase Lõvi õue ümbruses, julgemata minna kaugemale, kartusest eksida ära. Ja päevaajal oli Bethnal-Green. veel jubedam, kui oli paistnud olevat eelmisel ööl.

Pöördudes ümber jõudsime tagasi oma õue juurde ja astusime sisse.

472

Mu ema oli lahkunud oma toast: Ukselt nägin teda istuvat laua ääres, pea toetatud lauale.

Arvates, et ta on haige, jooksin ta juurde, et teda suudelda, kuna ma ei saanud temaga rääkida.

Võtsin ta oma käte vahele. Ta tõstis vaevaga oma kõikuva pea ja vaatas mulle otsa; kuid kindlasti ta ei näinud mind. Nüüd tundsin ta suust tulevat kadakaviina lõhna. Taganesin. Ta laskis oma pea uuesti langeda lauale asetatud käsivartele.

„Gin,” ütles mu vanaisa.

Ja ta vaatas minu poole irvitades, öeldes mõned sõnad, mida ma ei mõistnud.

Alul jäin liikumahlks, nagu tarretudes. Siis mõne sekundi pärast vaatasin otsa Mattiale ja nägin, et ta silmad olid täis pisaraid.

Tegin talle märgi ja väljusime uuesti.

Kaua aega sammusime kõrvuti, käest kinni hoides, vaikides, minnes otse edasi, teadmata kuhu.

„Kuhu tahad nii minna?” küsis Mattia rahutult.

„Ma ei tea: kuhugi, kus võime vestelda. Mul on sulle midagi rääkida ja siin, selles rahvahulgas on see võimatu.”

Hetkel, mil Mattia esitas mulle selle küsimuse, jõudsime ühte laiemasse tänavasse ja selle tänava otsas paistsid puud. Sammusime sinnapoole. See oli suur park, laiade roheliste muruplatsidega ja siin-seal asetsevate noorte puusalkadega. See oli jutuajamiseks just sobiv koht.

Olin jõudnud kindlale otsusele ja teadsin, mis tahtsin öelda.

„Sa tead, et sind armastan, mu väike Mattia,” ütlesin oma seltsimehele, kui olime istunud ühte varjulisse ja eraldatud paika, „ja sa tead, et palusin sind sõpruse pärast kaasa tulla mu vanemate

juurde. Nii ei kahtle sa mu sõpruses, mis ma sult ka ei paluks, eks ole.”

„Oled sa aga rumal.” vastas ta, püüdes naeratada.

„Mattia,” ütlesin ma, „sa pead lahkuma, pöörduma tagasi Prantsusmaale.”

„Sinust lahkuda? Ei iialgi!”

„Teadsin juba ette, et vastad mulle nii, ja olen õnnelik, väga õnnelik, et ütlesid mulle, et sa ei lahku minust iialgi. Kuid sa pead lahkuma, tagasi pöörduma Prantsusmaale, Itaaliasse või kuhu soovid, ainult sa ei või jääda Inglismaale.”

„Ja sina, kuhu tahad. minna sina?”

„Mina? Kuid mina pean ju jääma siia, Londonisse, oma perekonna juurde, sest kas pole see mu kohus, elada oma vanemate juures? Võta raha, mis meil on veel alles, ja mine.”

„Ära räägi nii, Remi. Kui keegi peab minema, siis, vastupidi, just sina.”

„Mispärast?”

„Sellepärast, et...”

Ta jättis lause pooleli ja pööras minu püsiva pilgu eest silmad kõrvale.

„Mattia, vasta mulle otsekoheselt, avalikult, hoolimata minust, kartuseta: sa ei maganud sel ööl? Sa nägid?”

Ta silmad olid pööratud maha ja ta ütles tasase häälega:

„Ma ei maganud.”

„Mis sa nägid?”

„Kõik.”

„Ja said sa aru?”

„Sain aru, et need, kes müüsid oma kaupa, polnud neid ostnud. Su isa tõreles nendega, et nad

koputasid katusealusele ja mitte majauksele, ja mehed vastasid, et neid varitsesid politseinikud.”

„Sa näed ju nüüd, et pead lahkuma,” ütlesin ma.

„Kui pean lahkuma, pead seda tegema ka sina.”

„Kui palusin sind tulla minuga kaasa, uskusin ema Barberini jutu järgi, et mu perekond võib meile haridust anda mõlemale ja et me ei lahku teineteisest. Kuid asjad läksid teisiti ja nii peame minema lahku.”

„Ei iialgi!”

„Kuula mind, püua mind mõista ja ära suurenda mu muret. Kui oleksime kohanud Pariisis Garofolit ja too oleks võtnud su tagasi oma juurde, sa poleks ju tahtnud, et jään ühte sinuga, eks ole, ja seda, mis ütlen sulle praegu, oleksid sa öelnud mulle.”

Ta ei vastanud.

„On see tõsi? Ütle mulle, on see tõsi?”

Peale hetkelist mõtiskelu vastas ta:

„Nüüd kuula mind, kuula tähelepanelikult. Kui sa Chavannonis rääkisid mulle oma perekonnast, kes sind otsis, valmistas see mulle suurt muret. Oleksin pidanud olema õnnelik, teades, et leiad üles oma vanemad, kuid, vastupidi, olin pahane, Selle asemel, et mõelda sinu rõõmule ja õnnele, mõtlesin ainult enesele. Mõtlesin, et saad endale vennad ja õed, keda armastad nagu mind, võib-olla isegi rohkem kui mind, rikkad vennad ja õed, hästi kasvatatud, haritud, ja ma olin sulle kade. Seda pead sa, teadma, see on tõde, mida pihin sulle, et sa mulle ardestaksid, kui sa suudad andestada nii halbade tunnete pärast.”

„Oo, Mattia!”

„Ütle, ütle, et andestad mulle.”

475.

„Kõigest sudamest. Nägin väga hästi su kurbust ega võinud. seda panna pahaks.”

„Kuid sa ei tea veel kõike. Mõtlesin, et lähen sinuga koos Inglismaale, et näha koha peal, kuidas on lood. Kuid kui sa saad õnnelikuks ja kui sul pole enam aega mõelda minule tahtsin pöörduda tagasi ja minna peatumata Luccasse, et tervitada oma õde Cristinat. Kuid nüüd, selle asemel et saada rikkaks ja õnnelikuks, nagu seda lootsin, le, pole sa rikas ja sa oled... tähendab, sa pole see, kelle su uskusime olevat. Järelikult ei pea me lahkuma ja see pole mitte Cristina, mu väike õde, keda pean suudlema, vaid mu seltsimees, mu sõber ja mu vend Remi.”

Õeldes seda võttis ta mu käe ja suudles.

Siiski, nii liigutatud kui ma ka olin, ei lasknud ma end kõigutada.

„Sa pead lahkuma, tagasi pöörduma Prantsusmaale ja külastama Lise'i, isa Acquini, ema Barberini, kõiki mu sõpru, ja ütleva neile, miks ma ei tee nende heaks seda, mida tahtsin, millest olen unistanud ja mida lubasin. Sa jutustad neile, et mu vanemad pole rikkad, nagu lootsime ja sellest on küllalt mu vabanduseks. Sa mõistad, eks ole? Nad pole rikkad ja see selgitab kõik, sest pole ju häbi olla vaene.”

„Mitte sellepärast, et nad pole rikkad, ei soovi sa mu lahkumist ja ma ei lahku ka.”

„Mattia, palun sind, ära suurenda mu piina, mis on juba niigi küllalt suur.”

„Ma ei taha sind sundida mulle ütleva seda, millest sul rääkida on häbi. Ma pole kaval ega teravmeelne, kuid mitte sellepärast ei soovi sa mu lahkumist, et su vanemad pole rikkad ja et nad

476

ei suuda mind toita, vaid... sul on minu pärast hirm selle eest, mida nägid täna öösi.”

„Mattia, ära räägi sellest.”

„Sa kardad, et viimaks hakkab ka mina lõikama etikette kaupadelt, mis pole ostetud.”

„Oo, vaiki, Mattia, mu väike Mattia, vaiki!” Ja ma katsin kätega oma häbipunase näo.

„Hea, kui sa kardad minu eest,” jätkas Mattia, „on mul hirm sinu pärast ja sellepärast ütlen sulle:

„Lähme koos, pöördume tagasi Prantsusmaale, et jälle näha ema Barberini, Lise'i ja su sõpru.”“

„Võimatu! Mu vanemad ei ole sulle midagi ja sa ei võlgne neile midagi. Minule on nad aga vanemad ja ma pean jääma nendega.”

„Sinu vanemad! See halvatud vanamees sinu vanaisa! See laual magav naine sinu ema!”

Tõusin kiiresti püsti ja hüüdsin mitte enam pallides, vaid käskides:

„Vaiki, Mattia, ära kõnele nii, keelan sind! Sa räägid mu vanaisast ja mu emast ning ma pean neid austama ja armastama!”

„Sa peaksid seda siis, kui nad oleksid tõeliselt su vanemad, kui nad pole aga ei sinu vanaisa, ei isa, ega ema, kas pead neid austama ja armastama ka siis?”

„Kas sa ei kuulnud siis mu isa jutustust?”

„Mis kinnitab seda jutustust?” Nad on kaotanud sinu vanuse lapse, nad on lasknud teda otsida ja on leidnud ühe samavanuse lapse nagu see, kelle nad kaotasid; ja see on kõik.”

„Sa unustad, et neilt varastatud laps jäeti maha Breteuil' avenüüle ja et samal päeval leiti mind Breteuil'avenüült.”

„Mispärast ei võinud samal päeval Breteuil' avenüüle maha jäetud olla kaks last? Mispärast ei

477

võinud politseikomissaris olla eksinud, saates härra Driscolli Chavannoni? See on võimalik.”

„See on mõttetus.”

„Võib-olla. See, mis ma räägin, võib olla mõttetu, kuid seda sellepärast, et väljendan ennast halvasti. Mõni teine teeks seda paremini ja siis võiks see muutuda usutavaks.”

„Oh ei, see pole kõik.”

„Viimaks pead sa pöörama tähelepanu sellele, et sa ei sarnane ei oma isa ega emaga ja et sul pole nende blondjuukseid, nagu su vendadel ja õdedel, kes kõik on ühtmoodi blondid. Mispärast pole sa niisugune nagu nemad? Teisest küljest, on imelik, kuidas vaesed inimesed on kulutanud nii palju raha, et üles leida last. Kõigil neil põhjusil ei kuulu sa minu arvates Driscolli perekonda. Ma tean küll, et olen rumal. Seda on mulle öeldud alati ja selles on süütu mu pea. Kuid sina pole Driscoll ega tarvitse jääda Driscollite juurde. Kui sa tahad siia jääda kõigele vaatamata, jään ma sinuga, kuid sa pead kirjutama ema Barberinile ja paluma teda kirjeldaga täpsalt, millised olid su mähkmed. Kui sa saad kirja, küsid sa sama selle käest, keda nimetad oma isaks, ja siis saame võibolla asjasse pisut selgust. Niikaua ei liigutagi ma ennast ja jään kõigele vaatamata sinu juurde. Kui on tarvis teha tööd, töötame koos.”

„Kui aga ühel päeval lüüakse Mattiat pähe?” Ta naeratas kurvalt:

„See poleks veel see kõige halvem, sest kas löögid, mida saadakse sõbra eest, ongi nii valusad?”

478

XV. Capi viiakse halvale tee.

Oli juba saabumas öö, kui pöördusime tagasi Pdnase Lõvi õue. Olime veetnud kogu päeva jalutades selles ilusas pargis juttu ajades ja lõunastasime tüki leivaga, mille ostsime.

Mu isa oli meie tagasi tulles kodus ja ka ema oli üleval. Kumbki ei teinud meile märkust meie pika jalutuskäigu pärast. Ainult peale õhtusööki ütles isa, et tahab rääkida minuga ja Mattiaga, milleks kutsus meid kamina ette, mis põhjustas nurina vanaisa poolt, kes kaitses vihaselt oma tuld.

„Jutustage, kuidas teenisite omale ülalpidamist Prantsusmaal,” ütles isa.

Jutustasin.

„Nii siis polnud teil kunagi kartust surra nälga ?”

„Mitte kunagi. Meie ei teeninud omale üksnes ülalpidamist, vaid ka niipalju, et võisime osta lehma,” ütles Mattia.

Ja omakord jutustas ta meie lehmaostust.

„Te olete siis õige andekad?” ütles isa. „Näidake mulle pisut, mida oskate.”

Võtsin kandle ja mängisin ühe viisi, kuid see polnud mu naapoli lauluke.

„Hea, hea,” ütles isa, „ja mida oskab Mattia?”

Mattia mängis pala viiulil ja teise kornetil.

479

„Ja Capi, mida mängib tema? Arvan, et te ei vea enesega kaasas koera ainult lõbu pärast. Ta peab suutma teenida vähemalt oma toidu.”

Olin uhke Capi võimetele ja lasksin tal teha mõned kunsttükid.

„See koer on ju terve varandus,” ütles isa.

Vastasin sellele komplimendile, ülistades Capit ja kinnitades, et ta võib ära õppida lühikese aja jooksul kõik, mida talle näidatakse, isegi seda, mida koerad harilikult ei oska.

Mu isa tõlkis mu sõnad inglise keelde ja mulle näis, et ta lisandas veel mõned sõnad, mis ajasid naerma kõik, ema, lapsed ja ka vanaisa, kes hüüdis silma pilgutades: „Fine dog”, mis tähendab. “tore koer”.

„Kuna lood on nii,” jätkas isa, „teen teile ühe ettepaneku. Kuid enne kõike peab Mattia ütlema, kas ta tahab jääda Inglismaale ja elada meiega koos.”

„Tahan jääda Remi juurde,” vastas Mattia, kes oli kavalam kui ta seda isegi uskus, „ja lähen igalepoole; kuhu läheb Remi.”

Mu isa, kes ei võinud aimata, milline tagamõte peitus selles vastuses, näis olevat rahul.

„Kuna lood on nii,” ütles ta, „pöördun tagasi oma ettepaneku juurde. Me pole rikkad ja töötame kõik, et elada. Suvel rändame mööda Inglismaad ja lapsed käivad pakkumas meie kaupu neile, kes ei taha end tülitada meie juurde tulemisega. Kuid talvel pole meil teha suurt midagi, nii et kui oleme Londonis, Remi ja Mattia võivad minna mängima tänavaile, ja ma ei kahtle, et nad hakkavad varsti hästi teenima, eriti kui jõuavad lähemale jõulupühad, mida meie nimetame waits. Kuid, et
480

mitte asjata raisata siin ilmas, läheb Capi etendusi andma Alleni ja Nediga.”
„Capi töötab hästi ainult minuga,” ütlesin ruttu, sest mulle ei meeldinud põrmugi lahkuda temast.

„Ta õpib töötama koos Alleni ja Nediga ja nii teenite kokku palju rohkem.”
„Kuid kinnitan teile, et sest ei tule midagi head, sest meie Mattiaga teenime siis vähem.”
„On juba räägitud küllalt,” ütles mu isa. „Kui olen öelnud midagi, siis tuleb seda teha vastuvaidlematult. Nii on meie maja reegel ja ma nõuan, et ka sina painduksid selle alla, nagu kõik.”
Sellele polnud vastata midagi ja me läksime oma vankri juurde, et heita magama. Kuid sel õhtul mu isa ei sulgenud ust.

Kui heitsin voodisse, rääkis Mattia mulle tasase häälega kõrva:
„Sa näed, et see, keda nimetad oma isaks, ei soovi enesele üksnes saada lapsi, kes töötavad tema eest, vaid ka koeri. Kas see ei ava lõpuks ometi su silmi? Homme kirjutame ema Barberinile.”
Kuid järgmisel päeval tuli õpetada Capit. Võtsin ta sülle ja tasa, suudeldes teda tihti ninale, seletasin, mida ootan temalt. Vaene koer, kuis vaatas ta mulle otsa, kuidas kuulas ta mind!

Kui andsin ta nõõri Alleni kätte, algasin oma seletusi uuesti ja ta oli nii arukas, nii sõnakuulelik, et järgnes mu vendadele kurvalt, kuid vastupanuta.

Mattiat ja mind tahtis isa ise juhtida linna.ossa, kus meil oli lootust teenida hästi, ja me läbisime kogu Londoni, jõudes kvartaali, kus olid ilusad sammaskäikudega majad uhkeil aedadega ääristatud tänavail. Neil toredail laiade kõnniteedega tänavail polnud enam nälgunud nägudega räbalais inimesi, vaid uhkeis rõivais ilusaid daame, sõidu

481
keid, mille aknad särasid kui peeglid, ja suurepäraseid hobuseid, keda juhtisid suured ja paksud puuderdatud juustega kutsarid.

Punase Lõvi õue tagasi jõudsimel hilja, sest maa West-End'ist Bethnal-Green'i on pikk ja ma rõõmustusin, eest leides Capi, küll porise, kuid heas tujus.

Nii läks edasi mitu päeva. Läksime välja hommikul ja tulime tagasi alles õhtuks, mängides oma eeskava kord ühes, kord leises linnaosas, kuna Capi andis etendusi Alleni ja Nedi juhatusel all. Kuid ühel õhtul ütles mulle isa, et järgmisel päeval võin võtta Capi enesega ühes, kuna Allen ja Ned jäävad koju.

See valmistas meile suurt rõõmu ja me lubasime Capiga teenida hästi, sest tahtsime, et ta jäetaks meiega ka edaspidiseks. Kaalul seisis Capi tagasivõitmine ja me kavatsesime teha kõik, mis suudame. .

Nii tegime talle korrariku hommikutupleti ja peale einestamist asusime teele linnaosa poole, kus, nagu teadsime, “lugupeetud seltskonna” kukrud avanesid kõige kergemini. Selleks pidime läbima kogu Londoni idast läärde Old streeti, Holborni ja Oxford streeti kaudu.

Meie ettevõtte edukuse kahjuks polnud kaks päeva Londonit kattev udu haihtunud. Taevas, või see, mis on Londonil taeva asemel, oli apelsinikarvalistest aurudest pilv ja länavaail hõljus hallikas suits, mis ei lubanud näha kaugemale - kui mõne sammu peale. Väljuti vähe ja akendelt, mille taga meid kuulati, polnud näha Capil. See võis väga halvasti mõjuda meie teenistuseks ja Mattia kirus udu, seda neetud fog'i, aimamata, milliseid teeneid

ta osutas mõned silmapilgud hiljem meile kõigile kolmele.

Sammudes kiiresti, hoides Capit meie kannul mõne aeg-ajalt talle öeldud sõnaga, mis oli mõju- sam kõige tugevamast ketist, olime jõudnud Helbhorni, mis on, nagu teada, üks Londoni käidavamaid äritänavaid. Äkki märkas, et Capi ei järgne meile enam. Kuhu oli ta jäänud! See oli ebaharilik. Peatusin, et teda oodata, Ja vilistasin tasa, sest me ei võinud näha kaugele. Olin juba hirmul, kartes, et ta on meilt varastatud, kui ta jooksis meie juurde kiiresti, kandes suus üht paari villaseid sukki ja liputades saba. Ajades end minu najale püsti, pakkus ta neid mulle. Ta näis olevat uhke, nagu harilikult siis, kui oli hästi sooritanud mõne oma kõige raskemaist kunsttükist ja tuli otsima kiitust.

See kõik oli sündinud mõne sekundiga ja ma seisin üllatunult, kui äkki Mattia haaras ühe käega sukad ja teisega tõmbas mu ühele puisteele.

„Sammume ruttu,” ütles ta, „kuid ärme jookseme.”

Alles mitme minuti pärast andis ta mulle seletuse selle põgenemise üle.

„Murdsin, samuti kui sina, pead nende sukkade päritolu üle, kui kuulsin üht meest ütlevat: „Kus on varas?” Ja nagu ehk taipad, on vargaks Capi. Kui poleks seda udu, oleksime vangistatud varastena.”

„Taipasin rohkem kui hästi: nad olid Capist teinud varga, heast, õilsast Capist!

„Lähme koju tagasi ja hoiu Capit nõõri otsas,” ütlesin Mattiale.

Mattia ei lausunud mulle sõnagi ja me pöördusime kiiresti sammudes Punase Lõvi õue tagasi.

Isa, ema ja lapsed istusid ümber laua, olles ametis riidekangaste kokkurullimisega. Viskasin sukapaari lauale, mis ajas naerma Alleni ja Nedi.

„Siin on paar sukki, mida Capi varastas, sest Capist on tehtud varas. „Ja arvan, et see on ainult mänguks.”

Värisesin niimoodi kõneldes ja siiski polnud ma end veel iialgi tundnud olevat nii julge.

„Ja kui see polnud mäng,” küsis mu isa, „mis teeksid sa siis?”

„Seoksin Capi kaela nõõri ja kuigi teda armastan väga, lähaksin ja uputaksin ta Themse'i. Ma ei taha, et Capi saab vargaks, samuti kui ma ei taha selleks saada ise. Kui usuksin, et see võiks juhtuda kunagi, lähaksin end uputama temaga koos otsekohe.”

Mu isa vaatas mulle otsa ja tegi liigutuse, nagu tahaks ta mind lüüa surnuks. Ta silmad põlesid. Kuid siiski ei langetanud ma oma silmi. Vähehaaval andis ta näolihaste pingutus järele.

„Sul on õigus arvates, et see oli mäng,” ütles ta, „ja et seda ei juhtuks enam, läheb Capi tulevi- kus välja ainult sinuga.”

XVI. Ilusad mähkmed olid valetanud.

Mu vastutulelikkusele vastasid mu vennad Allen ja Ned ainult, tigeda antipaatiaga ja kõik, mis tegin nende heaks, tasusid nad halvaga: nähtavasti polnud ma nende silmis vend.

Peale juhtumust Capiga selgus meie vahekord ja ma seletasin neile küll mitte sõnadega, kuna ma ei osanud end väljendada inglise keeles, vaid elavate väljendusrikaste žestidega, kusjuures mu rusikad mängisid peaosa, et kui nad kavatseksid vähimatki halba teha Capi vastu, leiaksid nad eest minu, kes teda kaitseb või maksab, ta eest kätte.

Kuna mul polnud vendi, oleksin enesele tahtnud saada õdesid. Kuid Annie, vanem tütardest, ei osutanud mu vastu paremaid tundeid kui vennad. Nagu nemadki, vastas ta halvasti mu vastu-tulelikkusele ega möödunud päevagi, mil ta poleks mulle mänginud mõnd vingerpussi, milles, pean ütleva, ta oli õige leidlik.

Tagasi tõugatud Alleni, Nedi ja Annie poolt, jäi mulle väike Kate, kes oma nooruse tõttu ei kuulunud oma vendade ja õe seltskonda, Nii laskis ta mul end kallistada, alul sellepärast, et lasksin Capit talle teha kunstlücke, ja hiljemini, kui Capi anti mulle tagasi, seetõttu, et tõin talle kompvekke, kooke ja apelsine, mida meile andsid lapsed

486

etenduse aeg, öeldes: „See on koerale.” Anda apelsine koerale polnud võib-olla kuigi mõistlik, kuid ma võtsin nad tänuga vastu, sest nad aitasid mul võita Kate'i sõprust.

Nii siis kogu perekonnas, selles perekonnas, mille vastu olin tundnud niipalju õrnust Inglismaale jõudes, lubas ainuH väike Kate end armastada,. Alu vanaisa jätkas ikka oma tulivihast sülitamist minupoole, kui lähenesin talle. Mu isa tegi minuga tegemist ainult õhtuti, küsides minult mu päevase sissetuleku; mu ema oli enamasti joobnud: Allen, Ned ja Annie vihkasid mind; üksnes Kate laskis end paitada ja ainult sedagi siis, kui mu taskud olid täis.

Olgugi et alul lükkasin tagasi Mattia oletused, hakkasin viimaks mõtlema oma mures, et kui olen tõesti selle perekonna laps, peaks minu vastu avalatama teissuguseid tundeid kui nüüd, sest ma polnud ju millegagi ära teeninud seda ükskõiksust ja karmust.

Kui Mattia nägi mind olevat nende kurbade mõtete mõju all, aimas ta väga hästi, mis neid põhjustas, ja ütles mulle, nagu räägiks ta iseenesega:

„Olen uudishimulik nägema, mis vastab sulle ema Barberin.”

Viimaks saime selle, nii kannatamatult oodatud kirja, mis oli mulle aadressitud “nõudmiseni”; ja see kõlas järgmiselt:

„Mu väike Remi!

Olen üllatatud ja kurb sellest, mida teatab su kiri, sest selle järgi, mis ütles alati mu vaene mees niihästi peale sinu leidmist Breteuil' avenüült, kui peale jutuajamist isikuga, kes sind

487

otsis, mõtlesin, et su vanemad on varanduslikult heas ja isegi väga heas seisukorras.

Seda mõtet kinnitas su rõivastis, milles Barberin tõi su Chavannoni ja mis näitas selgesti, et ta võis kuuluda ainult rikaste vanemate lapsele. Sa palud teatada, millised olid su mähkmed. Võin seda teha kergesti, kuna olen alal hoidnud kõik esemed selleks, et nad oleksid abiks sinu äratundmisel päeval, mil sind nõutakse taga, mis minu arvates pidi saabuma kord kindlasti.

Kuid pean sulle ütleva, et sul polnud õieti mähkmed, vaid rõivad ja nimelt järgmised: pitsidest mütsike, mis torkab silma oma ilu ja kallidusega; peenest lõuendist jakike pitsidega kaunistatud kaeluse ja varrukatega; valged, villased sukad, valgest trikoost tuhvlikesed siidtopsudega; pikk valgest flanellist kleit ja viimaks valgest kašmiirist kasukas siidvoodri ja väljastpoolt kaunistatud ilusate tikanditega.

Lõpuks peab tähendama, et need esemed polnud märgitud, sest nurgad, kuhu pannakse harilikult märgid, olid lõigatud ära, mis näitab, et olid tarvitusele võetud kõik ettevaatusvahendid, et kaotada

jälgi.

See, mu kallis Remi, on kõik, mida võin sulle öelda. Kui sul läheb neid esemeid tarvis, kirjuta mulle, saadan nad sulle kohe.

Ära kurvastu, mu kallis laps, et sa ei saa mulle anda kõiki neid ilusaid kinke, mida lubasid; sinu ostetud lehm on mulle kallim kui kõik maailma kingid. Mul on hea meel sulle öelda, et ta on ikka hea tervise juures, ta piim ei vähene ja tänu temale, ma elan nüüd hästi.

488

Teda nähes mõtlen alati sinule ja sinu heale väikesele seltsimehele Mattiale.

Sa teeksid mulle head meelt, kui teataksid mulle enesest vahele-vahel uudiseid, mis, loodan, on alati head. Ja miks ei peaks sa saama õnnelikuks oma perekonnas isa ja emaga, vendade ja õdedega, kes hakkavad süid armastama, nagu sa seda väärid

Jumalaga, mu kallis laps, suudlen sind südamlikult.

Sinu võõrasema

V. Barberin,”

Kirja lõpp puudutas valusalt mu südant. Vaene ema Barberin, kui hea ta oli mu vastu! Kuua ta armastas mind, kujutles ta enesele, et kõik pidid mind armastama nii nagu temagi.

„Ta on tubli naine,” ütles Mattia, „kuna mõtles ka minu peale, ent kui ta oleks mind unustanud, tänaksin teda siiski ta kirja eest. Nii täieliku rõivastise osade kirjelduse juurespole enam võimalik, et master Driscoll võiks eksida nende loendis.”

„Ta on võib-olla unustanud.”

„See pole võimalik. Kuis unustatakse rõivastis, mie:la kandis laps päeval, mil ta läks kaduma, kuna selle rõivastise järgi võib teda leida üles !”

„Seni kui isa pole andnud vastust, ära tee oletusi, palun.”

„Neid ei tee mina, vaid sina, öeldes, et ta võib olla on unustanud.”

„Eks saame näha,”

Polnud kerge küsida mu isalt, millises rõivastises mind varastati. Kui oleksin talle esitanud selle küsimuse naiivselt, ilma tagamõtteta, poleks

489

midagi olnud lihtsamat, kuid just see tagamõte tegi mu araks ja kõhklevaks.

Viimaks, ühel päeval, mil jääkülmal vihm sundis meid tulema koju varem kui harilikult, kõgusin julgust ja pöörasin jutuajamise ainele, mis valmistas mulle nii piinavat hirmu.

Mu küsimuse esimese sõna juures vaatas isa mulle läbitungivalt otsa, nagu ta seda tegi harilikult siis, kui olin haavanud teda oma kõnega, kuid talusin ta pilgu vahvamalt kui olin iotnud.

Arvasin, et ta vihastub, ja heitsin Mattia poole rahutu pilgu, kes tegi, nagu ei kuulekski ta meie juttu. Kuid ei juhtunud midagi. Esimene vihahoog möödunud, ta naeratas. Tõsi küll, et ses naeratuses oli midagi karmi ja julma, kuid see oli ikkagi naeratus.

„Kõige suuremaks abiks sinu ülesleidmisel oli rõivastise kirjeldamine; millist kandsid varguse silmapilgul. See oli järgmine: pitsidest mütsike, lõuendist pitsidega kaunistatud jakike, flanellist kleit, villased sukad, trikootuhvlid ja valgest kašmiirist tikitud kasukas. Olin palju loolusi pannud su peslilmärgile F. D., s. o. Francis Driscoll, mis on su nimi, kuid need märgid olid varga poolt lõigatud ära, millega see oli lootnud kaotada jälgi. Mul on ka su ristimistuimistus, mille olen hoidnud alal. “

Öeldes seda ja lahkusega, mis oli ta juures küllalt ebaharilik, hakkas ta tuhnima ühes laekas ja võttis sealt suure, mitme pitsatiga paberlehe.

Tehes viimase pingutuse; ütlesin:

„Kui lubate, tõlgib Mattia ta mulle.”

„Hea meelega.”

Sellest tõlkest; mille Mattia sooritas nii hästir kui suutis, järelalus, et olin sündinud neljapäeval,
490

teisel augustil, ja et olin Patriek Driscolli ja ta naise Margaret Grange'i poeg.

Mis küsida veel?

Siiski ei paistnud Mattia olevat rahul ja õhtul, kui läksime oma vankrisse, kummardus ta jälle mu kõrva juurde, nagu oleks tal mulle usaldada mingit salajast.

„Kõik see on tore,” ütles ta, „kuid see ei selgita, kuidas rändkaupmees Patrick Driscoll ja ta naine Margaret. Grange olid nii rikkad, et said muretseda oma lapsele pitsist mütsikesi, pitsiga kaunistatud jakikesi ja tikanditega kasukaid rändkaupmehed pole nii rikkad.”

„Kindlasti võisid nad neid muretseda seetõttu; et olid kaupmehed, ja võisid neid esemeid saada odavamalt.”

Mattia raputas vilistades pead ja rääkis mulle uuesti kõrva:

„Tead mis, niulle ei anna hingerahu üks mõte ja nimelt, et sa pole master Driscolli laps, vaid laps, kelle master Driscoll on varastanud.”

Tahtsin vaielda vastu, kuid Mattia oli juba roninud oma voodisse.

491

XVII. Arturi onu, härra James Milligan.

Mattia asemel oleksin ma võib-olla andnud oma mõttelennule sama vaba voli, kuid minu seisukorras oli see lubamatu, kuna asi puutus mu isasse. Mattiale oli ta ainult master Driscoll. Master Driscollist võis Mattia mõelda kõik, kuna too oli temale võõras ja ta ei võlgnenud temale midagi.

Kuid mina pidin oma isa austama.

Kindlasti oli mu seisukord imelik, kuid ma ei võinud sellele vaadata samalt vabalt vaatepunktilt kui Mattia.

Mattial oli lubatud kahelda, kuid mul oli see keelatud.

Ja kui Mattia tahtis mind pühendada oma kahtlusesse, oli minu kohus teda paluda vaikida.

Kuid Mattia talitas oma tahtmise järgi ja mitte alati ei saanud ma võitu ta kongekaelsusest.

„Löö, kui tahad,” ütles ta pahandudes, „kuid kuula.”

Ja siis pidin kuulama vastu tahtmist ta küsimusi:

Mispärast Alleni. Nedi, Annie ja Kate'i juuksed on blondid, kuna minu omad pole seda mitte?

Mispärast kõik Driscolli perekonnas, välja arvatud ainult Kate, kes ei toimi täie teadvusega, kohtlevad mind halvasti, nagu kärnast koera?

492

Kuidas saavad inimesed, kes pole rikkad, rõivastada oma lapsi pitsidesse ?

Kõigile neile küsimusile oli mul ainult üks hea vastus, mis oli jälle omakorda küsimus:

Milleks oli Driscolli perekond mind otsinud, kui ma pole nende laps? Mispärast andis ta Barberinile ja Greth and Galley'le raha?

Sellele oli Mattia sunnitud vastama, et ta ei tea seda.

Kuid siiski ei lugenud ta end võidetuks.

„Et ma ei suuda vastata su küsimusele,” ütles ta, „ei tähenda veel, et mul poleks õigus kõigis nendes, mis esitan sulle ja millele sa ei suuda vastata ise. Mõni teine minu asemel taipaks võib-olla kohe, miks master Driscoll laskis sind otsida ja milleks ta kulutas raha. Mina ei taipu seda sellepärast, et ma pole arukas ja ei tea midagi.”

„Just vastupidi, sa oled väga teravmeelne.”

Seda liiki vaidluste tulemuseks oli ainult see, et muutusin õnnetumaks kui olin olnud kunagi varem.

Pole midagi hirmsamat kui kahtlus!

Ja olgugi et ma ei tahtnud kahelda, kahtlesin siiski.

Kas see isa on mu isa? Kas see ema on mu ema? Kas see perekond on mu perekond?

Oli õudne tunnistada, et oleksin tundnud vähem piina ja oleksin olnud vähem õnnetu, kui oleksin olnud üksi.

Kust pidi tulema valgus? Kuidas pidin teada saada tõtt?

Ja siiski pidin laulma, mängima tantsulugusid, naerma, tehes grimasse, kuigi olin kurb südame põhjani.

493

Pühapäevad olid mu head päevad, sest pühapäeviti ei tehta muusikat Londoni tänavail, ja ma võisin vabalt anduda oma kurbusele, jalutades Mattia ja Capiga.

Ühel pühapäeval, kui parajasti valmistusül väljaminekuks Mattiaga, käskis mu isa mind jääda koju, öeldes, et vajab mind, ja saatis Mattia jalutama üksi. Mu vanaisa polnud tulnud alla, ema oli väljunud Kate'i ja Annie'ga ja mu vennad jooksid väljas tänavail. Nii jäime koju isaga kahekesi.

Olime üksi olnud peaaegu tunni, kui äkki koputati uksele. Isa läks avama ja tuli tagasi ühe härraga, kes ei sarnanenud ta harilikkude külalistega. See oli tõeline gentleman, tähendab, tõeline härra, elegantselt rõivastatud ja kõrgi, kuid väsinud ilmega. Ta oli umbes viiekümneaastane. Kõige rohkem temast hämmastas mind ta naeratus, mis paljastas ta hambaid, mis olid valged ja teravad nagu noorel koeral. Teda vaadeldes tekkis küsimus, kas oli see tõesti naeratus või oli see himu hammustada. .

Kõneldes mu isaga inglise keeli, pööras ta iga hetk oma silmad minu poole. Ent kui ta kohtas mu pilke, lakkas ta kohe mind vaatlemast.

Peale mõneminutst keskustelu hakkas ta rääkima prantsuse keelt, mida kõneles voolavalt ja peaaegu ilma võõra rõhuta.

„Kas see ongi poiss, kellest kõnelesite mulle?“ ütles ta isale, osutades mind sõrmega. „Ta käsi näih käivat hästi.“

„Vasta ometi,“ ütles isa.

„Käib teie käsi hästi?“ küsis džentlmen.

„Jah, härra.“

494

„Kas te kunagi pole olnud haige?“

„Mul on olnud kopsupõletik.“

„Ah nii, ja kuidas see juhtus?“

„Magades ühe öö lumes kohutava külmaga. Minu peremehe, kellega olin ühes, võttis külm ja mina sain kopsupõletiku.“

„Kui kaua. aega tagasi?“

„Kolm aastat.“

„Jasellest ajast saadik pole see haigus end enam tunda andnud?“

„Ei.“

„Kas pole tetuudnud väsimust, roidumust ja kas ei higista te öösiti?“

„Ei, mitte kunagi. Kui olen väsinud, siis kauasest käimisest, kuid see ei tee mind haigeks.“

„Kas talute vaeva ja vintsutusi kergesti?“

„Peab taluma.“

Ta astus mu juurde, katsus mu käsivarsi ja pani oma käe mu südamele. Viimaks surus ta oma pea vastu mu rinda ja käskis mul hingata sügavasti, nagu oleksin joosnud; ka käskis ta mind kõhida.

See tehtud, vaatas ta mulle tükk aega tähelepanelikult otsa ja sel momendil tuligi mulle mõte, et ta armastab hammustada, nii hirmutav oli ta naeratus.

Ütlemata mulle sõnagi, hakkas ta uuesti inglise keeli kõnelema isaga ja mõne minuti pärast väljusid nad mõlemad.

Jäädes üksi, mõtlesin endamisi, mis pidid tähendama selle härra küsimused. Tahtis ta mind võtta oma teenistusse? Kuid siis pidin lahkuma Mattiast ja Capist! Ja pealegi olin otsustanud mitte

495

hakata kellegi teenijaks, seda vähem veel džentlmeni teenijaks, kes mulle ei meeldinud.

Tüki aja pärast tuli isa tagasi. Ta ütles, ta peab minema välja ja et ta ei tarvita mind, nagu oli kavatsenud. Ta lubas mind minna välja jalutama.

Mul polnud jalutamiseks mingit tuju. Kuid mis teha selles kurvas majas?

Et sadas vihma, astusin meie vankrisse, et võtta oma lambanahka. Oma üllatuseks leidsin sealt Mattia. Ta pani oma käe mu suule ja ütles tasase häälega:

496

„Tee lahti katusealtine uks, nii et saaksin tasa väljuda sinu järele. Ei tohita teada, et olin vankris.”

Alles tänaval hakkas Mattia rääkima:

„Tead sa, kes oli sinu isa külastav härra?” ütles ta. „Härra James Milligan, sinu sõbra Artu'ri onu.”

Kuna jäin liikumatult seisma kesk tänavat, tõmba's ta mind käsivarrest ja jätkas edasi sammudes:

„Kuna tundsin igavust, jalutades üksi sel kurval pühapäeval neil kurbadel tänavail, tulin tagasi, ret magada, ja heitsin oma voodile. Kuid ma ei maganud. Sinu isa, saates üht härrat, astus katuse alusesse ja ma kuulsin tahtmatult nende jutuajamist. „Tugev, kui kalju,” ütles džentlmen, „kümme teist oleksid surnud, kuid tema pääses ainult kopsupõletikuga!” Siis, arvates, et jutt on sinust, hakkasin kuulama, kuid jutuajamine võttis teise suuna. „Kuidas käib teie vennapoja käsi?” küsis isa. „Paremini. Ta pääseb ka seekord. Kolm kuud tagasi olid kõik arstid kaotanud lootuse, kuid ta kallisa ema päästis ta kord jällegi oma hoole läbi. Ah; pole paremat ema kui proua Milligan!” Sa võid juba arvata, kuis teritasin kõrvu. „Nii siis, kui teie vennapojal läheb paremini,” jätkas isa, „on kõik teie ettevaatusabinõud kasutatud?” - „Praegusel silmapilgul võib-olla küll,” vastas härra, „kuid ma ei saa uskuda, et Artur jääks elama; see oleks ime ja imesid ei sünni enam. Tema surmapäeval saan ma ainukeseks pärijaks, mina, James Milligan.” - „Olge rahulik,” ütles su isa, „see sünnib nii, vastutan selle eest.” - „Loodan teie peale,” ütles džentlmen. Ja ta lisandas veel mõned sõnad, millest ma ei saanud hästi aru, kuid mille mõte näis olevat umbkaudu järg-

497

mine: „Ja siis näeme, mis meil tuleb teha.” Siis väljus ta.”

Mu esimene mõte oli küsida mu isalt härra Milligani aadressi, et tollelt teateid saada Arturi ja ta ema kohta, kuid kohe taipasin oma rumalust: ei maksa küsida inimeselt teateid ta onupoja kohta, kelle surma too ootab kannatamatult, ja teisest küljest oli ettevaatamatu teatada härra Milliganile, et teda on kuuldud pealt.

Artur elas ja tal läks paremini. Praegusel hetkel valmistas mulle see hea uudis rõõmu küllalt.

498

XVIII. Jõuluööd.

Nüüd keerles me jutuajamine kogu aeg Arturi, proua Milligani ja härra James Milligani ümber.

Kus olid Artur ja ta ema? Kust pidime neid otsima, neid leidma?

Härra Milligani külaskäigud sisendasid meile ühe kavatsuse, mille teostuse edukus näis olevat kindel. Kui härra Milligan oli tulnud Punase Lõvi õue ühe korra, oli peaaegn kindel, et ta tuli ka teist

ja kolmandat korda, sest tal oli ju asju ajada mu isaga. Siis, tema lahkudes, võis Mattia, keda ta ei tundnud, talle järgida. Nii saaksime teada ta elukoha. Nüüd võis küsitella teenijaid ja need võib-olla juhataksid meid ise Arturi juurde.

Mispärast mitte? See ei paistnud meile olevat sugugi võimatu.

Selle ilusa plaani kasu ei seisnud üksnes Arturi leidmises, vaid ka milleski muus.

Kui oleksime pidanud ootama härra James Milligani, olles ise hommikust õhtuni väljas, poleks sel olnud mõtet, kuid oli lähenemas silmapilk, mil pidime minema välja õhtuti, sest jõulukontserte korraldatakse kesköötidel. Nii, viibides kodus päeva ajal, võis meist üks alati valvata, ja nii pidime kindlasti. kord tabama Arturi onu.

„Kui sa teaksid, kui väga ma soovin, et sa leiaksid üles proua Milligani,” ütles ühel päeval Mattia.

499

„Ja milleks siis?”

Ta kõhkles tükk aega:

„Sellepärast, et ta oli hea sinu vastu.”

Siis lisandas ta veel:

„Ja veel sellepärast, et ta võib-olla aitaks üles otsida su vanemaid.”

„Mattia!”

„Sa ei taha, et ma ütlen seda, kuid kinnitan, et see pole minu süü, kui ma ei saa oletada ainustki minutit, et sa kuulud Driscolli perekonda. Vaatle kõiki selle perekonna liikmeid ja vaata siis pisut ka ennast. Ma ei räägi ainult juuste värvist. Kuid kas sul on su vanaisa käeliigutused ja naeratus? On sul tulnud kunagi pähe järele vaadata riidekangaid lambivalgel, nagu master Driseoll? Oled sa kunagi maganud, käed laotatud lauale? Ja kas oled sa kunagi õpetanud, nagu Allen ja Ned, Capile sukkade toomise kunsti? Ei, tuhat korda ei. Kui sa oleksid Driscoll, poleks sa kõhelnud silmapilkugi taskusse pistmast villaseid sukki, kui sul neid oleks olnud tarvis ja kui su tasku oleks olnud tühi, mis on juhtunud enam kui kord. Usud sa, et mõni Driscoll oleks heitnud magama söömata? Kui ma poleks oma isa poeg, kas mängiksin siis kornetit, klarnetit või mistahes muusikariista, ilma et keegi oleks mulle seda õpetanud? Kuid mu isa oli muusikamees ja seda olen ka mina. See on loomulik. Sina näid ol, evat džentlmen ja saad selleks, kui leiame üles proua Milligani.”

„Ja kuidas siis!”

„Mul on üks idee.”

„Võid sa mulle öelda oma idee!”

„Oo ei!”

„Miks?”

„Sellepärast, et kui ta. . .”

500

„Kuidas?”

„Ta oleks liiga rumal, kui oleks vale, ega maksa enneaegu rõõmutseta selle üle, mis' võib-olla ei tältu. “

Ma ei käinud talle peale, sest ka mul oli üks mõte.

On tõsi, et ta oli õige ebamäärane, ähmane ja arglik, kahtlemata palju rumalam kui Mattia idee, kuid just sellepärast. ma ei julgenud peale käia. Mis oleksin vastanud, kui oleks selgunud, et see on sama, mis hõljub ebamääraselt, nagu unelm minugi kujutluses?

Tuli oodata ja me ootasime.

Ja oodates jätkasime omi retki Londonis, sest me polnud eesõigustatud moosekandid, kes töötavad alati samas linnaosas ja omavad alalist publikut. Olime veel liiga lapsed, liiga uustulnukad, et

oleksime end võinud sisse seada peremeestena, ja pidime jätma oma koha nendele, kes mõistsid maksma panna oma omandiõigust argumentide abil, mille vastu olime võimetud.

Kui palju kordi, mänginud oma paremad palad ja oodates lahkeid annetusi, pidime kähku jalga laskma mõne paljasjalgse, volditud seelikuga, pleediga ja sulgedega ilustatud mütsiga kohutava šotlase eest, kelle torupill üksi juba ajas hirmu peale.

Oma kornetiga oleks Mattia väga hästi võinud üle mängida bagpipe'ist, kuid meil polnud jõudu vastu hakata piper'ile.

Samuti ei suutnud me võistelda mööda tänavaid hulkuvate neegernoosekantidega, keda inglased hüüavad nigger-melodits. Need veidralt rõivastatud võltsneegrid rahnakala sabadega ja hiiglasuurte kraedega, millesse nende pead on mähitud nagu lillekitnbud paberisse, olid meile veel suure

501

maks hirmuks kui šoti bardid. . Kohe, kui neid nägime tulevat, või lihtsalt kuuldes kaugelt nende banjo't, vaikisime aukartlikult ja läksime mõnda kaugemasse linnaossa, kus lootsime mitte kokku puutuda mõne uue niisuguse salgaga, või ootasime pealt vaadates, kuni nad olid lõpetanud oma kassikontserdi.

Ühel päeval, olles niimoodi pealtvaatajateks,

502

nägin ühte neist, ja nimelt kõige veidramat, tegevat mingisuguseid märke Mattiale. Arvasin alul, et ta teeb seda meie pilkamiseks, tahtes korraldada publikule mõne veidra stseeni, mille ohvriks pidime langema meie, kui oma suureks üllatuseks nägin Mattiat talle vastavat sõbralikult.

„Tunned sa teda?” küsisin ma.

„See on Bob.”

„Milline Bob?”

„Mu sõber Bob Gassot' tsirkusest, üks neist klounidest, kellest jutustasin sulle, ja toosama, kellele võlgnen tänu oma inglise keele oskuse eest.”

„Sa poleks vist teda ära tundnud?”

„Muidugi mitte! Gassot' juures pistis ta oma pea jahusse ja siin saapamäärdesse.”

Kui nigger-melodits'ide kontsert lõppes, tuli Bob meie juurde ja viisist, kuidas ta tervitas Mattiat, nägin, kuidas mu seltsimees oskas end panna armastama. Isegi vend poleks väljendanud rohkem rõõmu oma hääles ja silmades, kui see endine kloun, kes viletsate aegade tõttu, nagu ta ütles, oli sunnitud hakkama rändmoosekandiks. Kuid pidime ruttu lahkuma, tema oma salgaga ja meie mõnda teise linnaossa, kuhu tema ei läinud. Ja sõbrad jätsid järgmiseks pühapäevaks lõbu, jutustada teineteisele, mis kumbki on teinud nende lahusoleku ajal.

Kahtlemata sõprusest Mattia vastu avaldas Bob ka mulle suurt poolehoidu ja varsti omasime sõpra, kes oma kogemuste ja nõuannetega muutis meie elu Londonis hulga kergemaks, kui see oli olnud seni.

Ka Capi vastu osutas ta suurt sõprust ja ta ütles tihti kadedusega, et kui tal oleks niisugune koer, oleks ta õnnega koos. Ka tegi ta mitu korda

503

ettepaneku, meil kõigil ühineda trupiks, s. o. tema, Mattia, Capi ja mina, ent kui ma ei tahtnud lahkuda oma perekonnast, et pöörduda tagasi Prantsusmaale külastama Lise'i ja oma vanu sõpru, tahtsin veel vähem seda teha, minnes Bobiga rändama, mööda Inglismaad.

Nii lähenesid jõulud ja hommiku asemel asusime Punase Lõvi õuest teele õhtuti kella kaheksa või üheksa paiku.

Algame skvääridest ja tänavaist, kus sõidukite liikumine on juba lakanud, sest vajame teataval määral vaikust, et meie kontserdi helid suudaksid tungida läbi kinniste uste ja äratada lapsi voodites, teatades neile jõulude lähenemist, selle püha lähenemist, mis on kallis kõigile inglise südamele.

Mida kaugemale öhe, seda suuremaise täuavaisse läheme. Mööduvad viimased teatrist tulijate sõidukid ja saabub teatav vaikus, järgnedes vähehaaval päeva kõrvulukustavale mürale.

Nüüd mängime oma kõige õrnemaid, kõige südantsulatavamaid viise, Mattia viiul nutab, minu kannel oigab ja kui puhkame mõne silmapilgu, toob tuul meieni muusika katkendeid, mida mängivad teised trupid kaugemal. Meie kontsert on lõppenud: „Mu daamid ja mu härrad, head ööd ja lõbusaid jõule!”

Siis läheme kaugemale ja algame uut kontserti.

On kahtlemata väga mõnus öösi muusikat kuulata voodis, paksu teki või sulgvaiba all. Kuid meil tänaval pole ei tekki ega sulgvaipa. Peame mängima siiski, kuigi meie poolkülmunud sõrmed kangestuvad. See jõuluaeg oli meile väga piinakas ja siiski ei jätnud me kolme nädala jooksul vahele ühtki ööd.

504

Kui palju kordi oleme seisatunud enne poodide sulgemist linnu-, puuvilja-, koloniaalkaupluste ja kondiitriäride ees. Oo, millised ilusad rasvased haned! Millised paksud prantsuse kalkunid ja valged kanapojad! Vaateakendel on apelsinide ja õunte mäed, kastanite ja kuivatatud ploomide kuhjad! Oo, kuidas panevad need jäätunud puuviljad suu vett jooksuma!

Hulkudes mööda tänavaid näeme, vaesed viletsakesed, kujutluses rõõmsaid perekondlikke pidusid, nii aristokraatide lossides kui ka vaeste hurtsikutes.

Jõulud on lõbusad neile, keda armastatakse.

505

XIX. Mattia kartused.

Härra James Milligan ei ilmunud Punase Lõvi õue, või vähemalt vaatamata meie valvusele, me ei näinud teda.

Peale jõulupühi pidime hakkama väljas käim'a päeval ja me lootused vähenesid, Jäi ainult loota pühapäeva peale, ja nii, selle a.semeli et minna sel vabal päeval jalutama, jäime tihti koju.

Me ootasime.

Avaldamata kõike, rääkis Mattia oma sõbra Bobiga ja küsis temalt, kas oleks võimalik teada saada kellegi proua Milligani, kelle poeg oli halvatud, või lihtsalt härra James Milligani aadressi. Kuid Bob vastas, et peab teadma, millist proua Milligani otsitakse ja ka, milline on härra James Milligani elukutse või seltskondlik seisukoht, sest nime “Milligan” kannab hulk inimesi Londonis ja veel rohkem kogu Inglismaal.

Me polnud mõelnud sellele. Me teadsime ainult üht proua Milligani, kes oli Arturi ema, ja üht härra James Milligani, kes oli ta onu.

Nüüd hakkas Mattia jälle rääkima, et peame tagasi pöörduma Prantsusmaale, ja me vaidlused algasid uuesti.

„Sa tahad siis loobuda proua Milligani otsimisest?” küsisin ma.

506

„Muidugi mitte, kuid pole põrmugi kindel, et ta on veel Inglismaal.”

„Veel vähem on kindel, et ta asub Prantsusmaal.”

„Kuid mulle näib see olevat võimalik, sest kuna Artur on haige, on ta ema kindlasti ta viinud sinna, kus kliima soodustab ta tervistumist.”

„Head kliimat võib ka leida mujalt kui Prantsusmaalt.”

„Prantsusmaal on Artur juba kord tervistunud ja sinna pidi ta ema ta viima uuesti, ning teiseks tahan, et lahkuksid siit.”

Mu seisukord oli säärane, et ma ei julgenud Mattialt küsida, miks ta tahab, et siit lahkuksime. Ma kartsin, et ta vastab mulle seela, mida ma ei tahtnud kuulda.

„Mul on hirm,” jätkas Mattia, „lähme minema. Küll näed, et meiega juhtub mingi õnnetus, kui me ei lähe.”

Kuid olgugi et perekonna käitumine minu suhtes polnud muutunud, olgugi et vanaisa sülgas ikka veel vihaselt minu poole, olgugi et mu isa pöördus mu poole ainult harvade, käskivate sõnadega, kuigi mu emal polnud minu jaoks ühtki pilku, kuigi mu vennad olid otse ammutamatud mulle halba tegevate vingerpusside leiutamises, olgugi et Annie näitas oma vastumeelsust minu vastu igal võimalikul juhul ja kuigi Kate armastas ainult maiustisi, mis talle kaasa tõin, ei suutnud ma saada enesest võitu ja teha Mattia nõuande järgi, samuti kui ma ei võinud uskuda ta kinnitust, et ma polevat “master Driscoll” poeg. Võisin kahelda, kuid uskuda kindlasti, kas ma olin või ei olnud üks Driscollitest, ei saanud ma.

Aeg möödus pikkamööda, väga aeglaselt, kuid

507

päevad liitusid päevadele, nädalad nädalatele ja saabus silmapilk, mil perekond pidi Lahkuma Londonist, et minna rändama mööda Inglismaad.

Vankrid värviti uuesti üle ja laaditi täis igasuguseid kaupu.

Oli imeväärne, kui palju ja milliseid esemeid võis kuhjata neisse sõidukeisse, riidekongaid, trikoosid, mütse, kaelarätte, taskurätikuid, sukki, aluspükse, veste, nõöpe, niiti, puuvilla, villast lõnga õmbluseks ja kudumiseks, nõelu, kääre, habemenuge, kõrvarõngaid, sõrmuseid, seepi, pumateid, saapamääret, pulbreid hobuste ja koerte haiguste vastu, vedelikke plekkide väljavõtmiseks ja hambavalu vastu, arstimeid juuste kasvatamiseks ja nende kaotamiseks.

Nüüd nägime välja võetavalt keldrist kompe, mille sisu polnud ostetud otse magasinidest, milliseis harilikult müüakse neid kaupu.

Viimaks olid vankrid täis ja osteti hobused. Kust ja kuidas? Ma ei tea, kuid nad toodi, ja kõik oli valmis ärasõiduks.

Mis pidime peale hakkama meie Mattiaga? Kas jääme Londonisse vanaisa juurde, kes ei saa lahkuda Punase Lõvi õuest? Kas hakkame kauplema, nagu Allen ja Ned? Või läheme kaasa, jätkates oma muusikamehe ametit, mängides teel asetsevais küldes ja linnades?

Mu isa, leides, et teenime hästi oma viiuli ja kandlega, otsustas, et peame jääma moosekanti-deks, ja teatas seda meile meie ärasõidu eelõhtul.

„Pöördume tagasi Prantsusmaale,” ütles Mattia, „kasutame põgenemiseks esimest võimalust.”

„Mispärast mitte teha üht reisu Inglismaal?”

„Sellepärast, et ütlesin, et meiega juhtub õnnetus.”

508

„Me võime leida üles proua Milligani.”

„Usun, et selleks on veet palju rohkem lootust Prantsusmaal.”

„Võime j u siiski proovida Inglismaal; eks me siis näe.”

„Tead, mis sa väärid?”

„Ei.”

„Et jätan su maha ja pöördun Prantsusmaale tagasi üksi.”

„Sul on õigus ja ma palun sind seda teha. Tean väga hästi, et mul pole õigust sind hoida tagasi ja et sa oled selleks liiga hea, et jääda minu juurde. Mine siis ja kui näed Lise'i, ütle talle...”

„Kui näen teda, ütlen talle, et sa oled rumal ja halb, kuna võid mõelda, et võiksin sinust lahkuda siis, kui oled õnnetu. Sest sa oled õnnetu, väga õnnetu. Mis olen sulle teinud, et sul on niisugused

mõtted, ütle, mis olen sulle teinud? Mitte midagi, eks ole? Hüva, asume siis teeles.”

Oleme jälle maanteel, kuid seekord ei saa ma enam vabalt minna, kuhu tahan, ja teha, mis heaks arvan. Siiski lahkun Londonist teatava kergendustundega, sest ma ei pruugi enam näha Punase Lõvi õue ja seda keldriluuki, mis kogu aeg vastu mu tahtmist kiskus enesele mu pilgud. Kui palju kordi olen öösi ärganud võpatudes, uskudes nägevat unes tungivat läbi niu väikese akna punast valgust! See on viirastus, kuid sest jätkub. Olen kord näinud seda valgust ja tajun teda alati oma silmis kui põletavat leeki.

Sammume vankrite taga ja Bethnal-Greeni haisevate ja ebatervete auringust asemele hingame ilusate väljade puhast õhku.

Juba esimesel päeval nägin, kuidas toimus kaupade müük, mille eest oli makstud nii vähe. Olime

509

jõudnud ühte suurde külla ja sõidukid peatatud ühel suurel. platsil, lasti nende küljed alla ning kogu sisemus avanes ostjate uudishimulikkudele pilkudele.

„Vaadake hindu! Vaadake hindu!” hüüdis mu isa. „Te ei leia kuski nendesamaseid. Ma ei maksa kunagi oma kaupade eest ja sellepärast võin neid müüa nii odavasti. Ma ei müü neid, vaid kingin. Vaadake hindu! Vaadake hindu!”

Ja ma kuulsin inimesi, kes olid vaadanud neid hindu, ütlevat ära minnes:

„Need kaubad on nähtavasti varastatud.”

„Ta ütleb ju seda isegi.”

Kui nad oleksid pööranud oma silmad minu poole, oleks neile näidanud mu punaseks muutunud nägu, kui põhjendatud olid nende arvamused.

Kuigi ei näinud seda puna nemad, nägi seda Mattia ja õhtul rääkis ta mulle sellest, kuigi ta harilikult vältis avalikult puudutamast seda kõneainet.

„Kas suudad sa igavesti taluda seda häbi?”

„Ära räägi mulle sellest, kui sa ei taha seda häbi muuta veel piinavamaks.”

„Ei, ma ei soovi seda, tahan, et pöörduksime: tagasi Prantsusmaale. Olen sulle öelnud alati, et tuleb mingi suur õnnetus. Ütlen seda veel ja ma: tunnen, et ta ei viibi saabumisega. Mõista ometi, et ühel heal päeval tahab politsei teada, miks master Driscoll müüb oma kaupu nii odavasti. Ja mis juhtub siis?”

„Mattia, palun sind...”

„Kuna sa ei taha näha, pean mina nägema sinu eest. Juhtub see, et neid vangistatakse kõiki, ka sind ja mind, kes me pole teinud ühtegi halba tegu.. Kuidas suudame tõendada, et me pole teinud

510

midagi? Kuidas saame end kaitseda? Kas pole tõsi, et sööme leiba, mille eest on makstud nende kaupade eest saadud rahaga?”

Selle mõtte peale ei olnud ma veel tulnud kunagi ja see tabas mind kui pähelöödud vasarar hoop.

„Kuid me teenime ju ise oma leiba,” ütlesin ma, püüdes end kaitseda mitte Mattia, vaid selle mõtte eest.

„See on tõsi,” vastas Mattia, „kuid on ka tõsi, et oleme liitunud inimestega, kes ei teeni oma leiba. Meid mõistetakse karistust kandma nagu neidki. Mulle valmistaks suurt valu, kui mind mõistetakse karistust kandma vargana, kuid palju rohkem piina valmistaks see mulle, kui seda tehtaks sinuga. Mina olen ainult vaene viletsake ja jään selleks alati, kuid millist kurbust valmistad sina oma perekonnale, kui leiad ta üles! Milline häbi sinule. Ja vangis olles ei saa me otsida su perekonda, vangis olles ei saa me hoiatada proua Milligani selle eest, mis James Milligan valmistab Arturi vastu. Põgeneme ometi, kuni veel on aeg.”

„Põgene sina!”

„Sa kõneled alati sama rumalust. Meie põgeneme koos või laseme end kinni võtta koos ja siis oled vastutav selle eest, et oled mu tõmnianud enesega kaasa; küll näed, et see pole sulle kerge. Kui oleksin kasulik neile, kelle juurde tahad jääda nii kangekaelselt, saaksin sellest aru ja see oleks ilus, kuid sa pole neile tarvilik põrmugi. Nad elavad hästi ja elavad hästi ka sinuta. Kaome võimalikult kiiremini. “

„Hüva! Jäta mulle veel mõned päevad järelemõtlemiseks: siis näeme.”

“Rutta, ma haistan hädaohtu.”

511

lialgi polnud Mattia sõnad ja palved vapustanud mind nii sügavasti ja kui ma seda enesele meenutan, pean ütlema, et kõhklus, milles siplesin, oli häbiväärne ja et pidin ometi kord tegema kindla otsuse.

Asjaolud tegid seda, mida ei julgenud ma teha ise.

Londonist lahkumisest saadik oli möödunud juba mitu nädalat ja olime jõudnud ühte linna, mille läheduses pidi aset leidma hobuste võiduajamine. Inglismaal pole võiduajamine, nagu Prantsmaal, lihtsalt rikaste inimeste lõbustus, kes tulevad vaatama kolme-nelja hobuse võidujooksu, näitama iseennast ja riskima kihlveol mõne louis'ga, vaid see on ümbruskonnale rahvapeoks, kus etendusi ei anna üksnes hobused. Juba mitu päeva varem hakkavad saabuma veiderdajad, mustlased ja rändkaupmehed, kes peavad seal väikest laata.

Me ruttasime sellele laadale, meie Mattiaga kui muusikamehed, Driscolli perekond kaupmeestena.

Kuid selle asemel et minna võiduajamisplatsile, lõj mu isa poe lahtu linnas eneses, kus kahtlemata lootis ajada paremat äri.

Et jõudsime päralt varakult ja et meil polnud tarvis aidata kaupade väljapanekul, läksime Mattiaga vaatama võiduajamiste platsi, mis asetses üsna linna lähedal ühel nõmmel. Oli püstitatud hulk telke ja kaugelt võis märgata väikesi suitsupilvekesi, mis tähistasid võiduajamiste välja kohta ja piire. Harilikult lagedal nõmmel võis sel õhtul näha laudkuure, milles asetsesid kõrtsid ja isegi võõrastemajad, barakke, telke, sõidukeid või lihtsalt laagritulesid, mille ümber kahasid maalilistes kaltsudes inimesed.

Möödudes ühest niisugusest tulest, mille kohale

512

oli riputatud pada, nägime äkki meie sõpra Bobi. Ta oli väga rõõmus meid nähes. Ta oli tulnud võiduajamistele kahe seltsimehega, et anda etendusi igasuguste kunstitükkide, trikkide ja turnimisega, kuid moosekandid, kelle peale nad olid lootnud, polnud pidanud sõna, nii et järgmise päeva teenistus ähvardas saada õige vilets. Kui tahaksime, võiksime neile teha suure heateo ja nimelt asendades puuduvaid moosekante. Sissetulek jagatakse meie viie vahel ja isegi Capi saab oma osa.

Pilgust, mille heitis mulle Mattia, mõistsin, et valmistaksin talle rõõmu, kui võtaksin vastu Bobi ettepaneku, ja et me olime vabad ja võisime toimida nagu arvasime heaks, võtsin ettepaneku vastu. Leppisime kokku, et järgmisel hommikul anname endid Bobi ja ta sõprade käsutusse.

Kuid pöördudes linna tagasi ja teatades sellest kokkuleppest isale, tuli ilmsiks üks raskus.

„Mul on homme Capit tarvis,” ütles ta, „nii et te ei saa teda kaasa võtta.”

Muutusin rahutuks. Kas taheti kasutada Capit mõneks inetuks teoks! Kuid mu isa hajutas otsekohe mu kartused.

„Capil on terav kõrv,” ütles ta, „ta kuuleb kõik ja valvab hästi. Ta on kasulik meie vankrite juures, sest selles rahvamollus võidakse meilt varastada. Nii tuleb teil minna üksi mängima Bobiga ja kui teie töö kestab hilise ööni, mis on võimalik, tulge ”Suure Tamme” võõrastemajja, kus ööbime, sest kavatsen siit liikuda edasi öö tulekul.”

See “Suure Tamme” võõrastemaja, millest olime möödunud eelmisel ööl, asetses ühe miili kaugusel keset lagedat välja üksildases ja õudses paigas. Tema pidajaks oli abielupaar, kelle välimus ei äratanud usaldust. Teda öösi üles leida oli kerge,

513

sest tee oli sirge ja meile valmistas tuska ainult see, et pidime pärast väsitavat tööpäeva maha kõndima veel hea tüki maad

Järgmisel hommikul, jalutanud Capiga, andnud talle süüa ja juua, et olla kindel, et tal ei tule millestki puudu, sidusin ta isiklikult vankri telje külge, millist ta 'pidi valvama, ja ruttasime siis Mattiaga võiduajamisplatsile.

Pärale jõudes hakkasime otsekohe mängima ja see kestis puhkuseta õhtuni. Mu sõrmeotsad olid valusad, nagu oleks neisse torgitud tuhat okast, ja Mattia oli puhunud niipalju oma kornetit, et ei suutnud enam hingata. Siiski pidime mängima edasi. Kuna Bob ja ta seltsimehed ei väsinud, ei tohtinud väsida ka meie. Kui saabus õhtu, arvasin, et saame puhata, kuid me lahkusime oma telgist ja läksime ühte suurde laudadest kõrtsi ja seal algasid trikid ja muusika uuesti. Nii kestis see üle kesköö. Tegin oma kandlel veel mingit klõbinat, kuid mul polnud enam aimugi, mida mängisin, ja Mattia ei teadnud seda paremini. Kaksikümmend korda oli Bob teatanud, et see on. meie viimane ettekanne ja kaksikümmend korda olime alanud uut.

Kui meie olime väsinud, siis meie seltsimehed, kes olid kulutanud palju rohkem jõudu, olid nõrkenud. Nii oli neil äpardunud juba mitu kunsttükki. Viimaks kukkus üks pikk latt, mida nad tarvitasid oma trikkide juures, Mattiale jala peale. Valu oli nii suur, et Mattia karjatas. Arvasin, et ta jalg on purustatud, ja me ruttasime Bobiga ta juurde. Õnneks polnud asi liiga tõsine. Jalg oli muljutud ja katki, kuid luud olid terved. Kuid siiski ei saanud ta kõndida.

Mis teha?

Otsustasime, et ta heidab magama Bobi vank-

514

risse ja et mina üksi lähen “Suure Tamme”:võõrastemajja, sest pidime teadma, kuhu sõitis Driscolli perekond homme.

„Ara mine,” ütles Mattia, „lähme homme koos.”

„Aga kui me siis ei leia “Suure Tamme” võõrastemajast enam kedagi?”

„Seda parem, siis oleme vabad.”

„Kui lahkun Driscolli perekonnast, siis igatahes mitte nii, ja kas usud, et nad ei taba meid varsti?

Kuhu tahad sa minna. niisuguse jalaga!”

„Hüva, kui tahad, lähme homme, kuid ära mine täna õhtul, mul on hirm.”

„Mille eest?”

„Ma ei tea, mul on hirm sinu pärast.”

„Lase mind minna; luban, et tulen homme tagasi.”

„Kui sind aga ei lasta?”

„Et mind ei saadaks takistada, jätan siia oma kandle, nii et homme pean tulema teda otsima.”

Ja vaatamata Mattia kartusele, asusin teele, tundmata ise vähimatki hirmu.

Keda või mida peaksin kartma? Mis võiks juhtuda minutaolise viletsakesega?

Kuigi mul polnud vähimatki hirmutunnet, olin siiski erutatud. Esimest korda olin tõeliselt üksi ilma Capi ja Mattiata ja see üksildus ning saladuslikud ööhääled tegid mu rahutuks ja kuu oma kahvatu näoga aitas suurendada seda kurbust.

Vaatamata väsimusele sammusin kiiresti ja jõudsin viimaks “Suure Tamme” võõrastemaja

juurde. Kuid meie sõidukeid polnud kuski. Oli ainult kaks-kolm viletsat vankrilogu, suur laudadest barakk ja kaks veovankrit, millest kostus metsloomade hääli; ent Driscolli perekonna kirevaks-värvitud sõidukeid ei näinud ma kuski.

515

Kõndides ümber võõrastemaja nägin kuskilt paistvat valgust ja mõeldes, et vahest kõik ei maga veel, koputasin uksele. Kahtlase välimusega peremees, keda olin näinud juba eelmisel päeval, avas ise ja juhtis oma laterna valguse mulle näkku. Nägin, et ta tundis mu ära, kuid selle asemel et lasta mind läbi; peitis ta laterna selja taha, vaatas ümberringi ja kuulatas mõned sekundid.

„Teie vankrid sõitsid minema,” ütles ta, „ja teie isa käskis teid temale otsekohe järele minna Lewes'i, sammudes öö läbi. Head reisu!”

Ja ta sulges mu nina ees ukse.

Oma Inglismaal viibimise aja jooksul olin õppinud küllaldaselt inglise keelt, et aru saada sellest lühikesest lausest, kuid siiski oli selles ette tulnud: sõna ja kõige tähtsam, mida ma ei mõistnud: Ljuuz. Nii oli hääldanud võõrastemaja peremees. Kus asus selle koht? Mul polnud sellest aimugi, sest ma ei teadnud veel, et inglased hääldavad linna nime Lewes'i, mida olin näinud kaardil, Ljuuz. Ja kuigi oleksin teadnud, kus asus Lewes, poleks ma võinud siiski asuda otsekohe teele, maha jättes Mattiat. Nii pidin tagasi pöörduma võiduajamisplatsile, vaatamata mu väsimusele.

Hakkasin sammuma tagasi ja poolteise tunni pärast heitsin Mattia kõrvale ölekoole Bobi vankrisse ja jutustades mõne sõnaga juhtunust, uinusin surmväsinult.

Mõned tunnid magamist kosutasid mu jõudu ja hommikul ärkasin, valmis minema Lewes'i, loomulikult kui Mattia, kes magas veel, suutis minuga tulla kaasa.

Väljudes vankrist läksin meie sõbra Bobi juurde, kes, tõusnud enne mind, oli ametis tule-

516

süütamisega. Vaatlesin teda, kuidas ta neljakäpukil puhus kõigest jõust paja alla, kui äkki arvasin ära tundvat Capi, keda üks politseinik juhtis nõõri otsas.

Jahmusin, mõeldes endamisi, mis see küll võis tähendada. Kuid Capi nägi mind ja lipsas äkilise tõmbega politseiniku käest minema. Mõne hüppcga oli ta minu juures ja hüppas mulle süle. Politseinik tuli lähemale.

„On see teie koer?” küsis ta minult.

„Jah.”

„Siis areteerin teid.”

Ja ta käsi langes kõvasti pigistades mu käsivarrele.

Kuuldes politseiniku sõnu ja nähes ta liigutust, tõusis Bob püsti. Ta astus lähemale.

„Mispärast vangistate selle poisi?”

„Olete teie tema vend?”

„Ei, tema sõber.”

„Sel ööl on üks mees lapsega tunginud redeliga akna kaudu Püha Georges'i kirikusse. Neil oli kaasas see koer, kes pidi hoiatama, ja mida see tegigi. Segaduses polnud neil läbi akna põgenedes aega kaasa võtta koera ja kuna see ei saanud neile järgneda, leiti ta kirikust. Olin kindel, et koera abil taban vargad ja üks ongi käes. Kus on siis isa?”

Ma ei tea, kas see küsimus oli esitatud Bobile või minule; ma ei vastanud, olin vapustatud.

Siiski aimasin, mis oli juhtunud. Mitte vankrite valvamiseks polnud mult küsitud Capit, vaid sellepärast, et tal oli terav kõrv ja et ta võis hoiatada neid, kes olid vargil kirikus. Ka ei olnud vankrid liikuma hakanud öö tulekul ainult sellepärast, et minna ööbima “Suure Tamme” võõraste-

majja, ja nad ei olnud peatunud selles võõrastemajas sellepärast, et vargus oli tulnud avalikuks ja pidi põgenema võimalikult kiiremini.

Kuid ma ei pidanud mõtlema süüdlastele, vaid enesele. Kes nad ka olid, võisin end kaitseda ja neid süüdistamata tõendada oma süütust. Pidin ainult teatama, kus viibisin sel ööl. Sellal kui mõtisklesin nii, oli Mattia, kuuldes

politseiniku häält või väljas tõusnud kära, ärganud ja jooksis longates minu juurde.

„Seletage, et ma pole süüdi,” ütlesin Bobile, „sest kella üheni hommikul olin koos teiega, siis olin „Suure Tamme” võõrastemajas, kus rääkisin peremehega, ja sealt tulin otsekohe siia tagasi.”

Bob tõlkis mu sõnad politseinikule. Kuid need ei suutnud teda veenda, nagu olin lootnud.

„Kella veerand kahe ajal on tungitud kirikusse,” ütles ta. „See poiss lahkus siit kell üks või mõni minut enne ühte, nagu ta ütleb, ja nii võis ta veerand kahe ajal olla kirikus koos varastega.”

„Siit linnaminek võtah aega rohkem kui veerand tundi,” ütles Bob.

„Joofites jõuab väga hästi,” ütles politseinik, „ja kes võib mulle tõendada, et ta lahkus siit kella ühe ajal?”

„Mina võin selle peale vanduda!” hüüdis Bob.

„Teie! Tahaksin näha, mis maksab teie tunnistus,” ütles kordnik.

Bob vihastus.

„Pange tähele, et olen inglise kodanik,” ütles ta väarikalt.

Politseinik kehtitas õlgu.

„Kui te mind teotate,” ütles Bob, „kirjutan Times'ile.”

„Niikauaks viin selle poisi ära, küll ta annab oma seletused kohtus.”

Mattia langes mulle kaela.

„Julgust,” ütles ta mulle kõrva, „me ei jäta sind maha.”

„Hoia Capit,” ütlesin talle prantsuse keeles.

Kuid kordnik sai aru.

„Ei,” ütles ta, „koera jätan oma kätte. Ta on

aidanud mul üles leida selle siin ja aitab üles otsida ka teised.”

Mind vangistati juba teist korda, kuid siiski tundsin valusamat häbi kui varemini. Siin ei puutunud asi enam nii rumalasse süüdistusse kui lehmavargus. Kui pääsen süütult, pean siiski nägema süüdi mõistetavat neid, kelle kaaslaseks mind peeti.

Pidin läbima politseiniku saatel meie tee kogunenud uudishimuliste spaleeri, kuid meid ei saatnud sõim ja ähvardused nagu Prantsusmaal, sest need pealtvaatajad polnud talupojad, vaid inimesed, kes peaaegu kõik elasid sõjajalal politseiga, nagu laadavelderdajad, kõrtsipidajad, mustlased, tramp'id, nagu ütlevad inglased ja mis tähendab sama, mis hulkurid.

Vangla, kuhu mind paigutati, polnud enam niisugune naljavangla, nagu see, niiltes olime ees leidnud sibulad, vaid tõeline vangla jämedate raudvarbadega, võretatud aknaga, mille nägemine üksi surmas juba idus igasuguse põgenemismõtte. Mööbel koosnes ühest pingist ja rippuvast magamis-matist.

Vajusin pingile ja iitusin sellel kaua rõhutult, mõtiskelles oma kurva seisukorra üle.

Kui hirmus oli olevik, kui kohutav tulevik!

„Julgust,” oliöelnud Mattia, „me ei jäta sind maha.” Kuid mis suutis ette võtta Mattia-taoline laps? Mis suutis teha ka mees nagu Bob, kuigi tahtis aidata Mattiat?

Kuidas saavad Mattia ja Bob mind välja aidata siit vangikongist?

Avasin akna ja katsusin raudvarbu: nad olid müüritud kivisse. Uurisn seinu: need olid peaaegu meetripaksused. Põrand oli sillutatud laiade kiviplaatidega ja uks üle löödud. plekiga.

520

Pöördusin akna juurde tagasi. Ta avanes väikesesse, kitsasse ja piklikku õue, mida ümbritses müür, mille kõrgus oli vähemalt neli meetrit.

Siit vanglast polnud kindlasti pääsu, isegi mitte truude sõprade abil.

Praegu huvitas mind kõige enam küsimus, kui kauaks pean jääma siia, enne kui lähen kohtu ette, mis otsustab mu saatuse.

Kas suudan tõestada oma süütust, vaatamata sellele, et Capi leiti kirikust?

Kas suudan end kaitseda, veeretamata süüd nendele, kellele ma ei tahtnud, keda ma ei võinud süüdistada?

Need kartused ei lasknud mind uinuda, vaatamata mu eelmise päeva väsimusele. Nad ei lubanud puutuda ka mulle toodud toitu. Kuid seda ahnemalt tormasin vee juurde, sest mind piinas põletav janu ja kogu päeva käisin iga veerand tunni takka veekruusi juures, juues suurte sõõmudega. Ma janu aga ei vähenenud ega kadunud mu suud täitev mõru maik.

Nähes vangivalvurit astuvat mu kongi, tundsin pisut kergendust ja nagu pisut lootustki, sest kogu aeg näris mind palavikuline küsimus:

Kunas kuulab mind üle kohtunik? Millal võin ennast kaitseda?

Olin kuulnud jutustatavat, et vange hoitakse tihti kinni kuudekaupa, ilma et neid saadetakse kohtu ette või kuulataks üle. Ma ei teadnud, et Inglismaal möödub vangistamise ja avaliku kohtu ette ilmumise vahel kõige rohkem päev või kaks.

Asetasin selle küsimuse esimesena valvurile, kes ei paistnud olevat paha inimene. Ta vastas, et lähen kohtu ette kindlasti järgmisel päeval.

Kuid ka tema esitas mulle küsimuse.

521

„Kuidas õieti pääsesite kirikusse?” küsis ta.

Nendele sõnadele vastasin ma protestides kõige ägedamini ja püüdes tõendada oma süütust. Kuid ta vaatas mulle otsa õlgu kehitades ja mil ma kordasin ikka, et ma pole käinud kirikus, läks ta ukse poole ja ütles tagasi vaadates:

„On need Londoni poisid aga hukas.” Ja ta väljus.

See puudutas mind valusasti. Kuigi see mees polnud mu kohtumõislja, oleksin tahtnud, et ta oleks uskunud mu süütust. Mu häälest ja mü pilkudest oleks ta pidanud nägema, et ma polnud süüdi.

Kui ma ei suutnud teda veenda, kas suudan siis veenda kohtunikku? Õnneks olid mul tunnistajad, kes rääkisid minu eest, ja kui kohtunik ei usuks mind, peaks ta kuulama ja uskuma mu süütust tõendavaid tunnistusi.

Mulle meenus üks jutustus, milles räägiti, milliste vahenditega astutakse ühendusse vangidega, ja nimelt, et peideti sedelikesi väljastpoolt toodud toidu sisse.

Võib-olla olid Mattia ja Bob tarvitanud seda kavatsust ja kui see mõte läbis mu aju, murdsin oma leiva väikesteks tükikesteks. Kuid ma ei leidnud midagi. ühes leivaga oli mulle toodud ka kartuleid. Hõõrusin nad jahuks, kuid ei leidnud kõige pisematki sedelikest.

Kahtlemata polnud Bobil ja Mattial mulle öelda midagi või, mis oli võimalikum, nad ei saamlid mulle öelda midagi.

Ei jäänud üle muud kui oodata järgmise päevani, püüdes kurvastuda võimalikult vähe. Kahjuks ei suutnud ma seda ja nii vanaks, kui elan, ei unusta ma iial siin veedetud hirmsat ööd. Ah, kui

rumal olin olnud, et polnud usklmud Mattia eelaimusi ja kartusi!

Järgmisel hommikul astus kongi valvur, tuues kaasa kruusi ja pesukausi. Ta soovitas mulle teha tualetti, sest varsti pidin ilmuma kohtu ette, ja ta lisandas, et viisakas käitumine on mõnikord kaebealuse mõjusamaks kaitsemisvahendiks.

Tualett lõpetatud, tahtsin istuda pingile, kuid mul oli võimatu püsida paigal ja ma hakkasin ringlema oma kambrikeses nagu metsloom puuris.

Oleksin tahtnud ette valmistada oma kaitset ja vastuseid, kuid olin liiga erutatud ja selle asemel et mõelda käesolevale tunnile, mõtlesin igasuguseile mu väsinud aju läbivaile mõttetuile asjadele.

Vangivaht tuli tagasi ja käskis mind talle järgida. Sammusin ta kõrval ja läbinud mitu koridori, jõudsime väikese ukseni, mille ta avas.

„Astuge sisse,” ütles ta.

Soe õhk lõi mulle näkku ja ma kuulsin segast suminat. Astusin sisse ja leidsin enese väikesel tribüünil. Olin kohtusaalis.

Kuigi olin erutatud kohutavalt ja tundsin oma lauba tuiksooni peksvat lõhkemiseni, sain ainsa ümberringi heidetud pilguga täieliku ja selge pildi oma ümbrusest, kohtusaalist ja teda täitvaist inimestest.

See saaloli kaunis suur, kõrge lae ja laiade akendega. Ta oli jaotatud kaheks osaks. Ühes aset:ses kohus ja teine oli määratud pealtkuulajaile.

Ühel kõrgemal estraadil istus kohtunik. Pisut madalamal tema ees istusid kolm teist kohtuhärrat, kes, nagu sain teada pärastpoole, olid kohtu kirjutaja, laekahoidja ja prokurör. Minu tribüüni ees asus mees mantlis ja parukas, mu advokaat.

Kuidas oli mul advokaat? Kust tuli ta? Kes

oli ta mulle saatnud ! Kas Mattia ja Bob? Kuid praegu polnud aega juurelda nende küsimuste üle. Mul oli advokaat ja sellest jätkus.

Ühel teisel tribüünil silmasin Bobi, ta kahte seltsimeest, “Suure Tamme” võõrastemaja pere-meest ja veel inimesi, keda ma ei tundnud. Selle vastas asetseval tribüünil nägin politseinikku, kes oli mu vangistannd. Temaga ühes oli veel mitu inimest. Taipasin, et need olid tunnistajate tribüünid.

Publikule määratud ruum oli täis. Teisel pool võret silmasin Mattiat. .Meie pilgud puutusid kokku ja silmäpilkselt tundsin kasvavat oma julgust.

Prokurör võttis sõna ja paari sõnaga – tal näis olevat rutt - kirjeldas ta asjakäiku. Püha Georges'i kirikus oli toime pandud ,vargus. Vargad, üks mees ja üks laps, olid tunginud kirikusse redeli abil, purustades ühe akna. Nendega kaasas oli üks koer, kes neid pidi hoiatama hädaohu korral. Üks hilinevad möödamineja - kell oli veerand kahe peal - üllatus, nähes kirikust paistvat nörka valgust. Ta oli kuulatanud ja kuulnud raksatusi. Otsekohe oli ta aratanud kirikuteenri. Oli tulnud hulgakesi tagasi, kuid siis koer oli hakanud haukuma ja sellal, kui avati uks, olid hirmunud vargad põgenenud läbi akna, jättes maha oma koera, kes polnud suutnud üles ronida mööda redelit. See koer, juhitud võiduajamisplatsile politseinik Jerry poolt, kelle arukust ja indu ei jõua küllalt kiita, oli ära tundnud oma peremehe, kes polnud keegi muu kui kaebealune sel pingil. Ka teisel vargal ollakse jälil.

Peale mõningaid arutlusi, mis osutasid mu süüdiolkule, vaikis prokurör ja üks kärisev hääl hüüdis: „Rahu!”

Nüüd küsis kohtunik, pööramata minu poole

pead, nagu räägiks ta iseenesega, mu nime, vanust ja kutset.

Vastasin inglise keeles, et mu nimi on Francis Driscoll ja et elan vanemate juures Londonis Bethnal-Green'is. Siis palusin luba seletusi anda prantsuse keeles, öeldes, et olen kasvanud üles Prantsusmaal ja et olen viibinud Inglismaal ainult mõned kuud.

„Ärge katsuge mind petta,” ütles karmilt kohtunik, „ma oskan prantsuse keelt.”

Seletasin prantsuse keeles, et oli täiesti võimatu minu viibimine kirikus kella ühe ajal, kuna selle kella ajal olin võiduajamispjatsil ja et kella poole kolme ajal olin “Suure Tamme” võõrastemajas.

„Kus olite kell veerand kaks?” küsis kohtunik. „Teel.”

„Seda on tarvis tõestada. Teie ütlete, et olite teel “Suure Tamme” võõrastemajja ja süüdistus väidab, et olite kirikus. Tulles võiduajamisväljalt mõni minut enne kella ühte, olete ühinenud oma kaaslasega kiriku seina ääres, kus ta teid ootas redeliga, ja peale teie äpardunud varguskatset olete läinud “Suure Tamme” võõrastemajja.”

Püüdsin tõendada, et see polnud võimalik, kuid nägin, et kohtunik polnud selles veendunud.

„Ja kuidas seletate oma koera viibimist kirikus?” küsis kohtunik.

„Ma ei saa seda seletada, ma ei mõista seda isegi. Koer polnud minuga kaasas, sest sidusin ta hommikul ühe meie vankri külge.”

Ma ei võinud öelda rohkem, sest ma ei tahtnud muretseda relvi oma isa vastu. Vaatasin Mattia poole. Ta andis märku, et jätkaksin, kuid ma ei kõnelnud rohkem.

Kutsuti ette üks tunnistaja ja lasti teda van-

525

duda, et ta ütleks tõtt vihavaenuta ja omakasupüüdet.

See oli paks, lühike vanahärra, imetlemisväärselt majesteetliku välimusega, vaatamata ta punasele näole ja sinakale ninale. Enne vandeandmist põlvitas ta kohtu ees ja tõusis kõhatades püsti. See oli Püha Georges'i koguduse kirikuteener.

Ta hakkas jutustama pikalt ja laialt, kuidas ta olevat olnud haavatud ja ärritatud, kui teda oli äratatud järsku ja öeldud, et kirikus on vargad. Ta esimene mõte olevat olnud, et temaga heidetakse nalja, et aga temasuguse iseloomuga inimestega ei naljatata, oli, ta taibanud, et sünnib midagi tõsist. Ta olevat rõivastunud niisuguse kiiruga, et ta vesti eest on ära hüpanud kaks nõöpi. Viimaks olevat ta joosnud kohale. Ta olevat avanud ukse ja leidnud . . . kelle, või õigemini mille ? - ühe koera.

Mul polnud sellele vastata midagi, kuid mu advokaat, kes seni oli istunud vaikides, tõusis püsti, raputas oma parukat, kohendas mantlit õlgadel ja võttis sõna:

„Kes lukustas kiriku. eelmisel öhtul?” küsis ta.

„Mina,” vastas kirikuteener, „sest see oli mu kohus.”

„Olete' selles kindel?”

„Kui teen midagi, siis olen kindel, et olen seda teinud.”

„Aga kui te seda ei tee?”

„Siis olen kindel, et ma seda pole teinud.”

„Väga hea. Kas võite vanduda, et te pole sulgenud küsimuses olevat koera kirikusse?”

„Kui koer oleks olnud kirikus, oleksin teda näinud ?”

„On teil head silmad?”

„Mu silmad on sama head kui teistelgi.”

526

„Kuid kas te ei astunud kuus kuud tagasi ühe lihuniku poe ees rippuva vasika otsa?”

„Mulle pole selge, milline tähtsus on niisugusel küsimusel,” hüüdis kirikuteener, muutudes näost siniseks.

„Vahest oleksite lahke ja vastaksite, nagu oleks ta tõesti tähtis.”
 „On tõsi, et tõukasin vastu üht halvasti üles riputatud looma.”
 „Teie ei näinud siis teda?”
 „Olin mõttesse vajunud.”
 „Kas tulite lõunastamast, kui sulgesite kiriku ukse?” .
 „Just nii.”
 „Ja kui astusite selle vasika otsa, kas ei tulnud teie ka siis lõunastamast?”
 „Kuid. . .”
 „Teie ütlete, et te polnud lõunastanud?”
 „Jah.”
 „Kas joote lahjemat või kongemat õlut?”
 „Joon kongemat.”
 „Kui palju kannusid?”
 „Kaks.”
 „Kas mitte kunagi rohkem?”
 „Mõnikord kolm.”
 „Kas mitte kunagi neli, mitte kunagi kuus?”
 „Väga harva.”
 „Kas joote peale lõunastamist grokki?”
 „Mõnikord.”
 „Armastate kangemat või lahjemat?”
 „Mitte liiga lahjat”
 „Mitu klaasitäit joote?”
 „Kuidas juhtub.”
 „Kas olete valmis vanduma, et te ei joo mõnikord kolm või koguni neli klaasitäit?”

527

Kuna ikka enam sinisemaks muutuv kirikuteener ei vastanud, istus advokaat ja ütles:
 „Sellest küsitlusest jätkub tõendamiseks, et koera võis kirikusse sulgenud olla tunnistaja, kes peale lõunasööki ei näe vasikaid, sest et on hajameelne. See oli kõik, mis tahtsin teada.”
 Kui oleksin julgenud, oleksin suudelnud oma advokaati. Olin päästetud.
 Miks ei võinud Capi suletud olla kirikusse juba varemini? See oli võimalik. Ja kui ta oli sinna lukustatud sel moel, siis polnud mina teda viinud sinna. Nii polnud ma süüdi, sest muud süüdistust mu vastu polnud tõstetud.
 Peale kirikuteenerit kuulati üle inimesed, kes olid temaga ühes läinud kirikusse, kuid nad polnud näinud midagi, kui mitte arvata lahtist akent, mille kaudu vargad olid põgenenud. .
 Siis kuulati üle minu tunnistajad, Bob, ta seltsimehed ja võõrastemaja peremees, kes andsid seletusi aja kohta. Kuid üks punkt jäi siiski selgusetuks ja just kõige tähtsam, nimelt. see, mis käis kellaaja kohta, mil lahkusin võiduajamisplatsilt.
 Ülekuulamine lõpetatud, küsis kohtunik, kas mul on midagi öelda, tähendades ühtlasi, et kui arvan heaks, võin ka vaikida.
 Vastasin, et olen süütu ja et loodan kohtu õiglusele.
 Siis laskis kohtunik ette lugeda tunnistuste protokolli ja teatas, et mind viiakse üle krahvkonna vanglasse, kus pean ootama, kuni otsustatakse, kas saadetakse mind või ei saadeta vandekohtu ette. Vande kohus!
 Vajusin nõrkenult pingile. Oo, miks polnud ma kuulanud Mattiat !

528

XX. Bob.

Varsti peale seda kui olin tagasi jõudnud vanglasse, arvasin leidnud oleval põhjuse, miks mind polnud mõistatud vabaks: kohtunik tahtis oodata nende vangistalnist, kes olid murdnud kirikusse, et näha, kas ma polnud nende kaaslane.

Ent kunas sünnib see? Kunas viiakse mind üle krahvkonna vanglasse? Milline oli see vangla, kus asetses ta? Oli ta nukram kui see, milles viibisin praegu?

Mõtiskelles nende küsimuste üle möödus aeg kiiremini kui eelmisel päeval. Ma ei põlenud enam kannatamatuse palavikus; teadsin, et tuleb oodata.

Ja kord jalutades, kord istudes oma pingil, ootasin.

Pisut aega enne öö saabumist kuulsin korneti häält ja tundsin mängust ära Mattia. See hea poiss tahtis mulle öelda, et mõtleb minule ja valvab. Pasuna helid jõudsid minuni üle akna vastas asetseva müüri. Nähtavasti oli Mattia teisel pool müüri tänaval, nii et meid lahutas lühike maa, võibolla ainult mõned meetrid. Kahjuks ei või pilgud tungida läbi kivide. Ent kui silmad ei näe läbi müüride, tungivad helid üle nende. Korneti helidega ühinesid sammud, ebamäärane kära ja ma taipasin, et Mattia ja Bob arvatavasti andsid seal etendust.

529

Mispärast olid nad valinud just selle koha? Kas sellepärast, et siin olid soodsamad teenistusvõimalused, või tahtsid nad mulle teatada midagi?

Äkki kuulsin Mattia selget häält hüüdvat prantsuse keeli: „Homme hommikul koidu ajal!” Ja otsekohe algas kornetimäng uuesti.

Ei tarvitsenud olla kuigi arukas, et taibata, et need sõnad polnud mitte määratud nende inglise publikule, vaid minule. Kuid sama kerge polnud aimata nende tähendust ja uuesti esitasin enesele terve rea küsimusi, millele oli võimatu leida mõistlikke vastuseid.

Ainult üks oli selge ja kindel: järgmisel hommikul koidu ajal pidin ärkama üles ja olema valvel.

Otsekohe, kui oli saabunud öö, heitsin oma magamistatule ja püüdsin uinuda. Kuulsin löövet üksteise järel mitmeid naabruses olevaid tornikelli, kuid viimaks haaras uni mu oma tiibadele.

Kui ärkasin, oli pime öö. Tähed särasid tumedal taeval ja polnud kuulda vähimatki kära. Kahtlemata oli hommik veel kaugel. Istusin oma pingile, julgemata kõndida, kartes äratada tähelepanu juhusliku valvuri ringkäigu puhul. Varsti lõi üks tornikell kolm pauku. Olin ärganud liiga vara. Siiski ei julgenud ma heila uuesti magama ja pealegi, usun, polekski ma saanud magada. Olin liiga palavikuliselt erutatud.

Lugesin tornikellade lööke. Ent kui pikad näisid olevat viisteistkümmend minutit, mille järel kell lõi uuesti, nii pikad, et mõtlesin ajuti, et ma polnud kellalööke pannud tähele, või et kell oli, läinud rikki.

Toetudes vastu seina, vaatasin lakkamatult aknasse. Mulle näis, et täht, mida jälgin, kaotab vähehaaval oma sära ja taevas hakkab kahvatuma

530

See ennustas päeva lähenemist. Kaugel laulsid kuked!

Tõusin püsti ja astudes kikiarvabail, läksin avama akent. Polnud kerge teda avada kärata, kuid viimaks, teotsedes tasa ja aeglaselt, jõudsin sihile.

Tähed kahvatusid ikka rohkem ja hommiku värskus pani mu lõdisema. Siiski ei lahkunud ma akna juurest ja seisin seal, kuulates, vaadates, teadmata isegi, mida pidin vaatama ja kuulama.

Suur, valge loor tõusis taevasse ja maa peal hakkasid esemed paistma selgemini. Kuulasin hinge kinni pidades, kuid kuulsin ainult oma südamelööke.

Viimaks arvasin kuulvat müüril mingit krabinat, ent kuna ma polnud varemini kuulnud ühtki jalaastet, arvasin eksivat. Siiski kuulatasin edasi - krabin jätkus. Akki nägin tõusvat üle müüri üht pead. Nägin, et see polnud Mattia ja kuigi oli veel pime, tundsin ära Bobi.

Ta nägi mind trellide taga.

„Tss,” ütles ta tasa.

Ja käega tegi ta mulle märgi, mis näis tähendavat, et pidin eemalduma aknast. Tegin seda. Siis ilmus ta kätte pikk, hiilgav toru, mis näis olevat klaasist. Ta tõstis selle suu juurde. Taipasin, et see oli puhkpüss. Kuulsin puhumist ja samal ajal nägin väikest valget kuulikest lendavat läbi õhu ja kukuvat mu jalgade ette. Silmapilkselt kadus Bobi pea müüri taha ja ma ei kuulnud enam midagi.

Ruttasin kuulikese juurde. Ta oli kokku rullitud õhukesest paberist ja mässitud väikese tinatüki ümber. Mulle näis, et sellele paberile olid kirjutatud tähed, kuid polnud veel küllalt valge, et oleksin neid võinud lugeda. Pidin ootama päevavalgust.

531

Sulgesin ettevaatlikult akna ja heitsin kiiresti magamismatile, hoides paberikuulikest peos.

Aeglaselt, õige aeglaselt muutus koit kollaseks ja viimaks libises mu kongi seintele roosa valgus.

Härutasin paberi lahti ja lugesin:

„Sind viiakse homme õhtul üle krahvkonna vanglasse. Sa sõidad raudteel, teise klassi kupees, koos ühe politseinikuga. Istu selle ukse kõrvale, mille kaudu lähed vagunisse, ja kui olete sõitnud nelikümmend viis minutit (loe neid hästi!), tasandab rong ristteel käiku. Siis ava uks ja hüppa

532

julgesti maha. Siruta käed ette ja püüa kukkuda jalgadele. Nii pea kui oled maas, roni üles vasakpoolsest nõlvakust. Ootame seal vankri ja hea hobusega, et sind viia minema. Ära karda midagi. Kaks päeva hiljem oleme Prantsusmaal. Julgust ja lootust! Püüa hüpata võimalikult kaugemale ja kuku jalgadele. “

Päästetud! Ma ei pruugi minna vandekohtu ette!

Ah, tubli Mattia ja hea Bob! Olin kindel, et Bob aitas Mattiat. „Ootame seal hea hobusega,” seda ei oleks suutnud korraldada Mattia üksi.

Lugesin sedelikest uuesti: „Nelikümmend viis minutit peale ärasõitu; vasakpoolne nõlvak; kukkuda jalgadele.”

Ja muidugi hüppan julgesti, saagu ma siis kas või surma. On parem surra, kui lasta end süüdi mõista vargana.

Kui hästi oli kõik korraldatud:

„Kahe päeva pärast oleme Prantsusmaal.”

Siiski tumestas mu rõõmujoovastust kurb mõte: Capi? Kuid varsti heitsin selle mõtte kõrvale. Polnud võimalik, et Mattia jättis maha Capi. Kui ta on leidnud vahendi minu päästmiseks, on ta selle kindlasti leidnud ka Capile.

Lugesin oma sedelikest läbi veel kaks või kolm korda ja siis, närides suus, neelasin ta alla. Nüüd polnud teha muud, kui magada rahulikult. Sain sellega hakkama nii hästi, et ei ärganud enne kui valvur tõi mulle süüa.

Aeg möödus võrdlemisi kiiresti ja järgmise päeva pealelõunal astus mu kongi üks politseinik, keda ma ei tundnud, ja käskis mind talle järgneda. Nägin rahuldusega, et see oli umbes viiekümneaastane mees, kes ei paistnud olevat kuigi vilgas.

533

Sündmustik võis hakata arenema Mattia eeskirjade järgi ja kui rong hakkas liikuma, istusin ukse

kõrvale, mille kaudu olin tulnud sisse. Istusin seljaga rongi sõidusihi poole ja politseinik istus mu vastu. Olime oma kupees üksi.

„Kas räägite inglise keelt ?” küsis politseinik.

„Pisut.

„Saate vähemalt aru?”

„Jah, kui ei räägita liiga kiiresti.”

„Hüva, mu poiss, tahan teile anda head nõu. Ärge vigurdage kohtu ees, vaid tunnistage üles, sellega võidate kõigi heatahtluse. Pole midagi ebamõnusamat, kui teha tegemist inimestega, kes salgavad kõige silmanähtavuse kiuste, kuna nende vastu, kes tunnistavad üles, osutatakse vastutulelikkust ja headust. Nii, minu arvates, rääkige mulle ära, kuidas olid lood, ja ma annan teile hea meelega ühe krooni. Küll näete, kuidas raha teeb kergemaks teie vangipõlve.”

Tahtsin vastata, et mul pole üles tunnistada midagi, kuid arvasin, et on parem võita selle kordniku heatahtlust ja ma ei vastanud midagi.

„Mõelge järele,” ütles ta jätkates, „ja kui taipate, et minu nõu on hea, laske kutsuda mind, sest ei maksa üles tunnistada esimesele vastutulijale, vaid peab valima niisuguse, kes tunneb teie vastu huvi, ning mina, nagu näete, olen valmis teid aitama.”

Tegin nõusoleku märgi.

„Laske kutsuda Dolphin. Kas peate mu nime meeles ?”

„Jah, härra.”

Toetusin vastu ust, mille klaasruut oli lastud

alla. Palusin talt luba vaadelda mööduvat maastikku ja kuna ta tahtis mulle „osutada heatahtlust”, vastas ta, et võin vahtida nii palju kui tahan.

534

Ja mis oligi tal karta, sest rong sõitis suure kiirusega.

Varsti hakkas tal näkkupuhuvast tuulest külm ja eemaldudes ukse juurest, istus ta vaguni keskele.

Mina aga polnud tundlik külma vastu. Libistasin oma pahema käe tasakesi välja, pöörasin käepidet ja paremaga hoidsin ust kinni.

Aeg veeres. Vedur vilistas ja aeglustas käiku. Silmapilk oli saabunud. Kiiresti tõukasin ust ja hüppasin nii kaugele, kui suutsin. Kukkusin kraavi. Õnneks puutusid mu ettesirutatud käed muruga kaetud nõlva. Siiski oli põrutus nii tugev, et kukkusin maha ja minestusin.

Tulles meelemärkusele, arvasin, et olen ikka veel vagunis, sest mind viis edasi kiire liikumine ja ma kuulsin rataste veeremist. Lamasin õlgedel.

Imelik, mu nägu oli märg ja üle mu põskede ja lauba liikus mielagi pehmet ja sooja.

Avasin silmad. Üks inetu, kollane koer seisis mu kõrval ja lakkus mind.

Mu silmad kohtasid Mattia pilke, kes põlvitas mu ees.

„Sa oled päästetud,” ütles ta, lükates kõrvale koera ja suudeldes mind.

„Kus me oleme?”

„Vankris. Bob juhib meid.”

„Kuidas läheb?” küsis Bob ümber pöördumata. „Ma ei tea; näib, et hästi.”

„Liigutage käsi ja jalgu,” hüüdis Bob. Lamasin õlgedel ja tegin nagu kästud. „Hea,” ütles Mattia, „midagi pole murdunud.”

„Kuid mis on sündinud?”

„Sa hüppasid rongilt, nagu olin käskinud, kuid põrutus lõi su uimaseks ja sa kukkusid kraavi. Nähes, et sa ei tule, ronis Bob nõlvakut mööda

535

alla ja kandis su kätel ära. Me arvasime su olevat surnud. Millist hirmu tundsite! Kuid nüüd oled päästetud. “

„Ja politseinik?”

„Jätkab sõitu rongil, mis ei peatunud.”

Teadsin nüüd olulisemat. Vaatasin enese ümber ja silmasin koera, kes vaatas mulle otsa õrnade silmadega, mis sarnanesid Capi omadega. Kuid see polnud Capi, sest Capi oli valge.

„Ja Capi,” küsisin ma, „kus on Capi?”

Enne kui Mattia jõudis vastata, hüppas kollane koer mu peale ja lakkus mind niuksudes.

„Kuid ta on ju siin,” ütles Mattia, „me värvisime ta ära.”

„Miks värvisite teda?” küsisin ma.

„See on terve lugu, jutustan sulle kohe.”

Kuid Bob ei lasknud jutustada,.

„Juhi hobust,” ütles ta Mattiale. „Vahepeal korraldan ma vankri ümber, et teda ei tuntaks ära.”

Vanker oli kaetud puulookadele tõmmatud riidega. Ta võttis loogad maha ja pannes riide neljaks kokku, käskis ta meid end katta sellega. Sellega oli vankri välimus muutunud täielikult. Tal polnud enam katet ja temas asus kolme inimese asemel veel ainult üks. Kui aetakse meid taga, viiks see muutus tagaajajad eksiteele.

„Kuhu läheme?” küsisin Mattialt, kes sirutus minu kõrvale.

„Littlehampton'i. See on väike sadam mere ääres, kus asub üks Bobi vend, kes juhib laeva, mis veab Prantsusmaalt Ysigny'st võid ja mune. Kui me pääseme - ja me pääseme kindlasti -, siis võlgname seda Bobile. Tema tegi kõik. Mis oleksin mina suutnud teha sinu heaks, mina, vaene viletsake! See on Bobi mõte, sind lasta maha

536

hüpata rongilt, sulle puhuda mu sedelike ja tema laenas oma seltsimeestelt selle hobuse. Ja lõpuks mureseb tema meile purjeka, millel võime sõita Prantsusmaale, sest sa võid juba arvata, et kui tahad astuda mõnele aurikule, vangistatakse sind kohe, Näed, kui hea on omada sõpru.”

„Ja kelle plaani järgi toodi ära Capi?”

„Sellele tulin mina, kuid Bob värvis ta kollaseks, et teda ei tuntaks ära, kui varastasime ta politseinik Jerrylt, arukalt Jerrylt, nagu ütles kohtunik, kes seekord polnud sugugi arukas, sest laskis Capi üle lüüa, seda märkamata. On tõsi, et Capi haistis mind, tegi ise peaaegu kõik ja Bob tunneb kõiki koeravaraste võtteid.”

„Kuidas on su jalaga?”

„Ta on terve, või peaaegu terve. Mul pole aega olnud tema peale mõelda.”

Jõudsite edasi kiiresti, sest hobune oli tubli ja Bob osav kutsar. Siiski pidime peatuma, et lasta hobust pisut puhata ja anda talle süüa. Kuid selleks me ei pöördunud mõnda võõrastemajja, vaid Bab peatus metsa vahel, võttis hobusel päitsed peast ja pani kaerakoti kaela. Öö oli pime ja polnud karta üllatust.

Küsisin temalt, kui kaugel oleme Littlehampton'ist. Ta vastas, et meil seisab veel ees pikem kui kahe lunni tee ja et peame ruttama, sest ta venna laev sõidab Isigny'sse igal laupäeval ja täna on reede.

Ronisime uuesti õlgedele riide alla ja puhanud hobune kihutas edasi.

„On sul hirm?” küsis Mattia.

„Ja ning ei. Kardan väga tabamist, kuid mulle näib, et meid ei suudeta tabada. Põgeneda, kas ei tähenda see sama, kui tunnistada ennast süüdlas-

537

seks? Mind piinab kõige rohkem see, mis öelda enda kaitseks.”

Meie hobune, keda osavasti juhtis Bob, jätkas traavi tühjal teel. Väga harva kohtasime nlõnd

sõidukit ja ükski ei sõitnud meist mööda. Külad, milles! sõitsime läbi, olid vaiksed ja ainult harva võis näha mõnesl'aknast valgust.

Üksnes koerad pöörasid tähelepanu meie kiirele sõidule ja järgnesid meile oma haukumisega.

Me ei lamanud enam selleks riide all, et end peita, vaid et end kaitseda külma eest, sest juba tükk aega puhus külm tuul. Tõmmales keelega üle huulte, tundsi soola maiku: lähenesime merele. Varsti silmasime valgust, mis kadus korrapäraste vaheaegade järel ja ilmus. siis uuesti. See oli tuletorn. Olime jõudmas pärale.

Bob peatas hobuse ja juhtis ta tasa ühele kõrvalteele. Siin astus ta vankrilt maha ja käskis meil hoida hobust. Siis läks ta vaatama, kas ta vend oli veel siin ja kas võisime hädaohuta minna laevale.

Pean tunnistama, et Bobi äraoleku aeg näis mulle olevat pikk, väga pikk. Me ei kõnelnud ja kuulsime õige lähedal murduvat laineid vastu kallast monotoonse müraga, mis veel rohkem suurendas me ärevust. Värisesime Mattiaga mõlemad.

„See tuleb külmast,” ütlesin ma tasa.

Oli see tõsi?

Viimaks kuulsime sammude kaja teel, mida mööda oli läinud Bob. Ta pöördus kahtlemata tagasi. Nüüd pidi selguma mu saatus.

Bob polnud üksi. Kui ta lähenes meile, nägin, et temaga oli kaasas veel keegi teine. . See oli üks mees vahariidest kuue ja villase mütsiga.

„See on mu vend,” ütles Bob, „ja ta võtab teid

538

hea meelega oma laevale. Ta juhatab teid ja me peame lahkuma, sest pole hea, kui saadaks teada, et olin siin.”

Tahtsin tänada Bobi, kuid ta katkestas mind ja pigistas kätt, öeldes:

„Ärme räägime sellest. Peab üksteist aitama, igaüks omal ajal. Küll satume ühel heal päeval jälle kokku. Olen õnnelik, et võisin aidata Mattiat.”

Järgnesime Bobi vennale ja varsti jõudsi linna vaiksetele tänavalele. Peale mõningaid käänakuid jõudsi kaile, kus meretuul meile puhus näkku. Bobi vend osutas vaikides ühele kahemastilisele laevale. Mõistsime, et see oli tema laev. Mõne minutiga olime selle pardal, kus meid juhutati ühte väikesesse kajutisse.

„Sõidame ära kahe tunni pärast,” ütles ta.

„Jääge siia Ja ärge tehke lärmi.”

Lukustanud kajuti ukse, läks ta minema.

539

XXI. „L u i k”.

Peale Bobi venna äraminekut valitses laeval mõni aeg vaikus ja me kuulsime ainult tuule ulgumist taagelvärgis ja vee loksumist vastu laevakülgi. Kuid vähehaaval hakkas laevale tekkima elu. Sammud kostusid lael, lasti kukkuda kõisi, plokid kääksusid. Oli kuulda kettide lahti- ja kokkurullimist. Tõmmati üles üks puri, tüür oigas ja äkki kaldus laev vasakule küljele. Laev hakkas kõikumale, olime teel.

Olin päästetud!

Laeva kõikumine oli alul pikaldane, kuid muutus varsti kiireks ja järsuks. Laev vajus kallakile ja äkki hakkas meri ägeqasti peksma vastu käila ja parempoolset külge.

„Vaene Mattia!” ütlesin oma seltsimehele, võttes ta käe.

„See ei tee midagi,” ütles ta, „sa oled päästetud. Ma ei kahelnud põrmugi, et see tuleb.

Vankris olles vaatlesin puid, mille latvu kõigutas tuul, ja ma mõtlesin endamisi, et merel läheb lahti tants. Ja nüüd ongi ta käes.”

Sel silmapilgul avanes me kajuti uks.

„Kui soovite, võite minna laevalaele,” ütles meile Bobi vend, “pole enam karta hädahoitu.”

„Kus kipub haigus vähem kallale?” küsis Mattia.

540

„Lamades.”

„Täna teid, jään lamama.”

Ja ta sirutas enese välja.

„Laevapoiss toob teile, kui midagi vajate,” ütles kapten.

Tahtsin jääda Mattia juurde, kuid ta saatis mu laevalaele, korrates:

„See ei tee midagi, sest oled päästetud. Pealegi on see ükskõik. Ma ei ole enesele kujuteluud veel kunagi, et merehaigus võib valmistada lõbu.”

Jõudnud üles, ei suutnud ma jalul püsida muidu, kui hoides tugevasti kinni köiestikust. Nii kaugele kui ulatus pilk öö sügavustes, oli näha ainult valgest vahust vaipa, millel jooksis meie väike laev, vajudes ajuti külili, nagu ähvardaks minna kummuli. Kuid ta ei läinud kummuli, vaid tõusis uuesti endisse seisu, hüpates lainetel, lükatud, edasi kantud läänetuulest.

Pöörasin silmad maa poole. Sadama tuled paistsid auruses pimeduses veel ainult täppidena ja nähes neid kahvatuvat ja kaduvat üksteise järel, jätsin magusa kergendustundega Inglismaa jumalaga.

„Kui jätkub tuult,” ütles kapten, „jõuame õhtul varakult Isigny'sse. „Varjutus” on tubli purjekas.”

Kogu päev viibida merel ja isegi kauem! Ja vaesele Mattiale valmistas merehaigus lõbu!

Siiski nihkus aeg ja ma veetsin ta rännates laevalaelt kajutisse ja kajutist tagasi laele. Kord, kui vestlesin parajasti kapteniga, sirutas ta pöidla edelasuunas ja ma silmasin kõrget, valget sammast, mis joonistus sinakal taustal.

„Barfleur,” ütles ta.

Ronisin kiiresti alla, et viia Mattiale selle hea

541

uudise: Prantsusmaa paistab juba! - Kuid maa Barfleurist Isigny'sse on veel küllalt pikk.

Et „Varjutus” jõudis Isigny sadamasse hilja, lubas kapten meid hea meelega ööbida laeval ja alles järgmisel hommikul lahkusime temast, enne teda tänanud südamest.

„Kui soovite pöörduda Inglismaale tagasi,” ütles ta, surudes tugevasti me kätt, „on „Varjutus” teie käsutuses. Ta sõidab välja igal teisipäeval.”

See oli väga lahke ettepanek, mida aga

542

vastu võtta meil kummalgi polnud mingit tahtmist, kuna meil polnud isu niipea uuesti sõita üle mere.

Jõudes Prantsusmaale polnud meil muud, kui rõivad ja me mänguriistad. Mattia oli kaasa võtnud ka minu kandle, mille olin jätnud Bobi telki ööl, mil käisin „Suure Tamme” võõrastemajas. Kuid me seljakotid olid jäänud kogu sisuga Driscolli perekonna vankritesse.

See pani meid teataval määral kitsikusse, sest me ei võinud alata uuesti oma rändelu sarkide ja sukkadeta, eriti veel maakaardita.

Õnneks oli Mattial tagavaraks hoitud kaksteistkümmend franki ja sellele lisades juurde meie osa Babi ja ta seltsimeestega koos teenitud rahast, mida oli üle kahekümne šillingi ehk kahekümne seitsme frangi, võisime omaks lugeda peaaegu neljakümnefrangise varanduse, mis oli meie kohta kaunis suur. Mattia oli tahtnud selle raha anda Bobile minu põgenemisel tekkinud kulude katteks, kuid Bob oli vastanud, et sõbraliku abi eest ei võeta raha, ja polnud seda võtnud vastu.

Meie esimene toiming, lahkudes „Varjutuselt”, oli otsida enestele üks vana sõduriseljakott ja osta kaks särki, kaks paari sukki, tükk seepi, kamm, niiti, nõöpe, nõelu ja viimaks tähtsama, kui kõik need ometi nii kasulikud esemed, —Prantsusmaa kaart.

Kuhu minna nüüd, kui oleme Prantsusmaal? Millist teed mööda? Kuhu poole?

Need küsimused tegid mulle Isigny'st lahkudes muret.

„Mulle on see ükskõik,” ütles Mattia, „ja ma olen valmis minema paremale või vasakule; kuid nõuan ainult üht.”

„Ja nimelt?”

543

„Et läheksime mõne jõe või kanali äärt mööda, sest mul on üks idee.”

Et ma ei palunud Mattiat mulle teatada seda ideed, jätkas ta:

„Näen, et pean seletama sulle oma mõtet. Kui Artur on haige, sõidutas proua Milligan teda laeval ja niimoodi sa kohtasidki teda „Luigel”.”

„Ta pole enam haige.”

„Õigemini öeldes on tal parem, kuid ta oli raskesti haige ja ta pääses eluga ainult oma ema hoolitsuse tõttu. Arvan, et proua Milligan, tahtes teda teha täiesti terveks, sõidutab teda veel jõgedel ja kanalitel, mis suudavad kanda „Luike”, nii et liikudes nende jõgede ja kanalite äärt pidi on meil lootust kohata „Luike”.”

„Kes ütleb, et „Luik” on Prantsusmaal?”

„Mitte keegi. Siiski aga, kuna „Luik” pole ehitatud meresõiduks, võib arvata, et ta pole lahkunud Prantsusmaalt, ja me võime ta leida. Ma soovin, et leiaksime üles proua Milligani, ja arvan, et peame selleks tegema kõik, mis võimalik.

„Kuid Lise, Alexis; Benjamin ja Etiennette !”

„Otsides proua Milligani külastame ka neid. Kõige pealt peame jõudma mõne jõe või kanali äärde. Vaatame kaardilt, kus on lähem jõgi.”

Laotasime maakaardi rohule. Leidsime, et lähem jõgi oli Seine.

„Hüva, lähme Seine'i äärt mööda,” ütles Mattia.

„Kuid Seine jookseb läbi Pariisi.”

„Ja mis sellest?”

„See tähendab palju. Olen kuulnud ütlevat Vitalist, et kui tahetakse kedagi leida, tuleb teda otsida Pariisist. Kui inglise politsei otsib mind Püha Georges'i kirikuvarguse pärast, võib ta mu

544

seal tabada, ja nii poleks maksnud uldse lahkuda Inglismaalt. “

„Kas inglise politsei võib sind siis jälgida ka Prantsusmaal ?”

„Ma ei tea; kui see on aga nii, ei tohi minna Pariisi.”

„Võime minna Seine'i äärt mööda Pariisini ja tehes ringi, minna kaugemalt edasi. Ka mina ei tahaks näha Garofolit.”

„Seda ma arvan.”

„Hüva, teeme nii: küsitleme merimehi ja laevavedajaid jõel ja kuna „Luik” oma verandaga erineb teistest laevadest, on teda märgatud kindlasti, kui ta on liikunud Seine'il. Kui me ei leia teda Seine'ilt, otsime teda Loire'ilt, Garonne'ilt, kõigilt prantsuse jõgedelt ja viimaks leiame ta ikkagi.”

Mul polnud Mattia idee vastu midagi ja me otsustasime hakata liikuma mööda Seine'i kallast.

Mõelnud enestele, oli aeg viimaks mõelda ka Capile. Kollaseksvärvitud Capi polnud mulle enam Capi. Otsime rohelist seepi ja esimeses teel leiduvas ojas hõõrusime teda nii tugevasti, et pidime vahete-vahel puhkama.

Kuid meie sõbra Bobi värvoli esmajärguline. Capi tarvitas arvukaid kümblosti ja pikki seebitamisi. Kulub igatahes nädalaid ja kuid, enne kui ta sai tagasi oma loomuliku värvi. Õnneks on Normandia veerikas ja võisime teda pesta iga päev.

Läbi Bayeux', Caen'i, Pont-l'Eveque'i ja PontAudemer'i jõudsime Seine' i äärde La Bouille's.

Kui ühelt puudega kaetud künkalt Mattia silmas äkki enese ees Seine'i, mis tegi sel kohal suure käanu, saates tasa mere poole oma rahulikku ja võimast vett, kandes enesel valgete purjedega laevu, ja au rikuid, mille suits tõusis meieni, ütles ta, et

545

see vaade lepitab ta uuesti veega ja et ta mõistab, et võib olla lõbus libiseda sellel vaikselt jõel värskete niitude, hästiharitud väljade ja teda raamivate tumedate metsade keskel.

„Olen kindel, et proua Milligan on sõidutanud Seine'il oma haiget poega,” ütles ta.

„Seda saame varsti teada, küsitelles seal all oleva küla rahvast.”

Kuid La Bouille's selgus, et keegi polnud näinud „Luike”.

La Bouille'st jõudsime Rouen'i ja Elbeuri kaudu Poses'i, kus asetsevad lüüsid ja kus järelikult pidi tähele pandama kõiki läbisõitvaid laevu, kuid ka seal polnud teda nähtud.

Kaotamata julgust läksime edasi.

Kuna me ei käinud ainult selleks, et jõuda edasi, vaid pidime ka teenima omale igapäevset leiba, kulus meil Isigny'st Charetoni jõudmiseks viis nädalat.

Charentonis vastati meie küsimusele, et on nähtud üht laeva, mis sarnanes „Luigega” See oli olnud lõbusõidulaev verandaga.

Mattia muutus nii rõõmsaks, et hakkas tantsima kail. Siis, äkki lakates tantsimast, haaras ta viiuli ja hakkas mängima üht pöörast võidumarssi.

Sellal jätkasin merimehe küsitlemist, kes meile oli teatanud selle rõõmusõnumi. Polnud kahtlust, see oli tõesti olnud „Luik”. Umbes kaks kuud tagasi oli ta läbi sõitnud Charentonist ülespoole.

Kaks kuud! Ta oli meist ees kohutavalt pika maa. Kuid mis sellest! Viimaks jõuame talle ikkagi järele, olgugi et meil on ainult meie jalad, kuna teda veavad kaks tublit hobust.

Nüüd ei tarvitsenud me enam peatuda ja küsi-

546

tella inimesi, tuli ainult, sammuda piki Seine'i kallast.

Montereau's saime teada, et „Luik” oli pöördunud Seine'ist Yonne'i. Pisut rohkem kui kahe kuu eest oli ta läbi sõitnud Montereau'st. Ta pardal oli olnud üks inglise daam ja voodil lamav poisike.

Samal ajal kui järgnesime „Luigele”, lähenesime Lise'ile ja mu süda lõi tugevamini, kui kaarti uurides püüdsin aimata, kas proua Milligan valis Bourgogne'i või Nivernais' kanali.

Sest ajast kui järgnesime „Luigele”, ei raisanud me etendustega enam kuigi palju aega ja Capi, kes oli hoolikas kunstnik, ei saanud põrmugi aru meie rutust: miks ei lubanud me teda jääda tõsiselt istuma, kausike hambais, „lugupeetud seltskonna” ette, kelle käsi ei leidnud nii ruttu taskut? Pidi oskama oodata.

Kuid me ei oodanud enam. Samal ajal kui vähenes me teenistus, vähenes ka meie neljakümnest frangist järele jäänud tagavara. Selle asemel, et panna raha kõrvale, võtsime kogutud kapitalist.

„Ruttame,” ütles Mattia.

Ja mina ütlesin samuti kui temagi: „Ruttame.” Kunagi ei kaevanud me õhtuti väsimust, kui pikk ka oli olnud päevane teekond.

„Ärata mind üles,” ütles Mattia, kes armastas magada.

Ja kui olin ta äratanud, ei viivitanud ta kunagi jalulehüppamisega.

Et olla kokkuhoidlikumad, vähendasime väljaminekuid, ja kuna ilm oli soe, teatas Mattia, et ta ei söö enam liha, „sest liha on suvel tervisele kahjulik”. Me rahuldusime tüki leiva ja kõva munaga, mille poolitasime, või ostsime tükikese

547

võid. Kuigi olime viinamarjademaal, jõime ainult vett.

Siiski tulid Mattiale vahete-vahel maiad mõtted.

„Sooviksin hea meelega, et proua Milliganil oleks alles endine kõõgitüdruk, kes valmistas nii häid moosiga torte. Näiteks aprikoositort peaks maitsema suurepäraselt.”

„Kas sa pole seda kunagi sünnud?”

„Olen sünnud õunakooke, kuid mitte kunagi aprikoositorte. Olen neid ainult näinud. Mis on need väikesed valged kollase moosi külge kleebitud terad?”

„Mandlid.”

„Oo!”

Ja Mattia ajas suu pärani, nagu tahaks alla neelata korraka kogu tordi.

„Luik” oli pöördunud Nivernais' kanalisse.

Iga luusi juures saime uusi teateid, sest sel kanali, kus laevade liiklemine pole kuigi elav, olid kõik märganud laeva, mis sarnanes nii vähe teistega.

Meile üksi ei räägitud ainult „Luigest”, vaid ka ühest väga lahkest inglise daamist ja poisikesest, kes peaaegu kogu aeg lamas laevalael voodis, väärtkasvude ja lilledega kaunistatud verandal, kuid kes tõusis ka vahete-vahel üles.

Nii oli siis Arturi tervis parem.

Lähenesime Dreuzyle. Veel kaks päeva, veel üks, veel ainult mõned tunnid lahutasid teda meist.

Viimaks silmasime metsa, kus olime mänginud Lise'iga eelmisel suvel ja nägime ka lüüsi emand Catherine'i majakesega.

Vaikides, kuid nagu ühisel kokkuleppel olime kiirustanud Mattiaga sammu ja viimaks me enam

548

ei kõndinud, vaid jooksisime. Capi, jõudes tuttavasse kohta, jooksis ees galoppi.

Ta läheb Lise'ile ütlema, et oleme jõudnud päralt ja Lise tuleb meile vastu.

Siiski ei välju majast Lise, vaid Capi, kes põgeneb, nagu oleks ta aetud minema.

Peatume mõlemad silmapilkselt, mõeldes, mis see küll võiks tähendada. Mis on juhtunud? Kuid kumbki ei väljenda seda küsimust ja me hakkame sammuma uuesti.

Capi on jõudriud tagasi meie juurde ja sörgib kartlikult meie kannul.

Üks mees seab lüüsi väravat, kuid see pole Lise'i onu.

Läheme majani ja näeme köögis edasi-tagasi käivat üht naist, keda me ei tunne.

„Proua Suriot?” küsime meie.

Enne vastamist vaatab ta meile hetke otsa, nagu esitaksime talle mõne mõttetu küsimuse.

„Ta pole enam siin,” ütles ta viimaks.

„Kus ta siis on?”

„Egiptuses. “

Vaatasime üksteisele keeletult otsa. Egiptuses! Ma ei tea, mis õieti on Egiptus ja kus asetseb see maa, kuid aimame ebamääraselt, et ta on kaugel, väga kaugel, kuski teisel pool meresid.

„Ja Lise? Kas tunnete Lise'i?”

„Muidugi. Lise sõitis ühe inglise daamiga laeval minema.”

Lise „Luigel” ! Kas näeme und?

„Olete Remi?” küsis naine.

„Jah. “

„Kui Suriot uppus ära...” ütles naine.

„Uppus ära!”

„Ah teie ei teagi, et Suriot kukkus vette ja

549

et sattudes ühe veolaeva alla, jäi ta ühe naela külge kinni. Selles ametis tuleb seda ette tihti. Tema uppumise järel sattus Catherine kitsikusse, kuigi ta on tubli naine. Raha puududes ei või ju seda valmistama hakata ise. Ja rahast oli puudus. Catherine'ile tehti ettepanek minna Egiptusse lastekasvatajaks ühe daami juurde, kelle ammeks ta oli olnud. Kuid takistuseks oli ta vennatütar, väike Lise. Ühel õhtul peatub lüüsis üks inglise daam, kes sõidutab laeval oma haiget poega. Hakatakse juttu ajama. Ja inglise daam, kes otsib oma pojale, kel üksi on igav, mängukaaslast, palub, et Lise antaks temale, lubades hoolitseda ta eest, teha ta terveks ja kindlustada ta tulevik. See oli tubli daam, väga hea ja lahke vaeste inimeste vastu. Catherine on nõus ja kuna Lise läheb inglise daami laevale, lahkub Catherinee, et minna Egiptusse. Suriot' asemele tuli minu abikaasa. Enne ärasõitu tahtis Lise, kes ei saa rääkida, kuigi arstid ütlevad, et ta saab ühel heal päeval tagasi oma kõnelemisvõime, et ta tädi seletaks mulle, et pean jutustama sellest kõigest, kui tulete teda siia vaatama. Ja nüüd oletegi siin.”

Olin nii üllatatud, et ei leidnud ühtegi sõna, kuid Mattia ei kaotanud pead, nagu mina. „Kuhu läks siit see inglise daam?” küsis ta.

„Lõuna-Prantsusmaale või Šveitsi. Lise pidi mulle laskma kirjutada, et võiksin teile anda ta aadressi, kuid ma pole seda kirja veel saanud.”

550

XXII. Ilusad mähkmed rääkisid tõtt.

Et ma ikka veel ei suutnud toibuda, tegi Mattia seda, millele ma polnud mõelnud.

„Täname teid väga, proua,” ütles ta ja tõukas mu tasakesi köögist välja.

„Teele,” ütles ta, “edasi! Nüüd ei pea me järele jõudma ainult proua Milliganile, vaid ka

Lise'ile. Kuis on see sattunud hästi! Oleksime kaotanud Dreuzys aega, kuna nüüd võime jätkata teed. Seda peab nimetama õnneks! Kes teab, võib-olla saame veel kõik õnnelikuks!”

Ja me jätkasime oma jooksu „Luige” järele, kaotamata aega, peatudes ainult nii kaua kui kulus magamiseks ja mõne sou teenimiseks.

Decize'is, kus Nivernais' kanal suubub Loire'i, küsisime teateid „Luige” kohta. Ta oli pöördunud külg-kanalisse. Läksime selle kanali äärt mööda Digoin'i ja sealt Kesk-kanalit mööda Chalon'i. N iiiiid marssisime Saone'i kallast pidi Chalon'ist Lyon'i.

Seal tekkis tõsine raskus. Kas „Luik” sõitis Rhône'i mööda üles- või allapoole? Teisiti öeldud, kas sõitis ta Lõuna-Prantsusmaale või Šveitsi?

Rhône'il ja Saône'il toimuva ,suure laevaliiklemise tõttu võis „Luik” möödunud olla tähelepandamatult. Küsitlesime merimehi, laevavedajaid

551

ja kõiki kaidel elavaid inimesi ja viimaks olime kindlad, et proua Milligan oli sõitnud Šveitsi.

“Šveitsist läheb tee Itaaliasse ja see on jällegi õnn. Kui, joostes proua Milligani järele, jõuame Lucca'sse, kuis rõõmustub siis Cristina!”

Vaene, kallis Mattia, ta aitab mul otsida neid, keda armastan, kuid ma ei tee midagi selle heaks, et ta võiks minna külastama oma väikest õde!

Rhone'i kallast mööda jõuame Culoz'i kaudu Seyssel'i. Milline on mu üllatus, kui arvan kaugemal jõe ääres nägevat „Luike”!

Hakkame jooksuma. See on tõesti tema, kuid ta näib olevat maha jäetud. Ta on kõvasti kinnitatud kõitega teda kaitseva sadamatõkke taha ja pardal on kõik suletud. Verandal pole enam lilli.

Mis on juhtunud? Mis on sündinud Arturiga?

Peatume, süda seisatumas hirmust.

Küsjtleme üht meest ja meil on õnne: tema hooleks ongi „Luige” valvamine.

„Inglise daam, kes oli laeval oma kahe lapsega, ühe halvatud poisikese ja väikese tumma tüdrukuga, on Šveitsis. Ta jättis laeva siia sellepärast, et see ei saanud enam sõita kaugemale ülespoole. Ta sõitis lastega ja ühe teenijatüdrukuga edasi tõllas. Teised teenijad järgnesid pagasiga. Ta tuleb sügisel tagasi, sõidab „Luigel” mereni ja veedab talve lõunas.”

Hingasime kergemini: ükski meie kartus polnud põhjendatud.

„Kus asub see daam praegu?” küsis Mattia.

„Ta pidi enesele üürima suvimaja Genfi järve äärde, Vevey-poolsele küljele, kuid ma ei tea, kuhu kohta just. Ta tahtis seal veeta suve.”

Edasi, tee! Vevey'sse! Genfis ostime Šveitsi kaardi, mille järgi lootsime leida selle küla või linna.

552

Ja neli päeva pärast lahkumist Seyssel'ist jätkame otsinguid juba Vevey ümbruses, arvukate suvilate seas, mis ulatuvad astmetekaupa siniveelise järve äärest mäe rohelse ja metsaga kaetud külgedele. Viimaks olime päral. Oli ka viimne aeg, sest meil oli taskus veel ainult kolm sou'd ja meie kingadel polnud enam taldu.

Kuid Vevey pole väike küla, nagu arvasime alul, vaid linn, veel enam kui harilik linn, sest temaga ühineb veel terve rida külasid ja eeslinna, moodustades temaga ühe terviku.

Leiame varsti, et see ei viiks kuigi kaugele, kui päriksime proua Milligani või lihtsalt ühe inglise daami järele, kel on kaasas haige poeg ja tumm tütarlaps. Vevey's ja järve kallastel elab sama palju inglasi ja inglannasid kui mõnes Londoni lähedal asetsevas

lõbustuslinnas.

Parem juba külastada isiklikult kõiki maju, kus võivad elada välismaalased, ja see pole ka väga raske; peame ainult mängima järgemööda kõigis tänavais.

Ühe päevaga oleme läbi käinud kogu Vevey ja teeninud hästi. Varemini, kui kogusime raha lehma või Lise'ile nuku ostmiseks, oleks see meile valmistanud õnneliku õhtu, kuid nüüd ei jookse me raha järele. Kuski ei leidnud me vähimatki jälge proua Milliganist.

Järgmisel päeval jätkame otsimist Vevey ümbruses, minnes otse edasi mööda juhuslikke teid, mängides ilusama välimusega majade akende ees, olgu need aknad siis lahti või suletud. Kuid õhtul pöördume tagasi sama targalt kui eelmisel päeval.

Põhjalikult läbi otsinud Vevey ümbruse, läksime pisut kaugemale Montreux' ja Clarens'i poole, tusastena otsingute halva tulemuse pärast, kuid kao

553

tamata lootust. See, mis polnud teostunud täna, teostub homme kindlasti.

Sammusime kord müüridega ääristatud teid mööda, kord läbi viinamägede ja puuviljaaedade, kord mööda teeradu, mida varjutasid hiiglasuured kastanid, mille tiheda, valgust ja õhku mitteläbilaskva lehestiku varjus kasvas ainult sametine sammal. Nende teede ääres asetsesid igal sammul raudvõred või puust tulbandikud, mille taga võis näha aedade liivaga kaetud jalgradu, mis looklesid muruplatside ümber, millel kasvasid siin-seal põõsad ja lilled. Rohelusse peidetult seisis uhked ja elegantsed majad, mille seinu katsid väätkasvud. Ja kõikidest majadest ja majakestest avanes läbi põõsastikkude ja puudesalkade ilus vaade tumedate mägede raamis sädelevale järvele.

Need aiad valmistasid meile tihti tuska, sest nad hoidsid meid majadest eemal ja takistasid elanikke kuulmast meid, nii et olime sunnitud mängima ja laulma kõigest jõust, mis, kestes kogu päeva, muutus väsitavaks.

Ühel pealelõunal alustasime parajasti kontserti. Meie ees oli ainult raudvõre, millele laulsime, ja selja taga müür, millele me ei pööranud tähelepanu. Olin laulnud kõigest jõust oma naapoli laulukese esimese salmi ja tahtsin alata teist, kui äkki kuulsime lauldavat meie selja taga asetseva müüri taga tasa ja imelise häälega:

Vorria arvenniare no piccinotto,
Cona lancetta oghi vennenno acqua.

Kellele võis kuuluda see hää?

„Artur?” küsis Mattia.

Kuid ei, see polnud Artur, polnud tema hää.

554

Ja siiski ohkas Capi summutatult ja avaldas suure rõõmu märke, hüpates vastu müüri. Suutmata end hoida tagasi, hüüdsin:

„Kes laulab nii?”

Ja hää vastas:

„Remi!”

Minu nimi vastuse asemel! Vaatasime üksteisele keeletull otsa.

Äkki silmasin kohal, kus lõppes müür ja algas madal hekk, valget, õhus lehvivat taskurätti. Jooksime sennapoole.

Jõudes hekini võisime näha isikut, kellele kuulus taskurätti lehvitav käsivars. See oli

Lise!

Viimaks olime ta leidnud üles ja ühes temaga proua Milligani ja Arturi.

Kuid kes oli, laulnud? Esitasime selle küsimuse Mattiaga ühe korraga.

„Mina,” ütles Lise.

Lise laulis! Lise rääkis!

On tõsi, et olin kuulnud öeldavat tuhat korda, Lise hakkavat kord rääkima, ja arvatavasti mõne tugeva erutuse mõjul, kuid ma polnud uskunud kunagi selle võimalikkusse.

Ja nüüd oli see sündinud. Ta rääkis. Oli sündinud ime. Kuuldes mind laulvat, nähes mind tulevat ta juurde tagasi, kuna ta võib-olla oli arvanud mu kaotanud olevat igaveseks, tuncitis ta seda tugevat erutust.

Sellest mõttest sain ise nii rängalt vapustatud, et pidin kinni hoidma ühest oksast.

Kuid polnud aeg lõtvuda.

„Kus on proua Milligan ja Artur?” küsisin ma.

Lise, tahtes vastata, liigutas huuli, kuid ta suust kostusid ainult arusaadamatuid hääled. Kannatamatult võttis ta tarvitusele kätekeele, et end väljen-

555

dada kiiremini, kuna ta keel ja aju polnud veel harjunud kõnega.

Jälgides ta tumma keelt, mida Mattia ei kuulnud, silmasin kaugemal aias, ühe puiestee kaänakul väikest piklikku vankrikest, mida lükkas enese ees üks teener. Sel vankril lamas Artur, tema järele tuli ta ema ja.. ma kummardusin ettepoole, et näha paremini... ja härra James Milligan. Silmapilkselt kükitasin heki taha, kästes Mattiat kiiresti teha sama, mõtlemata sellele, et James Milligan ei tundnud teda.

Esimene hirm möödunud, mõistsin, et Lise pidi olema üllatatud meie järsust kadumisest. End pisut tõstatades, ütlesin talle tasa:

„Härra James Milligan ei tohi mind näha: Ta võib mu saata Inglismaale tagasi..”

Lise tõstis oma käed hirmunult liigutusega.

„Ära liigutl end,” jätkasin ma, „ära räägi meist. Homme hommikul kell üheksa tuleme siia tagasi. Püüa olla üks. Nüüd mine ära.”

Ta kõhkles.

„Mine ära, palun sind, või ma olen kadunud.”

Samal ajal pugesimo müüri varju ja jõudsime joostes viinapuude juurde, mis meid varjasid. Peale esimest rõõmujoovastust võisime nüüd kõnelda ja kuulda.

„Sa tead,” ütles Mattia, „mul pole põrmugi tahtmist oodata homseni, et rääkida proua Milliganiga. Vahepeal võib härra James Milligan surmata Arturi. Lähen proua Milligani juurde kohe ja ütlen... kõik, mida teame. Kuna härra Milligan pole mind näinud kunagi, pole karta, et ta mõtleks sinule ja Driscolli perekonnale. Küll proua Milligan otsustab siis, mis peame tegema.”

Mattia nõu oli hea. Lasksin ta minna ja me

556

pidime pärast kohtuma ühes lähedalasuvas kastanisalus.

Lamades samblal, ootasin kaua Mattia tagasitulekut ja rohkem kui kümme korda mõtlesin, et oleme eksinud, kui viimaks nägin teda tulevat tagasi koos proua Milliganiga.

Jooksin vastu ja suudlesin ta kätt, kuid ta tõmbas mu oma käte vahele ja kummardudes suudles mind õrnalt laubale.

See oli teine kord, kui ta mind suudles, kuid mulle näis, et esimene kord polnud ta mind nii surunud oma käte vahel.

„Vaene kallis laps!” ütles ta.

Oma ilusate valgete sõrmedega lükkas ta mu juuksed kõrvale ja vaatas mulle kaua silmi.

„Ja... ja...” sosistas ta. „Mu laps,” ütles ta, pööramata mult pilkusi, „teie seltsimees jutustas mulle tõsistest asjadest. Jutustage veel kord teie saabumisest Driscolli perekonda ja härra James Milligani külaskäigust.”

Täitsin ta soovi ja ta katkestas mind vahetevahel, lastes täpsamalt jutustada mõningaist tähtsamaist üksikasjust. Veel kunagi polnud mind kuulatud tähelepanelikumalt; ta ei pööranud oma silmi minu omadelt.

Kui olin lõpetanud, vaikis ta tükk aega, ikka mind vaadeldes. Viimaks ütles ta:

„Kõik see on äärmise tähtsusega teile, meile kõigile. Peame toimima ettevaatlikult, enne nõu küsides inimestelt, kes võivad meid juhatada. Kuid seni peate end tundma Arturi seltsimehena, sõbrana,” - ta kõhkles pisut, -- „ta vennana, ja tänasest päevast peate teie ja te noor sõber loobuma omast armetust elust. Kahe tunni pärast minge Territet' juurde „Alpi” võõrastemajja, kuhu lasen

557

teile korda seada korteri. Seal kohtume uuesti, sest nüüd pean lahkuma.”

Uuesti suudles ta mind ja andnud kätt Mattiale, ta läks kiiresti minema.

„Mis sa siis õieti jutustasid proua Milliganile?” küsisin ma.

„Kõigest, millest ta kõneles sinuga, ja veel paljust muust. Ah, milline hea ja kaunis daam!” “Kas Arturit nägid?”

„Ainult kaugelt, kuid ta näib olevat hea poiss.” Jätkasin Mattia küsitlust, kuid ta ei vastanud või vastas kaudsel teel.

558

Nüüd vestlesime ükskõikseist asjust momendini, mil pidin proua Milligani korraldust mööda end esitlema „Alpi” hotellis Kuigi olime oma viletsas tänavamoosekandi rõivaslises, võttis meid vastu mustas ülikonnas, valge kaelasidemega teener ja juhatas meile määratud korterisse. Kui ilus oli me tuba! Temas oli kaks valget voodit, aknad avanesid järve kohal aseisevale palkonile, kust avanes imetlusväärne väljavaade. Kui pöördusime tagasi oma tuppa, seisis teener ikka veel liikumatult, oodates me käske, ja küsis, mida soovime lõunasöögiks, mille ta tahtis tuua me palkonile.

„On teil torte?” küsis Mattia.

„Jah, rabarbriga, maasikatega ja sõstardega.”

„Hüva, siis tooge meile need tordid.”

„Kõik kolm?”

„Muidugi.”

„Mida soovite külmaks roaks? Millist praadi ja salatit?”

Iga nime juures ajas Mattia silmad pärani, kuid ta ei sattunud segadusse.

„Tooge, mida arvate heaks.”

Kelner väljus tähtsalt.

„Usun, et lõunastarne siin paremini kui Driscolli perekonnas,” ütles Mattia.

Järgmisel päeval tuli proua Milligan meid vaatama. Ta tõi kaasa rätsepa ja pesuõmbleja, kes võtsid meilt mõõtu.

Ta kõneles meile, et Lise jätkab rääkimise katseid, ja et arst oli kinnitanud, et ta on nüüd tervistunud täielikult. Veetnud meiega tunni, lahkus ta, suudeldes mind õrnalt ja pigistades Mattia kätt.

Nii käis ta meid külastamas neli päeva, muutudes mu vastu üha sõbralikumaks ja õrnemaks, kuid hoides end siiski tagasi, nagu poleks ta taht-

559

nud järele anda sellele õrnuseavalduse tungile, püüdes seda varjata.

Viiendal päeval tuli tema asemel toaneitsi, keda olin juba varemini näinud „Luigel”. Ta ütles, et proua Milligan ootab meid oma juurde ja et vanker ootab hotelli ees.

Mattia istus lahtisse kalessi rahulikult ja. nooblilt, nagu oleks ta seda teinud juba lapsest saadik. Ka Capi ronis vähimagi piinlikkuset padjale.

Sõit oli lühike. Mulle paistis ta olevat väga lühike, sest olin kui unes, pea täis pööraseid mõtteid, või vähemalt uskusin nad olevat pööraserl. Meid juhatati ühte saali, kus viibisid proua Milligan, Artur, lebedes diivanil; ja Lise.

Artur sirutas mulle käed. Jooksin ta juurde ja suudlesin teda. Sülelesin ka Lise'i, kuid proua Milligan suudles mind.

„Viimaks,” ütles ta mulle, „on tulnud tund, mil võite tagasi asuda kohale, mis kuulub teile.”

Ja kui vaatasin talle otsa, et talt saada nendele sõnadele seletust, avas ta ühe ükse ja sisse astus ema. Barberin, kandes käes lapserõivaid: valgest kašiniirist kasukat, pitsidest mütsikest ja väikesi tuhvlikesi.

Vaevalt sai ta need esemed asetada ühele lauale, kui haarasin ta sülelusse. Sellal kui suudlesin teda, andis proua Milligan ühele teenrii mingi käsu, millest kuulsin ainult James Milligani nime. Kahvatusin.

„Teil pole karta midagi,” ütles ta pehmelt, „just vastupidi, tulge mu kõrvale ja pange oma käsi minu omasse.”

Sel hetkel avanes saali uks naeratava ja teravaid hambaid näitava James Milligani ees. Mind

560

silmates muutus see naeratus kohutavaks grimassiks.

Proua Milligan ei andnud talle aega rääkimiseks.

„Lasksin teid kutsuda,” ütles ta aeglase, pisut väriseva häälega, „et teile esitada oma vanemat poega, keda mul õnnestus viimaks üles leida, ”

ta surus mu kätt. -. „Siin ta on. Kuid te ju tunnete teda juba, kuna olete teda külastanud ja pärinud ta tervise järele inimese juures, kes ta varastas.”

„Mis see tähendab?” ütles härra James Milligan moondunud näoga.

„See mees, praegu kirikuvarguse pärast vanglas, tunnistas üles kõik. Siin on kiri, mis seda tõestab. Ta on jutustanud, kuidas varastas selle lapse, kuidas jättis ta maha Pariisi, Breteuil' avenüüle, ja viimaks, kuidas lõikas ettevaatuse pärast ära lapse pesu küljest märgid, et kaotada jälgi. Siin on see pesu, mille on alal hoidnud tubli naine, kes kasvatas suurmeelseid üles mu poja. Soovite näha seda kirja ja neid rõivaid?”

Härra James Milligan jäi hetkeks liikumatuks, mõeldes kahtlemata, kas ta ei peaks meid kõiki ära kägistama, ja läks siis ukse poole. Enne väljumist pöördus ta ümber:

„Saame näha, mis arvavad kohtud sellest.”

Rahulikult vastas proua Milligan, - nüüd võin öelda: mu ema:

„Võite meid kutsuda kohtu ette, kuid mina ei tee seda mitte sellega, kes on olnud mu abikaasa vend.”

Uks sulgus mu onu järel. Nüüd võisin viskuda oma ema käte vahele, mis ta sirutas mulle, ja teda suudelda.

561

Kui me erutus kahanes pisut, astus Mattia lähemale:

„Kas soovid öelda oma emale, et olen ta saladust hoidnud hästi?”

„Sa teadsid siis kõik?” küsisin ma.

Tema asemel vastas mu ema:

„Kui Mattia oli jutustanud oma loo, palusin teda vaikida, sest olgugi ma veendunud, et väike Remi on mu poeg, oli tarvis kindlaid tõendeid, et ei juhtuks eksitust. Millist südamevalu oleks see valmistanud teile, kallid lapsed, kui sülelnud teid oma pojana, oleksin teile tulnud ütleva, et oleme eksinud! Nüüd on need tõendid olemas ja nüüd oleme uuesti ühendatud igaveseks. Alatiseks jääte nüüd elama koos oma emaga, vennaga ja;” - ta osutas Lise'ile ja Mattiale, „nendega, kes on teid armastanud te õnnetuses.

562

XXIII. Perekonnas.

Aastaid on möödunud, - arvukaid, kuid lühikesi, sest nad on sisaldanud ainult kauneid päevi.

Elan praegu Inglismaal, Milligan-Park'is oma esiisade lossis.

Väike hulkur, kes lapsena on veetnud niipalju öid küünides, lautades või metsas lageda taeva all, on nüüd vana, ajaloolise lossi pärija, mida külastavad turistid ja mida soovitavad vaadata reisijuhid.

Ta asetseb umbes kakskümmend miili lääne pool paigast, kus politsei poolt tagaaetuna põgenesin laevale. Ta asukoht ühel oruveerul on, vaatamata mere lähedusele, kaetud tiheda metsaga. Ta on kuubikujuline, Suure, ümmarguse torniga igal nurgal.. Lõuna- ja läänepoolset külge katavad glütsiinid ja metsikud roosid, kuna põhja- ja idapoolset külge kaunistab eefeu, mille inimene keha jämedused tüved annavad tunnistust nende vanadusest, ja aednikkudelt nõuab valvsat hoolt, et pealetungiv taimekasv ei kataks oma rohelist mantli alla aknaraamide valgesse kivisse nikerdatud peeni arabeske ja lehtkaunistisi. Teda ümbritseb suur park, milles kasvavaid vanu puid pole iialgi puudutanud kirves ega käärid; teda kastavad ilusad selged veed, hoides muru alati haljana. Auväärsete pöökide kõrgmetsa tulevad igal

563

ööil magama varesed, kelle kraaksumine teatab päeva lõppu ja algust.

Selles vanas Milligan-Park'i lossis elame kogu perekonnaga: ema, vend, mu naine ja mina.

Kuue kuu kestel, mil viibime siin, olen veetnud palju tunde arhiivikambris, kus hoitakse alal ürikuid, vanu dokumente ja perekonnakirju, kummardudes laia, aastatest mustunud tammelaua kohale ja kirjutades. Need pole siiski vanad perekonnakirjad, mida uurin nii virgalt, vaid ma lehitsen ja korraldan oma mälestusteraamatut.

Histime varsti oma esimest last, meie väikest Mattiat ja selle ristimise puhul, mis

ühendab mu isade lossis kõik mu halbade päevade sõbrad, tahan kinkida igaühele jutustuse mu seiklustest, millesse on segatud ka nemad, tänutäheks abi ja armastuse eest, mida nad on osutanud vaesele, kadunud lapsele.

Selle kokkutulekuga valmistan üllatuse neile enestele ja ka oma naisele, kes saab näha oma isa, õde, vendi ja tädi, keda ta ei tea oodata. Ainult mu ema ja vend on pühendatud saladusse.

Ainult üks puudub sellelt pidustuselt, sest kui suur pole ka rikkuse võim, ei suuda ta ometi ellu äratada neid, keda enam pole. Mu vaene kallis vana peremees, kui õnnelik oleksin, võides kindlustada teile puhkuse! Te oleksite kõrvale pannud piva, lambanaha ja sametist vesti. Te poleks enam korranud: "Edasi, mu lapsed!" Lugupeetud vanus oleks teil lubanud püsti ajada oma valge pea ja võtta tagasi oma nime. Vana hulkur Vitalis oleks muutunud jäne kuulsaks lauljaks Carlo Balzaniks. Kuid mis halastamatu surm pole mind lasknud teha teile enesele, seda olen teinud teie mälestisele, ja Pariisis, Montparnasse'i kalmistul, on see nimi,

564

Carlo Balzani, raiutud hauakivisse, mille püstitas teile mu palve peale minu ema. Teie pronksist rinnakuju, teie kuulsusaegade piltide järele valmistatud, tuletab teie kuulsust meelde neile, kes teile on aplodeerinud. Sellest büstist valati minu jaoks koopia. Ta seisab siin, minu ees, ja kirjutades jutustust oma esimestest katsumisaastatest, otsisid mu silmad tihti teie omi. Ma pole teid unustanud, ei unusta teid kunagi. Kui ma selles kadunud lapse hädaohtlikus ololuses pole komistanud, pole kukkunud, siis võlgnen seda ainult teile, teie õpetustele ja eeskujule!

Mu ema jalutab pildigaleriis. Vanus pole vähendanud ta ilu ja ma näen teda täna samasugusena kui esimene kord, kui ta ilmus „Luige” verandale oma ülla, õrnust ja headust väljendava näoga. Ainult nukrameelsuse loor, mis tol ajal alati tumestas ta nägu, on kadunud.

Ta toetub Arturi käsivarrele, sest nüüd ei toeta ema enam oma jõuetut ja taaruvat poega, vaid see poeg on muutunud katmiks ja tugevaks noormeheks, kes on kodus kõigis spordiharudes: elegantne ratsutaja, tubli sõudja ja kartmatu kütt, kes õrna hoolitsusega pakub oma emale käsivart.

Vastupidi mu onu .James Milligani ennustustele, on sündinud ime: Artur jäi elama ja sai terveks.

Nendest pisut kaugemal näen tulevat üht vana, prantsuse talunaise rõivais naist, kes kannab kätel valgesse kasukasse mähitud pisikest last. Vana talunaine on ema Barberin ja laps on minu poeg, väike Mattia.

Leidnud üles oma ema, tahtsin, et ema Barberin tuleks meie juurde, kuid ta polnud nõus.

„Ei, mu väike Remi,” ütles ta, „minu koht pole praegu sinu ema juures. Sul on palju tööd õppi-

565

misega, et saada tõeliseks härraks hariduse poolest, nagu sa seda oled sündimise järele. Mis teeksin ma sinu juures? Mu koht pole su tõelise ema juures. Lase mind tagasi minna Chavannoni. Kuid me ei lähe lahku igaveseks. Sa kasvad suureks, abiellud ja saad lapsi. Siis, kui soovid ja ma elan veel, tulen su juurde kasvatama su lapsi. Ma ei saa neile olla ammeks, nagu olin seda sinule, sest olen vana, kuid vanadus ei takista hoolitsemast lapse eest. Olen kogenud ega maga liiga palju. Armastaksin teda, ja võid olla kindel, et ma ei lase

teda ära varastada, nagu varastati sind.”

Sai tehtud nii, nagu soovis ema Barberin. Vähe aega enne me lapse sündimist mindi talle järele Chavannoni ja ta jättis maha kõik, oma koduküla, omad harjumused, sõbrad ja lehma ning tuli Inglismaale. Meie väikest Mattiat imetab ta ema, kuid hoolitseb ta eest ja kannab, lõbustab ja kallistab ema Barberin, kes väidab, et see olevat ilusaim laps, keda ta kunagi on näinud.

Artur hoiab käes üht Times'i numbrit. Ta paneb ta mu töölauale, küsides, kas olen seda lugenud, ja näitab mu eitava vastuse peale sõrmega ühele sõnumile Viinist:

„Varsti külastab te Londonit Mattia. Vaatamata ta siin antud kontsertide seeria imeväärsele menule, lahkub ta meist, järgnedes kutsele Londoni, millest ta ei või loobuda. Olen teile juba jutustanud neist kontsertidest. Nad on ärganud kõige elavamat tähelepanu nii virtuoosi võimete ja originaalsuse kui helilooja talendi poolest. Öeldes ühe sõnaga, Mattia on Chopin viiulil.”

Mulle pole vaja seda artiklit, et teada, et väike tänavamoosekant, mu seltsimees ja õpilane, on saanud suureks kunstnikuks. Olen näinud Mattiat are-

566

nevat ja kasvavat, ning kui töötasime kõik kolmekesi koos, tema, Artur ja mina, meie õpetaja juhatusel, oli ta ladina ja kreeka keeles vähe edukas, kuid muusikas, õpetajate juhatusel, keda muretses talle mu ema, imeväärne. Polnud raske aimata, et Espinassous', Mende'i parukategijastmuusikamehe ennustus täitub. Siiski täitis see sõnum Viinist mind uhke rõõmuga, nagu saaksin ka mina osa kiiduavaldusist, mille kajaks ta on. Sel hetkel toob teener mulle ühe telegrammi:

„See on võib-olla kõige lühem ülesõit, kuid mitte kõige mõnusam. Kuid kas ongi üldse mõnusat? Olgu kuidas on, kuid ma olin nii haige, et alles Red-Hill'is leidsin jõudu sulle teatada oma tulekust. Võtsin Pariisist läbi sõites Cristina kaasa. Jõuame Chegfordi kell neli kümme minutit. Saada vanker vastu.

Mattia.”

Lugedes Cristina nime, vaatasin otsa Arturile, kuid ta pööras pilgud kõrvale ja alles telegrammi lõppedes pööras ta nad jälle minule.

„Tahaksin ise sõita Chegfordi,” ütles ta.

„See on oiuline mõte, tagasi sõites istud Cristina vastas.”

Vastamata ruttas ta kiiresti välja. Nüüd pöör dusin ema poole.

„Te näete,” ütlesin ma, „et Artur ei varja oma ruttu. See on tähendusrikas.”

„Väga tähendusrikas,”

Näisin kuulvat nende kahe sõna kõlas pahameelevarjundit. Istusin ema kõrvale ja suudlesin ta käsi.

„Kallis ema,” ütlesin prantsuse keeles, mida tarvitasin alati, kui tahtsin temaga rääkida õrnalt

567

nagu väike laps, „kallis ema, ei maksa kurvastuda sellepärast, et Artur armastab Cristinat. See pole küll suurepärane abielu, kuna niisuguses, avaliku arvamuse järele; peavad ühinema rikkus ja aadlus. Kuid kas ei näita minu lugu, et võib olla õnnelik, väga õnnelik, nii õnnelik, kui üldse on võimalik olla, ilma, et naine, keda armastatakse, oleks rikas või aadlisoost? Kas sa ei taha, et Artur saaks sama õnnelikuks kui minagi?” .

„Sa näed Cristinas oma sõbra Mattia õde.”

„See on tõsi, ja tunnistan avameelselt, et sooviksin kõigest südamest abielu, mille kaudu Mattia satuks me perekonda.”

„Kas Artur on sulle rääkinud oma tunnetest ja soovidest?”

„Jah, kallis ema,” ütlesin naeratades, ja pöördus minu kui perekonnapea poole.”

„Ja perekonnapea....?”

„... lubas teda toetada.”

„Sealt tuleb su naine, Arturist räägime pärast.” Mu naine, olete juba aimanud ja pole teda tarvis nimetada, eks ole? Mu naine on väike imestunud silmadega ja kõneleva näoga tüdruk, keda te juba tunnete, Lise, väike Lise, õrn, kergejalgne, õhuline. Lise pole enam tumm, kuid ta on õnneks säilitanud oma õrnuse ja kerguse, mis teevad ta ilu kuidagi ebamaiseks. Lise jäi mu ema juurde, kes teda laskis õpetada ja kasvatada oma silmade all. Ta on muutunud kauniks neiuks, kõige ilusamaks neiudest, kellel ma usun olevat kõik head omadused, kõik võimed ja vürdused, sest armastan teda. Palusin teda etnalt omale naiseks ja pärast tugevat vastupanu, mille põhjustas seisustevahe, pidi ta siiski järele andma, mis pahandas mõningaid meie sugulastest. Neljast pahandunust on

568

Lise'i armsus juba lepitanud kolm ja neljas on valmis tegema sama, oodates ainult meie külaskäiku, mil palume talt vabandust, et oleme õnnelikud; ning see külaskäik on määratud homseks.

„Mis siin sünnib ometi?” küsib Lise sisse astudes. „Minu eest varjatakse midagi, räägitakse salajas. Artur sõitis Chegfordi jaama ja teine sõiduk saadeti Ferrysse. Mis on teil kavatsusel?”

Naeratame, kuid ei vasta.

Nüüd paneb ta käsivarre ümber mu ema kaela ja suudleb teda õrnalt.

„Kuna ka teie kuulute salaühingusse, ei tunne ma rahutust. Olen kindel, et olete, nagu alati, töötanud me õnne heaks, kuid seda uudishimulikum olen.”

Aeg on möödunud kiiresti ja vanker, mille olin saatnud Ferrysse vastu Lise'i perekonnale, pidi tagasi jõudma iga hetk. Tahtes pisut mängida selle uudishimuga, võtan ühe pikksilma, millega harilikult vaatame merele sõitvaid laevu, kuid selle asemel et teda juhtida merele, pööran ta tee poole, mida mööda peab saabuma vanker.

„Vaata sellesse kiikrisse,” ütlesin ma, „ja su uudishimu rahuldub.”

Ta vaatab, kuid ei näe midagi peale valge tee, sest ei paista veel ühtegi vankrit.

Nüüd panen mina omakord silma klaasi juurde.

„Kuidas ei näinud sa midagi selle pikksilmaga. Ta on päris imeväärne. Näen temaga üle mere Prantsusmaale. Näen üht väikest kena majakest. Üks valgete juustega mees kiirustab kaht naist: „Lähme rutemini,” ütleb ta, „jääme rongist maha ja ma ei jõua Inglismaale oma lapselapse ristimisele. Catherine-emand, tee nüüd pisut kiiremini, palun sind. Kümne aasta jooksul, mis oleme elanud koos, oled sa hilineanud alati. Mis? Mis tahad

569

öelda, Etiennette? Vaat kus mul sandarmipreili! Etteheite Catherine'ile tegin nalja pärast, sest kas ma ei tea, et Catherine on parim õde, nagu sina, Etiennette, oled parim tütardest! Kust võib veel leida nii head tütar nagu sina, kes ei abiellu selle

570

pärast, et jääda hoolitsema oma vana isa eest jätkates suurena kaitseingli osa, mida mängis lapsena oma vendadele ja õele?” Siis, enne äraminekut, annab ta juhtnööre lilled eest hoolitsemiseks ta äraolekul. „Ära unusta, et olen olnud aednik ja tunnen asja,” ütleb ta oma teenijale.”

Vahetan pikksilmaasendit, nagu tahaksin vaadata teisele poole:

„Nüüd näen üht aurikut, suurt aurikut, mis tuleb Antilli saarestik poolt ja läheneb Havre'ile. Pardal on üks noormees, kes tuleb botaaniliselt uurimisreisult Amazonase piirkondadest. Räägitakse, et ta on avastanud Euroopale täiesti tundmatu taimestiku ja esimene osa teekonnast, mille kirjeldused ilmusid ajalehis, oli väga huvitav. Ta nimi, Benjamin Acquin, on juba kuulus. Tal on ainult üks mure: kas jõuab ta Havre'i õigeks ajaks, et sõita Southamptoni laevaga külla oma perekonnale Milligan-Park'i, Mu pikksilm on niivõrt imetlusväärne, et jälgib teda. Ta astus Southampton'i sõitvale laevale ja jõuab varsti pärale.”

Jälle on mu pikksilm pööratud uude suunda ja ma jätkan:

„Ma ainult ei näe, vaid ka kuulen. Vagunis on kaks meest, vana ja noor. „See reis pakub teile väga palju huvi,” ütleb vana. „Väga palju, magister.” - „Mu kallis Alexis, sa ainult ei saa näha oma perekonda, ja me ainult ei lähe kätt suruma Remil, kes pole meid unustanud, vaid laskume ka gallide maa kaevandustesse. Seal võid teha huvitavaid tähelepanekuid ja tagasi tulles teha Truyere'is parandusi ja täiendusi, mis aitab tõsta lugupidamist su seisukoha vastu, mille sa oled osanud enesele võita oma töö läbi. Kui kahju, et Gaspard ei saanud kaasa tulla.”

571

Tahtsin jätkata, kuid Lise võttis mu pea oma käte vahele ja takistas oma kallistusega mind rääkimast.

„Oo, milline armas üllatus!” ütles ta liigutusest väriseva häälega.

„Ei tule tänada mind, vaid ema, kes tahtis ühendada kõik kes, kes on head olnud ta mahajäetud poja vastu. Kui sa poleks sulgenud mu suud, oleksid kuulnud, et me ootame ka seda tublit Bobi, kes on saanud inglise kuulsamaks näitlejaks, ja tema venda, kes ikka juhib veel oma „Varjutust”.”

Sel hetkel kuulsime vankrimürinat. Jookseme akna juurde ja näeme vankrit, milles istujais Lise tunneb ära oma isa, tädi Catherine'i, õe Etielluette'i ja vennad Alexise ning Benjamini. Alexise kõrval istub valgejuukseline küürus rauk. See on magister. . Teiselt poolt jõuab pärale lahtine landoo, millest Mattia ~ Cristina viipavad meile käega. Landoo järel tuleb kabriolett, mille hobust juhib Bob ise. Bobil on tõelise džentelmeni välimus ja ta vend on ikka sama tahumatu merekaru, kes meid viis oma laeval Isignysse.

Laskume ruttu trepist alla vastu võtma külalisi.

Lõunasöök ühendab meid kõiki ühe laua taga ja loomulikult räägitakse minevikust.

„Kohtasin viimane kord Badenis,” ütles Mattia, „mängusaalis üht džentelmeni valgete teravaotsaliste hammastega, kes naeratas, vaatamata ebaõnnestumistele. Ta ei tundnud mind ära ja austas mind ühe floriini küsimisega, et mängida ühe kindla kombinatsiooni järgi. Kuid see kombinatsioon ei õnnestunud - härra James Milligan kaotas.”

„Miks jutustate seda Remi kuulates, mu armas Mattia, sest ta võib hakkama saada sellega, et saadab talle toetust,” ütles mu ema.

572

„Muidugi, kallis ema.”

„Kuhu jääb siis karistus?”

„Karistus on selles, et mu onu, kes on kõik ohverdanud saatusele, võlgneb oma leiva nendele, keda ta on taga kiusanud ja kellele ta soovis surma.”

„Sain teateid tema kaassüüdlastest,” ütles Bob.

„Hirmsast Driscollist?” küsis Mattia.

„Mitte Driscollist enesest, kes peaks ikka veel asuma teisel pool meresid, vaid ta perekonnast. Proua Driscoll põles surnuks, kuna ta ühel päeval, selle asemel et heita laua peale, heitis tulle, ja Allen ning Ned mõisteti sunniasumisele. Nad lähevad isale järele.”

„Ja Kate?”

„Väike Kate hoolitseb oma vanaisa eest, kes elab ikka veel. Nad elavad Punase Lõvi õues. Vanal on raha ja nad elavad päris hästi.”

„Kui ta on külmakartlik,” ütles Mattia naerdes, „on mul tast kahju. Vana ei armasta, et soojendatakse end tema tule ääres.”

Ja sellesse mineviku esilemanamisse paigutab igaüks oma sõna, kõigil on ühiseid mälestisi, mida on armas meelde tuletada. See on side, mis meid ühendab.

Lõunasöök lõppenud, tõmbab Mattia mu ühte aknaavausse.

„Mul on üks idee,” ütleb ta. „Oleme nii tihti muusikat teinud ükskõiksetele, nii et mängime pisut ka neile, keda me armastame. Kas tahad mängida oma naapoli laulukest?”

„Rõõmuga, sest ta andis Lise'ile tagasi kõnelemisvõime.”

Võtame oma muusikariistad. Ilusast, sametiga vooderdatud kastist võtab Mattia ühe vana viiuli,

573

mille eest ei makstaks kahte frankigi, kui tahaksime teda ära müüa, ja mina võtan kätte kandle, mille vihmadest pestud puu on tagasi saanud oma loomuliku värvi.

Meie ümber moodustub ring ja sel momendil ilmub meie sekka üks puudel: Capi. Ta on juba õige vana, see hea Capi. Ta on kurt, kuid ta silmad on veel teravad. Oma padjalt on ta näinud kannelt ja tuleb longates „etendusele”, - Hambais hoiab ta alustassi. Ta tahab ringi käia „lugupeetud seltskonna” ees, kõndides tagumisel jalul, kuid puudub jõud. Siis istuh ta ja tervitades tõsiselt „seltskonda” ta surub käpa südamele.

Meie lauluke lauldud, Capi tõuseb vaevaga ja teeb korjanduse. Igaüks paneb oma annetuse alustassi, ja Capi, imestunud nii heastJeenistusest, toob tassi mulle.

See on suuriil rahasaak, mis ta kunagi on saanud. Tassil on ainult kuld- ja hõberahatükid: sada seitsekümmend franki.

Suudlen teda ninale nagu vanasti, kui ta mind lohutas, ja see lapsepõlve viletsuste mälestis šisendab mulle ühe mõtte:

„See summa on esimeseks sissemaksuks väikestele tänavamoosekantidele abi ja varjupaiga andmiseks loodavale kapitalile. Mina ja mu ema teeme ülejäänu.”

„Kallis proua,” ütles Mattia, suudeldes mu ema kätt, „palun mind lubada teid piskuga aidata teie ettevõttes; minu esimese Londonis antud kontserdi sissetuleku lisan juurde Capi kogutud summale.”

574

Lõpp.

II OSA

SISUKORD.

I.Edasi!	261
II.Must linn.	286
III.Kärutaja	300
IV.Uputus	307
V.Kaldkäigus.	322
VI äästmine.	338
VII.Muusikatund.	364
VIII.Printsi lehm.	377
IX Ema Barberin.	396
X.Vana ja uus perekond.	411
XI.Barberin. . °,	422
XII.Otsingud.	438
XIII.Driscolli perekond.	455
XIV.Isa ja ema teevad mulle au.	167
XV.Ca,Pi viiakse halvale tee.	479
XVI.Ilusad mähkmed olid valetanud.	486
XVII.Arturi onu, härra James Milligan.	492
XVIII.Jõulu ööd.	499
XIX.Mattia kartused. .,.....	506
XX.Bob	529
XXI.“Luik”.	540
XXII.Ilusad mähkmed rääkisid tõtt.	551
XXIII.Perekonnas.	563